

LÉLEKKEL ÉS ÉRTELEMME

■

Lélekkel és értelemmel

■

■

Délvidéki Himnológiai Füzetek 2.

■

Főszerkesztő:

Dr. Miklós Réka (Zenta)

Szerkesztőbizottság:

Watzatka Ágnes (Budapest),

Dr. Franz Metz (München),

Dr. Barna Gábor (Szeged)

Lélekkel és értelemmel

Szerkesztette:
Miklós Réka és Bódiss Tamás

GERHARDUS
kiadó
Szeged, 2021

■

Lélekkel és értelemmel

■

Gerhardus Kiadó
Szeged, 2021
Felelős kiadó Dr. Janka Ferenc

Szerkesztő Miklós Réka és Bódiss Tamás
Műszaki szerkesztő, sorozat- és fedélterv
Beszédes István
A borító a zentai Krisztus Király kápolna
oltárképének felhasználásával készült

Készült az EFO Nyomdában
150 példányban

ISSN 3003-9754 (Online)
ISSN 3003-9746 (Print)

ISBN 978-615-6531-06-3

TARTALOM

Előszó	7
BÓDISS TAMÁS (Budapest/Magyarország): A 21. század magyar református énekeskönyve	9
PÉTER ÉVA (Kolozsvár/Románia): Az 1744-es kottás kolozsvári énekeskönyv	41
OROSZ OTILIA VALÉRIA (Nagyvárad/Románia): Az 1921-es énekeskönyv és az 1996-os Magyar Református Énekeskönyv énekanyagának összehasonlító elemzése	73
BÉRES LEVENTE (Vízakna/Románia): Az 1996-os Magyar Református Énekeskönyv eszkatológiájának kritikai vizsgálata I.	99
PETER RUŠČIN (Pozsony/Szlovákia): A Himmlischer Engel-Schall című felkai kancionálé énekei	123
TARI LÁSZLÓ (Zenta/Szerbia): Katolikus templomok és kápolnák Zenta területén	195
SZEKERNYÉS JÁNOS (Temesvár/Románia): A bölcsőhely népdalai. Bartók Béla gyűjtőútjai Temes és Torontál vármegyékben	211
BORBÉLY ZOLTÁN (Újvidék/Szerbia): A zentai Jézus Szíve templom orgonája	225
Abstracts, authors	253

■

■

ELŐSZÓ

Csaknem három évszázad magyar református énekeskönyveit helyezi középpontba tanulmánykötetünk első fele. Történetileg ennél is mélyebbre, egészen a reformáció évszázadáig nyúlnak vissza a szálak, hiszen a Kolozsvárt 1744-ben megjelent gyűjtemény – ahogyan azt Péter Éva Csomasz Tóth Kálmánra utalva idézi – a reformáció évszázadának értékes dallamanyagát rögzítette és örökítette át számunkra. Szinte az utolsó pillanatban történt meg ez az értéktetés, mielőtt a korszellem az újításra, tökéletesítésre hivatkozva elhagyta a hitvalló múlt énekeinek nagy részét, dallamilag megszegényítve, kölcsöndallamokra írt új szövegekkel teljesen átformálva a református énekeskönyveket. Ennek a folyamatnak egy végpontja az 1921-es énekeskönyv, melytől az anyaországban és Felvidéken már a 20. század közepén, Kárpátalján és Erdélyben az ezredforduló táján megvalósult énekeskönyvváltással sikerült elmozdulni, pontosabban visszatérni a reformáció korának értékeihez. A 2021-ben megjelent új Református énekeskönyv a jövő felé mutatva ezt a folyamatot viszi tovább, mértéktartóan beemelve új stílusú, valamint a világkeresztyénségben is általánosan ismert új énekeket. A négy református tanulmányt érdekes módon ellenpontozza Peter Ruščin írása, aki az ellenreformáció idején élt felvidéki német evangélikusság egyik értékes kéziratot forrását mutatja be.

Himnológiai sorozatunk kitekintő részében három írás kapott helyet, melyek sajátos módon kapcsolódnak egymáshoz. Az egyházi énekek kutatása szorosan összefügg azzal a térrel, kulturális közeggel, történelmi-társadalmi körülményrendszerrel, ahol és amely folytán ezek az énekek megszólaltak. Délkelet-Európa e sarkában, a hajdani kalocsai és csanádi egyházmegye területén többszöri elnéptelenedések és újratelepítések folytán az egyházzenei gyakorlat sajátos módon fonódott össze a különböző népek ajkán továbbélő népi vallásossággal. Tari László helytörténész e két egyházmegye határvonalán található Zentának mutatja be a szakrális építményeit a középkortól napjainkig, beemelve a dokumentálható egyházzenei vonatkozásokat is. Szekernyés János Bartók Béla bánáti és torontáli, fonográf-felvételek dallamgyűjtésének helytörténeti dokumentumait veszi számba: írása egyrészt az évtizedekkel későbbi, Éneklő Egyház népénektár

szerkesztését megelőző, döntő fontosságú dallamgyűjtő utak előzményeit idézi, másrészt röviden felvillantja a csanádi egyházmegye területén élő népek kulturális eseményeinek talán legintenzívebb korszakát, az első világháborút megelőző, népi és polgári, kultúra-termelő és -fogyasztó közegét. Kötetünk organológiai írása visszatér Zentára: Borbély Zoltán, a 2013-as orgonaprojektum szakértője egy koncertképes templomi orgona létét vitatja a régióban, részletesen bemutatva és méltatva Vajdaság jelenleg egyetlen olyan hangszerét, ahol a teljes orgonairodalmat meg lehet szólaltatni.

Reméljük, sikerült felkeltenünk az érdeklődését a *Délvidéki Himnológiai Füzetek* második kötetéhez.

Jó olvasást kívánunk!

Bódiss Tamás és Miklós Réka

A 21. SZÁZAD MAGYAR REFORMÁTUS ÉNEKESKÖNYVE¹

BÓDISS TAMÁS

„Az egyházi énekeskönyv funkciójánál fogva egyebek között közműveltségi dokumentum is. Mint ilyen, a vele élő egyházi közösség valóságos műveltségi színvonalát tükrözi. Ilyen értelemben a magyar református egyház éneklésének valódi tükré a Baltazár Dezső püspök által szerkesztett 1921-es énekeskönyv. Ettől eltérően, 1948-as énekeskönyvünk az egyház műveltségi színvonalának nem a való, hanem a kellő képét próbálta megformálni. Ebben a felfogásban átlépte önmagát történelmileg, anélkül, hogy megvalósította volna feladatát és szándékolt hatását.”²

Csomasz Tóth Kálmán egyik legutolsó, kéziratban maradt írásából való az idézet, melyben 1986. április 23-i keltezéssel – halála előtt két és fél évvel – az általa szerkesztett énekeskönyv esetleges megújításához fűzte mintegy testamentumként a fenti gondolatokat. Szavaiból rezignált viselkedés, bölcs önértékelés, de az utódoknak szánt előremutató intés is kiolvasható.

Milyen legyen a 21. század magyar református énekeskönyve? Mintegy negyedszázada foglalkoztat e kérdés. Másfél évtizede készített egyházzenei-doktori dolgozatomban³ ennek előzményeként még arra kerestem a választ: hogyan született meg az 1948-as énekeskönyv. Amikor 2009-ben egyházunk

¹ A témáról 2018 augusztusában megrendezett regionális konferencián Szabadkán elhangzott előadás továbbfejlesztett, bővebb formája. Bódi Tamás, Új református énekeskönyv Magyarországon [Das neue Gesangbuch der Reformierten Kirche in Ungarn], in: Miklós Réka (szerk.), *Egyházzene és kántorképzés – Kirchenmusik und Kantorenausbildung*, Zenta 2020, 175–182; illetve 183–190.

² Csomasz Tóth Kálmán hagyatékának egy része – így ez az irat is – a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltárában található: <http://www.radayleveltar.hu/>, lehívás: 2022.02.11.

³ Bódi Tamás, *Az 1948-as énekeskönyv a református egyházi éneklés történetében*. Doktori értekezés, Budapest 2004.

vezető köreiben is megfogalmazódott az énekeskönyv megújításának a szándéka, a fő célok négy alapelvben fogalmazódtak meg. Az új énekeskönyv:

- „1. őrizze meg és örökítse tovább a magyar reformátusság évszázados, a magyar reformátorok és hitvalló elődök hitét hordozó énekkincsét;
2. tartalmazza a széles körben énekelt és közismert énekeket;
3. kapcsolódjon az európai és világprotestantizmushoz, beépítve annak nálunk is használható törzsanyagát; végül
4. adjon lehetőséget, nyújtson útmutatást mindezek istentiszteleti és más közösségi alkalmakon való használatára.”⁴

Tekintsük át e gondolatok mentén, mi valósult meg a fenti négy alapelvből!

Elfeledett és megtalált évszázados értékeink

Egyházunk évszázadokon át megőrizte a reformáció korában született énekek nagy részét, azt csak kisebb mértékben egészítették ki újabb énekekkel. A ma ismert legkorábbi – ám csupán 1975-ben megtalált – protestáns énekeskönyv⁵ 104 kanciót⁶ tartalmaz, melynek száma az egymást követő gyűjteményekben egyre gyarapodott és még az évszázad végére duplájára nőtt.⁷ E több száz tételből álló énekkincs a legelső énekeskönyv kivételével – legalábbis protestáns vonatkozásban – csupán szövegeket tartalmazó gyűjteményekben látott napvilágot. Hubert Gabriella úgy látja: az énekeskönyvek

⁴ Idézet a Magyarországi Református Egyház XIII. (2009–2014 között lezajlott) zsinati ciklusának egyházzenei ciklustervéből.

⁵ Huszár Gál, Kálmáncsehi Márton, *Az keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek. 1560.* Hasonmás kiadás: Varjas Béla, Borsá Gedeon (szerk.), *Bibliotheca Hungarica Antiqua* (a továbbiakban: *BHA*) XII., Budapest 1983.

⁶ A kanció stórfákba szedett, egyszerű dallamú gyülekezeti ének.

⁷ A Bártfai énekeskönyvben már 270 kanció található, lásd *Az keresztyéni gyülekezetben való isteni dicséretetek. Bártfa, 1593.* Hasonmás kiadás: H. Hubert Gabriella (szerk.), *BHA XLVII.*, Budapest 2019.

„elsősorban tehát a lelkészek és kántorok vagy papi képzést kapott világi értelmiségiek közvetlen használatára készültek, hogy aztán ők az énekeket másoknak megtaníthassák. Az olvasni tudás terjedésével egy idő után már szélesebb laikus befogadó kör formált igényt saját énekeskönyvpéldányra, olyanok, akik már elboldogultak a betűkkel, de kottát olvasni még nem feltétlenül tudtak.”⁸

Hangjegyes források hiányában az énekek dallamairól alig tudunk valamit, csak közvetett adatok – dallamutalások, világi források vagy katolikus kottás gyűjtemények – állnak rendelkezésre.⁹ Két évszázad múltán, 1744-ben Kolozsvárott jelent meg kottás református énekeskönyv;¹⁰ ezt három évtizeddel később, 1778-ban követte Debrecenben az „Öreg debreceni énekeskönyv” néven ismert gyűjtemény.¹¹ Mindkét énekeskönyv különleges jelentőségű, nemcsak a hangjegyes közlés miatt, hanem azért is, mert ezek a régi énekörökség legteljesebb összefoglalásai. Már a 18. században megfogalmazódtak azonban azok az újító szándékok, melynek nyomán ezt az énekkincset igen jelentősen megkurtították. A debreceni énekeskönyv 371 dicséretéből mindössze 51 maradt meg, az elhagyottak helyére pedig a kor eszméáramlatainak hatása alatt keletkezett új énekeit emelték be. Erdélyben ezt a negatív fordulatot a zoltárok hasonlóan erőteljes redukciója is erősítette. Ezzel Kolozsvár és Debrecen azonos irányú, de eltérő lejtésű útra lépett, amikor meglepő módon éppen a nemzeti eszmélődés idején, a reformkorban tagadta meg a múltat. A magyarázatot az adja, hogy

⁸ H. Hubert Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*. (Historia Litteraria 17.) Budapest 2004, 79.

⁹ Ilyen mindenekelőtt a *Cantus Catholici* (1651); Illyés István, *Soltári énekek* (1693); Náray György, *Lyra Coelestis* (1695) és néhány más gyűjtemény. Részletesebben: Csomasz Tóth Kálmán, Ferenczi Ilona (szerk.), *A XVI. század magyar dallamai*. Második, átdolgozott, bővített kiadás. Budapest 2017, 49–79.

¹⁰ *Anyaszentegyházbéli Közönséges Isteni Tiszteletre Rendeltetett Énekeskönyv, melly közönségesen Impressumnak neveztetik*. Kolozsvár, 1744. Vö. Péter Éva kötetünkben levő tanulmányával, 41. oldaltól a 72. oldalig.

¹¹ *Isten közönséges tiszteletére rendeltetett énekeskönyv*. Debrecen 1778. Keletkezéséről lásd: Bódiss, *Az 1948-as református énekeskönyv*, 7–8.

„ez a kor előre nézett; a tökéletesedésben, *csinosodás*ban látta a haladást. Még nem tudott visszatekinteni, vagy ha igen, inkább csak a muzeológus szemével. A régire még csak idegenkedve rácsodálkozott, de nem fedezte fel magának, mint kézbe vehető, használható eszközt.”¹²

A 19. század vége felé, majd a 20. század elején egyre inkább erősödött a régi irodalom és ezzel a régi könyvek, nyomtatványok, így az énekek iránti érdeklődés. Miközben több próbálkozás – előkészítő füzetek és próbaénekeskönyv – kudarcát megélvén 1921-ben új énekeskönyv született, pár éven belül nyilvánvalóvá vált, hogy az új gyűjtemény nem töltheti be a neki szánt küldetést.¹³ Ennek felismerésében igen nagy szerepet játszott Árokháty Béla,¹⁴ aki „a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságon belül alakítandó himnológiai csoport keretében Schulek Tiborral együttműködve

¹² Bódiss, *uo.*, 49.

¹³ A fentiek ismeretében megállapíthatjuk, hogy az 1921-es Református-, közismert nevén Baltazár-énekeskönyv néhány új, de változatlanul a napi igények támasztotta szemponton túl csupán megvalósította a 19. század énekügyi törekvéseit. Újító szándékai mellett a korábbi téves koncepció elfogadása csak téves irányba vihette, így már megjelenésekor elavulttá vált. Vö. Bódiss, *Az 1948-as református énekeskönyv*, 39.

¹⁴ Árokháty Béla 1890. január 14-én született a Szabolcs megyei Gyürén. Pataki középiskolás éveit filozófia, latin és német szakos egyetemi tanulmányokat folytatott, majd 1913 után, teológiai tanulmányai alatt fordult érdeklődése az egyházzene felé. 1917-ben felvételt nyert a Zeneakadémiára, ahol orgona és zeneszerzés szakon tanult tovább Antalffy Zsíross Dezső, Kodály Zoltán és mások irányítása alatt. 1923 és 1925 között teológiai és zenei tanulmányokat folytatott Edinburgh-ban, ahol a zenei doktorátust is szeretne volna megszerezni, ez azonban rajta kívül álló okok miatt nem valósult meg. Hazatérve, magas zenei képzettsége ellenére – vagy éppen ezért – nem kapott egyházzenei állást, így vallásokrátó lelkészként folytatta két évtizedes, igen sokoldalú zenei munkásságát, melynek középpontja a Budapest-Józsefvárosi református templom volt. Kórust és zenekart alapított a régi protestáns egyházzene megismertetésére, ennek egyszerűbb darabjaiból kottakiadási sorozatot indított Szentek kórusa címmel. Az európai orgona-reform elveit elfogadva számos hangszer építésénél bábáskodott, mindezek mellett foglalkozott a gyülekezeti éneklés és az énekeskönyv kérdéseivel. Vö. Bódiss, *Az 1948-as református énekeskönyv*, 51.

tervezte a régi magyar énekek módszeres felkutatását.¹⁵ Ha ez a munka nem is hozhatott tényleges eredményeket, annál nagyobb jelentőséget kapott az 1937-ben megrendezett Országos Magyar Protestáns Egyházzenei Konferencia.¹⁶ Árokháty ez irányú tevékenységének legfontosabb eredménye a Jugoszláv Királyság területén 1939-ben Szabadkán megjelent énekeskönyv, mely először nyúlt vissza a reformáció korának elhagyott, elfeledett énekeihez.¹⁷ Sok tekintetben ez a Délvidéken megjelent énekgyűjtemény alapozta meg a Magyarországon egy évtizeddel később megszületett és mindmáig használt énekeskönyvet.¹⁸

Másfél évszázad szakadékát áthidalva 1948-ban sikerült magyarországi gyűjteménybe is visszaemelni a reformáció teológiai és zeneileg egyaránt értékes énekanyagának egy jelentős részét. Az akkori énekeskönyvi bizottság a megújulást egyértelműen a hívő magyar múlt énekeinek újrafelfedezésében és az éneklés reformációjában látta. A reformáció énekeire nem csupán kulturális örökségként tekintett, hanem olyan eszközt látott benne, amely a keresztyén hitet erősíti. Ma is arra törekszünk, hogy az új énekeskönyv őrizze meg a magyar reformátusság évszázados énekkincsét, lehetőséget adva arra is, hogy ezekkel a hitvalló énekekkel nap mint nap élhessünk. A múlt század közepén kitűzött irány ma is követendőnek számít, ami azt jelenti, hogy az énekeskönyv organikus fejlődésének klasszikus mintáját kellett követni; vagyis az anyag nagy többségét megőrizve azt új énekekkel kiegészíteni. Bár néhány meg nem gyökerezett reformáció kori dicséret kimarad most, más, most fölvert tételekkel a 16. század énekanyaga mégis tovább bővül, különösen a zsoltárparafrázisek, valamint a reggeli-esti énekek csoportjában. (1.–2. kottapélda)

¹⁵ Bódiss, uo., 51.

¹⁶ Bódiss, uo., 55–56.

¹⁷ *Énekeskönyv református keresztyének számára.* Árokháty Béla (szerk.), Szubotica 1939.

¹⁸ Bódiss, *Az 1948-as református énekeskönyv*, 53–55.

174 Zsolt 95
szöveg: Komjáti, 1574 | dallam: Debrecen, 1560

1. Jer, ör - ven - dez - zünk az Úr Is - ten - nek,
És é - ne - kel - jünk az Ő szent ne - vé - nek,
Üd - vös - sé - günk - nek egy re - mé - nyé - nek,
Mi ol - tal - munknak, ke - gyes él - te - tőnk - nek.

2. Siessünk hozzá dicséretünkkel,
Hálaadással és könyörgésünkkel,
Éneklésünknek szép zengésével,
Szent angyaloknak nagy - sok seregével.
3. Mert az Úr Isten mi nagy Istenünk,
És nagy Királyunk, erős Fejedelmünk,
Minden istenek fölött mivelünk,
Biztos oltalmunk és mi segedelmünk.
4. Csak ő egyedül bír mindeneket,
A mélységeket és a nagy hegyeket,
Minden hatalmas erősségeket,
Az ördögöket és az embereket.
5. Ő teremtette a széles tengert,
A benne való nagy szép szigeteket:
Csak ő formálta a szárazföldet,
És azon való drága szépségeket.

1. kottapélda

Esti himnuszok a világ teremtéséről a hét minden napjára
(De creatione)

Vasárnap | szöveg: a *Lucis creator optime* latin himnusz alapján Öreg graduál, 1636
középkori himnusz dallam egyszerűsített változata

682

1. Fel - sé - ges Is - ten, mennynek, föld - nek U - ra,
És min - de - nek - nek nagy, bölcs al - ko - tó - ja,
Vi - lá - gos - ság - nak csu - dá - la - tos Aty - ja
És for - má - ló - ja.

1. Elválasztottad akkoron a napot
A sötét éjtől, a világosságot,
Munkálkodásra rendelted a napot, / A szép világot.
2. Ne hagyj lelkünket bűnnek uralnia,
Örök élettől itt elszakadnia,
Gonoszság miatt ne hagyj kárhozni, / Megromlania.
3. De gerjessz minket a mennyei jókra,
Örök életnek szép kívánságára,
Minden bűnöknek távoztatására, / Utálására.
4. Add meg ezeket nekünk, kegyes Atyánk,
Te szent Fiadért, ki minékünk Urunk,
És Szentlelkeddel légy kegyelmes hozzánk, / Tekints mireánk.

2. kottapélda

A közismert énekrepertoár kialakulása

A reformkorban a nemzeti önállóság erősödésével a protestantizmus és annak társadalmi szerepvállalása is fokozatosan erősödött, a gyülekezetek és ezzel együtt a templomba járók létszáma növekedett. Az 1806-os debreceni illetve az 1837-es kolozsvári énekeskönyvek anyaga nemcsak koruk éneklését határozta meg, de hatásuk – így az ekkor használt énekek ismertsége – jelentős mértékben a 20. századra is kiterjedt.

A 19. század második felében a történelmi Magyarország területén több mint 1,3 millió református élt közel kétezer gyülekezetben. Ekkor épültek református vidékeken a legnagyobb templomok és ez alapozta meg a vidéki, nagy hagyományú gyülekezetekben a ma is élő énekestílust. A külső látszat ellenére a református egyház élete a század folyamán a hanyatlás jeleit mutatta. A hitélet kiüresedését az egyház tanításának megváltozása idézte elő, melyen a racionalizmus hatása érezhető.

A liberalizmus és racionalizmus teológiája következtében deformált, megszürcült egyházi élet megelevenítése, valamint a vidékről a fővárosba áramló munkavállalók és letelepedő reformátusok lelkigondozása céljából indult meg az a belmissziói mozgalom,¹⁹ mely új, „élénkebb menetű” dallamokkal, idegenből fordított, de közvetlenebb hangvételű énekekkel ismertette meg a református híveket. A századfordulót követő évben, 1901-ben jelent meg a mai református egyházi éneklést meghatározó egyik legfontosabb gyűjtemény: a *Hozsanna!*²⁰ Első kiadása 202, a későbbiek bővítéssel 272 éneket tartalmaztak. A gyűjtemény szerkesztője, Victor János református lelkész megemlíti, hogy ennek segítségével a különböző vallásos célú összejöveteleken kívül a családi éneklést is szeretné megfelelő énektananyaggal ellátni. Az 1903-ban Szabó Aladár alapította Bethánia egyesület gondozásában megjelent, szintén többször bővült *Hallelujah!*²¹

¹⁹ Bódiss, uo., 41–43.

²⁰ *Hozsanna! énekeskönyv vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára.* Victor János (szerk.), Budapest 1901.

²¹ *Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteménye.* Kováts Lajos (szerk.). Első kiadás: Bethánia Egyesület, Budapest 1914. Számos kiadása volt az 1930-as években. 1944-es kiadása még 2005-ben is változatlan utánnomással jelent

a mindenkor hivatalos énekeskönyv melletti másik leginkább meghatározó gyűjtemény, mely számos utánnomásának köszönhetően a mai napig sokfelé használatos.

Az előbb említett két gyűjteményből – különösen azok elterjedtsége miatt – 29 ének került át az 1948-as énekeskönyvbe, mely a kezdetekben „próbaénekeskönyv” felirattal került kinyomtatásra. Arra számítottak, hogy néhány éven belül a tapasztalatok alapján korrigált, kiegészített gyűjtemény véglegesíthető lesz, ám a revízióra a kommunista diktatúra kiépülése, megszilárdulása és egyházellenessége miatt nem kerülhetett sor, így 1964-ben minden különösebb indoklás nélkül elmaradt a „próba”-megjelölés. Csomasz Tóth Kálmán, az énekeskönyv elvülhetetlen érdemeket szerzett szerkesztője már ekkor kijelentette, hogy egy „egészséges életet élő és a közműveltségi foknak és a kollektív igénynek megfelelő énekeskönyv élet-tartama 30–50 év”,²² ám a kialakult helyzetben az énekeskönyv megújítására 1990-ig nem lehetett gondolni.

Az ily módon évtizedekre állandósult énekgyűjtemény egy része szinte kanonizálódott. Az elfogadott és meggyökerezett énekek beépültek a gyakorlatba, idegen eredetük ellenére a református önazonosság részévé váltak. A reformáció korának énekei sajnos nagyrészt ezen a körön kívül maradtak, nem, vagy csak részben és szűkebb körben váltak ismertté. Ebben a helyzetben töltött be különleges küldetést a *Hallelujah!* gyűjtemény, melyet a sorozatos utánnomásoknak köszönhetően számos bibliakörben a 20. század második felében is használtak. Elsőként a nyolcvanas évek második felében született meg egy új szemléletű, értékesebb dallamokat és szövegeket tartalmazó ifjúsági énekgyűjtemény *Dicsérjétek az Urat!* címmel.

A rendszerváltás hozta lehetőségek és az egyházzenei munka szervezettebbé válása 1995-ben az *Ó és Új – 111 ének*²³ megjelenését tette lehetővé, melyben címéhez méltóan ismert (azaz újabb keletkezésű) és újonnan

meg. Vö. Fekete Csaba írása a Szemle rovatban, *Magyar Egyházzene XIII/3* (2005/2006), 344–348.

²² A próbaénekeskönyv véglegesítése – feljegyzés, aláíratlan, indigós másodpéldány. Ráday Levéltár C/222 in: *Zsoltár a Református Egyházzene* Munkaközösségének lapja X (2003), 67.

²³ *Ó és új – 111 ének*. Fekete Csaba et al. (szerk.), Budapest 1995.

felfedezett (azaz további régi forrásokból átemelt) énekek egyaránt megtalálhatók. Ezzel párhuzamosan, de egy évvel később készült el a magyar reformátusok 1996-os világtalálkozójára az egyetemes énekeskönyv,²⁴ amely Magyarországon nem váltotta le a régit, de az utóbbi másfél évtizedben a Kárpát-medence egyes részegyházaiban hivatalossá válva a gyülekezeti éneklés megújításában ma is előrelépést biztosít. Tíz évvel ezután jelent meg Berkesi Sándor szerkesztésében *Az Úrnak zengjen az ének!* ifjúsági énekeskönyv,²⁵ végül – az új énekeskönyv közvetlen előzményeként, 2009–2010 között Draskóczy László szerkesztésében láttak napvilágot a Dunamelléki Református Egyházkerület énekfüzetei²⁶, valamint az ezekből 2012-ben összeállított *Krisztus az éneke*m című dunamelléki énekeskönyv.

A korábban elmaradt, majd sokáig húzódó énekeskönyvrevízió miatt a most megjelenő új énekeskönyvnek nagy szakadékot kellett áthidalnia, mindenekelőtt a különböző gyűjtemények révén széles körben ismertté vált énekek összegyűjtése, szövegi és dallami átvizsgálása terén. Ennek eredményeképpen az új énekeskönyv 210, jelentős részében már ismert új énekkel gazdagítja a magyar református énekkönyvtárat. A 2018 februárjában megjelent előkészítő füzetben kaptak helyet²⁷ először ezek, a már ismert és várt énekek, melyek korábbi hiánya miatt a hivatalos gyűjteményt már csak ódivatú „fekete énekeskönyvnek” hívták. A 2018-ra elkészült, tízezer példányban kinyomtatott *Lélekkel és értelemmel – 92 új ének* című előkészítő gyűjtemény kipróbálására mintegy száz gyülekezet jelentkezett, akik a rendszeres használat ígéretével a szükséges példányszámban térítésmentesen meg is kapták azt.

²⁴ *Magyar Református Énekeskönyv*. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Budapest 1996.

²⁵ *Az Úrnak zengjen az ének. Ifjúsági énekeskönyv*. Berkesi Sándor (szerk.), Budapest 2006.

²⁶ *Hadd zengjen énekszó*, 2009; *Megváltva!*, 2010; *Ébredj, alvó!*, 2010. <https://dmrek.hu/lap/dunamellek/dunamelleki-enekfuzetek/ebredj-alvo>, lehívás: 2021.11.13.

²⁷ *Lélekkel és értelemmel II*. Az új református énekeskönyv előkészítő füzet. 92 új ének. Budapest 2018. http://egyhazzene.reformatus.hu/data/documents/1/2018/4/14/461/javitott_beliv_Lelekkel_es_ertelemmel_2.pdf, lehívás: 2022.02.11.

A 2010-ben életre hívott, magyarországi és határon túli tagokból álló bizottság munkája nyomán, a már kezdetekben megfogalmazott alapelvek²⁸ szerint 2019-re készült el az új énekeskönyv tervezete. Ennek áttekintésekor derült ki, hogy a szélesebb körben ismert énekek terén elmaradt a gyermek- és ifjúsági énekek átvizsgálása. A hitoktatáshoz használt, valamint néhány irányadó ifjúsági gyűjtemény átnézésével egy újabb, mintegy 60 tételből álló javaslatcsomag állt össze, melyből kb. a fele kapott helyet az énekeskönyvben. Fontos része ennek 12 újabb keletkezésű zoltárének, melyből egyetlen – a 23. zoltárt tartalmazó – tétel skót dallam,²⁹ hat további a gyermek katekézishez tartozó népdalzóltárok csoportjába tartozik, öt zoltár pedig a fiatalok körében kedvelt és ismert, szövegében, dallamában is 20. századi zoltárének Sumonyi Zoltán – Gryllus Dániel,³⁰ valamint Pálhegyi Ferenc – Pálhegyi Dávid³¹ szerzőpáros, illetve az amerikai Marty Nystrom tollából származik.³² A *Bibliaköri énekek* rész minden fejezete tartalmaz az előbbieken kívül is legalább egy, sajátos hangulatú és stílusú, szélesebb körben ismert éneket.³³ A maguk egyediségében különleges, új szint képviselnek ezek az énekek anélkül, hogy az egész énekeskönyv egyéges arculatát megváltoztatnák. (3.–4. kottapélda)

Az 1948-as énekeskönyv anyagának stílusbeli bővítését a bizottság egy korábbi kiadványban így indokolta:

²⁸ *Lélekkel és értelemmel*. A magyar református énekeskönyv megújulásának alapelvei, példatárral. Budapest 2016. 63–64.

²⁹ 777. sz.: *Az Úr az én jó pásztorom* [The Lord's my Shepherd, I'll not want]. Az új Református énekeskönyv online is elérhető: <https://enekeskonyv.reformatus.hu/digitalis-reformatus-enekeskonyv/>, lehívás: 2022.02.11.

³⁰ 776. sz.: *Mikor látom egeidet*; 780. sz.: *Megvizsgáltál, Uram, engem*; 808. sz.: *Áldjad az Urat, áldjad, én lelkem*.

³¹ 807. sz.: *Áldd, lelkem, Istened*.

³² 778. sz.: *Mint szarvas hús vízforrásra* [As the deer panteth for the water].

³³ 731. sz.: *Jöjj hozzánk, Urunk* [Come by here, my Lord]; 775. sz.: *Jézus a mi oltalmunk*; 803. sz.: *Az Úrnak zengjen az ének* [The Gospel Train]; 844. sz.: *Az Úr vezessen végig az úton* [Möge die Straße uns zusammenführen].

1. Jöjj hoz - zánk, U-runk, hoz-zánk jöjj!

Jöjj hoz - zánk, U-runk, hoz-zánk jöjj!

Jöjj hoz - zánk, U-runk, hoz-zánk jöjj!

Ó, Jé - zus, hoz-zánk jöjj!

2. Téged kér szívünk, hozzánk jöjj! / Téged kér szívünk, hozzánk jöjj! / Téged kér szívünk, hozzánk jöjj! / Ó, Jézus, hozzánk jöjj!
3. Hozzád száll imánk, Jézus, jöjj! / Hozzád száll imánk, Jézus, jöjj! / Hozzád száll imánk, Jézus, jöjj! / Ó, Jézus, hozzánk jöjj!
4. Néked zeng dalunk, Jézus, jöjj! / Néked zeng dalunk, Jézus, jöjj! / Néked zeng dalunk, Jézus, jöjj! / Ó, Jézus, hozzánk jöjj!

3. kottapélda

803

szöveg: Kádár F.
dallam: *The Gospel Train*, 1872

1. Az Úr-nak zeng-jen az é-nek, kit di-csér ten-ger,
a föld. Az é - gen zúg-nak a fé-nyek, ne-ve
nagy, min-dent be-tölt. Ki-ált - sunk, mi is
e - gyütt ki-ált - sunk! Föl az Úr -hoz ki-ált -
sunk! A Te ál - dá - sod száll-jon ránk, U-runk!

2. Ha bánat sebzi a szíved, majd Jézus hozzád hajol.
Ha szádon hallgat az ének, csodaszép dalt ad: dalolj!
Reménység, gyere, áldott reménység, Gyere, fényes reménység,
Gyere hozzánk, hogy múljon a sötét!
3. Csak lépünk bátran az útra, nem várva semmit se már.
Lesz harcunk újra meg újra, de a célban várva vár:
Dicsőség, gyönyörű szép dicsőség, Örök, égi dicsőség.
Neved áldassék, Jézus, szerteszt!

4. kottapélda

„Az egyház életében ma sokszínű énekanyagnak van létjogosultsága, ezért az új énekek stílusbeli gazdagodást is jelentenek. Gyülekezeteink élete az óvodától az idősotthonokig és a bibliaórától a kirándulásig ma sokkal tágabb horizonton bontakozhat ki, mint néhány évtizede, amikor az egyházi élet kényszerűen a templom négy fala közé szorult. Nem az tehát elsősorban a kérdés, hogy minek van és minek nincs helye, hanem inkább az, hogy minek hol van a helye?”³⁴

Így valósult meg a második cél: megmaradt illetve újonnan felvétellel került a széles körben ismert énekek jelentős része, miközben elmaradt mintegy félszáz, alig vagy egyáltalán nem használt dicséret.

Kapcsolódás az európai és világprotestantizmushoz

Az új énekeskönyv szerkesztésénél különösen jelentős szempont volt az európai protestáns énekeskönyvek – különösen a német *Evangelisches Gesangbuch*,³⁵ az 1998-ban megjelent svájci,³⁶ valamint a 2013-ban napvilágot látott új holland énekeskönyv (*Liedboek*)³⁷ – megismerése és tanulmányozása. Sok egyéb részlet mellett meghatározó volt az énekeskönyv mérete, tartalma, belső felépítése, a jegyzetek és egyéb kiegészítő anyagok elhelyezése. Sok segítséget nyújtott a kottakép kialakításához a lejegyzés hangneme, kottaképe, a szöveg elhelyezése, tipográfiája is.

A szélesebb körű tájékozódást segítette a 2013 október végén rendezett, *Megőrzés és megújítás* című nemzetközi egyházzenei konferencia,³⁸

³⁴ *Lélekkel és értelemmel*, 15.

³⁵ <https://www.ekd.de/evangelisches-gesangbuch-52340.htm>, lehvívás: 2022.02.13.

³⁶ *Gesangbuch der Evangelisch-reformierten Kirchen der deutschsprachigen Schweiz*. 1998. <https://www.gottesdienst-ref.ch/musik/rg>, lehvívás: 2022.02.13.

³⁷ *Liedboek. Zingen en bidden in huis en kerk*. 2013. <http://www.liedboek.nl/>, lehvívás: 2022.02.11.

³⁸ http://egyhazzene.reformatus.hu/esemenyek/v/egyhazzenei_konferencia/, lehvívás: 2022.02.11.

ahol három külföldi előadó: Pieter Endedijk, Hans-Jürg Stefan és Ladislav Moravetz adott betekintést a holland, a svájci és a cseh énekeskönyv megújításának folyamatába. A konferencia általános tanulságai így összegezhetők:

1. Az istentisztelet és éneklés szoros összetartozásának szempontja, valamint az európai énekeskönyvek határokon átívelő jellege megerősít bennünket, hogy mi is Kárpát-medencei, sőt a teljes magyar reformátusságot átfogó énekeskönyvben gondolkozzunk, a magyar protestáns ökumené szempontjait sem elhanyagolva.
2. Az éneklés és imádság nemcsak a vasár- és ünnepnap templomi istentisztelet része, annak a mindennapok során is meg kell jelennie, hogy a keresztyén ember teljes életét áthassa.
3. Az énekeskönyvben a verses-strófikus énekek mellett más egyszerű énekformáknak is helyük van, melyek szintén hozzájárulhatnak az éneklés megújulásához.

Az 1948-as énekeskönyv annak idején olyan dicséretekkel is gazdagította gyűjteményt, melyek révén a régi és újabb európai protestáns énekek legjava került be az énekeskönyvbe.³⁹ Csomasz Tóth Kálmán jó érzékkel választotta ki az akkor új énekeket, melyek sikerét egyértelműen tanúsítják későbbi elterjedtségük, ismertségük. Bizonyosága ez annak is, hogy lehet új éneket találni, mely megfelel a gyülekezetszerűség, az egyetemesség, a művészi érték és a dallami-szövegi-teológiai igényesség követelményeinek.

A most fölvetett, világviszonylatban is ismert énekek között reformációkori és 20. századi egyaránt található. Egyszerűségében is különleges a neves angol reneszánsz zeneszerző, Thomas Tallis kánonja, mely a záróénekek között doxológiaként szerepel.⁴⁰ A karácsonyi énekek közé az *In dulci*

³⁹ Akkor teljesen újnak számított például: 548. sz.: *Jer, kérjük Isten áldott Szentlelkét* [Nun bitten wir den Heiligen Geist]; 390. sz.: *Várv ember szíve készen* [Mit Ernst, o Menschenkinder]; 832. sz.: *Ó, Sion, ébredj* [O, Zion, haste, thy mission high fulfilling]; 251. sz.: *Úr lesz a Jézus mindenütt* [Jesus shall reign where'er the sun]; 824. sz.: *Szólj, szólj hozzám, Uram* [Parle, parle, Seigneur].

⁴⁰ 301. sz.: *Dicsőség légyen Atyának* [Glory to thee, my God, this night].

*iubilo*⁴¹ mellett bekerült Mendelssohn-,⁴² a húsvéti fejezetbe pedig Händel dallama.⁴³ Mindkettő elmaradhatatlan egy mai, világviszonylatban is számot tartó gyűjteményben – csakúgy, mint Edward Elgar⁴⁴ illetve Jean Sibelius⁴⁵ eredetileg hazafias, de utólag egyházi szöveget kapott, emelkedett, himnikus hangvételű melódiái. További, világszerte ismert ének a középkori gyökerű *Mind jöjjetek, örvendjetek*,⁴⁶ a holland dallamú, angol szövegű 512. sz. ének: *Ma örvendezzetek*.⁴⁷ Az egyszerű versformákat alkalmazó angol énekirodalom gyöngyszemei közé tartozik a két dallammal is ismert, nagypénteki *When I survey*,⁴⁸ illetve a fentebb már említett skót zsoltár.

Már 1948-ban is bekerült számos német korál a református énekeskönyvbe, kimaradtak azonban a következők: *Es ist das Heil*,⁴⁹ *Allein Gott*,⁵⁰ *Gelobt sei Gott*,⁵¹ *O Mensch bewein*⁵² és még mások – melyek most új énekeként jelennek meg. Különleges dallam az utóbbiból keletkezett, Assisi Szent Ferenc naphimnuszának – egy múlt század elején született – verses feldolgozásával társított, *Ím, készen áll az alkotás* című ének.⁵³

Az egyházi év rész utolsó fejezetének címe: Keresztyén reménység. Itt található az igen népszerű *A mennybe' fenn a trónusnál*⁵⁴ illetve Dietrich Bonhoeffer híres *Áldó hatalmak oltalmába rejtve*⁵⁵ kezdetű éneke – ez utóbbi magyar dallammal – és sikerült beemelnünk a sokak szerint a 20. század legjobb énekdallamának tartott, meglepő módo „sine nomine”

⁴¹ 415. sz.: *Hadd zengjen énekszó* [Nun singet und sei froh].

⁴² 416. sz.: *Halld, mint zeng az egész ég* [Hark, the Herald Angels sing].

⁴³ 514. sz.: *Győzelmet vettél, ó, Feltámadott!* [A toi la gloire, ô Ressuscité].

⁴⁴ 252. sz.: *Hálás szívvel áldunk* [Land of hope and glory].

⁴⁵ 841. sz.: *Igéddel áldj meg bennünket, Urunk*.

⁴⁶ 511. sz.: [Wir wollen alle fröhlich sein].

⁴⁷ 512. sz.: [This joyful Eastertide / Der schöne Ostertag].

⁴⁸ 487. sz.: *Ha a keresztre néz szemem*; 496. sz.: *Felnézek rád, csodás kereszt*.

⁴⁹ 233. sz.: *Eljött hozzánk az üdvösség*.

⁵⁰ 565. sz.: *A menny Urának tisztelet*.

⁵¹ 510. sz.: *Dicsőség néked, Istenünk*.

⁵² 488. sz.: *Ó, ember, sirasd nagy bűnöd*.

⁵³ 569. sz.: [All creatures of our God and King].

⁵⁴ 627. sz.: [Before throne of God above].

⁵⁵ 628. sz.: [Von guten Mächten treu und still umgeben].

névvel jelölt *For all the Saints*-t,⁵⁶ melynek szerzője az elmúlt évszázad egyik meghatározó angol komponistája, az 1906-os *English Hymnal* zenei szerkesztője: *Ralph Vaughan-Williams* (1872–1958).

A fentiek alapján megállapítható, hogy az új énekeskönyv sok szállal kapcsolódik az európai és a világprotestantizmus énekkincséhez.

Istentiszteleti, liturgikus használat

Említettük, hogy megmaradt az 1948-as énekeskönyv anyagának nagy része, mégis teljesen új gyűjtemény jött létre, melyet a korábbtól eltérő, szinte teljesen új felépítés magyaráz. Az énekeskönyv szerkezete az egyik első lépés volt a megújítási munka kezdetén, melyről hosszabb tanulmányt közölt a *Magyar Egyházzene* folyóirat.⁵⁷ Lényegét tekintve visszatértünk a magyar református énekeskönyvek hagyományos felépítéséhez. A reformáció első két évszázadában az ünnepi dicséretes és a zsoltárparafrázisok alkottak önálló csoportokat, a többi ének nagy része pedig az istentisztelet egyes állandó elemeihez kapcsolódott. A 19. század énekeskönyveit szintén a funkcionális felépítés jellemezte. Az 1806-os, Benedek Mihály szerkesztette, több mint egy évszázadon keresztül használt gyűjtemény, majd az 1921-es Baltazár-féle énekeskönyv is az istentiszteleti gyakorlat-hoz jól illeszkedő szerkezetet használta: vasárnapi és hétközi kezdő énekeket, ünnepi és egyéb közvasárnapi dicséreteket tartalmazott, ezenkívül bűnbánati, úrvacsorai, valamint a vasárnap délután istentiszteletekhez illeszkedő katekizmusi énekek csoportját. A problémát a paraszti, polgári élethez kötődő, de politikai és társadalmi jelleget is hordozó „Alkalmi énekek” divatja jelentette, melynek ellenében érthető volt a hitvallási alapú rendező elv választása, ezzel együtt azonban a funkcionális beosztás háttérbe szorult.

Az új beosztás kialakítását segítette a svájci és a német protestáns énekeskönyvek tanulmányozása is. A francia és a német nyelvű svájci református gyűjtemények az éneklés istentiszteleti funkcióját helyezik előtérbe és ezt

⁵⁶ 629. sz.: *Már célba ért sok hívő gyermeked.*

⁵⁷ Bódiss Tamás, Az új református énekeskönyv szerkezeti terve. In: *Magyar Egyházzene XVIII* (2010-2011), 383–388.

a tudatosságot tükrözi a gyűjtemény felépítése is. A zsoltárok találhatóak az első helyen, második a liturgikus rész, majd az ünnepek külön részben szerepelnek és a vége felé kap helyet egy vegyes illetve egyedi témákhoz kapcsolódó, újabb énekeket is tartalmazó rész. A német evangélikus énekeskönyv is a szabadabb szövegű, egyénibb hangú énekek különválasztására ad példát a „Hit–remény–szeretet” feliratú fejezetével.

Gesangbuch der Evangelisch-reformierten Kirchen der deutschsprachigen Schweiz – Svájci német református énekeskönyv, 1998:

- *Istentisztelet a Bibliában* – zsoltárok és más bibliai énekek 105 ének, ennek kb. fele genfi zsoltár, 44 bibliai szöveg váltakozó felolvasásra.
- *Istentisztelet a gyülekezetben* – négy istentiszteleti rend – csak prédikációs, kereszteléses, bűnbánati és úrvacsorás – az egyes részekhez tartozó általános énekekkel.
- *Istentisztelet az évkörben* – adventtel indulva az egyházi év ünnepei, az énekek mellett rövid magyarázatokkal, igei idézetekkel.
- *Istentisztelet a napi körben* – teljesen új és a szerkesztők számára igen fontos napszaki könyörgések új formájával, reggel, déli, esti énekekkel, asztali áldásokkal.
- *Istentisztelet az „életkörben”* – a hit, bizalom, panasz, hála és egyéb, még „alkalmibb” témákhoz csoportosított énekek.
- *Istentisztelet a világban* – az utolsó fejezet kissé kitágítja a határokat a világkeresztyénység és az eljövendő időkről szóló énekekkel, és igékkel.

Evangelisches Gesangbuch – Német evangélikus énekeskönyv, 1996:

- *Egyházi év*
- *Istentisztelet* – liturgikus énekek
- *Bibliai énekek* – genfi zsoltár, egyéb zsoltárparafrázis és bibliai történetet feldolgozó, vagy egyértelműen bibliai szöveget alapul vevő ének
- *Hit–remény–szeretet*; szabadabb szövegű személyesebb énekek, napszaki énekek, asztali áldás

Alléluia. Avec le Christ, dépasser les frontières – Francia reformátusok énekeskönyve, 2005:

- *Psaumes chantés* – 72 énekelt zsoltár + 8 olvasandó zsoltárszöveg, antifóna
- *Répons et textes* – 7 rövid dallam (Introitus, Kyrie, Gloria), valamint doxológia-énekversek, igeolvasáshoz, az úrvacsorai liturgiához (Sanctus és Agnus); külön zsoltárok, könyörgés-szövegek és liturgikus dallamok a napszaki könyörgésekhez: összesen 132 számozott ének illetve szöveg.
- *Strófikus énekanyag* – részben a liturgia részeihez (pl. keresztelő), az egyházi év és más szokásos témákhoz köré rendeződik.
- *Beféjező, vegyes énekek* – a szerkesztőbizottság által nem egyhangúlag elfogadott, vagy a szerkesztés utolsó stádiumában elkészült illetve nem orgonakíséretes (pl. gitárkíséretes) énekek.

Az új énekeskönyvi szerkezet igen fontos eleme a közösségi hangú istentiszteleti, valamint a jórészt későbbi keletkezésű, egyéni hangú énekek szétválasztása.

A magyar református egyház gyakorlatában másfél évszázaddal ezelőtt a templomi istentiszteleten kívül nem volt más közösségi alkalom. A vasárnapi istentiszteleteket a hétközi reggeli és/vagy esti könyörgés egészítette ki. Az ébredési mozgalmak nyomán – elsősorban a nagyvárosokban – a vasárnapi iskolák és bibliaórák elterjedésével honosodott meg egy újabb stílusú, idegen eredetű énekanyag, elsősorban a *Hozsánna*,⁵⁸ majd a már említett *Hallelujah!* énekeskönyvek révén. Az egyre kedveltebb és elterjedtebb új énekek egy része az 1921-es, hivatalos énekeskönyvbe is bekerült „»Hozsánna énekek« vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára” feliratú, az istentiszteleti énekektől elkülönített fejezetbe. Árokhaty Béla 1939-es jugoszláviai énekeskönyvében „Lelki énekek templomon kívüli vallásos összejövetelek, konferenciák, bibliaórák, házi áhítatok, ifjúsági- és gyermekistentiszteletek használatára” felirattal szintén különválasztotta

⁵⁸ *Hozsánna!* Énekeskönyv vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család használatára. Összeállította Victor János. Budapest 1901.

ezt az énekréteget. A második világháború, az azt követő változások és az azok gerjesztette ébredési hullámok következtében még erősebb igény mutatkozott a Hozsánna-típusú énekek iránt. Csomasz Tóth Kálmán első, 1943-as énekeskönyv-tervezetében még csak mellékesen említi az egyéb idegen stílusú énekeket,⁵⁹ 1946 után már komolyan számolni kellett ezek nagyobb számú felvételével. Az 1946-os énekeskönyv-tervezet még külön csoportban jelölt meg egy 150-es keretű „Ébredési és lelki énekek” feliratú csoportot, valamint egy 40–50-es keretszámú „Gyermekistentiszteleti énekek” fejezetet.⁶⁰ Az énekeskönyv szerkesztésének utolsó szakaszában történetelt meg az utóbbi fejezet elhagyása, így az ébredési és lelki énekek szétosztásával az úgynevezett „új stílusú” dicséretnek különválasztása. Egymás mellé került a reformációi örökség, a 19. századi racionalista, valamint az úgynevezett „Hozsánna-típusú” bibliaórai ének. Kétségtelen, hogy az egybeolvasztással egy masszív, egységesnek tűnő énekeskönyv született meg, mely ugyanakkor magában hordta az egyoldalú, az ismertség és kedveltség alapján álló használat veszélyeit. Az 1948-as énekeskönyv használatának első két évtizedében – az 1950–60-as években – a diktatúra minden módon korlátozni próbálta az egyház működését. Mivel nem engedte a bibliaórai és más, közösségi összejöveteleket, ezért a templomban kellett a bibliaórát is megtartani. Így keveredett össze végleg az alapvetően kétféle énekanyag, melyek most *Dicséretnek és Bibliaköri énekek* megnevezéssel ismét külön részbe kerültek.

Másik törekvésként a mai, elsődlegesen textusközpontú énekválasztás mellett az énekrepertoár jobb, teljesebb kihasználása érdekében az új beosztás erősíteni kívánja az ünnepkörökhöz illetve a liturgia elemihez kapcsolódó énekválasztást. Ezt a gondolatot Pap Ferenc világosan kifejti néhány éve megjelent könyvében:

⁵⁹ Csomasz Tóth Kálmán, Az énekanyag megrostálásának szempontjai; valamint uő. Az új magyar református énekeskönyv dicséretanyagának tervezete. In: *Az új énekeskönyv felé*, 1943. február 17–19. között megrendezett énekügyi konferencián tartott előadás írásos formájaként, azonos címmel jelent meg Révész Imre püspök szerkesztésében Debrecenben. Újabb megjelenés itt: *Hagyomány és haladás. Csomasz Tóth Kálmán válogatott írásai születése 100. évfordulójára*. Bódiss Tamás (szerk.), Budapest 2003. 27–44.

⁶⁰ Bódiss, *Az 1948-as református énekeskönyv*, 42–43.

„A vízkereszti idő énekeiként használhatnánk a RÉ48⁶¹ 286–300 közötti énekek válogatását, ha megfelelő himnológiai és liturgiai ismerettel rendelkeznének lelkészeink, hittanoktatóink, munkatársaink, és ha nem a szavakra, kifejezésekre figyelő, ún. konkordatív énekválasztás módszerét követnénk, hanem mondanivalókbán, teológiai tartalmakban, összefüggésekben gondolkodnánk.”⁶²

Az egyoldalúan textusközpontú – minden éneket az igehirdetéshez kötni kívánó – énekválasztás nagy terhet ró a lelképásztorokra. Ennek következtében könnyen leszűkül az énekelt repertoár és egyes énekek indokolatlanul gyakori ismétlődéséhez vezet. A szélesebb körű énekválasztást a tervszerűség, valamint a teljes naptári évré kidolgozott, irányadó jellegű énekrend segítheti, melyben legszorosabban az igehirdetésre felelő ének kapcsolódik a választott textushoz, prédikációhoz.

Megújult beosztásával az új énekeskönyv az énekválasztást is segíti. A szerkezet hármas tagolása a bibliai alapelveket⁶³ követi, de nem csupán teológiai, hanem – amint az fentebb olvasható – a használatot segítő megfontolások alapján. A gyűjtemény gerince, legnagyobb egysége a 369 éneket tartalmazó *Dicséreték* rész (201–705), ennek is centrális része az ünnepeket, ünnepköröket végigkísérő, 201 dicséretet tartalmazó *Az egyházi év* fejezet (371–630), mely 70 új énekkel bővült. Az egyházi évkör októberben a reformáció gondolatkörével, novemberben – az elmúlást és az örök élet témáit felölelve – a *Keresztyén reménység* fejezettel egészült ki.

Az ünnepi időközön, időszakokon kívül – vagyis az évközinnek is nevezhető vasárnapokon, istentiszteleteken – a *Dicséreték* rész elején *Istentisztelet* cím alatt található, általános témájú kezdő- fő- és záróénekek közül érdemes választani (201–302). Itt található nagy számban a reformáció korának dicséretei, de újabb énekek is helyet kaptak az egyes fejezetek végén.⁶⁴

A magyar református istentisztelet a reformáció korában még megtartotta az ordinárium tételeit, ezek azonban fokozatosan kikoptak az évszázadok

⁶¹ *Református énekeskönyv*, 1948 (szerk. megj.).

⁶² Pap Ferenc, *Az egyházi év*. Budapest 2016. 180.

⁶³ Kol 3,16 valamint Ef 5,20–21.

⁶⁴ 250 sz.: *Zengd Isten nevét* [O praise ye the Lord]

során. Az énekeskönyv szerkesztésével egyidőben, a negyvenes években Ravasz László püspök és Csomasz Tóth Kálmán – ezt felismerve – a magyar reformáció gazdag liturgiájáig visszanyúló liturgiai reformot terveztek.⁶⁵ Állandó részként tervezték fölvenni többek között a bűnvalló imádságot valamint a kegyelemhirdetést, továbbá az ezekhez kapcsolódó Kyrie és Gloria énekeket. A reform sajnos nem érhetett célba, de ennek előkészületeként került be akkor az énekeskönyvbe egy-egy Kyrie, Gloria Patri, Sanctus és Agnus Dei tétel.⁶⁶ A Sanctus kivételével ezek most is megmaradtak és ha a következő évek célkitűzéseként megvalósulhat a református istentisztelet megújulása, akkor *Az istentisztelet* fejezet Könyörgések, fohászkodások része – mely most 261–269 között mindössze kilenc tételt tartalmaz – akár további 11 tétellel is bővíthet.

A *Dicséreték* rész következő fő fejezete (311–364) *Hitünk alapjai* címmel a keresztséghez és úrvacsorához – mint a protestáns dogmatika szerinti két sákramentumhoz, szentséghez – valamint alapvető hitigazságokhoz és szentírási helyekhez kapcsolódó énekeket tartalmaz.

A *Dicséreték* rész záró fejezetében (651–705) a keresztyén hagyományhoz illeszkedve régi énekeskönyvekből felelevenített reggeli és esti himnuszokat is találunk a hét minden napjára, melyek közül az esti himnuszok a teremtés hét napjáról szóló hálaadó éneksorozatot jelentik. A reggeli és esti könyörgés régebben a keresztyén élet szerves része volt, manapság azonban – részben kényszerítő külső körülmények miatt, részben az élettempó felgyorsulása következtében – háttérbe szorult. Mindenekelőtt a német-svájci református énekeskönyv mintáját alapul véve készült az új énekeskönyv 904. oldalán található, a keresztyén hagyományokon alapuló egyszerű liturgiai ajánlás: Invokáció – Zsoltár – Igeolvasás – Dicséret – Könyörgés – Miatyánk – Áldás – Doxológia. A javaslat szerint az első részben zsoltár, az igeolvasás és igeszolgálat utáni dicséret helyén elsősorban napszakhoz vagy ünnepkörhöz illő ének kap helyet. A napszaki énekek két himnuszszorozata mellett

⁶⁵ Bódiss, *Az 1948-as református énekeskönyv*, 98–101.

⁶⁶ Kommentárok a következő énekeknél: 176., 177., 178., 183. Lásd Csomasz Tóth Kálmán, *Dicsérvétek az Urat! Tudnivalók énekeinkről*. Budapest, 1971; 1995.

kiemelendő Luther reggeli és esti imádsága, mely Szenci Molnár Albert énekszövegeként mindkét napszakhoz tartozó szöveggel szerepel most az új énekeskönyvben (659. és 689. sz.⁶⁷).

Az új református énekeskönyv most is a zsoltárokkal indul. Kálvin az egyházi hagyománnyal összhangban említi meg, hogy a zsoltárokkal Isten maga tanít bennünket imádkozni.⁶⁸ A bibliai zsoltárszövegek ihlette parafrázisok kiemelt szerepet kaptak az új énekeskönyvben. Az énekelt zsoltárok alapja továbbra is a teljességében megőrzött genfi zsoltárkönyv. A szöveggondozási munka során egyes versszakok elhagyásával, összevonásával, mások beemelésével lényegében nem változott a 150 zsoltárhoz tartozó strófák száma, a versszakok számozása pedig – a kimaradó versszakok eddigi jelölésének elhagyásával – folyamatossá vált. A genfi dallamok kottaképe a nemzetközi gyakorlatot követi: feles alapegységű, sorvégi szünetekkel illetve a félhangos zárlatok (diézisek) jelzésével.

A genfi psalteriumot – *Zsoltárdicséreték* címmel – 16–17. századi zsoltárénekek követik (151–197), de 12 újabb szerzésű zsoltárének kapott még helyet a Bibliaköri énekek között; így az új énekeskönyvben több mint 200 zsoltárének található.

Fontos és sarkalatos kérdés a zsoltár használata: mikor és milyen zsoltárt énekeljünk? Az egyházi hagyomány, a liturgikus könyvek és az egyházzeneirodalom tanulmányozása gazdag útmutatást ad ehhez. Csomasz Tóth Kálmán, már említett könyvében is írja, hogy „rég énekeskönyveink zsoltári részében 1806-ig közreadták a szerkesztők azoknak a zsoltároknak a jegyzékét, amelyeknek éneklését » az Időknek és Dolgoknak alkalmatossági szerént«, tehát üdvtörténeti értelemben is ajánlották.”⁶⁹ A 25. zsoltár magyarázatánál így bővíti ki mondandóját: „Ezek a mélyebb gondolat-társítások ugyan az újabb időkben kikoptak – nem a zsoltárból, csak a mi egyházi tudatunkból –, de éppen ezért lehet hasznos újra felfigyelni rájuk.” Ismét

⁶⁷ [Ich danke dir, Herr Gott in deinem Throne]

⁶⁸ Előszó az 1542-es „La forme de prieres...” híres kiadványból. Magyarul először a jugoszláviai énekeskönyvben olvasható, újabban in: *Zsoltár 1* (1992) 4. sz. és Claude Goudimel, *Zsoltárok 1565*. Magyar Református Egyház zsinata, Budapest 2002.

⁶⁹ A 2. zsoltár ismertetése, vö. Csomasz Tóth Kálmán, *Dicsérvételek az Urat!*.

máshol⁷⁰ ezt olvassuk tőle: „Karácsonyi éneklésünk mindaddig félszárnyú madár marad, amíg nem tanulunk meg újra karácsonyi zsoltárverseket énekelni, sőt azokat (...) karácsonyi énekeinkkel is legalább egyenlő sorba helyezni.” A zsoltárok liturgikus és ünnepi szempontú válogatását az 1948-as énekeskönyv nem segítette. Sietni kellett annak idején, bizonyára ezért maradtak el az ilyen ajánlások. Három évvel később próbálta ezt pótolni Csomasz Tóth Kálmán a fent idézett írással, ahol régi énekeskönyvekre hivatkozva felsorolja az adventi és karácsonyi zsoltárokat, majd így folytatja:

„A legtöbben ma már azt sem sejtik, hogy mi van ezekben a zsoltárookban, még kevésbé tudják, hogy melyikben hol van a karácsonyi ige, a karácsonyi mondanivaló. Természetes, hogy mindezeknek a zsoltároknak bármelyik verse nem karácsonyi tartalmú, de eleink száz és még több esztendővel ezelőtt jól tudták, hogy ezekből a zsoltárokból hogyan lehet kiválasztani azt a karácsonyi igét, ami mégiscsak inkább és hitelesebben Isten kegyelmes beszéde, mint a legérzelmesebb emberi – de csak emberi – költészet...”

A zsoltárok használatát most az egyes énekfejezetek elején található ajánlások, valamint a függelékben található mutató segíti.

Kottakép, szövegek tipográfiája

Az új énekeskönyv mind a kottakép, mind a szövegek áttekinthető közlésére törekszik. Minden éneknél megtalálható annak dallama. Szükség szerint számos éneknél változik a lejegyzés hangmagassága, valamint a kottakép egyéb formai elemei, például a sorvégek, szünetek, ritmusegységek. E változások nem feltétlen jelentik a dallam megváltozását, de korszerűbb, használatot is segítő kottaképet eredményeznek. Az 1948-as énekeskönyv dallamainak, szövegeinek vizsgálatánál nagy segítséget,

⁷⁰ Csomasz Tóth Kálmán, Karácsonyi énekeink és éneklésünk. In: *Református Egyház 3* (1951) 23–24. sz. 27–28 idézve itt: *Hagyomány és haladás*, 127–129.

esetenként megerősítést jelentettek Gárdonyi Zoltán és Csomasz Tóth Kálmán tanácsai, akik 1979-ben illetve 1984-ben egy-egy kipreparált énekeskönyvi példány formájában hagyták ránk javaslataikat.

A dallamok alakján, megjelenési formáján külön munkacsoport dolgozott, melynek során zenei stílusjegyek és kottakép alapján énekeink három nagy csoportja különíthető el. A kottakép kialakításánál fontos szerepet kapott a dallamok negyed vagy félhang alapegységének egyértelmű jelölése.

A genfi zsoltárok és az azokkal egykorú dallamok első sora fölött található félhang jelzi, hogy a ritmus alapegysége nem a megszokott negyed, hanem a fél érték, amely azonban nem azt jelenti, hogy itt lassabban kell énekelni. Ezek a reformáció korában, Európában keletkezett dallamok még nem rendeződnek a mai értelemben vett ütemekbe, ezért – a hármas tagolódásúakat kivéve – nem alkalmazunk ütembeosztást. A dallamsorokat az eddigi cezúrák helyett egységnyi szünetek tagolják, amelyek az énekléshez szükséges természetes levegővétel idejét jelzik. Kivált hosszú sorok végén indokolt a szünet betartása. Néhány esetben (például a 23., 32., 50. zsoltár esetében) két hosszú sor egymásba kapcsolódását is szünet tagolja, hogy a közösség számára a nyugodt levegővételt biztosítsa.

A barokk kortól kezdve már általános az ütembeosztás. Az énekek e második csoportjánál minden esetben szerepel ütemmutató, mely egyértelműen utal a negyed- vagy félértékű alapegységre.

Hagyományos történeti énekkincsünk fő jellemzője a ritmust szabadabban kezelő, szövegszerű, parlando éneklésmód. Reformáció kori, illetve ehhez hasonló stílusú, de későbbi keletkezésű dallamainkra is jellemző ez a formálás. Ezek a dallamok szintén nem oszthatók ütemekbe, de az áttekinthető kottakép érdekében a dallamsorok végét ütemvonalal jelezzük, a sorok belső tagolódását pedig több esetben szaggatott ütemvonal érzékelteti. A fentiekben leírt háromféle kottakép egyúttal az ének korára, valamint az előadásmódra is utal.

Sokan igényelték a régies szövegek gondozását, megújítását, mely megfelelő, óvatos mértékben sikerült. A régi szövegek megtartása alapvető teológiai és spirituális érdek, de a magyarázat nélkül félreérthető, a figyelmet leterhelő fordulatok és szavak esetében változtatásra volt szükség. Az érthetőség mellett a jó hangzás, a dallam és a ritmus összehangolása,

a stiláris értékek, valamint a koncentrált nyelvi fordulatok megtartása, megőrzése kapott hangsúlyt. Nem a modernizálás volt a cél, hanem azok az elengedhetetlen változtatások, melyekkel még a nyelv régies ízei mögötti lelki mondanivaló megérinthesi az éneklőt. Csomasz Tóth Kálmán erről így nyilatkozott: „Sajnos, ilyen igazításokra annak idején, a mostani énekeskönyvünket szerkesztő bizottságban nem nyílt olyan mértékű lehetőség, amennyire az kívánatos lett volna.”⁷¹ Korábbi könyvében,⁷² Szenci Molnár Albert zoltárfordítói munkáját értékelő fejezetében így fogalmaz:

„Szenci Molnár Albert zoltárfordítása (...) nem érinthetetlen, de lényegében pótolhatatlan. Éppen ezért kötelessége a mai nemzedéknek az, hogy (...) gondos és alázatos restauráló munkával olyan igazításokat végezzen rajta, amelyek a lényeges szépségeket nem érintik, sőt a múltó, vagy elavult részek lehántásával és helyreigazításával felfrissítik, hangsúlyozzák és kiemelik. Egy-két beteg fog betömése (...) az egész fogsort, esetleg magát az embert mentheti meg.”

Az egyházi énekdallamok különböző változatai – a népdalokhoz hasonlóan – területi, helyi sajátosságokat mutatnak, elsősorban a több évszázados múlttal bíró falusi gyülekezetekben. Az idegen eredetű dallamokat az éneklő gyülekezet a természetes zeneiségből adódóan önkéntelenül átalakítja. A magyar fül számára mesterkélt ritmus lágyabbá válik, kisimul, a lassú éneklést helyenként hajlítások, átmenőhangok ékesíthetik. A ’48-as énekeskönyv egyik legfontosabb célja: a ritmikus éneklés kérdésének a tisztázása. Balla Péter – a népdal apostola – az énekeskönyvi bizottság 1948. március 4-én tartott, utolsó ülésén a következő javaslattal élt:

„A zoltárok éneklési módjára vonatkozó felfogások eltérései között a bizottság nem kíván a genfi ritmus, mint közlésforma tekintetében az éneklési gyakorlat számára imperatívus állást foglalni. (...) Akinék

⁷¹ Az 50. zoltár ismertetése, vö. Csomasz Tóth Kálmán, *Dicsérvjétek az Urat!*.

⁷² uő., *A református gyülekezeti éneklés. Útmutató és adattár a próbaénekeskönyvhöz*. (Református Egyházi Könyvtár, 25). Budapest 1950. 222.

ez az éneklési mód nem megy, vagy aki ezt nem is akarja, az énekelhet továbbra is kiegyenlített ritmusban, vagy beszéd módján.”

Balla látásmódjának háttérében a népi éneklés és a néphagyomány ismerete, valamint népzene gyűjtési tapasztalatok húzódtak meg. Mestere, Kodály Zoltán arra is felhívta a figyelmet, hogy egyházi énekeink dallamalakjának meghatározásakor nemcsak az írott forrásokra kell figyelniük, hanem arra is, hogyan éneklé ma az egyszerű falusi parasztember a könyvekben lejegyzett dallamot. Ezt így fejté ki egy Szárszón tartott előadásában: „Amint református köznépmünk a templomi szertartáson kívül és az orgona hangjai nélkül hozzájut az énekléshez – pl. temetésen, virrasztóban, házi istentiszteleten, vagy egyéb, templomon kívüli bibliai közösségben – fellép az énekek magyar szöveg szerinti ütemeződése” – fejtette ki egy korábbi előadásában.⁷³ Kár, hogy ezt a gondolatot nem karolta fel a bizottság.

Ma már elfogadott, hogy megőrzendő a sok helyen még élő, középkori és magyar reformációs dallamainkra jellemző szabad, parlando énekmód. Számos dicséretnél, de még a zoltároknál sem kell mereven erőltetni a kottakép szerinti ritmikus éneklést. Ez a szöveghez alkalmazkodó, az idegen eredetű dallamok – genfi zoltárok, német korálok – karakteres ritmusát is rugalmasan kezelő éneklésmód jellemző magyar népünkre; ez a mi „hangzó hagyományunk”.⁷⁴

⁷³ Balla Péter, *Hogyan énekel népünk és ifjúságunk? Az új énekeskönyv felé.* Szerk. Révész Imre, Budapest 1943. 31–35.

⁷⁴ Bővebben lásd: Bódis Tamás, *Múltból jövőbe vezető utak. A magyar református egyházi éneklés sajátosságai.* In: *Magyar Művészet V/4* (2017), 105–111. http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/201801/pdf/MM2017_4_belivek_kepnelkul_17_bodiss.pdf <http://www.magyar-muveszet.hu/folyoiratok/magyar-muveszet-20174>, lehvás: 2021.02.11.

A megújulás útja

„Magának a gyülekezeti éneklésnek kell minőségi értelemben is megújulni: ezt segíti az énekeskönyv szerkesztésével párhuzamosan folyó liturgiai munka.” – olvasható a 2016-os első tájékoztató füzetben.

„Ha a gyülekezeti ének nem járulékos elem, hanem valóban az istentisztelet szerves részévé válik, az valódi minőségi változást idézhet elő, amelyet néhány évtizede – új énekeskönyvüket használatba véve – svájci testvéreink is meg tapasztaltak.”⁷⁵

A megújulás lényege a gyülekezeti éneklés és az egyházzene istentiszteleti szerepének az eddigiekhez képest tágabb körű értelmezése, ahogyan ez a Liturgiai Bizottság 2010-ben megjelent, teológiai alapelveket tartalmazó füzetében olvasható.⁷⁶ Először nyert itt megfogalmazást a liturgia és az éneklés, az istentisztelet és a figurális-hangszeres egyházzene viszonya; az a megállapítás, hogy a gyülekezet éneklését nem korlátozza, hanem gazdagítja és felemeli a magas színvonalon megszólaló egyházzene. Az énekkíséreten túl az istentisztelet időkeretébe beilleszthető zenei műfajok (pre- és postludium, korálelőjáték, alternatív versszakok, önálló zenei tételek) révén az egyházzenei szolgálat az imádás (adoratio), a dicsőítés (glorificatio), sőt ténylegesen az igehirdetés részévé válhat.

A magyar reformátusoknál a 20. század elejéig nem nyerhettek teret zenei megújulást célzó – Árokháty Béla, Gárdonyi Zoltán és mások nevéhez köthető – törekvések, ám ez utóbbit is korlátozta a Kálvinra hivatkozó felfogás. A 2009–2014 között zajló Kálvin-emlékévek alkalmat kínáltak a reformátor és a zene kapcsolatának újraértékelésére. Kálvin és a zene kapcsolatát történeti és egyházzenei kontextusba helyezve sikerült megállapítani, hogy a többszólamú kórusének, a tágabb értelemben vett műzene

⁷⁵ *Lélekkel és értelemmel* 18–19.

⁷⁶ Fekete Károly (szerk.), *Reformátusok a kegyelem trónusánál. A magyar református istentisztelet megújulásának teológiai alapelvei*. Budapest 2010. 64–66. Ennek közvetlenül az egyházi énekekre és istentiszteletre vonatkozó részei megjelentek a *Lélekkel és értelemmel* kiadvány 63–68. oldalán is.

és az orgona használata nem idegen a kálvini elvektől; azaz helyet nyerhet mai istentiszteletünkben.

„Megnyugtató, hogy a magyar reformáció középkori liturgiát megőrző útja nem tagadja a kálvini elveket, melyek szintén az istentisztelet már ógyházi kortól klasszikussá vált rendjét követik, annak bünyvállásos-igehirdetéses-úrvacsorai ívét végigjárva, az állandó és változó részek egészséges arányát megvalósítva. Éppen ez a rend biztosítja, hogy a megújuló református istentiszteletbe a klasszikus egyházzeneirodalom sokkal nagyobb szelete építhető be – nem csupán a zenés áhítatokra száműzve, vallásos műsorszámként, hanem a liturgia igei-imádságos elemeihez társulva organikus egységként – mint azt korábban bárki gondolta volna.”⁷⁷

Bizonyos, hogy nem mindenhol valósítható meg egyformán a megújulás, továbblépés. Könnyebb lesz ott, ahol ennek személyi és a tárgyi feltételei adottak, ahol igény van a továbblépésre, fejlődésre – ám ez kisebb gyülekezetekben sem lehetetlen. Jól jelzi a lehetőségek, igények körét a második előkészítő füzet iránti érdeklődés. Az országos egyház feladata, hogy a kántori szolgálat kereteit meghatározza és biztosítsa a megfelelő képzést, továbbképzést. Szükség van az egyházzenei szolgálat átfogó, szélesebb körű törvényi szabályozására és a kántorokról szóló rész kibővítésére, átdolgozására,⁷⁸ melyek nyomán az is remélhető, hogy a feladat ott is megteremti

⁷⁷ Bódiss Tamás, Kálvin és a zene, avagy a kálvini liturgiai-zenei elvek az újabb adatok és kutatások tükrében. In: Gáborjáni Szabó Botond (szerk.), *Tanulmányok Kálvinról és magyarországi jelenlétéről*. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtára, 2011, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=9>, lehvás: 2021.02.10.; később több részletben a *Magyar Egyházzene XX–XXII. évfolyamának Református Kántor mellékletében*: <http://egyhazzene.hu/kiadvanyok/magyar-egyhazzene-folyoirat/>, lehvás: 2021.02.10.

⁷⁸ 2012-ben és 2015-ben két nagykörösi konferencia is foglalkozott a kántorképzés és a kántortörvény kérdésvél: http://www.kre.hu/ebook/images/Merre_tovabb_kantorkepzes-beliv.pdf http://dc.reformatus.hu/data/2016/09/29/Collegium_Doctorum_2014._t%C3%B6rdel%C3%A9s_n%C3%A9lk%C3%B6l.pdf, lehvás: 2021.02.10.

a szükséges feltételeket, ahol most az nincs meg. Ez az alapelvekben⁷⁹ így fogalmazódott meg:

„Annak érdekében, hogy gyülekezeteink felnőjenek a feladathoz, aktívabbá és nyitottabbá válva az éneklés-zenélés színvonala is emelkedjen, a kántorok, zenei vezetők képzését, valamint szolgálatba állításukat is meg kell újítani. Ismeretes, hogy sok helyen a lelkipásztor egyben a kántor-énekező is, máshol van ugyan külön személy, de a szolgálat ellátásához igen szerény tudása és eszközei vannak. Meggyőződésünk és reménységünk, hogy a feladat fokozatosan meg fogja teremteni a megfelelő feltételeket; olyan zenei vezetők képzését és szolgálatba állítását, akik lendületet, lelki elevenséget és emelkedést teremtenek az ének-zenei szolgálat segítségével.”

Befejezésként

Cikkünk elején idéztük Csomasz Tóth Kálmán 1980-as években írt sorait, melyben úgy látta, hogy az 1948-as énekeskönyv „átlépte önmagát történelmileg, anélkül, hogy megvalósította volna feladatát és szándékolt hatását.” 2021-ből visszatekintve kijelenthetjük: a gyűjtemény feladatát teljességgel betöltötte, küldetését teljesítette. A merész elhatározás – a reformáció értékeinek visszaplántálása – összességében sikerrel járt. Az énekeskönyv a társfelekezetek számára is mintaadóvá vált,⁸⁰ a hatvanas évek közepén megszervezett egyházi kántorképzés pedig lehetőséget adott e szemléletmód országos kiterjesztésére. Az énekeskönyv megújítása a kilencvenes évektől kezdve már a korábban lefektetett alapokon bontakozhatott ki. Így születtek meg azok a gyűjtemények is,⁸¹ melyek a

⁷⁹ *Lélekkel és értelemmel*, 19.

⁸⁰ *A hit hangjai*. Magyarországi Baptista Egyház Budapest 1963.; *Evangélikus énekeskönyv*. Magyarországi Evangélikus Egyház Budapest 1982.; *Éneklő egyház. Római Katolikus Népepektár*. Budapest 1984.

⁸¹ *Ő és Új – 111 ének a magyar református gyülekezetek használatára*. Református Egyházzenei Munkaközössége Budapest 1995.; *Dicsérjétek az Urat! Ifjúsági énekek*. Református Egyházzenei Munkaközössége Budapest 1995.; *Az Úrnak zengjen az ének. Ifjúsági énekeskönyv*. Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata Budapest 2006.; *Krisztus az éneke*. Dunamelléki Református Egyházkerület Budapest 2012.

most bekerült új énekek zömét adják. Nemzetünk szétagoltsága miatt a határon túli reformátusok – a mai Szlovákiában élők kivételével – ennek sajnos nem lehettek részesei. Számukra az 1996-ban – éppen negyedszázada – született, egyetemesnek szánt Magyar református énekeskönyv⁸² másfél évtizeddel ezelőtti használatba vétele jelentett hasonló lépést, mely közbülső állomásként szolgálhat a 2021-es gyűjtemény jövőbeni bevezetése felé.

⁸² Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, 1996.

■

■

AZ 1744-ES KOTTÁS KOLOZSVÁRI ÉNEKESKÖNYV

PÉTER ÉVA

Marosvásárhelyen a Teleki-Bolyai Könyvtár, vagy közismert nevén Teleki Téka őrzi az erdélyi református egyházi éneklés egyik legértékesebb bizonyítékát, a Kolozsváron, 1744-ben kiadott kottás énekeskönyvet. A könyv THO 352 jelzettel szerepel a könyvtári nyilvántartásban.

1. Előállításának története

A 18. század elején, Erdélyben több ízben is foglalkoztak az énekeskönyv reformálásának gondolatával. Telegdi Pap Sámuel kolozsvári nyomdász, akit 1702-ben nevezett ki a Főkonzisztórium országos egyházi nyomdász-szá, javaslatot tett az énekeskönyv kijavításának módjáról, elveiről. Ám a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc leverése következtében az 1702-ben megindított reformmal nem foglalkoztak. Az 1727-es küüllővári zsinaton tárgyalták újból a kérdést, körvonalazódtak az alapelvek, melyeket elküldtek a legközelebb székelő magyarországi püspöknek. 1729. június 28-iki keltezéssel Zoványi György püspök körlevelet intézett az egyházi testületek vezetőihez, melyben javasolta a himnuszok és a zoltárparafrázisok elhagyását, az ünnepi énekek számának csökkentését és a kevésbé ismert dallamú dicséretok elhagyását.¹

A munkálatok alapja az 1712-es énekeskönyv volt, mely kismértékben eltért a debreceni énekeskönyvtől. Az 1729-es tervzet elvetett volna 64 himnuszt, 60-nál több zoltár-parafrázist, az ünnepi dicséretok nagyobb részét. Fontos újítása: megfogalmazta azt az igényt, hogy a dallamokat kottával rögzítsék.² A dallamok egy részének rögzítését, ismereteink szerint,

¹ Csomasz Tóth Kálmán, Ferenczi Ilona (szerk.), *A XVI. század magyar dallamai*, I., Budapest 2017, 45–47.

² Huszár Gál 1574-ben kiadott énekeskönyve óta egyetlen református énekeskönyv sem tartalmazta a dicséretok dallamait. Szöveges népénekgyűjtemények voltak használatban, vö. Dobszay László, *A magyar népének I.*, Budapest 2006, 22.

Valesius esperes megbízásából és utólagos ellenőrzésével Csider Szabó Pál losonci kántor végezte. Csider munkája később elkallódott, mindössze néhány énekét ismerték.³

Végül is a reformterv pillanatnyilag meghiúsult, mert a hagyományos énekanyagot még mindig többen ismerték és őrizték, mint ahogy azt az 1729-es körlevél feltüntette. Időközben Erdélyben Szigeti Gyula István⁴ professzor, későbbi püspök foglalkozott az éneklés megreformálásának ügyével. A mai kutatások szerint feltételezhető, hogy Telegdi gyűjtése, válogatása alapján, Szigeti Gyula István felbecsülhetetlen értékű munkája nyomán, veje Zilahi Sebess József közreműködésével látott napvilágot az 1744-es Kolozsvári Impressum, mely megmentette a reformáció korának értékes énekanyagát, kottával rögzítette dallamait. Az énekeskönyvet 1751-ben és 1761-ben újra kiadták. E kiadványokat értékelve, Csomasz Tóth Kálmán kiemeli: „...mint hangjegyes kiadványok, megelőzték a hasonló debrecenieket és érdekesen mutatják egyes dallamok alakváltozásait...”⁵ Pálffy Károly tanulmányában „éneklésünk legbecesebb forrása”-ként említi az énekeskönyvet és a prédikátor szemszögéből részletesen bemutatja a benne közölt ünnepi repertoárt.⁶ Bódiss Tamás az 1948-as magyarországi

³ Benkő András, Korabeli vita az 1744-es kolozsvári énekeskönyvről. In: *Református Szemle LXXXIV/3* (1991), 219–238.

⁴ Szigeti Gyula Istvánt (1678–1740) az erdélyi egyházi zene egyik reformátoraként tartja számon az irodalom. Püspökké választása előtt, 1713-tól a nagyenyedi Bethlen kollégium professzora volt, majd főjegyző. Külföldi tanulmányait 1705–1708-ig Frankfurtban és Franekerben végezte, s így alkalma nyílt megismerni a nyugati protestáns egyházak és kollégiumok zenei életét. Szerepe volt a többszólamú zenei praxis, a kollégiumi kóruskultúra kialakításában. Szigeti zenei szerepét hangsúlyozza Révész Imre is: „külföldön a zenészetben kellő képzettséget nyervén, nagy buzgalommal működött Erdélyben a melódiák eredeti tisztaságának helyreállításában.” Révész Imre, *A Magyarországi Református Egyház közönséges énekeskönyvéről*. Debrecen 1866, 28.

⁵ Csomasz Tóth Kálmán, *A református gyülekezeti éneklés*. Budapest 1950, 162.

⁶ Pálffy Károly, Éneklésünk legbecesebb forrása az 1744-es kolozsvári impressum. In: *Református Szemle LXXIV* (1981), 201–205.

református énekeskönyv dallamalakjainak vizsgálata kapcsán értékeli a kolozsvári énekeskönyvet.⁷

Az énekek kottaképe Hoffgreff kiadványai óta nem fejlődött. Bár kevés a dallamokon belüli sajtóhiba, de sok a dallamvégi hibás záróhang. A két későbbi kiadás egyes hibákat orvosol, de újabb hibák is jelentkeznek. Dallamait alt-kulccsal közli, melynek sajátos formája csak az erdélyi énekeskönyvekben használatos. A kiadvány érdekessége, hogy az énekanyag elé rövid zeneelméleti kompendiumot illesztett a szerkesztő.

2. A kiadvány leírása

A Teleki-Bolyai Könyvtárban található példányban, a kemény borító belső lapján megtekinthető G. Iktári Bethlen Susanna G. Teleki Sámuelné címeres ex librise.

A jobb oldali íven az alábbi vers olvasható, kéziratos bejegyzéssel:

Életnek beszéde e könyvnek gyümölcse
 Boldog ki igyekszik hogy lelkére kölcse
 Mert a kegyességnek lesz vára erkölcse
 Hogy fedhetetlenül egész éltét töltse.
 Melynek drága hasznát törekedvén venni
 Báró Wesselényi KATA, s hitből enni
 Gyümölcset, meg nem szűnt magáévá tenni
 Mivel a Sionra ebből lehet menni
 Mert ebben meg írva van a Sion utytya
 Melyen ha valaki páljáját jól futyja
 Meg nem fertézteti semmi bűnnek rutyja
 Mivel meg tisztitya az életnek kutyja.
 MDCCLI. 23 juni

⁷ Bódiss Tamás, A kolozsvári és debreceni énekeskönyvek dallamai a mai református énekeskönyvben. In: Csörsz Rumen István (szerk.), *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmártoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. Budapest 2010, 489–512.

Az énekeskönyv címlapja jelzi, hogy e nyomtatványban a zsoltárok mellett a dicséretnek dallamát is kottával közlik. Ez igen jelentős megvalósítás volt abban a korban:

ANYASZENTEGYHÁZBÉLI
KÖZÖNSÉGES ISTENI-TISZTELETRE

rendeltetett

ÉNEKESKÖNYV

Melly

közönségesen

IMPRESSUM-

nak neveztetik.

Melly

Most ujabban nem tsak a' SÓLTAR-
oknak, hanem a' Régi ENEKEKnek-is tu-
lajdon Nótáikat elő-adó Kótákkal meg-
ékesítettvén, és egynéhány választott

IMÁDSÁGOKKAL

meg-tóldatván, ki-botsáttatott.

KOLOZSVÁRATT,

Nyomt. SZATHMARI P. SÁNDOR által,

1743. Esztendőben.

A címlapon elmosódva látszik a „4367”-es számsor, mely valamikor a könyv jelzete lehetett, valamint a „G I B S” monogramm: Gróf Iktári Bethlen Susanna nevének kezdőbetűi.

A címlap hátoldalán olvashatók az éneklésre vonatkozó bibliai igék: Kol 3, 16-17.

Az első és második számozatlan levélen gyülekezeti éneklésre vonatkozó szabályok találhatóak *A' Gyülekezetben való éneklésnek egynéhány Regulái* címmel:

1. Elsőként a gyülekezetben való illő éneklésre figyelmeztet az írás;
2. Int az egymásra való figyelésre, hogy egy emberként, egyszerre énekeljenek;

3. Az éneklés gyakorlati módjára javasol megoldást magas és mély dallamok esetében;
4. Figyelmeztet a dallamok helyes éneklésére. Csak a kántoroknak engedélyez bizonyos szabadságot, valamint az egyedül éneklőknek, akik „cifrázhatják” éneküket;
5. A magánhangzók kiejtésével kapcsolatosan, a magyar nyelv hét magánhangzójának helyes használatát szorgalmazza;
Végezetül gyakorlást javasol és a jó kántorok éneklési módjának követését.

A második, harmadik, negyedik számozatlan levélen, folytatólagosan, rövid, latin nyelvű zeneelméleti útmutató áll, *Rudimenta musicae vocalis* címmel, mely a kottában szereplő zenei jelek olvasásának módját magyarázza. A dallamok ötvonalas vonalrendszeren helyezkednek el; öt különböző hangértéket használnak: longa, brevis, semibrevis, minima, semiminima; szünetjelet, sor végi custost és ismétlőjelet alkalmaznak. A dallamok alt kulcsban vannak rögzítve. Az útmutató a hangok ábécés és szolmizációs elnevezését társítja a vonalrendszeren elfoglalt helyükkel; végül eligazítást nyújt a módosítójel használatára, valamint ritmussal és metrummal kapcsolatos kérdésekre.

Külön címlappal indul az első főrész, a zoltárok fejezete:

SZENT
DÁVID
KIRÁLYNAK
ÉS
PRÓFÉTÁNAK
SZÁZ-ÖTVEN
'SOLTÁRI,
A Frantziai Nóták 's Ver-
sek szerint Magyar Versekre
fordítottak 's rendeltettek
SZENTZI
MOLNÁR ALBERT
által.

KOLOZSVÁRATT,
SZATHMÁRI PAP SÁNDOR által,
1743. Esztend:

A zsoltárok címlapjának hátoldalán, *Remus György Deák Verseinek / Magyarra való fordíttatása, és Molnár Albertre való alkalmaztatása*” címmel költemény olvasható. Szerzőjére vonatkozóan a következő bejegyzés áll: „Irta Nassovia Tartományában, Sigéna Városában, Farkasfalvi Filitzki János irt, T. D. 1670”. A zsoltárok éneklését ajánlva felsorolja azok szerzőit, megnevezi, mely nyelvekre voltak lefordítva, majd Molnár Albert munkáját ajánlja az olvasónak.

A következő két számozatlan lapon, öt pontban összefoglalva, *Kegyés olvasó / vedd eszedbe ímezeket* címmel tudnivalókat közöl a szerkesztő:

- I. bemutatja a nevek rövidített jelzését (C.M. Clemens Marotus és T.B. Theodorus Béza);
- II. a zsoltárok elején található tartalmi összegzésről ír;
- III. a hosszabb zsoltárokban található szünetjel formáját közli;
- IV. felsorolja az azonos dallamú zsoltárokat:

5. és 64.	46. és 82.
14. és 53.	51. és 69.
17. 63. és 70.	60. és 108.
18. és 144.	66. 98. és 118.
24. 62. 95. és 111.	74. és 116.
28. és 109.	77. és 86.
30. 76. és 139.	78. és 90.
31. és 71.	100. 131. és 141.
33. és 67.	117. és 127.
36. és 68.	140. és <i>a' Tíz Parantsolat</i> ;

V. közli a zsoltárok különböző alkalmakra való beosztását:

Alkalom	Zsoltár száma
Reggel	5, 17, 19, 30, 36, 57, 63, 65, 77, 90, 92, 104, 119: v, 74, 127, 130
Estve	3, 4, 16, 23, 34, 42, 91, 121, 132, 139, 141, 147
Étel előtt	8, 67, 144, 147
Étel után	22, 23, 103, 111, 138, 145, 146, 147
Advent	14, 50, 53, 96
Karátson	2, 8, 45, 49, 50, 82, 89, 93, 95, 96, 98, 100, 105, 106, 108, 113, 117, 132
Új esztendő	65, 67, 72, 81, 95, 97, 103, 104, 122
Palmarum	118
Nagy Péntek	6, 16, 22, 35, 38, 40, 41, 42, 43, 55, 69, 70, 88, 109, 118
Húsvét	16, 21, 27, 40, 43, 45, 49, 69: v, 10, 110, 116, 118
Áldozó	2, 8, 20, 21, 24, 45, 47, 68, 97, 99, 110, 113, 132, 150
Pünköst	19, 29, 33, 45, 46, 48, 51, 60, 65, 72, 84, 87, 108, 133, 139, 143
Penitencia-tartó	6, 32, 38, 51, 102, 130, 143
Meg-térés után	15, 25, 103, 131
Úr Vatsorájakor	22, 32, 34, 51, 86, 116, 122, 130, 132, 133, 143
Úr vats: után	23, 53, 103, 107, 111, 138, 147, 149
Eklésia békeségéért	74, 80, 102, 122, 129
Magistratusokról	20, 21, 61, 75, 82, 101
Kísértetek ellen	37, 39, 73, 77, 86
Betegségkor	6, 13, 31, 38, 39, 41, 42, 88, 90
Gyógyulás után	30, 86, 116
Szükségnek idején	33, 34, 86
Bőségnek idején	4, 65, 72, 81, 104, 112, 114
Közöns: ellenség ellen	12, 17, 56, 62, 64, 83
Meg-térhetetlen ellenség ellen	35, 36, 52, 137

Meg-szabadulásért	12, 13, 59, 70, 94, 123, 142
Szabadulás út:	7, 9, 18, 48, 57, 66, 68, 85, 124, 126
Vár 's Város meg száll:	10, 17, 27, 46, 59, 125
Ellenségtől való meg-verettetéskor	44, 74, 79
Győzelem után	46, 76
Méltatlan szenvedéskor	7, 17, 26, 37, 43, 54, 55, 64, 91, 140
Rágalm: ellen	42, 43, 52, 57, 58, 64, 120, 140
Házassúlásra	127, 128
Meddöké	68, 113, 127
Döghalálkor	91
Temetéskor	6, 38, 39, 40, 49, 88, 90, 102, 143

Az énekeskönyv lapszámozása a zsoltárok közlésénél indul. A zsoltárok fejezete az 1–332. lapokon olvasható. Minden zsoltár előtt szerepel egy rövid, tartalmi összefoglaló, alábbiakban ezeket ismertetem:

- I. Az embernek leg-fővebb java: Az istenfélőknek és az istenteleneknek különböző állapotjok.
- II. Jövendöl a' Krisztus' személyéről' s országáról.
- III. Könyörgése Dávidnak Absolon ellen.
- IV. Dávidnak könyörgése Saul ellen.
- V. Könyörgése Dávidnak kergetői ellen.
- VI. Dávid meg-gyógyulásért könyörög.
- VII. Könyörög ellenségtől való szabadulásért.
- VIII. Tsudálkozván ditséri Dávid a' Teremtőnek a' teremtett emberhez való jó kedvét.
- IX. Az Izrael népe' háládása' s könyörgése.
- X. Az Izrael népének szabadulásért való könyör.
- XI. Dávidnak panasza Saul ellen.
- XII. Dávidnak Saul ellen való panaszolkodása.
- XIII. Dávidnak szabadulásért való könyörgése.

- XIV. Panaszolkodása Dávidnak Saul ellen.
- XV. Isteni félelemről és jó életről való tanuság.
- XVI. Jövendölés a' Krisztusnak szenvedésiről, haláláról, és fel-támadásáról.
- XVII. Könyörgése Dávidnak a' meg-szabadulásért.
- XVIII. Hála-adása Dávidnak a' szabadításért.
- XIX. A' természetnek és kegyelemnek oskolája.
- XX. Az Izraéliták' Könyörgése Dávid Királyért.
- XXI. Az Izraéliták' Hálád: Dávid Királyért.
- XXII. A' Krisztus' szenved: és felmagasztaltatásáról.
- XXIII. Dávid' Hála-adása Isten' gondviseléséért.
- XXIV. Az Úr' hegyének lakosa: Mennyei Király
- XXV. Dávidnak külömb külömb Könyörgése.
- XXVI. Dávid' Könyörgése a' meg-szabadításért.
- XXVII. Dávid' Könyörgése a' meg-szabadításért.
- XXVIII. Dávid' Könyörgése a' meg-óltalmazásért.
- XXIX. Intetnek a' Fő Rendek az Isten' ditséretire.
- XXX. Háládása Dávidnak az Absolontól való meg-szabadulásért.
- XXXI. Dávid könyörög szabadításért Saul ellen.
- XXXII. Tanúság az idvességes bődogságról.
- XXXIII. Intés az Istennek ditséretire.
- XXXIV. Háládása Dávidnak a Filisztéusok Királyától való meg-szabadulásért.
- XXXV. Dávid' könyörgése a meg-szabadításért.
- XXXVI. Dávid' panasza, isteni ditséreti, könyörgése.
- XXXVII. Vigasztalása Dávidnak az istenteleneknek szerentsés állapotjok ellen.
- XXXVIII. Dávidnak panaszai és könyörgési.
- XXXIX. Dávid' vallás-tétele az ő türhetetlenségéről és szenvedésében való zúgolódásáról.
- XL. Jövendölés a' Krisztusnak szenvedésiről, és Papi tisztiról.
- XLI. Dávid elő-számlálja nyavalyáját.
- XLII. Külömb-külömb panaszai Dávidnak.
- XLIII. Dávid' könyörgése a meg-szabadításért.

- XLIV. Könyörög az Isten' népe a' szabadulásért.
- XLV. Jövendölés a' Krisztusról, úgymint az ő gyülekezetének völegényéről.
- XLVI. Háládása az Isten' népének a' mególtalmaz:
- XLVII. Örvend az Izrael a' Jehova' Királyságán.
- XLVIII. A' Jérusálembélieknek háládások a' meg-óltalmazásért.
- XLIX. A' gazdag 's testi emberek' veszendőségek.
- L. Tanúság az igaz Isteni szolgálatról.
- LI. Dávidnak külömb-külobmb Könyörgése.
- LII. Panaszolkodása Dávidnak Doeg ellen.
- LIII. A' XIV.' Sóltár' nótájára és értelmére.
- LIV. Dávid' könyörgése a' meg-szabadításért.
- LV. Dávidnak könyörgése a' meg-szabadításért.
- LVI. Dávid' könyörgése a' meg-szabadításért.
- LVII. Dávidnak könyörgése a' meg-szabadításért.
- LVIII. Panasza Dávidnak a' Saul tanátsosi ellen.
- LIX. Dávid' könyörgése a' meg-szabadításért.
- LX. Könyörög az Izraelnek jó-állapotjáért.
- LXI. Dávid' könyörgése a' meg-szabadításért.
- LXII. Panasza Dávidnak a' Saul' szolgai ellen.
- LXIII. Dávid könyörög az Isteni szolgálatban jelen lehetőségért.
- LXIV. Dávid' könyörgése a' meg-óltalmazásért.
- LXV. Háládása az Izrael népének az Istennek sokféle jótéteményéről.
- LXVI. Izraeliták' háládása a' meg-szabadulásért.
- LXVII. Könyörgések az Izraelitáknak, az Istennek kegyelmes vélek lakozásáért.
- LXVIII. Könyörgése Dávidnak az Izrael népéért, Isteni ditséretre való intéssel egybe.
- LXIX. Jövendölés a' Krisztus' szenvedésiről.
- LXX. Jövendölés a' Krisztus' szenvedésiről.
- LXXI. Dávid' könyörgése a' meg-szabadulásért.
- LXXII. Jövendölés a' Krisztus' országáról a' Salamon Személyének példázatjában.

- LXXIII. Vigasztalás az Isteneleneknek jó szerentsés állapotjok ellen.
- LXXIV. Izraéliták' könyörgések a' szabadításért.
- LXXV. Dávid' fogadás-tétele az ő regnálásáról.
- LXXVI. Háládása a' Júda népének az Assiriusok' ellen való győzedelemért.
- LXXVII. Tanúság a' kísértetben való vigasztalásról.
- LXXVIII. Elő-számlálása Istennek az Izrael' népéhez külömbkülömb jótéteményinek és ostorinak.
- LXXIX. A' Sidó nép' könyörgése a' szabadításért.
- LXXX. Könyörgések a' 'Sidóknak a' meg-szabadulásért.
- LXXXI. Háládása Izraelnek a' jótéteményért, és megvallása az háládatlanságnak.
- LXXXII. Isten' panasza a' Birákra és Regnálókra.
- LXXXIII. Könyörgése az Isten' népének az ellenség ellen.
- LXXXIV. Kivánsága Dávidnak az Isteni tiszteletben való jelen-lételre Jérusálemben.
- LXXXV. A' 'Sidó nép' könyörgése a' szabadításért.
- LXXXVI. Dávid' könyörgése a' meg-szabadításért.
- LXXXVII. Öröme a' 'Sidó népnek az új templomon.
- LXXXVIII. Könyörgés a' kísértetben és lelki hartzban.
- LXXXIX. Panaszok a' 'Sidóknak az ő nyomorúlt állapotjokról, az Istennek előbbeni jótéteményinek elő számlálásával egyetemben.
  - XC. Tanúság az életnek meg-gondolásáról.
  - XCI. Vigasztalás a' veszedelemben.
  - XCII. Háládás az Istennek gondviseléséről.
  - XCIII. Vigasztalás a' kegyetlen Urak ellen.
  - XCIV. Könyörgés a' kegyetlenek ellen.
  - XCV. Intés az Isteni ditséretre, és szó-fogadásra.
  - XCVI. Intés az Isteni ditséretre.
  - XCVII. Intés a' Krisztus' tiszteletire.
  - XCVIII. Intés a' Krisztusnak ditséretire.
  - XCIX. Intés az Urnak ditséretire és imadására.
- C. Hálá-adás lelki jó-téteményekért.

- CI. Fogadása Dávidnak az ő országglásáról.
- CII. Nyomorúságban lévőknek könyörgések.
- CIII. Hálá-adás a' bün-botsánatért.
- CIV. Istennek ditséreti a' teremtett dolgoknak rendiről.
- CV. Háládása az Isten' népének.
- CVI. Elő-számlálása az Isten sok jó-téteményinek az Izrael népéhez, és büntetésinek.
- CVII. Elő-számlálja az Isten' szabadítását, melyet az embereknek szokott gyakran meg-mutatni.
- CVIII. Könyörgése Dávidnak, királyságának egész és tellyes birodalmáért.
- CIX. Könyörgése Dávidnak Dóeg ellen: Krisztusnak Júdás ellen.
- CX. Jövendölés a' Krisztus' országáról.
- CXI. Háládása az Izrael népének.
- CXII. Tanúság az Isteni félelemről.
- CXIII. Ditséreti az Istennek felséges vóltának.
- CXIV. Háládása az Izrael népének.
- CXV. Könyörgés a' meg-szabadításért, és vigasztalás a' bálvány-imádó ellenség ellen.
- CXVI. Háládása Dávidnak a' veszedelemből való meg-szabadulásért.
- CXVII. Inttések minden népeknek Isten' ditséretire.
- CXVIII. Tanúság a' Dávid' és Krisztus' országáról.
- CXIX. Tudomány az Istennek a' Szent Írásban foglaltatott Igéjéről, és szent Törvényéről.
- CXX. Könyörgése Dávidnak rágalmozói ellen.
- CXXI. Tanúság az Isten' örzéséről és óltalmáról.
- CXXII. Tanúság az Isteni szolgálatról, és a' világi guber:
- CXXIII. Könyörög az Izrael népe a' szabadulásért.
- CXXIV. Háládás a' meg-szabadításért.
- CXXV. Tanúság az Istennek óltalmáról.
- CXXVI. Háládás a' Babilóniai fogságból való kiszabadulásért.
- CXXVII. Tanúság az házi és kösségi gondviselésről.
- CXXVIII. Tanúság az Isteni félelemről.
- CXXIX. Ditséreti az Istennek a' meg-szabadításért.

- CXXX. Könyörgés a bűn-botsánatért.
- CXXXI. Tanúság az alázatosságról.
- CXXXII. Könyörgés az Istennek jelen-létéért, a' Jerusálemi Isteni szolgálatban, és kösségi igazgat:
- CXXXIII. Tanúság az atyafiúi egyességről.
- CXXXIV. Intés az Egyházi Rendekhez.
- CXXXV. Intés az Isteni ditséretre.
- CXXXVI. Intés az Isten' ditséretire, az ő ki-jelentetett ditsőségiért és jó-téteményiért.
- CXXXVII. Panasz a' Babiloniai fogságban.
- CXXXVIII. Háládása Dávidnak.
- CXXXIX. Dávid az Isten minden-tudását és gondviselését szemlélvén, hozzá hűségét mutatja.
  - CXL. Dávid' könyörgése a' meg-szabadításért.
  - CXLI. Könyörgése Dávidnak Isten vezérléséért.
  - CXLII. Dávid' könyörgése a' meg-szabadításért.
  - CXLIII. Dávidnak buzgó könyörgése.
  - CXLIV. Dávid háládása és Könyörgése.
  - CXLV. Dávid ö-magát és minden teremtett állatokat az Isten ditséretire indít.
  - CXLVI. Tanúság az Istenben való bizodalomról.
  - CXLVII. Intés az Istennek ditséretire, az ő sok jó-téteményiért, melyek elő-számlálatnak.
  - CXLVIII. Intések minden állatoknak és az embereknek az Istennek ditséretire.
  - CXLIX. Intés az Istennek ditséretire.
    - CL. Az Istennek ditséretire való íntés.

A 150 zsoltár után, a 332–346 lapokon kilenc istenes ének következik, arab számokkal jelölve: 1–9. Az énekcím mellett, ahol szükséges, jelzés található a bibliai igékre, melyek az énekek alapjául szolgáltak. Ezeket felsorolom, majd zárójelben utalok az énekek dallamára. A kilenc ének közül kettőnek van saját dallama, hetet különböző zsoltárdallamokra kell énekelni:

- *Ének. Az Istennek Tíz Parancsolatja:* 2 Moz: 20. (a 140. zsoltár dallamára) Emeld-fel szíved...
- *Istenes ének. A' Simeon éneke.* Luk. 2. 29-32. (saját dallamra) Uram, bocsássad el...
- *Mindennemü háboruság ellen.* (a 35. zsoltár dallamára) Ur Isten melly sokan vagynak...
- *Az Isten törvényéről.* (a 6. zsoltár dallamára) Meg-hagytad nekünk Ur Isten...
- *Az Úr' vatsorája Előtt.* (a 50. zsoltár dallamára) Hallgasd-meg Ur Isten...
- *A' Sz vatsora Után.* (a 8. zsoltár dallamára) Oh én lelkem ditsérjed...
- *Anna asszony hálaadó éneke.* (a 7. zsoltár dallamára) Örül az én szívem az Urban...
- *Szüz Mária éneke.* Luk. 1. (a 146. zsoltár dallamára) Magasztalja az én szívem...
- *Az uri imádság,* magyarázta, (Azon notán, mellyen Belgául énekeltek) Mennybéli felséges Isten...

Hat számozatlan lapon betürendbe helyezett tartalomjegyzék található *A' soltárookra igazito / tábla* címmel. Ezt követően négy számozatlan lapon a következő olvasható: *Imádság. / Testi nyavalyásságnak meg-esmérése, / és abból való igaz meg-térés.*

Az énekeskönyv második főrésze új címlappal indul és a dicséreteket tartalmazza. A új címlapon szereplő 1744-es kiadási év szerint tartják számon a teljes énekeskönyvet:

KÖZÖNSÉGES
ISTENI-TISZTELETRE
rendeltetett
LELKI
ÉNEKEK,
Az az,
HIMNUSOK:
'SÓLTÁROKBÓL szerzetetett
DITSÉRETEK:

INNEPEKRE és egyéb ALKAL-
MATOSSÁGOKRA tartozó régi
ISTENES
ÉNEKEK.

Mellyek most ujabban a' magok
Nótáikhoz alkalmaztatott Nóták-
kal meg-ékesítettvén, ki-
botsáttattak.

KOLOSVÁRATT,
SZATHMARI P. SÁNDOR által, 1744.

A hátlapon bibliai igék olvashatók: Ef 5,18-19; 1 Kor 14,15.

A lapszámozás újra 1-essel indul. Az első énekcsoport címe: *Ékes Rhythmusú / Hymnusok./ Az Esztendőszakai Innepeknek / rendek szerint.*

Az 1–35 lapokon nyolc adventi, három karácsonyi ének szerepel; egyet vízkeresztre, hármat böjti napokra, egyet nagyhétre írtak; két ének nagypéntek, négy húsvét, egy mennybemenetel, kettő pünkösöd, kettő szentháromság ünnepére készült. Az énekcsoport végén található a teremtés napjainak történéseit rögzítő hét ének, melyeket a *Vedd-el Ur Isten rólunk* kezdetű dicséret dallamára kell énekelni. Két úrvacsorai ének zárja a fejezetet.

A felsorolt 36 ének közül kettő rendelkezik saját dallammal. Egyik az *Új világosság jelenék* kezdetű, melynek dallamára énekelnek még nyolc adventi éneket és két úrvacsorai éneket; másik a karácsonyi *Az Atyának országából*, melyhez még egy karácsonyi és egy nagypénteki szöveget kapcsoltak. Sok szöveg utal az *Örvendezzen már e' Világ* és az *Új Világosság jelenék* kezdetű himnuszok dallamára. Bizonyára igen ismertek lehettek abban az időben.

Utalásban szereplő ének címe

**Mely énekek használják még
a dallamot**

Az Atyának országából

11, 17

Az Istennek szent Angyala

13, 14, 15

Mennyből jövök

16

Örvendezzen már e' Világ

10, 12, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27

Új Világosság jelenék

2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 35, 36

Vedd-el Ur Isten rólunk

21, 22, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34

Két ének alcímmel szerepel az énekeskönyvben *Zakariás énekének* alcíme: *Áldott Izraelnek Ura*. A 11. számmal jelölt karácsonyi himnus alcíme pedig: *Az Isten mi hozzánk való szeretetinek ajánlása*. A 13. számú, böjti ének szövege a 2 Kor 6 bibliai ige.

A 36–38 oldalon a *Te Deum laudamus* kottás lejegyzése látható, magyar verssel. A Dicséreték első énekcsoportjában összegzésképp 37 ének szerepel.

A második énekcsoport a 39–214 oldalakon található, címe: *A' 'soltárokból való / Isteni / dicséreték*. A számozás tehát 38-tól folytatódik, utolsóként a 132-es énekszám szerepel. Ehhez a csoporthoz 93 dicséret tartozik. A 65-ös és 80-as számú dicséret ismeretlen okok miatt kimaradt. A folyamatosan haladó, arab számmal történő jelölés mellett megjelenik egy másik, római számozás is, mely I-től indítja a dicséreték számozását. Ám ez a számozás nincs jelen minden lapon és nem is folyamatos, néha több számot átugrik. Feltételezhető, hogy ez egy más rendszerezésből, esetleg egy más énekeskönyvből átvett számozás nyoma.

Ebben a fejezetben 38 önálló dallam szerepel. A saját dallammal nem rendelkező énekeket dicséretdallamra éneklük. Egy kivétel van, a 96. dicséret, melyet a 77. zsoltár dallamára kell énekelni. Az alább közölt táblázatban látható, hogy *A Soltárokból való Isteni dicséreték* című énekcsoportban 54 utalás történik 21 különböző dicséretdallamra. Feltűnően sokszor, tízszer fordul elő a *Drága dolog az Úr Istent...* kezdetű, ötször a *Mikor a' 'Sidó nemzet...*, négyszer az *Adjunk hálát az Úrnak, mert...*, a *Fohászokodom hozzád Uram...*, a *Gyakorta való buzgó könyörgést...*, az *Irgalmazz Úr Isten immáron...* kezdetű dicséretre való utalás. A táblázatban szereplő többi dicséretre csak egy, két, vagy három utalás található.

Sz.	Utalásban szereplő dicséret címe	Mely dicséreték használják a dallamot
1.	<i>Adjunk hálát az Úrnak, mert</i>	74, 118, 121, 131
2.	<i>Atyának böltseségre, bizony</i>	78
3.	<i>A' ki veti segedelmét</i>	105
4.	<i>Boldog az olyan ember</i>	62, 108
5.	<i>Drága dolog az Úr Istent</i>	40, 43, 45, 51, 56, 67, 68, 99, 102, 110

6. <i>Elbé-mégyünk nagy örömmel</i>	69
7. <i>Fohászkodom hozzád Uram</i>	49, 64, 86, 109
8. <i>Gyakorta való buzgó könyörgést</i>	82, 104, 107, 113
9. <i>Hallgasd-meg Jézus Krisztus</i>	125
10. <i>Illyen fogadást tön a' Szent D.</i>	52, 59, 127
11. <i>Irgalmazz Úr Isten immáron</i>	60, 75, 87, 126
12. <i>Mikor a' 'Sidó nemzet</i>	42, 47, 66, 103, 112
13. <i>Ne hagyj el-esnem</i>	77, 98
14. <i>Oh én két szemeim</i>	39, 44
15. <i>Oh Úr Isten tekints hozzánk</i>	97, 119
16. <i>Örök Isten figyelmezzél</i>	61
17. <i>Örül mi szívünk, mikor azt</i>	120
18. <i>Szent Dávid Próféta éneklő</i>	63
19. <i>Szent vagy örökké Atya Úr Isten</i>	95, 122
20. <i>Tsak te benned Uram Isten</i>	58
21. <i>Vedd-el Ur Isten rólunk</i>	81, 123

Az énekeskönyv 58. számú, *Mostan hozzád felkiáltok* kezdetű dicséreténél utalást találunk a *Tsak te benned Uram Isten* kezdetű dallamra. Ez utóbbi nem szerepel az énekeskönyvben, de bizonyára ismert volt abban az időben.⁸

A dicséretnek harmadik énekcsoportja az ünnepekre szóló darabokat foglalja magába. Ez az énekeskönyvben *Innapi énekek* címszó alatt, a 215–326. oldalakon látható és a 133–206. sz. énekeket tartalmazza. Négy adventi énekkel indul, ezt követi 19 nagykarácsonyi dicséret, melyek közül a 137. és 138. számú introitus, a 139-es alcíme: *Krisztus' születésén való öröme az Anyaszentegyháznak*, a 140-es alcíme: *A' Krisztus' születésének históriája* (Lk 2 szerint). A 143. dicséret szövege Ézs 9,11-re épül. A 156. dicséretől kezdve négy kiskarácsonyi ének, majd öt vízkereszt-i ének következik. A 161-es számnál a következő olvasható: „N. Karátsony Innepébe így mondják:”, majd ezt egy verstöredék követi, melyet alább közlök. Valószínűleg ez csak egy változata az előző, 160. számú, azonos kezdetű éneknek. Nincs

⁸ Vö. Csomasz Tóth Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai, I.*, Budapest 1958, 479. és 641.

utalás dallamra. A második versszaknak csak egyetlen mondata olvasható. A rövidítés jelzi, hogy bizonyára mindenki ismerte a folytatást és nem volt szükség annak rögzítésére:

1. Gyermek születék Bethlenben, az időben; Kin örül a Jérusálem: Örven-dezzünk mi szívünkben, Atya Istennek ez Innepben, Új ditsérettel, Jézus Krisztust mi tiszteljük a' Szent Lélekkel.
2. Emberi testet fel-vévé, az időben, 's a' t.

Vízkereszt ünnepének dicséretei után következik két virágvasárnapi dicséret. Ezek közül a 167. dicséret szövege Jn 12 alapján készült. Krisztus kinszenvedéséről szól a 168. és 169. dicséret, ezt követik a nagyheti énekek, melyek között a 170. dicséret: *Kyrie Puerorum*; a 173. dicséret *A' Krisztusnak a' Keresztfán lett hét szavaiból* alcímet viseli. Húsvét ünnepére 13 dicséretet találunk (178–190. sz.). Három ének következik Mennybemene-tel ünnepére (191–193. sz.), majd kilenc Pünkösdre (194–202. sz.). Ezek közül a 194. dicséret ApCsel 2 alapján készült. Szentháromság ünnepére négy dicséretet találunk (203–206. sz.).

A 74 ünnepi dicséret közül 42 ének szerepel saját dallammal. Utalás történik két alkalommal zsolnárdallamra (a 154. dicséretet a 47. zsolnárra; a 171. dicséretet a 36. zsolnárra éneklük) és 30 esetben dicséretdallamra. A dallamutalásokat táblázatban jelzem. Megfigyelhető, hogy a dallamokra általában egy vagy két utalást rögzítettek. Csak két dallamra találunk ennél több utalást: *A Pünkösztnek jeles napján* dallamára négyet, a *Krisztus ma fel-támada* kezdetű énekre pedig ötöt.

Sz.	Utalásban szereplő dicséret címe	Mely dicséretnek használják a dallamot (énekszám)
1.	<i>Adjunk hálát az Urnak, mert</i>	144
2.	<i>A Keresztyénségben Igaz vallás</i>	134
3.	<i>A Pünkösztnek jeles napján</i>	174, 192, 193, 197
4.	<i>Az Istennek Szent Angyala</i>	172, 176
5.	<i>Emlékezzünk ez napon</i>	183
6.	<i>Ez Esztendőt meg-áldjad</i>	190, 202

7. <i>Jer ditsérjük az Isten:</i>	203, 204
8. <i>Jer mindnyájan örüljünk</i>	150, 151
9. <i>Krisztus fel-támadá Igazságunkra</i>	186
10. <i>Krisztus ma fel-támadá, Ki értünk</i>	179, 180, 187, 191, 195
11. <i>Krisztus Urunknak áldott szület.</i>	138
12. <i>Krisztust im meg-feszték</i>	184
13. <i>Mennyei Király születék</i>	164
14. <i>Nékünk születék Mennyei Király</i>	159, 165
15. <i>Paraditsomnak te szép Élő-fája</i>	163
16. <i>Parantsolá az Augustus Tsászár</i>	175
17. <i>Pünköst napon a' Szent Lélek</i>	199

A dicséreték negyedik énekcsoportja, az *Invocatiók* a 326–334. lapokon található. E csoport a 207–215. szám közötti kilenc éneket tartalmazza. Három invocatio szól *Az Atyához* (207–209. sz.), egy *A' Fiúhoz* (210. sz.), négy *A' Szent Lélekhez* (211–214. sz.) és egy *A' Békeségért* (216. sz.). Közülük négy önálló dallammal rendelkezik (207., 208., 214. és 215. sz.), hármat a *Hallgass-meg minket nagy Ur Isten* (209., 212., 213. sz.), kettőt pedig a *Magasztaljuk Keresztyének az Ur Istent* című dicséret dallamára kell énekelni (210. és 211. sz.).

A dicséreték ötödik csoportjában találjuk *A' Keresztényi tudománynak Első cikkelyeiről* (*Cathechismus-/ból*) való dicséreték anyagát. A tizenhat éneket (216–231. sz.) magába foglaló fejezet a 335–360. lapokon olvasható. Két-két ének *A' Mi Atyánk, az Apostoli credo, a' Tíz Parancsolat* (2Móz 20 alapján) kérdéséről, egy *A' Keresztségről*, öt *Az Ur vatsoráról* szól. Végül az *Ur vatsoraja vétele után* énekelhető három ének következik. Az énekcsoportban nyolc dicséret saját dallammal rendelkezik, kettőt zoltárdallamra énekelnek (a 116. zsolttára a 218-as, a 140. zsolttára pedig a 221-es éneket jelzik). Hat dicséret közül kettőt (217. és 224. sz.) a *Vedd-el Ur Isten rólunk haragodat*, egyet-egyét a *Mennybéli Felséges Isten* (216. sz.), *A' ki veti segedelmét* (219. sz.), *Szükség meg-tudnunk* (222. sz.), *Menjetek-el békeséggel* (231. sz.) kezdetű dicséreték dallamára kell énekelni.

A terjedelmes, változatos tematikájú énekcsoport, mely a *Külömbkülömb-féle dicséreték* címet viseli, a 361–460. lapok között található és a

232–295. számú dicséreteket foglalja magába. Ez a hatodik csoport. A benne foglalt 64 dicséret közül 34 saját dallammal rendelkezik, hét dicséretet zsoltárdallamra énekelnek (23. zsoltárra a 256., 264. sz. ének; 33. zsoltárra a 251-es ének; 75. zsoltárra a 287.; 77. zsoltárra a 281-es ének; 90. zsoltárra a 247. ének; 103. zsoltárra a 262. ének), 23 ének esetében dicséret dallamra történik utalás:

Sz.	Utalásban szereplő dicséret címe	Mely dicséretet használják a dallamot
1.	<i>Adjunk hálát az URnak mert</i>	254
2.	<i>Az Izraelnek népek régenten</i>	248
3.	<i>Az Úr Istent magasztalom</i>	243
4.	<i>Boldog az olyan ember</i>	233, 238,
5.	<i>Drága dolog az Ur Istent</i>	260
6.	<i>Hallgass-meg mostan felséges</i>	273
7.	<i>Jer ditsérjük az Istennek Fiját</i>	234, 242, 282
8.	<i>Jövel légy velünk Ur Isten</i>	285
9.	<i>Követi vala népnek soksága</i>	279
10.	<i>Krisztus, ki vagy Nap és világ</i>	258, 259
11.	<i>Magasztaljuk Keresztyének</i>	249
12.	<i>Örök Isten figyelmezzél</i>	241
13.	<i>Szent Dávid Próféta</i>	270
14.	<i>Szent Ur Isten</i>	295
15.	<i>Szent vagy örökké</i>	261, 266
16.	<i>Tekints reánk Ur Isten, nagy</i>	289
17.	<i>Valaki Krisztusnak vatsoráját</i>	274
18.	<i>Vedd-el Ur Isten rolunk</i>	286

A *Külömbkülömb-féle dicséretet* fejezetben belül több, funkció szerinti alcsoport található:

Dicséret sz.	Funkció szerinti besorolás
232	<i>Introitus</i>
248–249	<i>Vasárnap reggelre</i>
250–255	<i>Reggeli dicséretetek</i>
256	<i>Reggel 's Estve énekelhetni</i>
257–262	<i>Estvéli Dicséretetek</i>
263–264	<i>Étel után való Dicséretetek</i>
290	<i>Vasárnap Reggeli Adjutorium</i>
291	<i>Dellyesti</i>
292	<i>Hétköznap' Reggeli</i>
293	<i>Dellyesti</i>
294–295	<i>Minden Idökori Invocatio</i>

Egyes dicséreteket alcímmel jelöltek:

Dicséret sz.	Alcím
235	<i>Jérémiás Prófétának panaszolkodása</i>
238	<i>Az Eklésia'szenvedésének okairó</i>
240	<i>Könyörgés Háborúságnak idején</i>
270	<i>Siralmas Panasza az Eklésianak</i>
273	<i>Az Utolsó Itéletről</i>

A fejezeten belül, a *Bizonyos alkalmatosságokra való énekek* csoportjában egyenként olvasható a dicséretetek tartalmi meghatározása:

Dicséret sz.	Tartalmi meghatározás
282	Bün-botsánatért
283	Táborba szálláskor
284	Égi Harmatért, avagy Esőért
285	Döghalálnak meg-szünéséért
286	Tanuló Gyermekek' Éneke
287–288	Házasságról való Ének
289	Istenfélő Fejedelmekért, 's Magyistrátusokért, 's Birákért mondandó Isteni Dicséret

Három dicséret esetében bibliai ige alapján írták a szöveget:

Dicséret sz.	Bibliai ige
237	Dan 9
266	2 Krón 20
285	2 Sam 24

A dicséretnek fejezetének végén, számozatlan énekként jelenik meg a 461–464. lapokon a *Litania*, a *Cur Mundus militat* kezdetű latin ének és annak magyar fordítása: *Mit bízik e' Világ.*

A dicséretnek mutató táblája tizenkét számozatlan lapon betűrend szerinti sorrendben jegyzi az énekeket. Ezt a *Ditsőség Istennek* hálaadás zárja.

A kötet végén harminckét számozott lapon a *Buzgó Imádságok* című fejezet található.

Lapszám	Cím
1–7 Reggeli Imádságok	<i>Könyörgés előtt való Fohászkodás</i> <i>Vasárnap' Reggeli Imádság</i> <i>Köz-nap' Reggeli Imádság</i> <i>Közönséges Reggeli Imádság</i> <i>Könyörgés után így fohászkodjál-fel</i> <i>ISTENhez</i>
8–14 Estveli Imádságok	<i>Vasárnap' Estvéli Imádság</i> <i>Köz-nap' Estvéli Imádság</i> <i>Közönséges Estvéli Imádság</i> <i>Könyörgés után való fohászkodás</i> <i>Midőn le-fekünni mégy, így fohászkodjál</i>
15–27 Közönséges Imádságok	<i>Templomba bé-menvén, így imádkozzál</i> <i>Bűn-botsánatért való Imádság</i> <i>UR' Vatsorája előtt való Imádság</i> <i>UR' Vatsorája vételekor való Imádság</i> <i>Hála-adás az UR Vatsorája' vétele után</i> <i>Uton-járónak Imádsága</i> <i>Betegségben lévő Embernek Könyörgése</i> <i>Betegségből fel-gyógyult Ember' Imádsága</i>

28–32 Uj toldalék

*Alázatos Léleknek Fohászkodása, midön
a' Krisztussal, mint Megváltójával, a'
Sz. Vatsorában akar egyesülni
Ur' Vatsorája után való Hála-adás*

Az imádságok utolsó, 32. lapján, a *Könyörgések' Mutató Táblája* lapszám szerint rendezti az anyagot.

Az 1744-es Kolozsvári Énekeskönyv szerkezete

Címlap – teljes énekeskönyv

I–II. számozatlan levél

*A' gyülekezetben való éneklésnek
egynéhány Regulái.*

II–IV. számozatlan levél

Rudimenta musicae vocalis

Címlap – zsoltárok

I. számozatlan levél

*Remus György deák Verseinek Magyarra való
fordíttatása, és Molnár Albertre való
alkalmaztatása (költemény)*

II–III. számozatlan levél

*Kegyes Olvasó vedd eszedbe imezeket
(tudnivalók)*

1–332 1–150. zsoltár

332–346

1–9. Istenes ének

I–VI. számozatlan levél

A' Soltárookra igazito tábla

VII–X. számozatlan levél

Imádság

Címlap – zsoltárok

1–38

*1–36. Ékes Rhythmusú Hymnusok
37. Te Deum Laudamus*

39–214

38–132. A' Soltárokból való Isteni ditséreték

215–326

133–206. Innepi énekek

326–334

207–215. Invocatiok

335–360	216–231. <i>A' Keresztényi tudománynak Első Czikkeleyeiről (Cathechismusból) való Ditséretek</i>
361–460	232–295. <i>Külömbkülömb-féle ditséretek</i>
461–464	<i>Litania</i> <i>Cur Mundus militat</i> <i>Mit bízik e' Világ</i>
I–XII számozatlan levél	<i>Mutato tabla</i> (Dicséretek)
1–32	<i>Buzgó imádságok</i>
32	<i>Könyörgések' mutató táblája</i>

Az énekeskönyv második felében, a 295 számozott dicséret között 129 önálló dallamú dicséret, 152 dicséret-dallamra utaló énekszöveg és 12 zoltárdallamra utaló énekszöveg található. Két ének hiányzik (65. és 80. dicséret). A könyv végén található három számozatlan ének közül egynek saját dallama van.

Az alábbi táblázatok azokat a dicséreteket és zoltárokat tartalmazzák, amelyekre utalás történik. Figyelemre méltó tény, hogy az utalások 88 %-a dicséret-dallamra történik és mindössze 12 %-a zoltárdallamra. Ez az arány pár évtizeddel később megfordul: az 1778-as szerkesztésű kolozsvári kottás énekeskönyv önálló dallammal nem rendelkező dicséretei közül 80 %-a esetében utalnak zoltárdallamra. A táblázat szerint legtöbb utalás a következő dicséret dallamára történik: *Vedd el Úr Isten rólunk haragodat* (14 esetben), *Drága dolog az Úr Istent dicsérni* (11 esetben), *Örvendezzen már e világ* (10 esetben), *Új világosság jelenék* (9 esetben).

Dicséret címe és száma az 1744-es énekeskönyvben	Dallamutalás az 1744-es énekeskönyvben (dicséret sorszáma)
<i>A keresztyénségben igaz vallás</i>	133 134
<i>A Pünköstnek jeles napján</i>	196 174, 192, 193, 197
<i>Adjunk hálát az Úrnak, mert</i>	263 74, 118, 121, 131, 144, 254
<i>Aki veti segedelmét</i>	101 105, 219
<i>Atyának bölcsessége</i>	168 78
<i>Az Atyának országából</i>	9 11, 17

<i>Az Istennek szent anyyala</i>	139	13, 14, 15, 16, 172, 176
<i>Az Izráelnek népe régenten</i>	115	248
<i>Az Úr Istent magasztalom</i>	94	243
<i>Boldog az olyan ember az</i>	38	62, 108, 233, 238
<i>Drága dolog az Úristent dicsérni</i>	130	40, 43, 45, 51, 56, 67, 68, 99, 102, 110, 260
<i>Elbémegyünk nagy örömben</i>	232	69
<i>Emlékezzünk ez napon</i>	185	183, 194
<i>Ez esztendőt megáldjad</i>	156	190, 202
<i>Fohászodom Hozzád Uram</i>	70	49, 64, 86, 109
<i>Gyakorta való buzgó könyörgést</i>	53	82, 104, 107, 113
<i>Gyermek születék Betlehemben</i>	160	161
<i>Hallgasd meg Jézus Krisztus</i>	239	125
<i>Hallgasd meg mostan</i>	240	273
<i>Hallgass meg minket nagy Úr Ist</i>	207	209, 212, 213
<i>Ilyen fogadást tón</i>	106	52, 59, 127
<i>Irgalmazz Úr Isten, immáron</i>	84	60, 75, 87, 126
<i>Jer dicsérjük az Istennek Fiát</i>	223	203, 204, 234, 242, 282
<i>Jer mindnyájan örüljünk</i>	149	150, 151
<i>Jövel légy velünk Úr Isten</i>	283	285
<i>Követi vala népnek soksága</i>	269	279
<i>Krisztus feltámadá igazságunkra</i>	182	186
<i>Krisztus ki vagy nap és világ</i>	257	258, 259
<i>Krisztus ma feltámadá, ki értünk</i>	178	179, 180, 187, 191, 195
<i>Krisztus Urunknak áldott szül.</i>	137	138
<i>Krisztust im megfeszíték</i>	181	184
<i>Magasztaljuk Keresztyének</i>	208	210, 211, 249
<i>Menjetek el békességgel</i>	230	231
<i>Mennybéli felséges Isten</i>	9 ié	216
<i>Mennyei király születék</i>	158	164
<i>Mikor a sidó nemzet tartanék</i>	237	42, 47, 66, 103, 112
<i>Ne hagyj elesnem</i>	91	77, 98
<i>Nékünk születék mennyei Király</i>	157	159, 165
<i>Ó én két szemeim</i>	57	39, 44

<i>Ó Úristen tekints hozzánk</i>	48	97, 119
<i>Örök Isten figyelmezzél</i>	90	61, 241
<i>Örül mi szívéünk, mikor ezt halljuk</i>	114	120
<i>Örvendezzen már e világ</i>	167	10, 12, 18, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27
<i>Paradicsomnak te szép élő fája</i>	173	163
<i>Parancsolá az Augusztusz császár</i>	141	175
<i>Pünköst napon a Szentlélek</i>	198	199
<i>Szent Dávid próféta éneklő</i>	54	63, 270
<i>Szent Úr Isten</i>	294	294
<i>Szent vagy örökké Atya Úr Isten</i>	265	95, 122, 261, 266
<i>Szükség megtudnunk idvességnek</i>	220	222
<i>Tekints reánk Úr Isten</i>	284	289
<i>Új világosság jelenék</i>	1	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 35, 36
<i>Válaki Krisztusnak vacsoráját</i>	225	274
<i>Vedd el Úr Isten</i>	244	21, 22, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 81, 123, 217, 224, 286

A zsoltárdallamokra való utalás az Istenes énekek alcsoportban a leggyakoribb. Kilenc istenes ének közül hét esetében zsoltárdallamra történik utalás.

Zsoltár	Dallamutalásos dicséret sorszáma
VI.	4. istenes ének
VII.	7. istenes ének
VIII.	6. istenes ének
XXIII.	256, 264
XXXIII.	251
XXXV.	2. istenes ének
XXXVI.	171
XLVII.	154
L.	5. istenes ének
LXXV.	287
LXXVII.	96, 281

- XC. 247
 CIII. 262
 CXVI. 218
 CXL. 1. istenes ének, 221
 CXLVI. 8. istenes ének

3. A dallamanyag továbbélése

Az 1744-es énekeskönyv dicséret dallamainak továbbélését követi nyomon az alábbi táblázat. Öt, kolozsvári kiadású, kottával nyomtatott énekeskönyvet vizsgáltunk. A szerkesztésük éve az oszlopok tetején szerepel: 1744, 1777⁹, 1837¹⁰, 1907¹¹, 1923¹². A legutolsó oszlop a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata által 1996-ban kiadott énekeskönyv¹³ adatait tartalmazza.

Énekcím	1744	1777	1837	1907	1923	1996
<i>A jó hitű ember szelíd</i>	100	–	–	–	–	–
<i>A keresztyénségben igaz</i>	133	–	–	–	–	–
<i>A Pünköst innep napján</i>	194	–	–	–	–	–
<i>A Pünköstnek jeles napján</i>	196	126	91	91	131	242
<i>A szent Dávid ötödik solt.</i>	41	–	–	–	–	–
<i>Adj békességet Úr Isten</i>	215	7	8	8	11	330
<i>Adjunk hálát az Úrnak</i>	263	–	–	–	–	411
<i>Aki veti segedelmét</i>	101	–	–	–	–	–
<i>Akik bíznak az Istenben</i>	116	–	–	–	–	–

⁹ *Isteni dicséretetek, imádságos, és vigasztaló énekek.* Kolozsvár 1777.

¹⁰ *Megújított énekeskönyv az erdélyi nagyfejedelemségbeli Evangelico-Reformata Anyaszentegyház használatára.* Kolozsvár 1837.

¹¹ *Egyházi énekeskönyv az Erdélyi Református Egyházkerület használatára.* Kolozsvár 1908.

¹² *Református egyházi énekeskönyv. Az Erdélyi Református Egyházkerület használatára.* Cluj-Kolozsvár 1923.

¹³ *Magyar Református Énekeskönyv. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata.* Budapest 1996.

<i>Amely embernek jó hiti</i>	268	–	–	–	–	–
<i>Atyának bölcsessége</i>	168	–	–	–	–	–
<i>Az Atyának országából</i>	9	–	–	–	–	–
<i>Az Istennek szent angyala</i>	139	94	–	–	94	191
<i>Az Izráelnek népe régenten</i>	115	–	–	–	–	–
<i>Az Úr Istent magasztalom</i>	94	–	–	–	–	355
<i>Az Úr Isten nekem édes</i>	55	–	–	–	–	–
<i>Bizodalmunk Krisztus által</i>	277	–	–	–	–	–
<i>Boldog az olyan ember</i>	38	–	–	–	–	–
<i>Csak Tereád Atyám</i>	89	–	–	–	–	–
<i>Dávidnak Ő városába</i>	162	–	–	–	–	–
<i>Dicsérd az Istent mostan</i>	128	–	–	–	–	–
<i>Dicséretes a gyermek</i>	146	–	–	–	–	–
<i>Dicséretet mondjunk</i>	169	–	–	–	–	–
<i>Dicsérjed, áldjad én lelkem</i>	129	–	–	–	–	–
<i>Dicsérlek Uram téged</i>	253	–	–	–	–	–
<i>Dicsőség és nagy dicséret</i>	166	106	–	–	–	–
<i>Dicsőült helyeken</i>	132	148	184	184	161	353
<i>Drága dolog az Úristent</i>	130	–	–	–	–	356
<i>Elbémegyünk nagy örömben</i>	232	14	14	14	2	152
<i>Emlékezzél mi történék</i>	235	–	–	–	–	–
<i>Emlékezzél Úr Isten</i>	226	–	–	–	–	332
<i>Emlékezzünk ez napon</i>	185	116	81	–	–	–
<i>Erős várunk nekünk az Isten</i>	73	–	–	47	178	254
<i>Ez esztendőt megáldjad</i>	156	102	67	67	103	208
<i>Ez nap nekünk dicséretes nap</i>	147	–	–	–	–	195
<i>Ébredjél fel világ bűneidből</i>	275	–	–	–	–	–
<i>Én híveim, én szent népem</i>	228	–	–	–	–	–
<i>Feltámadt a mi életünk</i>	189	118	–	–	–	231
<i>Fohászodom Hozzád</i>	70	–	–	–	–	333
<i>Gyakorta való buzgó könyörgést</i>	53	–	–	–	–	–
<i>Gyarló emberekkel fedődik</i>	267	–	–	–	–	–
<i>Gyermek születék Betlehemben</i>	160	–	–	–	–	–
<i>Ha Te meg nem tartasz</i>	293	4	10	10	15	–

<i>Hallgasd meg Jézus</i>	239	–	–	–	–	335
<i>Hallgasd meg mostan</i>	240	–	–	–	–	–
<i>Hallgass meg minket</i>	207	–	–	–	–	336
<i>Hallgass meg minket Úristen</i>	276	–	–	–	–	–
<i>Hatalmas Isten könyörgünk</i>	245	–	–	–	–	–
<i>Hálát adjunk mindnyájan</i>	155	–	–	–	–	–
<i>Hogy Jeruzsálemnek drága</i>	92	–	–	–	–	–
<i>Idvez légy örök Úristen</i>	206	–	–	–	–	–
<i>Ilyen fogadást tőn</i>	106	–	–	–	–	–
<i>Int most minket Dávid</i>	111	–	–	–	–	–
<i>Irgalmazz nekünk Úristen</i>	170	–	–	–	–	–
<i>Irgalmazz Úr Isten</i>	84	–	–	–	–	342
<i>Istenem Uram néked hálát adok</i>	288	156	–	–	–	–
<i>Istennek szent Fia</i>	291	2	–	–	–	–
<i>Izráelnek megszorodott</i>	124	–	–	–	–	–
<i>Jer dicsérjük az Istennek Fiát</i>	223	–	–	–	–	379
<i>Jer dicsérjük ez mai napon</i>	140	–	–	–	–	–
<i>Jer dicsérjük mindnyájan</i>	205	–	–	–	–	–
<i>Jer mi dicsérjük, áldjuk</i>	142	–	–	–	–	–
<i>Jer mindnyájan örülünk</i>	149	97	–	–	–	190
<i>Jézus Krisztus, szép fényes</i>	250	–	–	–	–	279
<i>Jézus születél idvességünkre</i>	152	–	–	–	–	198
<i>Jövel légy velünk Úr Isten</i>	283	–	–	–	–	–
<i>Jövel Szentlélek Isten, tarts</i>	214	13	–	–	–	248
<i>Jövel Szentlélek Úr Is. lel.</i>	201	–	–	–	133	249
<i>Jövel Szentlélek Úr Ist. tölt</i>	200	128	92	92	132	251
<i>Könyörülj rajtunk Úr Isten</i>	292	3	7	7	13	–
<i>Követi vala népnek soksága</i>	269	–	–	–	–	–
<i>Krisztus feltámad</i>	182	–	–	–	–	235
<i>Krisztus ki vagy nap és</i>	257	24	–	55	70	290
<i>Krisztus ma feltámad</i>	178	113	80	80	124	237
<i>Krisztus Urunknak áldott</i>	137	89	99	99	96	201
<i>Krisztust im megfeszíték</i>	181	–	–	–	–	–
<i>Küldé az Úr Isten</i>	135	86	–	–	–	186

<i>Lásd meg Uram én igyemet</i>	71	–	–	–	–	–
<i>Magasztaljuk Keresztyének</i>	208	–	–	–	–	–
<i>Magasztallak én téged</i>	255	–	–	–	–	–
<i>Megbántottunk Isten</i>	278	–	–	–	–	–
<i>Menjete el békességgel</i>	230	–	–	–	–	–
<i>Mennybéli felséges Isten</i>	9 ié	77	–	–	38	337
<i>Mennyei király születék</i>	158	104	–	–	–	–
<i>Mi Atyánk Atya Isten</i>	136	–	–	–	–	–
<i>Mikor a sidó nemzet</i>	237	–	–	–	–	–
<i>Mikor e széles világ</i>	145	–	–	–	–	–
<i>Mikor Sénakherib</i>	72	–	–	–	–	–
<i>Mikoron Dávid</i>	83	–	–	–	–	–
<i>Mindenek meghallják</i>	117	–	–	–	–	392
<i>Mindenható Úr Isten</i>	227	–	–	–	–	306
<i>Mire bánkódom ó te én szívem</i>	280	–	–	–	–	–
<i>Mondjatok dicséretet</i>	229	149	164	164	142	365
<i>Ne hagyj elesnem</i>	91	–	–	–	–	340
<i>Ne szállj perbe énvelem</i>	79	134	63	63	84	307
<i>Nékünk születék mennyei</i>	157	103	–	–	–	210
<i>Nézz mireánk Úristen</i>	272	–	–	–	–	–
<i>Ó ártatlanság báránya</i>	177	–	–	–	–	–
<i>Ó én két szemeim</i>	57	147	–	–	–	402
<i>Ó Jézus mi idvezítők</i>	188	117	–	–	–	378
<i>Ó mennyei nagy boldogság</i>	246	–	–	–	–	–
<i>Ó Úristen tekints hozzánk</i>	48	–	–	–	–	–
<i>Örök Isten figyelmezzél</i>	90	–	–	–	–	–
<i>Örül mi szívünk</i>	114	15	15	15	3	159
<i>Örvendezzen már e világ</i>	167	–	–	–	–	211a
<i>Paradicsomnak te szép élő fája</i>	173	–	–	–	–	223
<i>Parancsolá az Augusztusz</i>	141	95	–	–	–	–
<i>Pünköst napon a Szentlélek</i>	198	–	–	–	–	–
<i>Saulnak a Dávidhoz jó</i>	85	–	–	–	–	283
<i>Semmit ne bánkódjál</i>	271	–	–	–	–	403
<i>Siess nagy Úristen az én</i>	88	–	–	–	–	–

<i>Sok inségünkben hozzád</i>	93	–	–	–	–	–
<i>Szent Dávid király</i>	50	–	–	–	–	273
<i>Szent Dávid próféta éneklő</i>	54	–	–	–	–	–
<i>Szent Ésaías így ír</i>	143	96	–	–	–	–
<i>Szent Úr Isten</i>	294	5	–	–	–	–
<i>Szent vagy örökké</i>	265	150	–	–	48	367
<i>Szívem megalázván</i>	252	20	50	50	65	284
<i>Szükség megtudnunk</i>	220	–	–	–	–	–
<i>Tekints reám Istenem</i>	46	–	–	–	–	–
<i>Tekints reánk Úr Isten</i>	284	–	–	–	–	–
<i>Tekints reánk immár</i>	236	–	–	–	–	–
<i>Teljes szívvel örvendjünk</i>	153	100	–	–	–	–
<i>Te Deum Téged Isten</i>	37	–	–	–	–	–
<i>Uram bocsássad el</i>	2 ié	159	–	43	143	175
<i>Uram Isten siess</i>	290	1	–	–	–	165
<i>Új világosság jelenék</i>	1	–	–	–	–	189
<i>Úr Isten irgalmazz nékem</i>	76	133	–	–	–	–
<i>Úr Isten veletek</i>	148	–	–	–	–	–
<i>Valaki Krisztusnak vacsoráját</i>	225	–	–	–	–	–
<i>Vedd el Úr Isten</i>	244	151	–	–	–	173

Mint a táblázat is bizonyítja, a kiváló tartalmú 1744-es kolozsvári énekeskönyv nagy számú, értékes dicséretanyagot rögzített kottákkal. Csomasz Tóth Kálmán már említett, *A XVI. század magyar dallamai* című könyvében forrásként kezeli jelen írás tárgyát, továbbá 103 dicséretdallamot az 1744-es kolozsvári énekeskönyv lejegyzése szerint közöl. Ez igen jelentős számadat és a forrás megbízhatóságát jelzi. Csomasz Tóth a könyv értékelésekor megjegyzi, hogy az énekeskönyv „XVI. századi magyar dallamainak számát tekintve a legjelentősebb, legteljesebb forrásunk.”¹⁴ A következő évtizedekben, évszázadokban keletkezett erdélyi énekeskönyvek ezt az értékes anyagot már csak kis mértékben őrzik. A táblázat tükrözi, hogy csupán

¹⁴ Csomasz Tóth Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai I.*, Budapest 1958, 60.

14 dallam maradt meg folyamatos használatban az erdélyi énekeskönyvekben a 20. századig; hét dallam, bár rövid ideig kiesett a gyakorlatból, de legkésőbb, az 1923-as szerkesztéssel visszakerült az erdélyi énekeskönyvbe. 1996-ban, a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata által kiadott énekeskönyv visszahelyezett az erdélyi gyülekezeti énekgyakorlatba még 31 olyan éneket, mely a 18. század óta nem szerepelt erdélyi szerkesztésű énekeskönyvben. Így számunkra megnyílt újra annak a lehetősége, hogy értékes dallamanyaggal gazdagodjon napjaink gyülekezeti éneklése.

AZ 1921-ES ÉNEKESKÖNYV ÉS AZ 1996-OS MAGYAR REFORMÁTUS ÉNEKESKÖNYV ÉNEKANYAGÁNAK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE

OROSZ OTÍLIA VALÉRIA

Bevezetés

Énekeskönyveink évszázadait vizsgálva gyakran találkozunk a változás jelenségével, mely jó vagy rossz irányba, de jelentősen elmozdította a gyülekezeti éneklés hivatalosan használt énekanyagát. A „hivatalos” szó itt arra utal, hogy a megtanult, átöröklött és használatban lévő énekanyag mindig még sok ideig élt a gyülekezetek ajkán azt követően is, hogy egy-egy új énekeskönyv ezek nagy részét kirostálta¹. Ezek használati alkalmait mindig megtalálták a hívek, legyen az bibliaóra vagy katekizmus (konfirmációi előkészítő), temetés vagy akár egyéni elcsendesedés. Az ilyen alkalmak énekeit nem befolyásolta semmilyen kötelező érvényű énekeskönyv vagy rendelkezés.² Arra is találunk példát, hogy alternatív énekeskönyvek jelentek meg (*Hozsanna*³, *Hallelujah*⁴, *Zengjen hálaének*⁵, *Hozsanna énekek*⁶, *Új énekek*⁷), amelyek pótolni kívánták a különböző kegyességi alkalmak énekanyagát.

¹ Péter Éva, *Református gyülekezeti énekek az erdélyi írott és szójhagyományos forrásokban*. Kolozsvár 2008.

² H. Hubert Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*. Budapest 2004, 51–56. https://medit.lutheran.hu/files/hubert_gabriella_gyulekezeti_enek_2004.pdf, lehvívás: 2020.04.01.

³ *Hozsanna! Énekeskönyv vasárnapi iskolák, vallásos összejövetelek és a család számára*. Londoni Traktátus Társulat, Budapest 1901.

⁴ *Hallelujah! Evangéliumi énekek gyűjteménye*. Kováts Lajos (szerk.), Budapest 1914.

⁵ *Zengjen hálaének!* Ifjú Erdély Kiadó, Kolozsvár 1936.

⁶ *Hozsanna Énekek*, vallásos összejövetelek használatára, a Piatra Craiului-i (Királyhágómelléki) Református Egyházkerület Iratterjesztési Osztályának kiadványa, 2. kiad., Oradea (Nagyvárad) 1937.

⁷ *Új énekek*, énekfüzet az 1921-es énekeskönyvhöz, a kiadás éve 1964 előtti.

Az első világháborút követően a Királyhágómelléki Református Egyházkerület kiszakadt a Tiszántúli Református Egyházkerületből, ennek az új egyháztestnek néhány megyéje a közigazgatási megyehatárok változásaival hol Királyhágómellékhez, hol Erdély kerülethez tartozott. Ennek következtében az újonnan alakult egyházkerület területén két református énekeskönyv volt használatban: az 1921-es⁸ valamint az 1923-as⁹ kolozsvári énekeskönyv. Az *Új énekek* című kiadvány az 1921-es későbbi, nagyváradi kiadásai mellett először pótfüzetként jelent meg, majd 1990-től külön fejezetben látjuk az 1921-esben. Ebben a fejezetben 58 éneket találunk, melyből 38 ének az 1948-as énekeskönyvből, 20 ének pedig az 1923-as kolozsvári énekeskönyvből került a válogatásba.

Az 1989-es változásokat követően lehetőség nyílt újabb énekeskönyvkiadásokra (1990¹⁰, 1992¹¹, 1995¹², 2001¹³). Ezekben már benne látjuk az *Új énekek* füzet tartalmát, külön fejezetben és külön tartalomjegyzékkel az énekeskönyv végén. A 2001-es, utolsó kiadás már az 1996-os énekeskönyv megjelenése után készült, a zsoltárokat az eredeti, ritmikus dallammal közli.

⁸ *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára.* A Zsinat által kötelező használatra megállapított kiadás. Első kiadás: Debrecen 1921. Tartalmát tekintve ez a debreceni Baltazar-féle énekeskönyv (szerk. megj.).

⁹ *Református egyházi énekeskönyv. Az Erdélyi Református Egyházkerület használatára.* Cluj-Kolozsvár 1923.

¹⁰ *Énekeskönyv.* A Királyhágómelléki Református Egyházkerület által kötelező használatra megállapított kiadás. [kis formátumú, bibliofil papírra nyomtatva, (szerk. megj.)]. 1990.

¹¹ *Énekeskönyv.* A Királyhágómelléki Református Egyházkerület által kötelező használatra megállapított kiadás. [az 1990-es kiadás tartalmilag változatlan utánnyomása, nagyobb formátumú, vastagabb papírra nyomtatva, (szerk. megj.)]. 1992.

¹² *Énekeskönyv.* A Királyhágómelléki Református Egyházkerület által kötelező használatra megállapított kiadás. [az 1990-es kiadás hibás utánnyomása (szerk. megj.)]. 1995.

¹³ *Énekeskönyv.* A Királyhágómelléki Református Egyházkerület által kötelező használatra megállapított kiadás. Kozma Gyula (szerk.), 2001.

Az 1996-os *Magyar Református Énekeskönyv* (a továbbiakban *MRE*)¹⁴ megjelenése sok vitát váltott ki. A később „Tálalkozós énekeskönyv”-ként emlegetett kiadvány az egyetemesség céljával született az 1996-os Magyar Református Világtalálkozó alkalmából. A szerkesztőbizottság elnöke, Máté János, a Budapesti Teológiai Akadémia professzora a legnagyobb jóindulattal próbálta összeválogatni a különböző magyar református egyháztestek által használt és az új énekeskönyv számára ajánlott hatalmas énekanyagból azt a közös részt, amely az egyetemesség elősegítője lett volna egy esetleges egységes bevezetés nyomán. Ez sajnos csak részben valósult meg. Erdély és a Partium gyülekezetei számára viszont egy nagy előrelépést jelentett a korábban használt énekeskönyveket követően. Ez sem ment könnyen. Erdélyben Csiha Kálmán püspök ajánlotta és szorgalmazta ennek bevezetését, nyomtatását és terjesztését. A Királyhágómelléki Református Egyházkerületben Tőkés László püspök csak tíz évvel a megjelenése után adott „zöld utat” a bevezetésre és nyomtatásra, miután nemcsak Erdély, hanem a Partium gyülekezetei is elkezdtek használni a kolozsvári nyomdából beszerzett példányokat.

A református énekeskönyvek és a gyülekezeti éneklés történetét követve az 1996-os *Magyar Református Énekeskönyv* bevezetése egy új fejezet kezdetét jelenti, mely meghatározta a 21. század első évtizedeinek egyházi ének gyakorlatát a Partium és Erdély református gyülekezeteiben.

Az énekeskönyv bevezetésének gyakorlati szempontjai

Az énekeskönyv bevezetését a szakmai, anyagi, nyomdatechnikai vitákat követően a Királyhágómelléki Református Egyházkerület kétszer öt éves ciklusban határozta meg: 2002-ig próbaénekeskönyvként, 2007-ig végleges bevezetés céljából.¹⁵ 2012-ben, a harmadik, úgynevezett ötéves ciklus végén az egyházkerület zenei bizottsága készített egy felmérést az énekeskönyv bevezetésére vonatkozóan. Ennek tükrében még mindig voltak

¹⁴ *Magyar Református Énekeskönyv*. Kiadja a Magyar Református Egyházak Tanácskozó Zsinata, Budapest 1996.

¹⁵ *Közlöny* XVI/6, 4.

gyülekezetek, amelyek különböző érvekre hivatkozva nem tértek át az új énekeskönyv használatára. Néhány érv ezek közül: „nincs, aki megtanítsa az új énekeket”, „a gyülekezeti tagoknak nincs pénzük megvásárolni az énekeskönyvet”, „a gyülekezeti tagok nem tudják megtanulni a ritmikus éneklést”, „nem vezetjük be, mert kimaradt belőle a kedvenc énekünk”, „minek bevezetni, amikor készül egy új énekeskönyv?”.

A fent említett 2012-es felmérés¹⁶ a következő megállapításokat hozta az új énekeskönyv bevezetésével kapcsolatban:

- azokban a gyülekezetekben, ahol a lelkipásztor támogatja az énekreformot, tudja az új énekeket, segít énekhangjával is vezetni a gyülekezeti éneket, a liturgiában helyet ad a kántornak az énektanításhoz, támogatja az énekeskönyv beszerzését és terjesztését, ahol van szakképzett kántor, ott gyakorlatilag egy-két év alatt átálltak az új énekeskönyv használatára;
- azokban a gyülekezetekben, amelyekben nincs a kántornak megfelelő képzése, a 2005 óta Nagyváradon tartott nyári Kántorképző Tanfolyamon volt lehetőség az énektanítás módszertanának elsajátításához, új énekek tanításához és a könnyebb énekek vezetéséhez. A közel 200 kántorból ezzel a lehetőséggel évente csupán 18-25 élt;
- azokból a gyülekezetekből, amelyekben egyáltalán nincs kántor, a tehetséges fiatalok közül küldtek egyet-kettőt a kántorképzőre, hogy legalább vasárnap délelőtt legyen, aki lekísérje a gyülekezeti énekeket, akár kétszólamú kísérettel;
- a gyülekezetek meg tudják tanulni a ritmikus éneklést. A tapasztalat azt mutatja, hogy azok a személyek, akik a legjobban tiltakoztak a ritmikus éneklés ellen, azok éneklék a legszívesebben az új énekeket, mert ahol volt, aki megtanítsa, istentiszteleten orgonával kíséri ezeket, ott megszerették a hívek, megtanulták a szép, hitvalló énekszövegeket, ezáltal változatosabbá vált az énekrepertoár, lendületesebb lett a gyülekezeti éneklés. Számos gyülekezetben énekkarok vállaltak részt az új énekek tanulásában, népszerűsítésében. Az egyházmegyei kórustalálkozók

¹⁶ *Az új, Magyar Református Énekeskönyv bevezetéséről.* <http://ermellek.blogspot.com/2012/04/>, lehívás: 2020.03.31.

szerepe is elsődlegesen az énekeskönyv énekkészítésének a megismertetése, bemutatása;

- az énekeskönyvek beszerzésének anyagi vonzata. Több helyen a lelkipásztorok arra hivatkoztak, hogy a gyülekezeti tagoknak nincs pénzük új énekeskönyvet vásárolni. A valóság viszont az, hogy a templomba járó hívek mindig áldoztak Bibliára, énekeskönyvre, imádságos könyvre. Minden családban volt legalább egy mindegyikből; ahol van rá lehetőség, minden templomba járó családtagnak van saját Bibliája, énekeskönyve. Időközben több gyülekezetben szokássá vált, hogy a konfirmáló fiataloknak énekeskönyvet ajándékozott a gyülekezet vagy ajándékba kapták a keresztszülőktől;
- a szerkesztési munkát 2009-ben elkezdett, majd 2021-ben megjelent új református énekeskönyv¹⁷ előkészületei során mindvégig fontos szempont volt a jövőben esetleg lehetséges egyetemes, Kárpát-medencei használat lehetősége, ezért a munkát a Generális Konvent Liturgiai és Himnológiai Bizottsága végezte. Ebben a testületben minden határon túli egyháztest képviseltette magát. Az új, 2021-ben megjelent énekeskönyv anyagának gerincét is a MRÉ énekei képezik. Ennek az énekeskönyvnek az erdélyi gyülekezeti használatra való bevezetése még nem jósolható meg, de mindenképpen függ annak anyaországi fogadtatásától és tapasztalataitól.¹⁸

A zsoltárok jellemzése

Visszatérve az 1921-es énekeskönyv (a továbbiakban *1921-es*) és a *MRÉ* énekeinek összehasonlítására, az első nagy nyereség a 150 genfi zsoltár eredeti dallamainak átvétele volt az 1948-as magyarországi énekeskönyvből. A dallamanyaggal együtt több versszak is visszakerült a *MRÉ*-be, amelyek az *1921-es*ből kimaradtak.

¹⁷ *Református Énekeskönyv*. Budapest 2021.

¹⁸ A kiegészítés Bódiss Tamás, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem docensének javaslatára készült.

Ami a zsoltárszövegeket illeti, ajánlatos istentisztelet előtt megvizsgálni a MRÉ-ben lévő versszakok számát, szövegét, mivel sok helyen változás történt, más a fordítás, felcserélődtek szavak vagy sorok, esetleg versszakok (a Királyhágómelléken és Erdélyben¹⁹ használt korábbi énekeskönyvek zsoltárszövegei sem voltak egyformák). Ugyanakkor érdemes odafigyelni a félszövegekre. Sajnálatos módon, a Kolozsváron nyomtatott énekeskönyv-példányokból helyszükére hivatkozva kihagyták ezeket (akárcsak a templomképeket és keresztyén jelképeket), így a két különböző nyomdában (Kolozsvár és Nagyvárad) napvilágot látott példányok sem egyformák. Számos gyülekezetben nem éneklék a félszövegeket, vagy a fent említett ok miatt, vagy azért, mert fölöslegesnek vélik ezeket.

A MRÉ első, nagy formátumú kiadása a zsoltárszövegekben dőlt betűvel hozza azokat a szótagokat, amelyeket gyorsabban – nyolcad hangértéknek megfelelően – kell énekelni. Ez a nyomdatechnikai megoldás nagymértékben segít a ritmikus éneklés követésében és tanulásában azok számára is, akik nem olvasnak kottát – ugyanez a megoldás a zsoltárdallamra éneklendő dicséreteknél sajnos hiányzik.

Az 1921-esben az eredeti dallamot kiegyenlített kottaképpel látjuk (1. kottapélda). A kolozsvári kiadásban a 61. zsoltár tulajdonképpen a 38. zsoltár (*Haragodnak nagy voltában*) dallamával szerepel (2. kottapélda). Mivel a Királyhágómelléken is többnyire az erdélyi énekeskönyvhöz alkalmazkodó Borsay-féle korálkönyv volt használatban, a 61. zsoltárhoz ez a dallam párosult. A kolozsvári dallamkiadás megőrizte a jellemzően erdélyi, melizmatikus díszítéseket.

A zsoltárok ritmikus dallamait a kántoroknak először meg kellett tanulniuk, ezt követően pedig megtanítaniuk a gyülekezeteknek. A gyülekezeti énektanítás²⁰ külön tantárgy lett a kántorképző tanfolyamokon. Gyülekezetként változik, ki hogyan és mikor tanít új éneket.²¹ A hagyományosan jól éneklő gyülekezetek, a nagyszámú gyülekezeti énekkarok (mint például a

¹⁹ A már említett 1923-as kolozsvári énekeskönyv.

²⁰ Csomasz Tóth Kálmán, *Dicsérvételek az Urat. Tudnivalók énekeinkről*. Budapest 1971 illetve 1995. <http://refpedi.sulinet.hu/egyhazzene/>, lehvívás: 2020.07.13.

²¹ Berkesi Sándor, *Té néked zengek éneket*. Debrecen 1994, 7–10.

LXI. ZSOLTÁR.

Ki - ál - tá - som halld meg Is - ten!
Vedd fü - led - be Az én kö - nyör - gé - se - met;
Mert én szí - vem nagy in - ség - ből,
Mész - sze föld - ről, Ki ált - ja fel - sé - ge - det.

2. Vigy fel engemet köszálra, Magasságra,
Hol bátorságom legyen; Mert te vagy én erős
tornyom, Vigasságom Én ellenségim ellen.

3. Te hajlékodban lakásom Én kívánom
És óhajtom szüntelen: Szárnyaidnak árnyé-
kába Kívánkozva, Vagyok jó reménységben.

1. kottapélda

(LXI. ZSOLTÁR.)

Ki - ál - tá - som halld meg Is - ten!
Vedd fü - led - be Az én kö - nyör -
gé - se - met; Mert én szí - vem
nagy in - ség - ből, Mész - sze föld - ről
Ki - ált - ja fel - sé - ge - det.

2. Vigy fel engemet köszálra, | Magas-
ságra, | Hogy bátorságom legyen; | Mert
te vagy én erős | Vigasságom |
Én ellenségim ellen.

2. kottapélda

Szilágyságban) hamar áttértek a ritmikus éneklésre. A legnagyobb kihívás a már ismert dallamok újbóli megtanulása az eredeti ritmusban, ennél sokkal könnyebb olyan éneket tanítani, amelyet korábban a gyülekezeti tagok nem ismertek. Vannak gyülekezetek, ahol pl. a 90. zsoltárt ma is kiegyenlített éneklik, mert a gyülekezet ragaszkodott a régi, megszokott dallamhoz.

A ritmikai különbségeket leszámítva, jelentős eltérések lehetnek a dallam- és szövegbeli közlések között is, mint ezt a 80. zsoltár esetében látjuk. Az 1921-esben előforduló dallamkép az eredeti dallam kiegyenlített változata, sorvégi koronás hanggal (3. kottapélda), míg az erdélyi változat vezérhangot használ, a sorok végén korona helyett nyújtott hangértékekkel (4. kottapélda). A két szöveg közötti különbség szembeűnő.

Az 1921-es énekeskönyvből kimaradt dicséreték

Az 1921-es részletes elemzése megtalálható *Az 1921-es református énekeskönyv*²² című tanulmányomban, amely az énekeskönyv tartalmát fejezetekre osztja, táblázatba foglalja, a szöveg- és dallamszerzőket is közli. Külön kiemelném azt az összehasonlító táblázatot, mely nyomon követi az 1921-es, az 1948-as²³ és az 1996-os énekeskönyvekben található zsoltárversek változásait. Jelen összehasonlító elemzés az 1921-esnek azt a későbbi, Királyhágómelléken kiadott változatát veszi alapul, amely már az *Új énekek* című fejezetet is tartalmazza (*Az Új énekek* az 1990 utáni énekeskönyv-kiadásokban már külön fejezetben szerepel).

A továbbiakban az 1921-esből elmaradt énekek számbavételére, felsorolására és a saját dallammal rendelkező énekek kiemelésére kerül sor. Az énekek származását, műfaji besorolását segítik az egyes dallamok után jelzett utalások, melyek Csomasz Tóth Kálmán *A XVI. század magyar dallamai I.* (RMDT I), valamint Dobszay László *A magyar népének* publikációinak vonatkozó sorszámainak tartalmazzák. A kimaradt énekek fejezetekre bontva, tételesen a lábjegyzetben követhető nyomon.

²² *Az 1921-es református énekeskönyv*. 9. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia (kézirat), Kolozsvár 2006. http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/zen_zih.pdf, lehvás: 2020.07.13.

²³ *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára*. Budapest 1948.

LXXX. ZSOLTÁR.

Hall-gass meg Iz - ra - el pász - to - ra

És Jó - zsef - nek ve - zér - lő U - ra!

Kit ő - rísz, mint egy juh - nyá - jat, :f
For - dít - sá - d hoz - zánk szent or - cá - dat:

Ki ülsz a menny - bol - to - za - ton,

Je - len - jél meg vi - lá - go - son.

3. kottapélda

(LXXX. ZSOLTÁR.)

Hall-gass meg Iz - ra - el pász-to-ra!

Te né-ped-nek ve-zér-lő U-ra!

Ki meg-ör-zöd hí-ve-i-det,
For-dítsd fe-lénk sze-me-i-det!

A mennyből, hol ülsz ma-ga-san,

Je-len-jél meg vi-lá-go-san!

2. Most mutasd meg nekünk erődöt, |
Midőn a nagy inség körülvevett; | Tekints

4. kottapélda

A *Dicséretetek* című fejezetből a *Kezdő- és záróénekek* csoportból kimaradt 11 ének²⁴.

A felsorolt énekek ‘ad notam’ (kölcsondallamra írt) énekek és többnyire megszokottak.

A különböző ünnepekre szánt énekek közül kimaradt további ‘ad notam’ 19 ének, tehát egyiknek sincs saját dallama.²⁵

A *Vasárnapi énekek* csoportból kimaradt 8 ének. Ezek szintén ‘ad notam’ énekek.²⁶

Összegzésképp, az első 104 dicséretből kimaradt 38 ének. Ezek, a 98-as dicséretet kivéve (*Mindenható, leborulva*), kölcsondallamra írt énekek.

A *Katekizmusi énekek* csoportja – egy ének kivételével – teljes egészében kimaradt az 1996-os énekeskönyvből (ez 52 ének az esztendő vasárnapjaira, a *Heidelbergi Káté* beosztása szerint). Ebben a fejezetben összesen két, saját dallammal rendelkező éneket találunk. A *Tökéletes volt minden tekintetben* (1921/108) kezdetű ének dallamát viszontlátjuk a *Mi kegyes Atyánk, bölcsességnek Ura* kezdetű éneknél (1996/273; RMDT I/87/

²⁴ Az 1921-es énekeskönyvben ezek a következők: 6. sz.: *Szent buzgósággal jöttünk be*; 11. sz.: *Ez új reggel*; 14. sz.: *Mindenható, reménnyel*; 15. sz.: *Tehozzád száll, Uram*; 16. sz.: *Úr Isten, téged*; 24. sz.: *Alleluja, alleluja, feltámadt*; 25. sz.: *Megdicsőült Krisztusunk*; 33. sz.: *Hallók, Uram, szent igédnek*; 34. sz.: *Meghallgatók szent beszédedet*; 35. sz.: *Ó, Isten, adj jó békességet*; 36. sz.: *Tartsd meg e gyülekezetnek*.

²⁵ A kimaradt énekek: 41. sz.: *Óh, természetnek alkotója*; 44. sz.: *Hozsánna, hozsánna*; 45. sz.: *Minden népek hirdessétek*; 46. sz.: *Buzdítsd fel, Uram, lelkemet*; 49. sz.: *Búsán zúgnak a harangok*; 53. sz.: *Győzelem, győzelem*; 54. sz.: *Mély gyászba borult*; 56. sz.: *Légy áldott, kegyelmes Istenünk*; 57. sz.: *Vessük le már a gyászruhát*; 58. sz.: *A Golgotán megszűnt a jajszó*; 61. sz.: *Vedd el jutalmadat*; 62. sz.: *Jézusnak, a megdicsőültnek*; 64. sz.: *Áldott Szentlélek, reánk szállj*; 66. sz.: *Óh, Szentlélek, hívek bölcs tanítója*; 68. sz.: *Szentlélek, ó, jövel, jövel*; 70. sz.: *Óh, Isten bölcsességének*; 73. sz.: *Dicséretet mond nyelve mindennek*; 74. sz.: *Szent Isten megáll*; 83. sz.: *A próféták elhallgattak*.

²⁶ A vasárnapi csoportból kimaradt énekek: 85. sz.: *Imádandó Isten*; 87. sz.: *Nagy az Úr, ki fényes*; 88. sz.: *Isten a roppant egeknek*; 93. sz.: *Minden, aki hív keresztyén*; 95. sz.: *Kire nézzünk*; 98. sz.: *Mindenható, leborulva*; 102. sz.: *Jertek, áldjuk az ég s föld Urát*; 103. sz.: *Ó, mindenütt jelenvaló*.

IV²⁷), valamint a fejezet utolsó énekét *Mennybéli felséges Isten* (1921/160) kezdősorral, ez utóbbi megmaradt az 1996-os kiadásban is (1996/337; DOBSZAY²⁸ 370).

A 161–193-as sorszám között *Köznap reggeli és esti énekek* találhatóak az 1921-esben. Ezek közül a MRÉ-ből kimaradt 22 ének²⁹.

A *Mi szent Atyánk, ki lakozol mennyégben* (1921/166) saját dallammal szerepelt, amely a *Drága dolog az Úr Istent dicsérni* (356/1996, RMDT I/95³⁰) kezdetű ének dallama. Az összes többi ‘ad notam’ ének. A köznap reggeli és esti énekek nagy száma annak is tulajdonítható, hogy az 1921-es megjelenésekor sok helyen mindennap volt reggeli és/vagy esti istentisztelet. A református iskolák programja reggeli áhítattal kezdődött. Sok helyen a munkába induló emberek reggel először betértek a templomba, a szerszámaikat kint hagyták, megtámasztva a templom falához vagy a kerítéshez és egy rövid imádság után folytatták útjukat a földekre. Ugyanígy volt este is, a hazafelé úton is megálltak egy rövid hálaadásra a templomban. A mindennapi elcsendesedés rendjén is rendszerint előkerült az énekeskönyv, és abból egy-egy ismert éneket elénekeltek, elolvastak. A legnépszerűbbek között volt a *Ki hívta az éjszakát elő* (168/1921); *Legelső gondom, ha reggel felkelek* (174/1921) illetve *A nap immár elenyészett* (186/1921) és *Ó, én Uram, estve lesz már* (189/1921). Egyetlen szombat esti ének, a *Hálát*

²⁷ Csomasz Tóth Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai I.*, (RMDT I). Budapest 1958, 287.

²⁸ Dobszay László, *A magyar népének I.*, Veszprém 1995, 145.

²⁹ Az 1921-es énekeskönyv szóban forgó énekei a következők: 161. sz.: *Új nap, új hét derült reánk*; 162. sz.: *Tenéked, Uram, hálát adok*; 165. sz.: *Hálát adunk néked*; 166. sz.: *Mi szent Atyánk, ki lakozol mennyégben*; 168. sz.: *Ki hívta az éjszakát elő*; 169. sz.: *Ó, Isten, ki a reggellel*; 170. sz.: *Elmúlt az éjnek homálya*; 171. sz.: *Ó, Isten, a nap fáklója*; 172. sz.: *Úr Isten, a nap felköltével*; 174. sz.: *Legelső gondom, ha reggel felkelek*; 176. sz.: *Feltetszett a nap*; 177. sz.: *Szívem, buzogj hálákat*; 178. sz.: *Hála zendül ajkainkról*; 179. sz.: *Íme a nap fénylő fáklója*; 180. sz.: *Szálljatok fel tiszta fénybe*; 182. sz.: *Néked, mennyei Atyánk*; 185. sz.: *Téged Úr Isten dicsérünk*; 186. sz.: *A nap immár elenyészett*; 189. sz.: *Ó, én Uram, estve lesz már*; 190. sz.: *Ne, még ne szállj le*; 191. sz.: *Már az erdők elpibennek*; 192. sz.: *Hálát adunk Istenünk*.

³⁰ Csomasz Tóth Kálmán, *A XVI. század magyar dallamai I.*, 293.

adunk, Istenünk (193/1921) volt ebben a csoportban, ugyanis sok helyen tartottak vagy tartanak ma is úgynevezett „hetet záró istentiszteletet”.

A *Bűnbánati* - illetve *Úrvacsorai énekek* közül kimaradtak: *Szemeimből bánat könnyei hullnak* (198), *Ó, mélységes irgalom* (199), mindkettő ‘ad notam’. A *Megterítve áll előttünk* kezdetű úrvacsorai ének megmaradt az új énekeskönyvben is, bár sok vita előzte meg bent maradását, mivel az ének eredeti dallama nem került be a válogatásba (*Mindenható, leborulva*, 98. sz.). Erdélyben és a Partiumban a legtöbb helyen ez az ének csendül fel úrvacsoraoasztáskor, ezért nem lehetett kihagyni.

Az 1921-esben a 215–281-es sorszám között különböző alkalmakra írt énekeket találunk. Ezek közül kimaradt 53 ének.³¹ Az *Óh, életnek örök*

³¹ Az 1921-es énekeskönyv kimaradt énekei a következők: 215. sz.: *Öröm s hálaénekléssel*; 216. sz.: *Óh minden jóknak kútfeje*; 217. sz.: *Édes Atyánk, a mennyekből*; 222. sz.: *Jöjj segítségül*; 223. sz.: *Áldott legyen szent neved*; 224. sz.: *Óh egeknek dicső királya*; 225. sz.: *Istent hívjuk segedelemül*; 226. sz.: *Atyánk, Fiad felmagasztal*; 226. sz.: *Óh Isten, aki pásztorokat*; 228. sz.: *Áldassék, Uram gondviselésed*; 230. sz.: *Szállj alá, óh áldott Szentlélek*; 231. sz.: *Nagy Isten, téged az egeknek*; 232. sz.: *Célhoz ért már törekvésünk*; 233. sz.: *Megszólalt már az orgona*; 238. sz.: *Örök Isten, népeknek atyja*; 239. sz.: *Hatalmas Isten, nemzeteknek atyja*; 240. sz.: *Úr Isten, te mástól nem vetted*; 241. sz.: *A magyarnak a király*; 242. sz.: *Isten, mi erős oltalmunk*; 243. sz.: *Zengjen győzedelmi ének*; 244. sz.: *Istenfőlvő hív keresztyének*; 246. sz.: *Emeljétek fel szíveteket*; 247. sz.: *A szép természet ölében*; 248. sz.: *Vígak e föld lakosai*; 249. sz.: *Mindenható örök szeretet*; 251. sz.: *Mindenható mennyei felség*; 252. sz.: *Óh, isteni nagy bölcsesség*; 253. sz.: *Embereknek teremtője*; 254. sz.: *A hanyatló nap*; 255. sz.: *Istenem, mint hullanak már*; 256. sz.: *Vetünk, Uram, reménységgel*; 257. sz.: *Az Úr kebeléből jönnek*; 258. sz.: *Óh szent Isten, ki az időt*; 259. sz.: *Elmúlt az ősz, nyár, kikelet*; 261. sz.: *Ne búslakodjál*; 262. sz.: *Síralmas napokat értünk*; 264. sz.: *Hála néked, kegyes Isten*; 265. sz.: *Sírva járunk-kelünk*; 266. sz.: *Tekints reánk, Úr Isten*; 267. sz.: *Bánatos szívvel állunk*; 268. sz.: *Óh nagy Isten, híveidnek*; 269. sz.: *Egek dicső teremtője*; 270. sz.: *Uram, ki vagy az esők atyja*; 271. sz.: *Egyetlenegy segítségünk*; 272. sz.: *Ó, Isten, ki az egeket*; 273. sz.: *Az Úr meghallgata bennünket*; 274. sz.: *Rettenetes az Úrnak búsulása*; 275. sz.: *Mit sirassunk, Óh nagy Isten*; 276. sz.: *Óh, nagy Isten, hozzád esdünk*; 277. sz.: *Bár dördül az ég*; 279. sz.: *Örökkön örökké élő*; 280. sz.: *Uram, ím itt állunk*; 281. sz.: *Szívem búsan miért remeg.*

kútfeje (1921/234) kezdetű házasságkötési ének az erdélyi kiadású MRÉ-be visszakerült 270/H jelzéssel.

Az alkalmi énekek közül 53 ének maradt ki, ezek mind ‘ad notam’ énekek. Több alkalmi ének nyilvánvalóan elveszítette időszerűségét, mint pl.: *Új iskolaépület megnyitáskor; Hazafias ünnepen; Nemzeti gyászünnepen; Király koronázásakor; Király tiszteletére; Háború idején; Győzelem kivívásakor; Békekötéskor*. Ugyanakkor szomorú időszerűségük lehet a *Szükség idején; Járványos időben; Szárazságkor; Tartós eső és árvíz idején; Jégveréskor; Tűzcsapásakor* című fejezetekben található énekeknek.

A *Hozsánna énekek* fejezetből kimaradt két ének: *Nem hagyjuk el a Bibliát* (1921/283), *Egyetlen forrása minden kegynek* (1921/293).

Az 1921-es eddigi dicséret-anyagából tehát összesen 168 ének maradt ki. Ezek közül mindössze háromnak van saját dallama: *Mindenható, leborulva* (1921/98); *Nem hagyjuk el a Bibliát* (1921/283) és *Egyetlen forrása minden kegynek* (1921/293). A többi kölcsöndallamra írt ének.

A korábban már említett *Új énekek* című kiegészítő fejezetből a MRÉ-be nem került be hét ének, melyeket a kolozsvári énekeskönyvből emeltek át.³² Kimaradt továbbá a *Tudom, az én Megváltóm él* (1921/367) *Halleluja* énekeskönyvből átvett változata, tehát ebből a fejezetből összesen 8 ének. Az 1921-es énekeskönyv *Temetési énekek*³³ (295–340.) fejezetének halottasáiból nem került át a MRÉ-be 38 ének.³⁴

³² Az 1921-es énekeskönyv alábbi énekeiről van szó: 382. sz.: *Bár térhetnék haza*; 384. sz.: *Elnémul egyszer énekem*; 387. sz.: *Ha földi munka, baj mind elfogyott*; 392. sz.: *Lelkem kíván téged*; 393. sz.: *Maradj velem, már-már alkony főd el*; 395. sz.: *Ó, mily drága név ez: Jézus*; 398. sz.: *Uram, segélj, törekenyek vagyunk*.

³³ Az 1921-es temetési énekei a debreceni, a pápai és a nagyenyedi halottaskönyvből származnak. Az eredetileg 46 éneket tartalmazó fejezet funkcionális rendben hozza a temetési énekeket: *Kezdő énekek; Prédikáció előtt; Záró énekek; Gyermek felett; Ifjak felett; Középidéjük felett; Öreg felett; Több árvát hagyott szülők felett; Több halott felett; Rendkívüli halálesetekre; Induláskor és úton; A sírnál*.

³⁴ Az 1921-es énekeskönyv alábbi temetési énekeiről van szó: 295. sz.: *Megilletődve elődbe borulunk*; 296. sz.: *Mennynek, földnek teremtője*; 297. sz.: *Hirdettesd, Uram, igédet*; 298. sz.: *Jézus, taníts igéddelel*; 299. sz.: *Isten, ki*

A *MRE*-be tehát nyolc ének került be ebből a fejezetből. Ezek közül négy éneket az *Élet, halál, Örök élet* fejezetben találunk meg: *E világ mióta* (1996/317); *Én Istenem, benned bízom* (1996/318); *Krisztus, én életemnek* (1996/320); *Utas vagyok e világban* (1996/324). Három éneket a *Temetési énekek* fejezetben: *Jer, temessük el a testet* (1996/325); *Seregeknek szent Istene* (1996/327); *Szomorú a halál* (1996/328); az *Óh áldandó Szentháromság* (1996/347) kezdetű éneket pedig a *Könyörgések* című fejezetben találjuk.

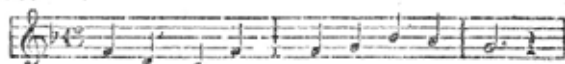
Az 1921-esből összesen 214 ének maradt el, ezek közül három dallam a 151–294. közötti dicséretekből, 12 dallam a temetési énekek fejezetből, az erdélyi énekeskönyvből korábban átvett dallamok közül 8, összesen 23 dallam; a többi 191 ‘ad notam’ dicséret.

A *MRE* több olyan éneket is közöl, amelyek más-más dallammal ismeretek a különböző tájegységek gyülekezeteiben. Ezek között találjuk a *Légy csendes szívvel* kezdetű éneket, melynek két különböző dallama ismert. Az 1948-as énekeskönyv más dallamot közöl,³⁵ melyet a *MRE* is átvett. Erdélyben és a Partiumban ez az ének Paul Gerhardt szövegével (Füzesi József fordítása) ismert, a 66. zsoltár dallamára éneklük. A dallam első fele azonos a zsoltár dallamával (5. és 6. kottapélda).

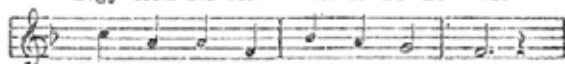
vagy örömindnek; 300. sz.: Menj el a te nyugalmadba; 301. sz.: Térj pihenni, fáradt vándor; 302. sz.: Óh, árváknak s özvegyeknek; 303. sz.: Mint a rózsza, melyet sért; 304. sz.: Elmégy, kedves gyermek; 305. sz.: Rövid éltünk, mint a pára; 306. sz.: Ez élet csak füst és pára; 307. sz.: Jaj, mily hamar múlik; 308. sz.: Szörnyű halál; 309. sz.: Csalárd színnel fénylő világ; 312. sz.: Minden ember csak halandó; 313. sz.: Halld meg lélek; 314. sz.: Vigyázz halálodra; 315. sz.: E mulandó világban; 316. sz.: Jézus fő-fő nyereségünk; 317. sz.: Minden mulandó; 319. sz.: Királyoknak királya; 320. sz.: Élők, a halálról megemlékezettek; 321. sz.: Uram, te szabad vagy; 322. sz.: A fájdalomak éles nyilai; 323. sz.: Életemnek végső napját; 327. sz.: Csak buborék földi életünk; 328. sz.: Az Isten az árvák atyja; 329. sz.: Nyugodjatok békeségben; 330. sz.: Megdöbbsent kebelled állunk; 331. sz.: Immár eljött az óra; 332. sz.: Bűcsút vennem, el kell mennem; 333. sz.: Óh jaj, gyászos hang; 334. sz.: Már elmégyek az örömbbe; 336. sz.: Hagyjátok el, hív keresztyének; 338. sz.: Itt nincs igazi boldogság; 339. sz.: Gyarló testünk porrá lészen; 340. sz.: Itt a sírhalmok sorában.

³⁵ *Énekeskönyv magyar reformátusok használatára*. Budapest 1948, 270. ének (szerk. megj.).

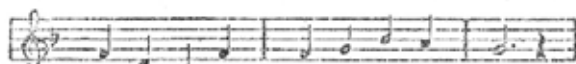
99.

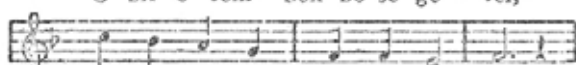
Légy cse - des szív - vel és bé - ké - vel

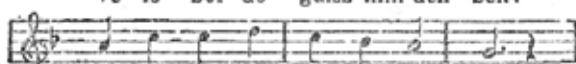
É - le - ted - nek Is - te - né - ben :

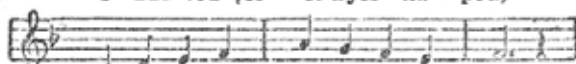
Ó bír ő - röm - nek bő - sé - gé - vel,

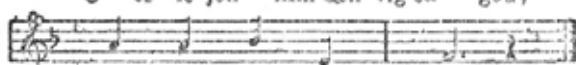
Ve - le bol - do - gulsz min - den - ben :

Ó kút - föld , és fé - nyes na - pod,

Ó - tő - le jön min - den víg - sa - god ;

Légy cse - des szív - vel

2. Ó bír végtelen kegyelemmel, Atyai szívvel van hozzánk ; Sehol nem sért minket semmivel, Kegyelmes szemmel néz reánk ; S bárha keresztel látogat, Kész segedeimével támogat : Légy csendes szívvel !

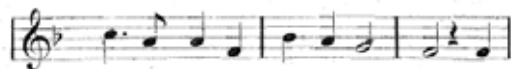
5. kottapélda

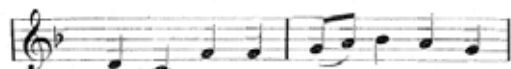
33.

Hintz Jakab.

Légy cse - des szívvel és bé - ké - vel

É - le - ted - nek Is - te - né - ben : Ó

bir ö - röm - nek bő - sé - gé - vel,

vé - le bol - do - gulsz min - den - ben ;

Ó kút - föld és fé - nyes na - pod,

Ó tő - le jön min - den vig - sa -

god : Légy cse - des szív - vel :

6. kottapélda

Az ‘ad notam’ gyakorlattal kapcsolatban szükséges megjegyeznünk, hogy a kölcsöndallamra írt énekeknek is van létjogosultságuk, különösen akkor, amikor ezek a leggyakrabban használt éneksorozat részét képezik. A templomba járó, imádkozó életet élő hívek mindennapi kegyességének is részévé vált ezek közül számos ének. Szüleink, nagyszüleink elmondása alapján a hétköznapi munkavégzés alatt is gyakran énekeltek gyülekezeti énekeket, akár a szőlőhegyen végzett munka, aratás, betakarítás idején, akár a háziasszonyok főzés, téstagyúrás, dagasztás alatt énekeltek kedvenc énekeiket. Ezeket fejből énekeltek, énekeskönyvre nem volt szükség, mivel ezeket kívülről tudták. Ehhez az is hozzájárult, hogy az ismert dallamokra (többnyire zoltárdallamokra) írt énekeket jobban megjegyezték, könnyebben észben tartották. A déli harangszó hallatán, a mezőn dolgozó emberek egy percre abbahagyták a munkát, csendes imádságban adtak hálát és utána folytatták tevékenységüket. A 19. században megjelent énekeskönyvek bizonyosságai annak, hogy a „rendelésre írt” énekek sokszor értékes dallamokat szorítottak ki, s ez nyilván dallami elszegényedést vont maga után.

Az 1921-es és a Magyar Református Énekeskönyv közös énekanyaga

Összehasonlítva a két énekeskönyv dicséretanyagát megállapíthatjuk, hogy az 1921-esből főként 19. században keletkezett ‘ad notam’ ének-szövegek maradtak el. Ez a református énekeskönyveknek ebben a században végbement, nagymértékű dallambeli elszegényedését próbálta kompenzálni. A *MRÉ*-ben minden csoportból maradtak kedvelt, használt énekek is. Mivel az 1921-es nagyon sok ilyen kölcsöndallamra írt éneket tartalmaz, érthető, hogy ezek nagy részét a gyülekezeti tagok használták és énekeltek. Azok helyett viszont, amelyek kimaradtak – és ezek között sok a hitvallás és költői érték szempontjából silányabb szöveg is – visszakaptunk a korábbi válogatásokból kimaradt, eredeti dallammal rendelkező régi magyar énekeket illetve a szomszédos népek protestáns énekei közül is igen sok bekerült az 1996-os válogatásba. Ezeknek eredeti dallamai és hitvalló szövegei nyereséggént épülhetnek be a gyakorlatba, átvéve más

népek értékes dallamanyagát és bizonyoságtévő szövegeit, ezáltal gazdagítva a liturgia énekanyagát.

Az újonnan átvett 182 ének tartalmilag és dallamilag (147 új dallam) mindenképpen gazdagodást jelent. Különösen érvényes ez a 16. századi régi magyar énekekre, melyekből szám szerint 23 darabbal lett több.³⁶

Régi énekek jelenlétére az 1921-es és 1923-as kolozsvári énekeskönyvekben is vannak pozitív példák, mint pl. a *Krisztus Urunknak áldott születésén* itt közölt változatai (7. és 8. kottapélda).

Ha az 1921-es és a MRÉ közös dicséretanyagát vetjük össze, abban 180 közös éneket találunk. Ezek közül 63 ének kölcsöndallamra írt, a többi 117 éneknek saját dallama van. Összességében elmondható, hogy az 1921-es dicséret-anyagának (398 ének) 45,2%-a került be a MRÉ-be. 63 ének ‘ad notam’³⁷, 117-nek pedig – ami az új anyag 65%-a – saját dallama van.

A kölcsöndallamra alkalmazott énekek nagy száma néhány dallam népszerűségét is alátámasztja. A számszerű előfordulás azt mutatja, hogy az *Ez esztendőt megáldjad*; a 42., 23., 65., 134. zsoltárok; valamint az *Óh áldandó Szentháromság és Térj magadhoz, drága Sion* kezdetű énekeink dallamai fordulnak elő legtöbbször énekeskönyveinkben. Ezeket, valamint a többi – kétszer vagy egyszer alkalmazott – kölcsöndallamokat a gyülekezetek által leggyakrabban énekelt dallamok sorába tehetjük. A 60., 79. és a 116. zsoltárok kivételnek számítanak. A kolozsvári kiadású MRÉ-ben 270/b szám alatt találjuk az *Ó, életnek örök kútfeje* kezdetű házasságkötési éneket. Ez a 33. zsoltár dallamára alkalmazott ‘ad notam’ ének és az 1921-es is közli.

³⁶ H. Hubert Gabriella, *A régi magyar gyülekezeti ének*. Budapest 2004.

³⁷ A leggyakrabban használt dallamok többször is előfordulhatnak. Ötször szerepel az *Ez esztendőt megáldjad*, négyszer a 42. zsoltár dallama. Háromszor fordulnak elő: a 23., 65. és 134. zsoltár; *Ó áldandó Szentháromság; Térj magadhoz, drága Sion*. Kétszer találkozunk a 32., 35., 66., 75., 84. és 138. zsoltár dallamaival, továbbá a *Dicsőült helyeken; Az Istennek szent anygala; Krisztus Urunknak áldott születésén* kölcsöndallamokkal. Egyszer kölcsönzi az énekeskönyv más énekekhez a 25., 33., 38., 60., 79., 81., 89., 90., 116., 135. és 150. zsoltár dallamait, valamint a következő dicséreteket: *Jövel Szentlélek Úr Isten, töltsd bé...; Magasztallak én téged; Kegyes Jézus, én imádságomra; Mindenható leborulva; Ne szállj perbe énvelem; Mennybéli felséges Isten és Ím bėjöttünk*.

81.

Krisz-tus U-runk-nak ál-dott szü-le-té-sén
An-gya-li ver-set mond-junk szent ün-ne-pén,
Mely Bet-le-hem-nek me-ze-jó-ben ré-gen
Zen-gett e-kép-pén:

2. Dicsőség magasságban az Istennek,
Békesség legyen földön embereknek! És
jóakarát mindenféle népnek És nemzetség-
nek!

3. A nemes Betlehemnek városába' Gyermek
született szüztől e világra; Örömet hozza
Ádám árváira, Maradékira.

4. Eljött már, akit a szent atyák vártak.
A szent királyok, akit óhajtottak; Kiről
jövendőt próféták mondtak, Nyilván szó-
lottak.

5. Ez az Úr Jézus, igaz Messiásunk, Ki
által vagyunk bűnünkből váltságunk, A
mennyeországban örökös lakásunk, Boldog-
lásunk.

7. kottapélda

Krisz - tus u - runk - nak
 ál - dott szü - le - té - sén,
 An - gya - li ver - sel
 mond - junk szent ün - ne - pén,
 Mely Bet - le - hem - nek
 me - ze - je - ben ré - gen
 Zen - gett e ké - pen:

2. Dicsőség legyen ott fenn az Istennek!
 | Békesség legyen földön az embernek!!
 És jóakarát mindenféle népnek | És nem-
 zetségnek!

3. Nemes Betlehem kicsiny városába
 | Gyermekek születék szüztől e világra,
 Örömet hozott Adám árváira, | Maradékira.

4. Eljött már, akit a szent atyák vártak,
 | A szent királyok, akit óhajtottak,
 | Kiről jövendőt próféták mondtak, | Nyilván
 szólottak.

8. kottapélda

A közös dicséretanyag eredeti dallamai és ezek előfordulása az 1948-as valamint a 2021-ben megjelent új énekeskönyvben

Református énekeink előfordulásának vonalát, néhány ének kirostálását majd visszakerülését a 20. századi énekeskönyvekbe, valamint a 2021-ben megjelent megújított énekeskönyvbe a legjobban úgy követhetjük nyomon, ha a bennük lévő közös énekanyagot megvizsgáljuk. Ennek érdekében készült egy összehasonlító táblázat, amely ezt az irányvonalat kívánja vizsgálni és elemezni. Összesen 117 ének került be ebbe a táblázatba, az 1921-estől napjainkig. A táblázatból egyértelműen kitűnik, hogy az 1948-as énekeskönyvből kimaradt 27 dicséret, ezekből 15 a *Hozsánna-énekcsoport*ból való. Elmaradt továbbá néhány bünbánati és ünnepi ének, a *Szózat* valamint négy temetési ének is (*Szomorú a halál; E világ mióta; Minden ember csak halandó* és *Ez élet csak füst és pára*). A *Hozsánna énekek* fejezetet már az 1921-esben is bibliaórai alkalmak, vasárnapi iskola és a család számára ajánlották, a későbbi gyakorlat viszont éppen ezeket az énekeket emelte be a legnépszerűbb énekek közé. Ehhez a folyamathoz nyilván az is hozzájárult, hogy a korábban megjelent és közismertté vált *Hozsánna és Hallelujah énekeskönyvek*ben ezek az énekek már benne voltak.

A 2021-ben megjelent, megújított énekeskönyv tartalomjegyzékét figyelembe véve, 29 ének elmarad³⁸ ebből a közös énekanyagból, ami a

³⁸ A 2021-ben megjelent, megújított énekeskönyvben a *MRÉ*-ből elmaradó dallamok: *Alleluja, dicsérvétek; Szomorúan sóhajt szívünk; Ó, Úr Jézus, mennyi bánat; Sirasd meg, sirasd meg; Nagy Isten, téged imád; Mennyben lakó én Istenem; Örök Isten, merre-merre vagy?; Mi kegyes Atyánk; Seregeknek hatalmas nagy királya; Mire bánkódol; Az áldott orvos közeleg; Jézus ölébe bizton; Kövesd a Jézust; Feljebb emeljétek, feljebb; Ne csüggedj el, kicsiny sereg; Szomorú a halál; Minden ember csak halandó; Utas vagyok e világban; Krisztus, ártatlan Bárány; Úr Jézus (Jehova) csak néked éneklek; Dicsérd Istent, keresztyénség; Jézus, én bizodalمام; Csendes éj; Fogjad kezem; Fönn a csillagok felett; Itt van szívem; Kicsiny Betlehemben; Lábaihoz hullok; Nagy vagy te, Isten és Te vagy napvilágom.*

saját dallammal rendelkező énekeket illeti. Ezekből 13 Hozsánna-ének, három temetési (*Utas vagyok; Minden ember csak halandó és Szomorú a halál*), négy más népek énekei valamint kilenc magyar dallam. Az *Ez élet csak füst és pára* kezdetű temetési ének dallamára énekelték Erdélyben és a Partiumban a *Búsan zúgnak a harangok* kezdetű nagypénteki éneket. Számos gyülekezetben a nagypénteki istentisztelet nem a szokványos liturgia szerint zajlott, jelezve ezzel is az esemény rendkívüli voltát. A délelőtti istentiszteletet követően a gyülekezet kiment a templomból a cinterembe, ahol néhány percet töltöttek csendességben, mintegy jelképezve a Krisztus keresztséghez való zarándoklást. Amikor újra megszólaltak a harangok, visszamentek a templomba, ahol a *Búsan zúgnak a harangok* kezdetű éneket énekelték, ezután a lelkész újból felolvasott egy igeszakaszt a passió történetéből, majd imádkozott. A záróének sem a megszokott 90. zsoltár ezen a napon. Nagyszombaton délután mindenütt a *Sirasd meg, sirasd meg* kezdetű éneket énekelték.

Örömmel kell fogadnunk azokat az ‘ad notam’ éneket is, amelyek most újból bekerültek a 2021-es énekeskönyvbe.

A Magyar Református Énekeskönyvről készült szakirányú dolgozatok rövid összefoglalása

Az 1996-os *MRÉ*-ről számos tanulmány és elemzés született az elmúlt 25 évben. Az énekeskönyv tartalmi elemzése, összehasonlítása az 1948-as valamint az 1923-as kolozsvári énekeskönyvekkel több szakdolgozat témáját képezték.

Benkő András tanulmányában tárgyalta az énekeskönyv történeti hátterét, felosztását, az énekeskönyv nyomdatechnikai előnyeit; rendszerezte a szöveg- és dallamszerzőket valamint a fordítókat; továbbá tartalmilag is összehasonlította a korábban használt kolozsvári énekeskönyvvel.³⁹

³⁹ Benkő András (1923–2001), kolozsvári zenetörténész, zenetudós: https://benkoandras-zenetortenesz.com/?page_id=2969, lehívás: 2021.02.10. Uő, A Magyar Református Énekeskönyv. In: Molnár János, Adorjáni Zoltán (szerk.), *Erdélyi Református Naptár*. Kolozsvár 1998, 87–94.

Fekete Csaba, a Debreceni Nagykönyvtár tudományos munkatársa két értekezést is megjelentetett a *MRÉ*-ről a *Magyar Egyházzene* című folyóiratban. Az első tanulmány⁴⁰ részletesen elemzi a *MRÉ* hiányosságait, megemlíti a mintegy száz régi magyar ének elmaradását az 1948-as énekeskönyvhöz képest, a szöveg-és dallamszerzőkre, dallamközlésre vonatkozó pontatlanságokat. Kiemeli a gyakorlatias megoldású, lapozást mellőző, ritmikus éneklést elősegítő, jól olvasható kottaképet; valamint méltatja a *MRÉ* kapcsán a századforduló énekeskönyveinek szemléleténél lemaradt, szétszórtságban élő magyarság előrelépésének a lehetőségét. A második⁴¹ szintén egy kritikai írás, melyet vitaindítónak szánt a szerző: az 1948-as énekeskönyvhöz viszonyítva, a szerkesztés szempontjait, körülményeit, a magyarországi egyház számára hátrányos elemeit, az újragondolás lehetőségeit taglalja. Ugyanő a *Zsoltár*⁴² c. folyóiratban megjelent tanulmányában a *MRÉ* terjedelmével, szerkezetével foglalkozik; az 1948-as énekeskönyvvel való részletes összehasonlítás során aprólékosan számbaveszi a hiányosságokat. Fekete Csaba tételesen felsorolja a zsoltárversszakok számbeli változásait, az 1948-as énekeskönyvből elmaradt és külön az újonnan átvett dicséretek, az idevonatkozó szöveg-és dallamszerzőket. Dallamközlés, variánsok kérdését tárgyalja, majd a *MRÉ*-nek majdan az istentiszteleten betöltendő szerepének esélyeit mérlegeli.

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet több hallgatója írt olyan magiszteri vizsgadolgotat, amelyben teológiai szempontok szerint vizsgálja a *MRÉ*-t vagy utal annak anyagára.

Szabó Attila⁴³ magiszteri dolgozatában az énekválasztás kérdését taglalja, vizsgálódásának középpontjában a zsoltárok állnak. Wagner

⁴⁰ Fekete Csaba, A Magyar Református Énekeskönyv '96 értékelése. In: *Magyar Egyházzene IV/2* (1996/1997), 246.

⁴¹ Fekete Csaba, Magyar Református Énekeskönyv, In: *Magyar Egyházzene III/4* (1995/1996), 489–492.

⁴² Fekete Csaba, Találkozó Énekeskönyv. In: *Zsoltár III/4* (1996), 2–14. file:///C:/Users/Ot%C3%ADlia/Desktop/Kieg%C3%A9sz%C3%ADt%C5%91%20dolgotatok/Zsoltar_96_4%20(1).pdf, megtekintve: 2020.08.25.

⁴³ Szabó Attila, *Zsoltáréneklés a magyar református istentiszteleten.* (vizsgadolgotat), Kolozsvár 2014. <https://repo.proteo.hu/hu/szadolgotat/162>, lehívás: 2020.12.12.

Henrietta⁴⁴ szakdolgozatában azt vizsgálja, hogy a *MRÉ*-t hogyan fogadták be Maros megye református gyülekezetei. Nagy Norbert Levente⁴⁵ a néphagyományban az énekeskönyv tartalmi változásai után fennmaradt énekek sorsát kutatja, különös tekintettel a dallamvariánsokra. Béres Levente⁴⁶ a *MRÉ* énekananyagának eszkatológiai vizsgálatát taglalja⁴⁷.

Benkő Timea, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet oktatója, egyik dolgozatában⁴⁸ a gyülekezeti énekek között előforduló kontrafaktumokat vizsgálja.

Péter Éva, a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem docense⁴⁹ doktori értekezésében többek között az Erdélyben használt énekeskönyveket mutatja be, az énekek rétegződését, valamint az Erdélyben használt énekek előfordulását foglalja össze, az 1744-től 1996-ig használatban volt énekeskönyvek anyagának összehasonlításával. Több tanulmányában is foglalkozott a *MRÉ* bevezetésével valamint szerkezetével.⁵⁰

Kovács Emil⁵¹ lelkipásztor 1996-ban, röviddel a *MRÉ* megjelenése után

⁴⁴ Wagner Henrietta, *Az új énekeskönyv hatása Erdély Maros megyei református gyülekezeteiben.* (szakdolgozat), Kolozsvár 2018. <https://repo.proteo.hu/hu/szakdolgozat/714>, lehívás: 2020.12.12.

⁴⁵ Nagy Norbert Levente, *Régi református egyházi énekek a népi emlékezetben.* (szakdolgozat), Kolozsvár 2017. <https://repo.proteo.hu/hu/szakdolgozat/315>, lehívás: 2020.12.12.

⁴⁶ Béres Levente, *A Magyar Református Énekeskönyv eszkatológiájának kritikai vizsgálata.* (szakdolgozat), Kolozsvár 2019. <https://repo.proteo.hu/hu/szakdolgozat/986>, lehívás: 2020.12.12.

⁴⁷ Lásd kötetünkben is közölt írását az old–old. oldalak között (szerk. megj.).

⁴⁸ Benkő Timea, Régi-új énekek – a kontrafaktum módszere gyülekezeti énekekben egykor és ma. In: *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Kutatóintézete 9. kötet (2018/1), Kolozsvár 2018, 70–84.

⁴⁹ Péter Éva, *Református gyülekezeti énekek az erdélyi írott és szójhagyományos forrásokban*, Kolozsvár 2008.

⁵⁰ Péter Éva, Az új énekeskönyv. In: *Református Szemle*, XCVI/5 (2003), 459–472. Uő, Az új énekeskönyv bevezetésének tapasztalatai az Erdélyi Református Egyházkerületben. In: *Magyar Egyházzene* XIX/4, (2011/2012), 440–441.

⁵¹ Kovács Emil református lelkész (1936–2007).

készített konkordanciát az istentiszteletre történő énekválasztás elősegítése céljából.⁵² Rác Lóránd Márton a Nagyvárad Partiumi Keresztény Egyetem zenepedagógia szakán készített szakdolgozatot a *MRÉ*-ről⁵³, melyben az énekeskönyv történeti hátterét, rétegződését és értékelését tárgyalja, összehasonlítva az 1948-as énekeskönyvvvel.

Összegzés

Az elmúlt 100 év énekeskönyveinek közös dicséret-anyagában közel 100 olyan dallamot találunk, amely átöröklődött egyik énekeskönyv-kiadásból a másikba. Ezenkívül a 2021-ben megjelent énekeskönyv is átvett számos olyan éneket, amely kimaradt az előző, 1948-as és 1996-os válogatásokból. A Partiumban és Erdélyben ez az átöröklött énekanyag egy állandó énekrepertoárnak is tekinthető, hiszen ezek mindegyike használatban van (az említett néhány temetési éneket szórványosan használják, főként a Szilágyságban). A közös énekanyag szempontjából hatalmas előrelépést jelentett a Királyhágómelléken megjelent *Új énekek pótfüzet*, amely 38 éneket örökített át az 1948-as, úgynevezett próbaénekeskönyvből, 20 éneket pedig az erdélyi énekrepertoárból.⁵⁴ Ezek az énekek aztán folyamatosan kerültek be a gyülekezeti használatba – ma már a törzsanyaghoz tartoznak.

⁵² Kovács Emil, *Konkordancia a Magyar Református Énekeskönyvhöz*. Budapest 1996.

⁵³ Rác Lóránd Márton, *A Magyar Református Énekeskönyv anyagának történeti háttere, rétegződése és értékelése*. (szakdolgozat), Nagyvárad 2010.

⁵⁴ http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/zen_zih.pdf, 20–22, lehvívás: 2020.08.22.

■

■

AZ 1996-OS MAGYAR REFORMÁTUS ÉNEKESKÖNYV
ESZKATOLÓGIÁJÁNAK KRITIKAI VIZSGÁLATA
(első rész)

BÉRES LEVENTE

Jelen tanulmányban az 1996-os *Magyar Református Énekeskönyv* énekanyagának eszkatológiai képét vesszük górcső alá. Az *eszkatológia* szakkifejezés a görög nyelvből származik, két szó összekapcsolásából. Az *eszkatosz* végső dolgokat jelent, a *logos* pedig beszédet, tanítást. Együtt tehát a világ végén bekövetkező dolgokról, az utolsó időkről tanít.¹ E tudományterület olyan távoli valóságokról értekezik, amelyek kívül esnek a földi életen, s amelyek felülmúlják sokszor fogalmainkat és képzeletvilágunkat.²

E tanulmányban lépésről-lépésre haladva ismertetni fogok egy-egy eszkatológiával kapcsolatos résztémát az énekanyag alapján, majd kritikai következtetéseimet mutatom be a modern dogmatikára alapozva. Mindvégig szem előtt tartom a Szentírás témába vágó tanítását.³ Kutatásom célja a jelenben használt énekszövegek tematikus vizsgálata a jelenbeli protestáns gondolkodás tükrében.

- ¹ Greshake, Gisbert, „Eschatologie”-szócikk (részlet). In: Kasper, Walter (szerk.), *Lexikon für Theologie und Kirche*. 3., Freiburg 2006, 859–865; itt: 859; Diós István, „Eszkatológia”-szócikk. In: Viczián János (szerk.), *Magyar Katolikus Lexikon*. 3., Budapest 1997, 324. <http://lexikon.katolikus.hu/E/eszkatol%C3%B3gia.html>, lehívás: 2021.02.11.; Rosenau, Hartmut, „Eschatologie”-szócikk (részlet). In: Betz, Hans Dieter (szerk.), *Religion in Geschichte und Gegenwart*. 2., átdolg., Tübingen 1999. 1567–1573; itt: 1567.
- ² Lukács László, A végső beteljesedés távlatai a mai teológiában Joseph Ratzinger teológiájának tükrében. In: *Sapientiana VII/1* (2014), 1–32; itt: 1.
- ³ Vizsgálódásom alapját képezik: Béres Levente, Bizonyítható-e történetileg Jézus feltámadása? In: *Református Szemle CXI/2* (2018), 137–138; uő.: *A Magyar Református Énekeskönyv eszkatológiájának kritikai vizsgálata*. (szakdolgozat), Kolozsvár 2019. <https://repo.proteo.hu/hu/szakdolgozat/986>, lehívás: 2021.01.10.

Az 1996-os énekeskönyvet három magyar református egyháztest vezette be és használja: az Erdélyi-, a Kárpátaljai- és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. E területeken kívül csak elszórtan használatos. Az erdélyi egyházkerületek a Romániai Református Egyház Zsinatának 1997. április 11-i ülésén tárgyalták és fogadták el az énekeskönyvet.⁴ Az egyházkerületek közös zsinata 2002-ben rendelte el először az énekeskönyv bevezetését a gyülekezetekbe, majd 2007-ben újabb öt évet határozott meg az átállási folyamatra.⁵

Az énekeskönyv egységes nevezőre kívánta hozni a magyar református egyháztestek énekrepertoárját, viszont ez nem sikerült. Ennek egyik oka, hogy az anyaországi, 1948-ban kiadott református énekeskönyv⁶ énekanyagának kb. 80%-a bekerült a Kolozsváron készült „új” énekeskönyvbe, ezért értelmetlennek látták az ottani vezetők az áttérést, noha az igény megvolt és ma is megvan az újításra. Erdélyben sem sikerült a teljes átállítás, ennek oka viszont nem a felülről jövő döntés, hanem a gyülekezetek szabadsága és akarata. Ezért még ma is több gyülekezetben, főként az Erdélyi Református Egyházkerületben az 1921-es Baltazár-énekeskönyvet⁷ használják, pontosabban ennek az 1923-ban kiadott erdélyi változatát.⁸ Nincs pontos kimutatás arról, hogy milyen arányban sikerült az átállítás Erdélyben, az viszont tény, hogy számos módon még mindig használatban van a régi énekeskönyv. Véleményem szerint felmérés esetén nemcsak a könyvformát kellene figyelembe venni, hanem az énekszövegek használatát is, de méginkább az énekelt dallamokat és az orgonakíséreteket.

⁴ Gyenge János (szerk.), *Értesítő*. Az Erdélyi Református Egyházkerület Hivatalos lapja. A Református Szemle melléklete. V 1997/5.

⁵ Orosz Otília Valéria – Péter Éva, Az 1996-os énekeskönyv használatának tapasztalatai Erdélyben. In: *Magyar Egyházzene XIX/4* (2011/2012), 437–441; itt: 438.

⁶ Az énekeskönyvről bővebben: Csomasz Tóth Kálmán, *A református gyülekezeti éneklés*. Budapest 1950, 63–66.

⁷ Az 1921-es énekeskönyvről bővebben lásd: Csomasz Tóth, *A református gyülekezeti éneklés*, 185–196; Orosz Otília Valéria, *Az 1921-es református énekeskönyv*. http://etdk.adatbank.transindex.ro/pdf/zen_zih.pdf, lehívás: 2018.12.17.

⁸ Orosz – Péter, Az 1996-os énekeskönyv használatának tapasztalatai Erdélyben, 441; Orosz, *Az 1996-os énekeskönyv*, 437.

A fentebbiek rávezetnek arra, hogy kutatásom nem csak a jelenben bizonyulhat hasznosnak, hanem az elkövetkező 10-20 év perspektívájából is, ugyanis feltételezésem beigazolódott: az Erdélyi Református Egyházkerület nem kívánja lecserélni a jelenleg használatban levő énekeskönyvét, noha Magyarországon elkészült egy új, egységet célzó gyűjtemény.⁹

A református-, és általában a protestáns énekeskönyveket sokszor éri az a kritika, hogy énekelt dogmatikák. E meglátás nem alaptalan. Az 1996-os énekanyag magában hordozza a reformátori hagyomány szellemiségét, a „Sola Scriptura” elvét, amely szerint az énekek funkciója az, hogy a keresztyének tanítsák, intsek egymást zsolnárokkal, lelki énekekkel (Kol 3,16).¹⁰ Az énekeskönyv alapos és figyelmes tanulmányozása után bátran kijelenthetem, hogy ha ezt egészében, a maga teljes összeállításában szemléljük, a könyvet erős krisztológia jellemzi.¹¹ Kutatásomban sokszor nehézséget jelentett a szövegek egyszerű olvasata, nehéz kimondottan egy-egy témával, jelen esetben az eszkatológiával foglalkozni steril módon, ami érthető is, hiszen a teológiai témák összefüggnek, hatással vannak egymásra. De még egy témán belül is nehéz disztingválni a résztémákat, hiszen az egyik a másikból következik. Az eszkatológia tematikájában is a lineáris kibontakozáson túl¹² jelentkezik a visszahatás is: minden összefügg, minden résztéma egy nagy téma részeleme.

Egy tudományos kutatás mindig a tudomány-művelés újabb születendő részlete. A tudományokról úgy gondolkodik a ma embere, hogy az valami pontos, „egzakt”-dolog, mégis azt kell mondanom, hogy kutatási témám egy igencsak dinamikus, úgynevezett élő szövet vagy sejt: önmagában is, de a teológia-fejlődéssel együtt is, állandó változásban van. Ennek ellenére tanulmányomban megpróbálom az énekeskönyv eszkatológiáját résztémái szerint, linearitásukban megragadni, bemutatni és kritikai vizsgálat alá vetni.

⁹ www.reformatus.ro/hirek/parajdon-ulesezett-az-esperesek-kollegiuma3, le-
hívás: 2020.03.01. www.parokia.hu/v/megjelenes-elott-az-uj-enekeskonyv
lehívás: 2020.06.21.

¹⁰ Vö. Csomasz, *A református gyülekezeti éneklés*, 39–42.

¹¹ Értsd: intenzíven Krisztus életművére fókuszál.

¹² Értsd: a jelenből az örökkévalóságba átvezető különböző szakaszok egymás-
utánisága.

A résztémák kibontásakor csak szükség esetén fogok egy-egy énekre vagy adott versre utalni zárójelben. Egy adott résztémát követően, táblázat formájában összegzem a többi, témához kapcsolódó és alapot szolgáló éneket, és azok odavonatkozó versszakait.

Jelenezkatológia

Az ember a földön és a jelenben él. Vajon a hitre jutott, keresztyén ember életére hatással vannak a halál utáni elképzelések? Mitől valóság számára túlvilág-képzete? Honnan a meggyőződése a halál utáni dolgokról? Mi az, ami mozgatja a jelenben, ami meghatározza cselekvését? Mi az, amit átél és megél földi élete során?

A jelenezkatológia vizsgálatában arra figyelünk, hogy miként vannak jelen már a földi életben a túlvilágról alkotott képzetek, és milyen hatást gyakorolnak a jelenre. Keresztyén megközelítésből mindaz az ígélet, amelyet az örök élet és mennyország jelent a hívő ember számára, mennyire valóság a jelenben, milyen hatással van az előre és az életre? E kérdésekre választ találunk a *Szentírás* mellett énekeskönyveinkben is.

A vizsgált énekanyagban hangsúlyos egyfelől a „már most – de még nem” újszövetségi biblika-teológiai gondolat. „Már most”, a földi életben megtapasztalhatóak és átélhetőek olyan események, érzések, állapotok, amelyek csak Jézus visszajövele után teljednek ki, válnak teljes egészében valósággá, láthatóvá. A hívő ember érzi, tapasztalja az örök élet és a mennyország előízét.¹³ Másfelől megfigyelhető, hogy a jelenezkatológia munkálója a Szentlélek, vagy maga Jézus. Három esetben előfordul az a látszólag problémás gondolat is, hogy Jézus a maga lelke által munkálkodik a hívő ember életében (192., 233. és 262. sz. énekek). Ezek is a Szentlélek munkájáról beszélnek református hitvallásaink alapján, ugyanis ennek kapcsán eltérés csak az ortodox és unitárius egyházak tanaiban mutatkozik: az ortodox egyház tanítása szerint a Szentlélek, azaz az isteni harmadik személy az Atyától származik; az unitárius egyház pedig antitrinitárius, vagyis eleve

¹³ Vö. Kasper: *Lexikon für Theologie und Kirche* [Teológiai-egyházi lexikon], 864; Szathmáry – Török – Kocsis, *Eszkatológia*. Budapest 2001, 385.

tagadja a Szentháromság létét. „Jézus lelke” tehát nem zárja ki a Szentlélek Atyától való származását; de nem is tagadja, csupán a fiúi oldalt emeli ki.¹⁴

Isten az embert már földi életében megragadja a Szentlélek által, s így elkezdődik az ember lelkében az újjászületés folyamata, amely a feltámasztásban teljesedik majd ki.¹⁵ A bűneit bánó embert az Úristen arra méltatja, hogy Lelke által lakozást vegyen (153., 182 és 184. sz. énekek). Így munkálja az üdvösséget már a jelenben, így válik az ember az Úr templomává s veszi kezdetét az a lelki kapcsolat Istennel, amely a hívő életet jellemzi az örök élet kezdetéig.¹⁶ A Szentlélek tehát kapcsolatba vonz Istennel, vezet az örök élet felé azon az úton, amelyet Jézus felmutatott, ugyanakkor közvetíti Isten szeretetét és kegyelmét az ember irányába. A Szentlélek jelenléte védelmet nyújt a pokollal és kárhózzal szemben, betölti az ember szívét a maga szentségével, hiszen ő a mennyből szállt alá (483. sz. ének). Így születik az ember újjá már a földön, válik megszenteltté, kiválasztottá. Jézus új életet kínál Lelke által, és ő az, aki saját érdeme alapján meg is adhatja ezt.

A Szentlélek éltető forrás, hiszen már a teremtésben általa nyer életet az ember. Viszont nemcsak életképessé teszi az embert, hanem ereje révén segíti is abban, hogy az ember Istennek tudjon élni (153. sz. ének),¹⁷ és reménységgel tudjon Isten ígéreteire tekinteni.¹⁸ A Lélek oldja fel az ember haláltól való félelmét, a Lélek munkálja az új élet örömét. Isten Lelkének működése életerőt, megújulást ad; a szabadság érzését nyújtja a földi életben.¹⁹ Krisztus

¹⁴ Török István, *Dogmatika*. Amsterdam 1985, 378–382; Csomasz Tóth Kálmán: *Dicsérvétek az Urat*. Budapest 1994, 347. sz. ének.

¹⁵ Vö. Szathmáry – Török – Kocsis, *Eszkatológia*, 219–221; Szathmáry, 313, 339; Török, *Dogmatika*, 256–257.

¹⁶ Thust, Karl Christian, *Die Lieder des Evangelischen Gesangbuchs. Kommentar zu Entstehung, Text und Musik I*, [Az evangélikus énekeskönyv énekei. Keletkezési, szövegi és zenei magyarázatok], Kassel 2012, 290–291; Lauterburg, Otto, *Nun danket alle Gott*. Bern 1953, 119–120; Ecsedi Zsuzsa (szerk.), *Énekkincstár. Evangélikus énekeink kézikönyve*. Budapest 2007, 166.

¹⁷ Thust, *Die Lieder des Evangelischen Gesangbuchs*, 290–291.

¹⁸ Vö. Szathmáry – Török – Kocsis, *Eszkatológia*, 96–98.

¹⁹ Vö. Kocsis Elemér, *Dogmatika*. Debrecen 1976, 269; Bultmann, Rudolf, *Jézus Krisztus és a mitológia*. Budapest 1996, 22.

áldozatát is a Szentlélek teszi valósággá a hívő szívében. Az ember a Lélek által bevonódik a szeretet vonzaskörén belülre. Így nyer erőt ahhoz, hogy Isten ügyéért dolgozzon (413. sz. ének). Ezért mondhatjuk, hogy a Lélek egyrészt közvetlenül, másrészt közvetítő szerepében is erőforrást jelent.

Isten természetének egyik jellemzője, hogy belülről hat kifelé. A Szentlélek lélekben ragadja meg az embert, belülről kezdi el hatását és munkáját, a szívtől kiindulva szenteli meg az embert, majd az így újjászült emberen keresztül fejt ki Isten a maga hatását e világban.²⁰

A Szentlélek által fogadja be az ember az evangéliumot, azt az ismeretet, amely Isten tettéről szól, és amely nélkül nincs örök élet. A Lélek munkája által válik az ismeret valósággá, meggyőződéssé, azaz hitté. A *Heidelbergi Káté* tanítása alapján a hit biztos ismeret és szívbeli bizalom.²¹ A Szentlélek tehát az ismeretet foganatosítja az emberi lélekben, majd hitet ébreszt és reménységet gyűjt a szívben. Halálig tartó hit nélkül szintén nem lehetséges üdvözülni. Az ember csak Istenben reménykedhet, az Ő irgalmában bízhat, mivel csak ő bocsáthatja meg az ember engedetlenségét (bűneit). Az örök élet ismerete és a hit vezetnek oda, hogy az ember elkötelezi magát az Isten iránti hűségre és engedelmisségre. A hitre jutás által az ember a jelenben megtapasztalja a feltámadást. Erről beszél Pál apostol, amikor az ó-embert szembeállítja az új-emberrel (vö. Róm 6; Gal 5,24–25 és 6,8.14–15; Ef 4,20–24, stb.).

Az ember az Isten iránti hűséget a Szentlélektől kérheti imádságban. A szülők számára adott a lehetőség, hogy imádkozzanak csecsemőjük üdvösségéért, az újjászületés munkájának megkezdéséért, a gyermekük hitbeli fejlődéséért, hiszen az életkor nem számít. A Szentháromság-Isten már gyermekkortól segítségére akar lenni az embernek, mivel minden lelket az üdvösség hordozójává akar tenni, már e földi életben (255. és 472. sz.

²⁰ Vö. Varga László, Mit hiszünk a testünk feltámadásáról? In: Johann Cristoph Hampe (szerk), *Hiszen meghalni egészen más*. Budapest 1993, 139–141, 149; Szathmáry – Török – Kocsis, *Eszkatológia*, 106–107, 313, 339, 349–361; Török, *Dogmatika*, 256–257, 278, 498–500; Kocsis, *Dogmatika*, 283.

²¹ Tavaszy Sándor (ford.) *Heidelbergi Káté. A Református Keresztyén Egyház hitvallása*. Kolozsvár 1995, 21. sz. kérdés-felelet.

énekek). Az igaz hit Jézustól és általa van, a Lélek az ismeretet igazzá teszi s munkálja a megismerést, az eleven kapcsolatot azzal a Jézussal, aki a hit tárgyát valósággá tudja tenni már a jelenben, de méginkább a történelem végén akarja kiteljesíteni.

Az üdvösség a földi élet függvénye: a hit önmagában semmit nem ér. A Szentlélek ereje nemcsak növeli a hitet, hanem gyümölcsözővé is akarja tenni a hívő életét, már a jelenben. Így jelentkezhethet az igazságra, békességre, szeretetre és egységre törekvés, a bölcsesség, az Isten iránti hűség, Jézus érdemét ismerve pedig a felszabadulás. Ez az életbeli változás örömet és szeretetet jelent, ugyanakkor szolgáló élethez vezet. A hívő átadva életét és lényét Jézusnak felszabadul, ugyanakkor szolgává is válik, de olyanná, akit mindvégig Krisztus vezet. A hit révén felvállalja az ember Krisztus ügyét, életével és beszédével Jézust hirdeti. A krisztusi vezetés és az önátadás élteti a hívőben a reményt, hogy egykoron Jézussal együtt lesz. A keresztyén emberre jellemző, hogy várja és vágyja az örök életet.²²

A Szentlélek nemcsak a szeretet vonzáskörébe irányítja az embert, hanem a Jézussal való közösségbe is. E közösség feltétele annak, hogy a hívők az Atyához mehessenek, hiszen csakis Jézusban reménykedve válnak Isten ígéretei valósággá. Ezeket az ígéreteket Isten Jézusban és általa jelentette ki az emberiség számára – a feltámadásban és az örök életben foglalhatók össze.

Az ember keresi a Jézussal való közösséget. Megismerve Jézust, szeretetet táplál iránta, mivel ez a közösség örömet jelent számára, már e földi életben. De mindez fordítva is igaz: Jézus is keresi Lelke által az embert, mivel szereti őt és életműve az emberért történt (196. valamint 261–263. sz. énekek). Jézus által és Jézusban történik az újjászületés. A Szentlélek egybeszerkeszti a hitre jutott embert Jézussal és a többi keresztyénnel: így válik a hívő ember Krisztus testének tagjává (vö. Róm 12,4–5; 1Kor 12,4–30; Ef 4,11–16.25). E test összetartója, éltetője és mozgatója a Lélek, amely új életre támasztja már a jelenben az embert, valamint Jézus szeretete és áldozata, amely egye-

²² Vö. Kocsis, *Dogmatika*, 269; Bultmann, *Jézus Krisztus és a mitológia*, 22. https://referenceworks.brillonline.com/entries/religion-past-and-present/eschatology-COM_04625#, lehívás: 2019.03.02.; Bultmann, Rudolf, *Az Újszövetség teológiája*. Budapest 1998, 18–19.

temes irányultságú. E két pillér alapján válik a hívők közössége egységgé, amely egység hasonló Jézus és az Atya egységéhez (477. sz. ének). E közösség és egység fizikai módon is tapasztalható megnyilvánulása az úrvacsorázás, mely egyben záloga és pecsétje is az eljövendő valóságnak, feltámadásnak és örök életnek.

A Krisztussal való közösségben azok találkoznak egymással (is), akik Jézus nyomdokát követik, az ő példája szerint akarnak élni, hozzá hasonlókká szeretnének válni, az Atya parancsait hűségesen akarják követni. Az evangélium megismerése és a hitre jutás ébreszti fel az emberben ezt a vágyat, a Lélek pedig munkára készíti őt. Így kezd az ember Istennek tetsző életet élni. A tanítványság feltétele az üdvbizonyosság hordozásának és a majdani örök életnek.

A Jézussal való közösség előnyöket nyújt az ember számára. Egyfelől semmi sem szakíthatja el őt Megváltójától. Jézus oltalmát élvezi az ember éjjel és nappal, mi több, e közösség feloldja az emberi természethez tartozó halálfélelmet, mivel e közösségben oltalom, remény és bizalom van. Jézus a világot megváltotta, a bűnös emberek szószólója és közbenjárója lett Isten előtt, így a vele való közösség erőforrást jelent az ember számára az örömteli életre, valamint a bűnök elleni küzdelmekben. Ezért dicséri és dicsőíti az ember már a jelenben Jézust.

Másfelől e közösségbe belépőt Jézus a maga javaiban részesíti, amelyeket élete árán szerzett. Isten pedig mennyei ajándékokat ad az ember számára. A Jézussal való közösség és az emberi élet milyenségének változása gazdaggá teszi tehát az embert. A hit, remény és bizalom szükséges ahhoz, hogy az ember a mennyei kincsekben részesüljön. A Szentlélek közvetíti és munkálja az emberben a vigasztalást/vigasztalódást, az örömet, valósággá teszi a kegyelmet, erőt nyújt a létharcokban, elindítja az örök élet és feltámadás folyamatát a lélekben, megismerteti az emberrel Jézust, illetve részesíti őt a jóban, vigasztalja a nyomorúságban. A Lélek teszi az embert a krisztusi örökség részesévé: tapasztalhatóvá válik a felszabadulás és megmenekülés érzése, az embert boldogság árasztja el a földi körülményei ellenére is, lelki valósággá teszi a bűnbocsánatot; kegyelmet, új szívet és új tartást ad az embernek, az új életet munkálja. Krisztus irgalmát és szenvedését a Lélek oltja a szívbe, a megbékéltetés jelét, azaz a keresztet az emberbe vési, s

így jut el a hívő arra az ismeretre, hogy bűnei örökre meg lettek bocsátva (469. sz. ének). Jézus áldozata gyógyulást hozott az emberiség számára, hit által az ember részese Jézus halálának és feltámadott testének. Ez már a földön megtörténik, s így az ember az örök élet birtokosa, ennek valóságát a jelenben megtapasztalja. Az örök élet megtapasztalásának másik szép pillanata, amikor az imádság által lélekben felemelkedik az ember Istenhez (vö. 25. zsoltár). A mennyország tehát ígélet, de intenzíven kihat a jelenre is: a hívő már most örököse annak – a Szentlélek munkája által (344. sz. ének).

Isten országa Jézus születésével megérkezett a földre: ezt a gólgotai kereszt által Jézus felállította és elindította (179., 181a., 379. és 417. énekek).²³ A Lélek által az emberi szívben is kezdetét veszi. Isten országa a hívő számára kívánatos hely, s már a földön megtapasztalható, ugyanis az ember már a jelen életében megszentelődve mennyei polgárrá válik. Ez az átélhető állapot boldoggá teszi a hívőt, hiszen a Szentháromság-Istennel egy közösségbe kerül, megtapasztalja a vele való egységet. Ez az egység csak előíze és előszíne a mennyei világnak, az ember viszont továbbra is óhajtja a megígért mennyei hajlékot, várja Jézus visszajövetelét, hogy hitének tartalma kiteljesedjék (422., 461., 470. és 477. énekek).²⁴ Isten országából egyedül a bűn zárja ki az embert (235. sz.).

A templomi közösség, az istentiszteleten való részvétel különleges, de egyben közvetlen formája e megtapasztalható valóságnak. Az ember úgy érzi magát, mintha már a mennyben lakó Isten trónja előtt állna a mennyei lényekkel egy helyen (153. és 344. ének). Istentiszteleten a hívő bekapcsolódik a mennyei szolgálatba és magasztalásba, áldozatát, ajándékait mutatja be Istennek, háláját fejezi ki énekekkel és imádsággal, dicséri és dicsőíti Jézust, hódol neki a kegyelemért és szabadságért. Az egész teremtett világ Istenről tesz vallomást, őt dicséri, hiszen Isten hatalma és ereje betölti a látható világot. Ezt erősíti a lelkes hívők sokasága a földön, akik áldják Teremtőjüket, bíznak benne, s kérik tőle az oltalmat és gondviselést. Az emberi lét

²³ Vö. Szathmáry – Török – Kocsis: *Eszkatológia*, 36, 38, 211.

²⁴ Vö. Szathmáry – Török – Kocsis: *Eszkatológia*, 31, 360; M. Nagy Ottó, *Van reménységünk. A halottak feltámadásáról*. Kolozsvár 1933, 13; Török, *Dogmatika*, 497–498; Kocsis, *Dogmatika*, 282.

ugyan parányi, a hívő mégis közösségben tudhatja magát az ég Királyával és a világ Teremtőjével. E közösség révén kapcsolódik össze a menny és föld egymással: a hívők *egy* sereget alkotnak az üdvözültekkel és mennyei lényekkel, egymásnak hirdeti e két világ, hogy Jézus üdvösséget hozott a földre, ő a Király (421., 443. és 452. ének).

Isten országa a hitre jutottak bizonyágtétele és építő munkája által terjed. Mindezekhez Isten maga ad erőt, ő a szolgáló élet erőforrása (417. ének).²⁵

Jelenezkatológia az énekversekben, összegző táblázat

Az alábbiakban az énekanyag résztémához kapcsolódó énekverseit közöljük táblázat formájában. A kulcsszavak segítenek a bemutatott gondolatok gyors megtalálásában, vagy igehirdetés esetén az énekválasztásban. A kezdősor megadása az ének felismerhetőségét szolgálja, ahogyan a dallam címszó alatt megadott énekek kezdősora is, mivel némely éneknél kölcsönvett dallamot használunk.

²⁵ Ecsedi, *Énekkincstár*, 347–348.

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Lélek megragad Életadó erő Munkatárs	153,4	<i>Itt van Isten köztünk, jertek őt imádni</i>	
Közösségben Jézussal Testének tagja Javaiban részes Semmi el nem választhat	174,1–2	<i>Uram, bocsásd el népedet békével</i>	
Isten országa jelen Szívben épül már Üdvbizonyosság Örökös	177,5–6	<i>Dicsérd Istent, kereszttyénség</i>	
Jézussal kezdetét vette Boldogság a földön	179,5	<i>Igaz Isten, ígéretedben változhatatlan valóság</i>	<i>Nosza, istenfélő szent hívek (33. zsoltár)</i>
Jézus születésével megjelent	181a,6	<i>Jöjj, népek Megváltója</i>	
Újjászületés Isten temploma Istennek élő Végig hitben	182,8–9	<i>Kapuk, emelkedjetek! Kíáltó szó hallik</i>	<i>Tehozzád teljes szívből (130. zsoltár)</i>
Bűnbánó szívhez megy Lélek munkája – örök élet	184,3	<i>Váry, ember szíve, készen! Mert jó a Hős, az Úr</i>	

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Lélek megragad Életadó erő Munkatárs	153,4	<i>Itt van Isten köztünk, jertek őt imádni</i>	
Közösségben Jézussal Testének tagja Javaiban részes Semmi el nem választhat	174,1–2	<i>Uram, bocsásd el népedet bekével</i>	
Isten országa jelen Szívben épül már Üdvbizonyosság Örökös	177,5–6	<i>Dicsérd Istent, keresztényenség</i>	
Jézussal kezdetét vette Boldogság a földön	179,5	<i>Igaz Isten, ígéretedben változhatatlan valóság</i>	<i>Nosza, istenfélő szent bívek (33. zsoltár)</i>
Jézus születésével megjelent	181a,6	<i>Jöjj, népek Megváltója</i>	
Újjászületés Isten temploma Istennek élő Végig hitben	182,8–9	<i>Kapuk, emelkedjetek! Kialtó szó hallik</i>	<i>Tehozzád teljes szívűből (130. zsoltár)</i>

Bűnbánó szívhez megy Lélek munkája – örök élet	184,3	<i>Váry, ember szíve, készen! Mert jó a Hős, az Úr</i>	
Lélek általi újjászületés Jézus vezessen	192,6	<i>Dicsőség a magas mennyeekben</i>	<i>Örvendj, egész föld, az Istennek (66. zsoltár)</i>
Keresni/szeretni Jézust Közösségekben Jézussal Benné élni/Jézus bennem Aryához menés Jézus által	196,7	<i>Hogy eljött az időnek teljessége</i>	<i>Ó, mely boldog az oly ember éltébe (32. zsoltár)</i>
Lélek által megszentel Örök életre táplál Jézus által reményesség	233,2–5	<i>Jézus, ki a sírban valál</i>	<i>Perelj, Uram, perelőimmal (35. zsoltár)</i>
Első feltámadás Új élet Második feltámadás	234,5–6	<i>Jézus meghalt bűneinkért</i>	<i>Mint a szép, híves patakra (42. zsoltár)</i>
Első feltámadás A bűn kirekeszt	235,7	<i>Krisztus feltámadta igazságunkra</i>	
Jézus = új élet Megigazulás Javában részes Lelke által munkálkodhat	238,1–2.4–5	<i>Örvendezzetek, eget, ti is, földi seregek</i>	<i>Aldjátok az Úr nevét (135. zsoltár)</i>

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Megragadás Lélek által Lélek munkája Lélek közölt javai	243,3-4	<i>Ó, áldott Szentlélek, ki az ég dicsőségével</i>	<i>Dicsőült helyeken (353. ének)</i>
Lélek újjászüli Hitet erősít	253,6	<i>Könyörögjünk az Istennek Szentlelkének</i>	
Isten segítheti a hit-fejlődést Üdvösség hordozó már itt	255,4	<i>Ó, örök Isten! ki Atyánk vagy nekünk</i>	<i>Krisztus Urunknak áldott születésén (201. ének)</i>
Jézus áldozata gyógyít Javainak részesei Úrvacsora = zálog Élő közösségben Jézussal Mennyei polgárok Jézust követők akarnak lenni Hit és remény – feltétel	261,2,9-14	<i>Jer, lássuk az Úr keresztjét</i>	<i>Mint a szép, bíves patakra (42. zsoltár)</i>
Jézus halálában részesülés Örök élet-hordozó már itt Eggyé válás Úrvacsora = zálog, pecsét Hűség/engedelmisség	262,1-2,4-8. 11-13	<i>Megerítve áll előttrünk a szeretet asztala</i>	

Lélek ajándékai/munkája Vigasztalás/erő/újjaszületés Jézussal közösségben Lélek közvetít Istennek tetsző élet Gyümölcsöt termő élet Jézus segít hitben maradni	263,3,5	<i>Ó, Jézus, mi iduességünk</i>	<i>Ó, seregeknék Istene</i> (84. zsoltár)
Jézus érdemében részesülés Hit által üdvösség már most Úrvacsora = egyesülés	288,5	<i>A nap immár elemlyezett</i>	<i>Mint a szép, híves patakra</i> (42. zsoltár)
Istennek tetsző élet Örök élet elnyerése	299,4	<i>Az Isten Bárányára letészem</i> <i>bűnöm én</i>	
Jézushoz hasonlítani Arya parancsait követő Menny után vágyódás	301,3–5	<i>Bűnösök, hozzád kiáltunk</i>	
Istenben bízni, remélni Megújító Lélek Isten véd a kárhözatról	344,1,4	<i>Ó, könyörgést meghallgató</i>	<i>Ó, seregeknék Istene</i> (84. zsoltár)
Imában felemelkedés Üdvbizonyosság Gyülekezetben ≈ mennyben			

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Örök életre várás jellemzői Parúziára váró ember	375,5–6	<i>Eltévedtem, mint jüb</i>	
Megváltó/Szószóló Isten országa a szívben Javainak részese Örökség részese Szentlélek munkája Jézussal közösségben	379,1.4.9. 12–17	<i>Jer, dicsérvjük az Istennek Fiát</i>	
Örökségben részesül már itt	399,4	<i>Ki Istenének átad minden</i>	<i>Istenem, én nagy bűnös ember</i> (305. ének)
Szabadság Szolgáló élet Szeretet vonzasköre Krisztust ismerő ember Örök élet – jelen élettől függ	413,1–5	<i>Mily jó, ha büntől már szabad</i>	
Isten országa a szívben Bizonyágtévő munkatárs A hívó = eszköz	417,1–3	<i>Ébredj, bizonyágtévő lélek</i>	<i>Úr Isten, csak néked éneklek</i> (370. ének)
Istennel közösségben Üdvözültekkel közösségben	421,5	<i>Az egyházznak a Jézus a fundamentoma</i>	

422,1.6.8.10 *Boldogok, akik lelki szegények*

A menny örököse
Életkörülmények ellenére
Boldogság
Tanítványság
Údvbizonyosság
Előíze a mennyeknek

Ég – föld dialógusa
Jézus = Király 443,2 *Én nem tudom, mért szeretett úgy
minket*

447,1–5 *Jézus, nyájas és szelíd*

Örök élet jelentése
Örök élet hordozója
Jézussal közösségben

450,10 *Krisztus, virágunk, szép
termőágunk*

Első feltámadás
Megújult élet Krisztusban

452,1–2 *Mennyben lakó én Istenem*

Bizonyágtévő világ
Istennel betelt világ
Istenben bízó ember
Olthatom/gondviselés

461,1–5 *Mindig velem, Ur-am, mindig velem*

Újélet
Lélek egybeköt
Istennel/Jézussal közösségben
Éjjel/nappal védelem
Nincs félelem, sem a haláltól
Előíz

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Istennek hódoló ember Istennel/Jézussal egységben Parányi ember Tökéletes megigazítás Megigazítás hordozója	469,1–5	<i>Lábadiboz bullok tört reményvel</i>	
Gazdag élet Üdvbizonyosság A hit következménye Éltető Lélek Örökös Krisztus vezetése	470,1–4	<i>Már keresztem vállra vettem</i>	
Mindenki lehet munkatárs Bizonyágtévő élet	472, refr. 2–3	<i>Most, most, még ifjúkorodban</i>	
Jézus megragad már itt Örök élet hordozója	475,3	<i>Új szívet adj, Uram, énnekem</i>	
Tanítványság = közösség Jézus = közös alap Egység ≈ Jézus – Atya Közösséget éltető Lélek Előíz	477,1–3	<i>Isten szívéén megpihenve forrjon szívünk egybe hát</i>	

Mennyből jött Lélek Lélek által részes Magasztalás Lélek általi újjászületés Jézus vezessen	483,2-3	<i>Fönn a csillagok felett</i>	■
Keresni/szeretni Jézust Közösségben Jézussal Benné élni/Jézus bennem Aryához menés Jézus által	192,6 196,7	<i>Dicsőség a magas mennyekben</i> <i>Hogy eljött az időknek teljessége</i>	<i>Örvendj, egész föld, az Istennek</i> (66. zsoltár) <i>Ó, mely boldog az oly ember</i> <i>éltébe</i> (32. zsoltár)
Lélek által megszentel Örök életre táplál Jézus által reménység	233,2-5	<i>Jézus, ki a sírban valál</i>	<i>Pereh, Uram, perliómmel</i> (35. zsoltár)
Első feltámadás Új élet Második feltámadás	234,5-6	<i>Jézus meghalt bűneinkért</i>	<i>Mint a szép, híves patakra</i> (42. zsoltár)
Első feltámadás A bűn kirekeszt	235,7	<i>Krisztus feltámadta igazságunkra</i>	
Jézus = új élet Megigazulás Javaiban részes Lelke által munkálkodhat	238,1-2.4-5	<i>Örvendezetek, egek, ti is, földi seregek</i>	<i>Aldjátok az Úr nevét</i> (135. zsoltár)

■

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Megragadás Lélek által Lélek munkája Lélek közölt javai	243,3–4	<i>Ó, áldott Szentlélek, ki az ég dicsőségével</i>	<i>Dicsőült helyeken (353. ének)</i>
Lélek újjászüli Hitet erőst	253,6	<i>Könyörögjünk az Istennek Szentlelkének</i>	
Isten segítheti a hit-fejlődést Üdvösség hordozó már itt	255,4	<i>Ó, örök Isten! ki Atyánk vagy nekünk</i>	<i>Krisztus Urunknak áldott születésén (201. ének)</i>
Jézus áldozata gyógyít Javainak részesei Úrvacsora = zálog Élő közösségben Jézussal Mennyei polgárok Jézust követők akarnak lenni Hit és remény – feltétel	261,2,9–14	<i>Jer, lássuk az Úr keresztjét</i>	<i>Mint a szép, bíves patakra (42. zsolttár)</i>
Jézus halálában részesülés Örök élet-hordozó már itt Eggyé válás Úrvacsora = zálog, pecsét Hűség/engedelmisség Lélek ajándékai/munkája Vigasztalás/erő/újjászületés	262,1–2,4–8. 11–13	<i>Megerítve áll előttünk a szeretet asztala</i>	

Jézussal közösségben Lélek közvetít Istennek tetsző élet Gyümölcsöt termő élet Jézus segít hitben maradni	263,3,5	<i>Ó, Jézus, mi idvességünk</i>	<i>Ó, seregeknek Istene</i> (84. zsoltár)
Jézus érdemében részesülés Hit által üdvösség már most Úrvacsora = egyesülés	288,5	<i>A nap immár elenyészett</i>	<i>Mint a szép, híves patakra</i> (42. zsoltár)
Istennek tetsző élet Örök élet elnyerése	299,4	<i>Az Isten Bárányára letészem bűnöm én</i>	
Jézushoz hasonlítani Arya parancsait követő Menny után vágyódás	301,3–5	<i>Bűnösök, hozzád kiáltunk</i>	
Istenben bízni, remélni Megújító Lélek Isten véd a kárhözatról	344,1,4	<i>Ó, könyörgést meghallgató</i>	<i>Ó, seregeknek Istene</i> (84. zsoltár)
Imában felemelkedés Üdvbizonyosság Gyülekezetben ≈ mennyben	375,5–6	<i>Eltévedtem, mint jüb</i>	
Örök életre várás jellemzői Paruziára váró ember			

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Megváltó/Szózóló Isten országa a szívben Javainak részese Örökség részese Szentlélek munkája Jézussal közösségben	379,1.4.9. 12–17	<i>Jer, dicsérvük az Istennek Fiát</i>	
Örökségben részesül már itt	399,4	<i>Ki Istenének átad minden</i>	<i>Istenem, én nagy bűnös ember</i> (305. ének)
Szabadság Szolgáló élet Szeretet vonzasköre Krisztust ismerő ember Örök élet – jelen élettől függ	413,1–5	<i>Mily jó, ha bűnötől már szabad</i>	
Isten országa a szívben Bizonyásgrevő munkatárs A hívó = eszköz	417,1–3	<i>Ébredj, bizonyásgtévő lélek</i>	<i>Úr Isten, csak neked éneklek</i> (370. ének)
Istennel közösségben Üdvözültekkel közösségben	421,5	<i>Az egyházznak a Jézus a fundamentoma</i>	
A menny örököse Életkörülmények ellenére Boldogság	422,1.6.8.10	<i>Boldogok, akik lelki szegények</i>	

Tanítványság
Üdvbizonyosság
Előíze a mennyeknek

Ég – föld dialógusa
Jézus = Király

443,2 *Én nem tudom, mért szeretett úgy
minket*

Örök élet jelentése
Örök élet hordozója
Jézussal közösségben

447,1–5 *Jézus, nyájás és szelíd*

Első feltámadás
Megújult élet Krisztusban

450,10 *Krisztus, virágunk, szép termőágunk*

Bizonyásgrevő világ
Istennel betelt világ
Istenben bízó ember
Oltalom/gondviselés

452,1–2 *Mennyben lakó én Istenem*

Újélet
Lélek egybeköt
Istennel/Jézussal közösségben
Éjjel/nappal védelem
Nincs félelem, sem a haláltól
Előíz

461,1–5 *Mindig velem, Uram, mindig velem*

Istennek hódoló ember
Istennel/Jézussal egységben

469,1–5 *Lábadához bullok tört
reménnyel*

Kulcsszó	Ének/Szakasz	Kezdősor	Dallam
Parányi ember Tökéletes megigazítás Megigazítás hordozója	470,1–4	<i>Már keresztet vállra vettem</i>	
Gazdag élet Üdvbizonyosság A hit következménye Éltető Lélek Örökös Krisztus vezetése	472, refr. 2–3	<i>Most, most, még ifjúkorodban</i>	
Mindenki lehet munkatárs Bizonyágtévő élet	475,3	<i>Új szívet adj, Uram, énnekem</i>	
Jézus megragad már itt Örök élet hordozója	477,1–3	<i>Isten szívéén megpihenve forrjon szívünk egybe hát</i>	
Tanítványság = közösség Jézus = közös alap Egység ≈ Jézus – Atya Közösséget éltető Lélek Előíz	483,2–3	<i>Fönn a csillagok felett</i>	
Mennyből jött Lélek Lélek által részes Magasztalás			

A HIMMLISCHER ENGEL-SCHALL CÍMŰ FELKAI KANCIONÁLÉ ÉNEKEI

PETER RUŠČIN

Bevezetés

A felkai Nicolaus Simonides¹ *Himmlischer Engel-Schall* (azaz: Mennyei angyalhang) című kéziratos énekeskönyve (1685) a Szepességben fennmaradt 17–18. századi német lutheránus énekeskönyvek forráscsoportjába tartozik. Ezek a kéziratos források a magasan fejlett szepességi német evangélikus többszólamú egyházi énekhagyomány bizonyítékai. Ezt az énekhagyományt a kántorátusok, valamint – különösen kisebb városokban – az iskolai kórusok ápolták.² Ehhez a típushoz tartozó énekeskönyveink a következők: a Leibitz-i énekeskönyv (17. század második fele); a Kruczay-énekeskönyv (17–18. század fordulója); Nicolaus Simonides énekeskönyve Felkáról (1685), valamint a szomolnokhutai énekeskönyv a 17. század második feléből. Az említett források mindegyike tartalmaz többszólamú (többnyire négy- vagy ötszólamú) gyülekezeti énekeket, melyek nagyrésze a 16-17. századi német énekeskönyvekből ismert. A többszólamú tételek között fellelhetők ismeretlen gyülekezeti énekek is vagy más, egyszerű motetták, melyeket valószínűleg csak a Szepességben vagy Magyarországon ismertek.³ A szepességi német evangélikus

¹ Felka ma Szlovákiában, a Szepességben található, Poprad-Velká néven is ismert. A település mára összenőtt Poprad városával.

² A szepességi templomi kántorátusokról bővebben ld.: Petőczová, Janka, *Hudba ako kultúrny fenomén v dejinách Spiša. Raný novovek*. [A zene mint kultúrjelenség Szepesség történelmében. Kora újkor]. Pozsony 2014, 63–96.

³ A szepességi német kéziratos énekeskönyvek témájával az utóbbi évtizedekben Marta Hulková zenetörténész foglalkozott behatóbban. Hulková, Marta, Lubický spevník [A Leibitz-i énekeskönyv]. In: *K prameňom hudby na Slovensku* [A szlovákiai zenei forrásokhoz] (*Musicologica Slovaca XII.*). Pozsony 1988, 11–134; uő: Evangelische handschriftliche Gesangbücher aus der Zips von der Wende des 17. und 18. Jahrhundert [Evangélikus kéziratos

egyházi ének csak az elmúlt negyven évben került a szlovák tudományos érdeklődés középpontjába – noha a mai Szlovákia területén a szepességi, magasszintű egyházzenei hagyomány a protestáns korabarokk zene mindmáig egyik legérdekesebb fejezetének számít. Az első, ebben az időszakban keletkezett kéziratoss kottás német énekeskönyvek mintegy ötven éve kerültek napvilágra. A 17. századi, lőcsei Brewer nyomdából származó német nyelvű nyomtatott kancionálék kotta nélküliek, csupán énekszövegeket tartalmaznak s talán ezzel magyarázható, hogy egyes fennmaradt példányok még évekig feltáratlanok maradtak.⁴ A kora újkori szepességi német egyházi énekekre vonatkozólag a kutatás bizonyára tartogat még meglepetéseket számunkra, sőt akár további kéziratoss források felbukkanása is várható.

énekeskönyvek a Szepességből a 17–18. század fordulóján]. In: Ladislav Kačic (szerk.), *Die Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa, in der Slowakei* [Az ellenreformáció és a barokk Közép-Európában/Szlovákiában]. Konferenciakötet. Pozsony 2000, 239–250; uő: *Pohrebné piesne v repertoári Lubického spevníka (17.–18. storočie)* [A Leibitz-i énekeskönyv halottas énekei (17–18. század)]. In: Hana Urbancová (szerk.), *Lament v hudbe* [Siratóénekek] (*Studia ethnomusicologica IV.*). Pozsony 2009, 215–234.

- ⁴ A Kelet-Európa területéről származó német nyomtatott énekeskönyvek csak az új évezred óta képezik behatóbban a német himnológiai kutatás tárgyát, azóta, hogy Mainzban kezdetét vette az énekeskönyv-bibliográfiának az elkészítése. Ehhez hozzátársult – többek közt – a szepességi források kutatása is. Bővebben ld.: Wennemuth, Heike, *Deutschsprachige Gesangbücher in der frühen Neuzeit* [Német nyelvű énekeskönyvek a kora újkorban]. In: *IAH Bulletin*, 35/36 (2007/2008), 452–454. Ennél is alaposabban foglalkozott a lőcsei Brewer nyomda német nyelvű nyomtatványaival Pavercsik Ilona. Elemzéseikhez számos másodlagos forrást felhasználva, Pavercsik arra a következtetésre jutott, hogy a lőcsei nyomdában valószínűleg több német nyelvű énekeskönyvet is kiadtak, valamint valószínűnek tartotta, hogy a közismert, német lőcsei énekeskönyv legkorábról, 1686-ról fennmaradt példányán kívül még ennél régebbi kiadások is megjelenhettek. Pavercsik, Ilona, *Das Leutschauer Gesangbuch als Ausprägung kultureller Wirkungen in der Zips* [A lőcsei énekeskönyv, mint kulturális hatások kifejezője a Szepességben]. In: Wynfrid Kriegsleder – Andrea Seidler – Jozef Tancer (szerk.), *Deutsche Sprache und Kultur in der Zips* [Német nyelv és kultúra a Szepességben]. Bremen 2007, 63–104.

In Namen IESU 1585.

Inga dem Herrn ein neues Lied. Sie danken für Rettung soll ihn loben. Psal. 150.

Simmlischer Engel
Gesang Buch

Die weil der Hailige Engel stette Verri-
 tung für dem Thron Gottes ist, daß sie ihn loben
 und preisen, und unser Heyland uns darauf ver-
 stet hat, daß wir den Engeln Gottes gleich werden
 sollen nach dieser Zeit im Himmel, Matth. 22. Cap.

Darumb laß uns einen guffen Anfang dar-
 zu machen alhier auf Erden mit Psalmen, Lieder,
 sängen und Heilichen Liedern, Ephes. 5. Cap.

Zu beförderung dessen wird dies gelebende
 Gesangbuch zur nützlichen und dienlich sein,
 welches Hoff zu Ehren, dem Ehrlichen Privat-
 Haus und dero Gliedmassen zu FÜRSTEN
 zur erbarung, aus Allen und Nemen unverfälschten
 und unverdächtigen Auctoribus, und zu jmmet,
 vrehenden Gedächtniß, von dem Herr
 Nicolao Simonides. Cant. 8. Fil.
 geschrieben, und mit solcher condition dedicirt,
 wenn es von demselben Privathaus nicht sollte ge-
 braucht, und Eingekommen werden, solches Er-
 zu sich nehmen, wann es ihm nicht sollte be-
 sät sein. Kraft und macht habe!

ANNODNI
1685
 Die 25. Octobria.
 Schutz. 2. 1. 1.

Gedruckt dem Herrn mit Carpfen und loblicher auf dem Hülte von Herrn Saiten.
 Gedruckt dem ein neues Lied, nachts gut auf Saiten Spiel mit 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Junlinge und Jungfrauen, Alten mit den Jungen, sollen loben
 den Namen des Herrn dem sein, Name allein ist hoch, sein Lob gebet
 so weit Himmel und Erden ist.

1. ábra. Az énekeskönyv címlapja

A forrás bemutatása

Az énekeskönyv az említett forráscsoport utolsó ismert példánya, mely csupán néhány évtizede került elő. Létezésére Bozena Malovcová és Zuzana Kollárová, poprádi levéltárosok hívták fel a figyelmet.⁵ A kézirat izgalomba hozta a kutatókat, hiszen az énekeskönyv egy terjedelmes, viszonylag jó állapotban lévő forrás. Ez valószínűleg annak köszönhető, hogy *in situ* azaz annak keletkezési helyén őrizték meg. Három évvel később megjelent tanulmányomban az énekeskönyv tartalmát elemzem, valamint összehasonlítom más szépeességi forrásokkal.⁶

A kézirat jelentős mértékben tartalmaz olyan német énekeket, amelyek más szépesi énekeskönyvekben nem fordulnak elő. Egy részük külföldi nyomtatványok révén már ismertnek számít, ugyanakkor számos ismeretlen gyűlekezeti ének, valamint többszólamú kompozíciók is megtalálhatók benne.

A jelzet nélküli kéziratot a poprád-újvárosi evangélikus lelkészi hivatal őrzi. A kötet 357 foliót tartalmaz, közülük 334-et megszámoztak. A külső bőrkötés részben sérült. Az énekeskönyv minden bizonnyal hosszabb ideig használatban volt: néhány utólag beragasztott lap is található, újabb szövegekkel vagy énekdallamokkal. A kézirat végén néhány számozatlan foliót eltávolítottak, ezért a kezdősorok betűrendes mutatója hiányos, csak az „O” betűig áll rendelkezésünkre.

⁵ Az énekeskönyv bemutatására 2004-ben került sor, egy, a szépeességi lutheránus egyház történetéről szóló kiállítás kapcsán, lásd: Kalinayová-Bartová, Jana, Nárek Adama – K prameňom a historickým kontextom. [Ádám siratóéneke – források és történeti kontextusok]. In: Hana Urbancová (szerk.), *Lament v hudbe* [Siratóénekek] (*Studia ethnomusicologica IV.*). Pozsony 2009, 186.

⁶ Ruščin, Peter, *Duchovné piesne rukpisného kancionálu Himmlischer Engel-Schall z Velkej (1685)* [A felkai kéziratot Himmlischer Engel-Schall kancionálé (1685) egyházi énekei]. In: Janka Petőczová (szerk.), *Ad honorem Richard Rybarič. Zborník z muzikologickej konferencie Musicologica historica I. venovanej nedožitým 80. narodeninám Richarda Rybariča (1930–1989)* [*Musicologica historica I. Richard Rybarič (1930–1989) születésének 80. évfordulójára rendezett zenetudományi emlékkonferencia. Konferenciakötet.*]. Pozsony 2011, 102–123.

A kézirat többek munkája. Az első írnok valószínűleg maga Nicolaus Simonides, akinek neve a címlapon (1. kéz) szerepel, s aki a fő rész folióit (1-től 312-ig) megszámozta. A 177–178. és 265. foliók hiányoznak, és a 308. és 309. között egy lapot kihagytak a számozásból. A címlaptól az adventi introitusig terjedő foliókat eredetileg nem számozták meg.

Mivel a kézirat végén a foliószámok kifakultak, az egyik későbbi írnok (valószínűleg a 3. kéz) a 300. számtól kezdve átírta a foliószámokat, az utolsó számokat pedig beillesztette a regiszterbe. Az előszó és az énekeskönyv fő része közötti oldalak önálló számozást kaptak: ezt valószínűleg az az írnok vezette be (2. kéz), aki a *Geist-Trostreiche Neue Gesänge*-rész után betoldott három éneket.

A Nicolaus Simonides-féle kancionálé felépítése

Foliószám/ Oldalszám	Terjedelem (foliók)	Tartalom	Írnok
I–VI	6	[Betoldások]	2.,4.,5.
VII	1	Címlap	1.
VIII	1	Rövid litánia	3.
IX–X	2	Előszó	1.
X–XI	1	Vespera-responzóriumok	1.
1–30	15	<i>Geist-Trostreiche Neue Gesänge vom Herrn Jesu, dem treuen Seelen-Freund</i> [Lelkivigaszt gazdagon adó új énekek Urunkról, Jézusról, a lelkek hű barátjáról]	1.,2.
1–14	14	Adventi énekek	1.
15–40	26	Urunk, Jézus Krisztus második eljöveteléről Karácsonyi énekek	1.,2.
41–76r	36	Böjti énekek	1.
76v–80	4	[Betoldások]	3.
81–100	20	Német Máté-passió, responzóriumok, <i>Rex Christe factor omnium</i> (himnusz)	1.

101–114r	14	Húsvéti énekek	1.
114v–118	4	[Betoldások]	3.
118v–125	7	Énekek Krisztus mennybemenetelére	1.
126–146	21	Énekek Jézusról	1.
147–157r	32	[Betoldások]	3.
157v–167	10	Pünkösdi énekek	1.
167v–168r	1	Reggeli ének	1.
168v–169r	1	[Betoldások]	5.
169v–176v	7	Énekek különböző alkalmakra	1.
179r–264	86	Különböző alkalmakra való énekek, a Szentháromság utáni időszakra	1.,2.
266–289	24	Különböző alkalmakra való énekek, a Szentháromság utáni időszakra	1.
290–308	19	[Betoldások]	3.
[308a]	1	[Betoldások]	3.
309–321	13	[Betoldások]	2.,3.,4.
[322–328]	7	Betűrendes mutató (hiányos)	1.,2.,3.
[329–333]	5	[Betoldások]	1.,2.

A címlapon (1. ábra) ez áll:

Himmlischer Engel=Schall oder Gesang=Buch.

Dieweil der Heiligen Engel stette Verrichtung für dem Thron Gottes ist, daß sie ihn loben und preisen, und unser Heyland uns darauf vertröset hat, daß wir den Engeln Gottes gleich werden sollen nach dieser Zeit im Himmel, Matth. 22. Cap.

O darumb last uns einen guten Anfang dar zu machen allhier auf Erden! Mit Psalmen, Lobgesängen und Geistlichen Liedern, Ephes. 5. Cap.

Zu beförderung dessen wird dies geschriebene Gesangbuch gar nützlich und dienstlich seyn, welches Gott zu Ehren, dem Christlichen Privathaus und dies Gliedermassen. Zu FÖLCKAU zur erbaung aus Alten und Newen unverfälschten und unverdächtigen Authoribus, und zu immer wehrenden Gedächtnis, von dem Herrn Nicolao Simonides.

Cant.[ori] S.[cholae] Fil.[kensis] geschrieben... ANNO DOMINI
1685 Die 25. Octobris.⁷

A *Himmlischer Engel-Schall* cím nyomtatott forrásokból ismert. Ezt használták az Endtner által Nürnbergben kiadott német Biblia 1712-es kiadásának függelékében kinyomtatott 117 éneket tartalmazó gyűjteményhez is.

A gyűjtemény címe a következő:

*Himmlischer Engel=Schall oder das zum Göttlichen Lobe angestellte kleine, Doch mit denen der Zeit gebräuchlichen so wol alten als neuen Liedern angefüllte Gesang=Büchlein/ Welches In dieses Format deßwegen gebracht worden, daß es füglich der kleinen Hand=Bibel in 12. beygebunden werden könne.*⁸ Nürnberg: Joh. Andrea Endters seel. Sohn und Erben 1712.⁹

Nem zárható ki, hogy ennek a kis énekeskönyvnek voltak korábbi, ma már nem ismert kiadásai is.

⁷ Mennyei Angyal=Hang vagy Dal=Könyv. Mert a szent angyalok állandó munkája Isten trónjáért van, hogy Őt dicsérjék és dicsőítsék, és a mi mennyei Atyánk megígérte nekünk, hogy a földi idő után olyanok leszünk, mint Isten angyalai a mennyben (vö. Mt 22,30). Kezdjük el hát, ebben a földi életben, zsoltárokkal, dicséretekkel és lelki énekekkel (Ef 5,19)! Melynek előmozdítására ez írott énekeskönyv, hasznosnak és szolgálatkésznek bizonyulván, Isten dicsőségére, a keresztyén otthonok és tagjainak tiszteletére lésszen. Régebbi és újabb, eredeti és hamisítatlan szerzők műveit építő és megtartó szándékkal szorgalmazván, íratott Felkán, Nicolaus Simonides felkai kántor és tanító által, az Úr 1685. évében, október 28-án (szerk. ford.).

⁸ Mennyei angyal-hang, avagy isteni dicséretre való kis énekeskönyv, úgysemint régebbi és újabb korok énekeivel, amely egybekötve a kis biblia 12. kiadásával, közreadatik (szerk. ford.).

⁹ *Biblia Sacra*, Nürnberg (Joh. Andr. Endters Seel. Sohn und Erben kiadása) 1712. <https://gesangbuchbibliographie.uni-mainz.de/details.php?id=-1710987799>, lehvás: 2022.07.31.

A német Biblia egyik későbbi kiadása (Nürnberg, 1726) is tartalmaz hasonló betoldást, mégpedig 122 egyházi éneknek a szövegét. A fennmaradt (eddiggi kutatások szerint: négy) 1726-os nürnbergi kiadvány közül egy példány Késmárkon (Kežmarok, ma Szlovákia), a gimnáziumi könyvtárban található.¹⁰ Arra egyelőre még nem derült fény, hogy ez a nyomtatvány milyen kapcsolatban állhatott a felkai kéziratos énekeskönyvvel, amelynek címlapja több évtizeddel korábbi keltezésű és sokkal több egyházi éneket tartalmaz.

A Felkáról származó *Himmlicher Engel-Schall* énekeskönyv címlapjáról csak Nicolaus Simonides nevét ismerjük. Sajnos a személyéről többet nem sikerült kiderítenünk. Felka a lengyel hűbérbirtok 14 szepesi városa közül az egyike a Stanisław Heraclius Lubomirski (1642–1702) igazgatása alatt állóknak. Miután 1674-ben az evangélikus lelkészeket kiűzték Felső-Magyarországról, az evangélikus egyháznak át kellett adnia templomait és egyházközségeit a katolikusoknak. Az ezt követő időszakban pedig értelemszerűen kezdetét vette az egykor pompás evangélikus zenei kultúra hanyatlása.

A protestáns iskola utolsó igazgatójának, Jan Bornagiusnak 1675 áprilisában el kellett hagynia a várost, és száműzetésbe menekült. Innentől kezdve az iskolában már csak egyetlen, katolikus tanár maradt. A 18. század elején, azaz évtizedekre rá történt, hogy végül Teodor Josef Konstany Lubomirski (1683–1745) engedélyezte a felkai evangélikus hívek számára, hogy segédkántort és orgonistát fogadjanak. Balázs Pál 1719–1739 között már bizonyíthatóan a felkai evangélikus-lutheránus gyülekezet hivatalos kántora.¹¹

Ám az 1680-as évekre valószínűleg visszaállíthatták az evangélikus segédkántori és orgonista-szolgálatot, mivel Stanisław Heraclius Lubomirski

¹⁰ Jelzet: 6893/37470 priv.

¹¹ Kollárová, Zuzana, *Evanjelická cirkev vo Velkej od svojho vzniku po zánik nemeckej evanjelickej cirkvi 1552–1947* [A felkai német evangélikus egyház története 1552-től 1947-ig]. In: Zuzana Kollárová – Martina Šlampová (szerk.), *V Tvojich rukách sú naše časy... História evanjelickej a.v. cirkvi v Poprade – Velkej* [„A mi időnk a Te kezében van...“ A poprád-felkai, ágostai hitvallású evangélikus egyház története]. Poprad – Velká 2013, 19.

1685. május 20-i keltezésű írásában engedélyt adott a közigazgatása alá tartozó szepességi városok számára, hogy ott evangélikus magán istentiszteleteket tarthassanak. A lelkész csak vidékről érkezhettek, az istentisztelet után pedig azonnal el kellett hagynia a várost. 1694 előtről nem ismert, hogy melyik lelkész vezette a magán istentiszteleteket Felkán. 1694–1695-ig rendszeres istentiszteletek zajlottak, ezeket Teodor Leviny vezette, aki Gerlachfalváról (Gerlachov) érkezett.¹² Nicolaus Simonides, aki éppen 1685-ben, azaz az istentiszteletek engedélyezésének évében írja az énekeskönyvét, magát „az ágostai hitvallás protestáns egyházának szorgalmas szolgája”-ként jellemzi. Nicolaus Simonides neve az üldöztetés előtt felbukkan a nyitrai divéki lelkészi hivatalban is, de személyéről nem rendelkezünk ennél több információval.¹³ Tekintettel arra, hogy Nyitrai Divék (Diviaky, ma Közép-Szlovákia) a Szepesség-től meglehetősen távol van, nem biztos, hogy ugyanarról a személyről lenne szó. Bár ha figyelembe vesszük, hogy Magyarországról való kiűzetésük után több evangélikus lelkész is száműzetésben élt, és – nagy nehézségek árán – ők is csak tíz év múlva térhettek vissza, akkor ez a lehetőség sem zárható ki.

Az énekeket lejegyző személy valószínűleg művelt ember volt, aki zenei és teológiai képzettséggel rendelkezett. Ezt bizonyítja az énekeskönyvben található előszó, valamint a felhasznált gazdag forrásirodalom.

¹² Kollárová, Zuzana – Šlampová, Martina, Kňazi ev. a. v. cirkvi, ktorí sa narodili a pracovali vo Veľkej [Az ágostai hitvallás szerinti evangélikus egyház felkai születésű és működésű lelképásztorai] In: Kollárová – Šlampová (szerk.), *V Tvojich rukách*, 131. Leviny nagy valószínűséggel Felkában volt már előtte is. Stanislav Lubomirski 1694. jún. 29-i rendelete értelmében az evangélikusok csak olyan imatermet építhettek, ami hátul volt az udvarban és nem nézhetett az utcára. Teofil Leviny az első prédikációját 1694 Szentháromság vasárnapján tartotta meg. Kollárová, *Evanjelická cirkev*, in: *V Tvojich rukách*, 20.

¹³ Lutovský, Jan, *História evanjelikov na hornej Nitre* [A felső-nyitrai evangélikusok története]. Az Evangélikus egyház belső használatára készült irat, é.n., 6.

A Himmlischer Engel-Schall kancionálé forrásai

A felkai énekeskönyv 253 éneket tartalmaz, melyek közül 153 négy- vagy ötszólamú, 28 két- vagy háromszólamú és 72 egyszólamú. Az énekeskönyvben összesen 408 énekszöveg van. Továbbá találunk introitusokat, antifónákat, zsoltárszöveget, rezponzóriumot és egy német Máté-passiót is.

Az előszó egy idevágó bibliai idézettel (Ám 8,3) reflektál a szepességi evangélikus egyház sivar, ellenreformáció kori helyzetére. Ezt követi egy kisebb énekszöveggyűjtemény, melynek címe: *Geist-Trostreiche Neue Gesänge vom Herrn Jesu, dem treuen Seelen-Freund* [Lelkivigaszt gazdagon adó új énekek Urunkról, Jézusról, a lelkek hű barátjáról] (2. ábra). A 31 énekszövegből álló gyűjteménynek saját – valószínűleg később bejegyzett – oldalszámozása van. A szövegeket ismert énekek dallamára utaló nótajelzésekkel látták el. A gyűjtemény végén betoldásként további három énekszöveg található, de ez a – 2. írnoknak tulajdonított – betoldás már nem kapcsolódik szervesen a gyűjteményhez. Az említett 31 énekszöveget a *Der treue Seelenfreund Christus Jesus* címet viselő, elmélkedéseket és énekeket tartalmazó gyűjteményből másolták át, melyet Anna Sophia, Hessen-Darmstadt grófnője és Quedlinburg prépostja adatott ki.¹⁴

Az eredeti gyűjtemény 1658-ban, Georg Segenwald kiadásában jelent meg Jénában és 32 új egyházi éneket tartalmazott. További kiadások: Frankfurt–Lipcse 1675, Lipcse 1698.¹⁵ Az első kiadásból csak a *Mein ganzes Ich sage dem Höchsten Dank* kezdetű ének maradt el; a dalszövegeket – két kivételtől eltekintve – Simonides ugyanabban a sorrendben rendezte el, ahogyan azok az első nyomtatásban szerepeltek. A szövegek hűen követik az eredeti gyűjteményt, beleértve a címeket és a dallamhivatkozásokat is.

¹⁴ *Der treue Seelenfreund Christus Jesus. Mit nachdanklichen Sinn-Gemälden, anmutigen Lehrgedichten und neuen geistreichen Gesängen* [Jézus Krisztus, a lélek hű barátja. Elmélkedő képekkel, okító költésekkel és léleképítő, új énekekkel]. Jéna 1658.

¹⁵ Koldau, Linda Maria, *Frauen – Musik – Kultur: Ein Handbuch zum deutschen Sprachgebiet der frühen Neuzeit* [Nők – zene – kultúra. Német nyelvterület a kora újkorban. Kézikönyv]. Köln – Weimar – Bécs 2005, 119.

Wilt: Trostreiche neue Gesänge vom Herrn IESU,
dem Treuen Seelen: Freunde.

- A** Melod. Es ist das Bggl. uns. Kommu. Ter. 14.
- A** IESU! Liebster Seelen: Freundt, wie hast du mich geliebet? Da ich Bin,
gegen als ein Feindt, mit Sünden dich betrübet: Du hast mit Lieb an mich
gedacht, da sonst der schwarzte Nächte Mache noch alles Biele verschlossert.
- 2.** Du hast dich ja von Ewigkeit gantz willig angebotten, die Sünde zur Bestimmten
Zeit, Besiegend auszuwetten, die mich sonst hätten leicht gefäht, so hast du mir
das Freuden Zelt, mit deinem Dieg erworbet.
- 3.** Dein Hertz war auf mich gerichtet, da ich noch nie geboren, da ich die Welt noch
sah nicht, da hast du mich erwobren, daß ich dein eigen sollte sein, daß mich der
Höllendngst und Pein, niemalsen sollte treffen.
- 4.** Ich lag in meiner Sünden Blut, es wolte niemand kommen, der mich mit einem
freundes Muth, hätte auf und angenommen, bis du durchs Wasser und das Wort,
mir Balfete, O getreuer Hertz, aus meinem Blut der Sünden.
- 5.** Und da ich wider in den Kof der Sünden war gegangen, so daß mich Jammer, Anhalt
und Noth, Biele allerorts gemaugen, da nahmstu mich in deinen Schoß, und machtest mich
von Sünden los, die mich verstrickt hatten.
- 6.** Könnt auch wol jemand in der Welt, mich haben mehr geliebet: als dieser Herr, von Dimech-
zeit, der mich zur Speiß giewet, sein Blut und seinen wahren Lieb, damit Er stets vereinigt
bleib, allhier mit meiner Seelen.
- 7.** Nun deine Liebe hat sich zwar, an meiner Seel erweisen, daß du jetzt und immerdar
solst schuldig sein gepriden, jedoch hastu darneben auch nach deiner Goldenen Liebe Brauch,
deß Leibes nicht vergessen.
- 8.** Du hast mir täglich Speiß un Tranc, gegeben nicht zu diejem Leben, wiewol ich dir gar
wenig Dank, hab oft er als gegeben; wiewol ich dich gar oft betrübt, doch hast du je
und je geliebt, mich, der ich dich verlassert.
- 9.** Ich hilf, daß ich mit wabrer Lieb, mich möge dir ergeben! Ach gieb, daß ich dich nicht
betrüb, allhier mit Bilem Leben! Besondern möge Dankbar sein, dir, IESU, vor die
Ange und Pein, so du vor mich gelitten.
- 10.** Siemal mich aber dider Welt, oft malen hat bemogen, zu lieben diejes Erden: Licht, so
hilff, daß ich entsogen, wird aller falschen freud u ad Luft, die mich mit vieler Sünden
Muth, gedencket anzuklecken.
- 11.** Ach ziebe, ziebe mich nach dir, durch dein Wort, das du lehrst, alls dan, alls dan so lauffen
wir, wenn du mich recht abtrest, von dem, was auf der Erden ist, und was mit falsch
bedeckter Lüt, mich trachtet zu verderben.
- 12.** Hilf das ich komme dorten an, wo bin du mich wirst führen, wo bin ich selbst nicht kom-
men fan, als ohne dein Regieren, an deinen schönen Dimech Port, an deinen schönen
Freuden Ort, da sich die Lieb ergötzet.
- 13.** Und weil wir in der Gnaden Zeit, vereinigt sind gemisen, So loß ich in der Seligkeit,
aus ewig, zu geden, weil ich mich dir ergeben hab, als werd ich nicht in meinem Ort,
den Erden sein verschlossen.

Feltételezzük, hogy az úgynevezett Anna Sophia-féle, első vagy második kiadásnak egyik példánya szolgáltatta a mintát, annak ellenére, hogy a Simonides kancionáléja címében éppen csak hasonló, de nem azonos ezzel. Más releváns forrásról nincs tudomásunk. A korabeli nyomtatott énekeskönyvekben mindenesetre ritkán fordulnak elő az ebben a gyűjteményben szereplő énekek.

Kancionálénk fő része az első számozott folióval kezdődik (az ezt megelőző, már említett szöveggyűjteményben nem foliókat, hanem oldalakat számozott meg egy másik kéz). Az első ének az *Ihr Himmel tauet hernieder* kezdetű, korálnotációval lejegyzett adventi introitus. Ezt követik az egyházi év sorrendjében közölt énekek, adventtől egészen pünkösdig. Az eredeti tartalmat hozzávetőlegesen a 17-18. század fordulóján – mintegy kiegészítésképpen – különböző betoldásokkal gazdagították. A kiegészítések közül csak a pünkösd-i repertoárhoz tartozóak kerültek az illető rész előtti helyre, valószínűleg helyszűke miatt. A többi betoldás az egyes részek végén fennmaradt üres lapokon kapott helyet.

A nyomtatott eredeti példányok közül kétségtől a lőcsei Brewer nyomdából származó énekeskönyvek mutatnak leginkább hasonlóságot a felkaival. A nagy lőcsei énekeskönyv 1686-ból és 1700-ból fennmaradt kiadásában, valamint a kisebb, 1694-es énekeskönyvben összesen 223 szöveg található, melyek a felkai kéziratok forrásban is megvannak. A vizsgált források között meg kell említenünk a sziléziai, breslauer énekeskönyvet is: 1755-ös kiadása 191 olyan énekszöveget tartalmaz, melyeket a Simonides-féle kancionálé is közöl.

Ha a felkai kancionálét a Leibitz-i énekeskönyvekkel hasonlítjuk össze, szembeütő lesz a rokonság. A két gyűjtemény – az ún. Leibitz-i énekeskönyv és a Mathias Kruczay-énekeskönyv – összesen 149 éneket tartalmaz a Simonides-féle kancionáléból, többnyire hasonló vagy azonos négyszólamú feldolgozásban.

Vannak továbbá protestáns gyülekezetekben is jól ismert, katolikus eredetű énekek, mint például a *Gegrüßet seist du Jesulein* vagy a *Dein große Lieb o Jesulein hat dich ganz überwunden* kezdetű karácsonyi énekek. Ezek szövegeit és dallamait az 1655-ben illetve 1652-ben, Prágában nyomtatott német jezsuita kancionálé tartalmazza.¹⁶

Szepességi eredetű német többszólamú korálfeldolgozások és korálmotetták

A szepességi németek 17. századi többszólamú énekrepertoárjáról már évekkel ezelőtt szó esett a Leibitzből származó énekeskönyv tartalmi elemzésénél, valamint az eperjesi magyar graduál (1635) énekes részének kapcsán.¹⁷ Mivel ezek a források két szomszédos régióból származnak (Szepes, Sáros), felmerül a lehetősége annak, hogy ez az énekhagyomány a Szepességen kívülre is elterjedhetett. A Leibitz-i énekeskönyvben található széljegyzetek alapján fennmaradt néhány helyi kántor neve (Martin Fabri, Karl Otto Stangen), akik egyszerű többszólamú korálmotetteket készítettek.¹⁸

A felkai kancionále alábbi énekei is ehhez a regionális énekrepertoárhoz tartoznak: *Ach Gott dein arme Kinderlein* (Ó Uram, a te szegény kisgyermeked); *Allein auf Gott den Herren sollst bauen* (Istenre, az Úrra építs); *Christe du Lämmlein Gottes, für uns gestorben bist* (Krisztus, Isten

¹⁶ A prágai jezsuiták nyomtatott kancionáléiról bővebben lásd Škarpová, Marie, „Neue“ Lieder im Gesangbuch „Jesličky“ von Friedrich Bridelius und ihre Textvorlagen [„Új“ énekek és szövegeik Friedrich Bridelius „Jesličky“ énekeskönyvében]. In: *Hudební věda* [Zenetudomány] 49 (2012/4), 377–398.

¹⁷ Ferenczi Ilona – Hulková, Marta, Gemeinsame ein- und mehrstimmige Stücke in dem Gradual von Eperjes und in dem Gesangbuch aus Lubica (17. Jh.) [Az Eperjesi graduál és a Leibitz-i énekeskönyv közös egy- és többszólamú énekei (17. század)]. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 22. Budapest 1980, 345–396.

¹⁸ Marta Hulková a szepességi kéziratos forrásokban található többszólamú énekeknek hozzávetőleg egytizedét sorolta a helyi énekrepertoárhoz, mintegy 25-30 darabot. Természetesen kimaradtak e csoportból az akkori szakirodalom számára még ismeretlen, Simonides-féle énekeskönyv énekei. Vö: Hulková, Marta, Evangelische handschriftliche Gesangbücher aus der Spiš (Zips) von der Wende des 17. und 18. Jahrhunderts [Evangélikus kéziratos énekeskönyvek a Szepességből a 17–18. század fordulóján]. In: Ladislav Kačič (szerk.), *Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa, in der Slowakei* [Ellenreformáció és barokk Közép-Európában / Szlovákiában]. Konferenciakötet. Pozsony 2000, 239–250; itt: 243.

báránykája, ki értünk meghalál); *Der Abend ist kommen* (Íme az este elérkezett; alapja a latin *Vespera jam venit* himnusznek a Melanchton-féle német fordítása); *Der Herr hilft denen allen* (Az Úr megsegíti mindazokat); *Der Herr ist unser Helfer* (Az Úr a mi segítőnk); *Der Tag geht hin, die Nacht kommt her* (Elmúlt a nap, jó az éj); *Du Siegesfürst Herr Jesu Christ* (Úr Jézus Krisztus, te győztes bajnok); *Freuet euch in dem Herren* (Örvendjétek az Úrban); *Freut euch alle des Herren* (Örvendjétek ti mind az Úrban); *Für deine Marter Angst und Not, Gott unser Hort, der Türken Mord* (Kínzó félelmekben és szorongatásokban, a török gyilkosságok elől Isten a mi menedékünk); *Herr Gott du Schöpfer aller Ding* (Úristen, minden dolog teremtője; a latin *Conditor alme siderum* himnusz német fordítása); *Herr Jesu Christ lieb hab' ich dich* (Uram, Jézus Krisztus, szeretlek téged); *Jesu meine Sonne* (Jézus, napom énnékem); *Lob sei Gott und Ehre, preis sei Gott* (Dicséret és dicsőség Istennek, dicsértessék Isten); *Lobet den Herren alle, den Herren alle Heiden* (Dicsérjétek az Urat mind, ti népek); *Mein Leben ist der Herre Christ* (Életem az Úr Krisztus); *Mir genüget wie es Gott passt* (Megalégszem, ahogy Istenemnek jó); *Nun danket alle Gott und praise* (Adjatok mind hálát Istennek és zengjétek); *Nun praise mein Seel des Herren werten Namen* (Dicsérje, lelkem az Úr drága nevét); *O Herre Jesu Christe, du lieber Heiland mein* (Uram, Jézus Krisztus, kedves szabadítóm); *O Herre Jesu Christe, für mich am Kreuz gestorben* (Uram Jézus Krisztus, ki értem a kereszten meghaltál); *O Jesu Christ gestorben bist* (Ó Jézus Krisztus, meghaltál); *O Jesu Christe steh uns bei auf Erden* (Ó Jézus Krisztus légy mellettünk e földön);¹⁹ *O starker Gott im höchsten Thron* (Erős Isten, magasán trónoló); *Warumb bistu so traurig* (Miért vagy oly szomorú); *Was sind doch wir Menschen auf Erden* (Mik is vagyunk mi emberek a földön); *Wenn ich nur dich o treuer Gott* (Bárcsak téged, hűséges Istenem); *Wir waren all verloren* (Mindnyájan elveszettünk); *Wolan, lasst uns anschauen* (Hadd nézzünk rád).²⁰

¹⁹ Ennek dallamára énekelték a „Ne fedj meg engem, kegyes Istenem” kezdetű magyar éneket is. Ferenczi – Hulková, *Gemeinsame ein- und mehrstimmige Stücke in dem Gradual von Eperjes*, 395.

²⁰ Az énekek magyar változatai nem ismertek (szerk. megj.).

A *Du Siegesfürst Herr Jesu Christ* című húsvéti ének szövege az 1686-os kiadású lőcsei énekeskönyv 435. oldalán található. A Leibitz-i énekeskönyv csak a szöveget tartalmazza, dallam nélkül. A somolnokhutai énekeskönyv 165. oldalán töredékként fennmaradt egy négyszólamú feldolgozás, melyet a felkai kancionáléhoz képest alsó kvárt-transzpozícióban, valamint 3/2-es helyett 3/1-es metrumban jegyezték le.²¹ A szepességi németiség 17. századi egyházi énekgyakorlatában ez a darab elterjedtnek számított. Négyszólamú letétben viszont csak a Nicolaus Simonides-féle kancionálé őrzi teljes formában. Az ének harmonizációja és ritmikai struktúrája a későreneszánsz metrikus ódáit idézik (**1. kottapélda, lásd a szerző írásának végén**).

A *Zu dir o Herr Gott allein* egy temetési ének, mely szintén a regionálisan elterjedt énekváltozatok közé tartozik. Négyszólamú feldolgozását a felkain kívül csak a Kruczay-énekeskönyv közli hiánytalan formában. Másik (két-szólamú) változatát a Leibitz-i énekeskönyvből ismerjük. Az utóbbi forrás lapszéli bejegyzései nyomán az ének szerzője bizonyos „Andreas Frant. de Hethars“ lehet.²² Az ehhez hasonló, regionálisan elterjedt többszólamú változatoknál azonban a zeneszerző neve nem ismert. Többnyire a 17. század első felében keletkezett, régebbi eredetű énekekről lehet szó – ez kikövetkeztethető egyrészt az egyik szerző életkorából, aki a felkain kívül még a Leibitz-i énekeskönyvben is szerepel; a keletkezési körülményekhez továbbá fontos adatokat szolgáltatnak a magyar források is.²³

Az Eperjesi graduálban szereplő többszólamú magyar énekek kapcsán – s amelyeknek német nyelvű változatait szepességi forrásokból is ismerjük – Ferenczi Ilona felhívja a figyelmet az egyszerű szólamvezetésre, a gyakori kvint- és oktávpárhuzamra. Ezekben a kompozíciókban Ferenczi az ismeretlen helyi kántorok saját, külföldi minták által befolyásolt munkáját látja. A harmóniai fűzések Michael Praetorius (1571–1621), Claude Goudimel

²¹ Vö: Ruščin, *Duchovné piesne*, 108.

²² A Kruczay-énekeskönyvből származó, „Zu Dir o Herr Gott alleine“ kezdetű temetési ének szinte teljességgel megegyezik azzal a változattal, ami felkai Himmlischer Engel-Schall kancionáléban található. Vö: Hulková, *Pohrebne piesne*, 221–224.

(† 1572) és Adolph Gumpelzhaimer (1559–1625) műveit idézik.²⁴ A szépségi többszólamú egyházi énekeknek a stílusa tehát konzervatívnak mondható és régebbi eredetre vall.

Érdekes példa erre a 130., Lobwasser-féle zsoltár: *Zu dir von Herzen Grunde ruf ich aus dieser Not* „szépségi“ harmonizációja (2. kottapélda). A szoprán szólamot külföldi forrásokból nem ismerjük, de több 17. századi, a mai Szlovákia területéről származó kéziratos forrásban megtalálható. Nicolaus Simonides énekének legrégebbi előfordulása az Eperjesi graduálban (1635), mégpedig a dallamhoz egy magyar nyelvű szabad parafrázisként található meg: *Az mi nagy szükségünkben* címmel.²⁵ A magyar forrásból származó négyszólamú letét identikus a felkai kancionáléból való változattal. A diszkaft más szlovák nyelvű forrásokban is fellelhető, mint például abban az 1760-as évekből származó ferences kéziratban, amelyet a szakirodalom „a Cantus Catholici kéziratos példánya”-ként tart számon. E forrásban a 130. zsoltárnál a szlovák nyelvű *V tomto našem súžení* kezdetű parafrázis-szöveget találjuk, lekottázott szoprán és basszus szólamokkal. Az ének dallama a *Tabulatura Vietoris*ban is megtalálható (fol. 103v–104),

²³ Tudomásunk van róla, hogy Karl Otto Stangen, aki a Leibitz-i énekeskönyvben az egyik, négyszólamú doxológiának a szerzőjeként volt feltüntetve, már 1628-ban tanítóként működött Schwedlerben, 1632-ben pedig megjelentetett egy esküvői gratulációs verset. A szóban forgó, egyszerű kis zenemű nyilván nem bírt akkora értékkel, hogy túlélte volna szerzőjét. Ezt figyelembe véve, Richard Rybarič arra a véleményre jutott, hogy a Leibitz-i énekeskönyvben több hasonló zenei tétel is található, melyeknek a keletkezési ideje egészen a 17. század első felére nyúlik vissza. Vö: Rybarič, Richard, Zur Frage der sogenannten slowakischen Bestandteils in dem mehrstimmigen Gesangbuch aus Lubica (17. Jh.) [A Leibitz-i énekeskönyv többszólamú, úgynevezett „szlovák” énekeinek a kérdéséhez (17. század)]. In: *Musicologica Slovaca (VII)*. Pozsony 1978, 216.

²⁴ Ferenczi, Ilona, Die Sätze eines ungarischen lutherischen Graduals [Egy magyar lutheránus graduál tételei]. In: Ladislav Kačič (szerk.), *Gegenreformation und Barock in Mitteleuropa, in der Slowakei* [Ellenreformáció és barokk Közép-Európában / Szlovákiában]. Konferenciakötet. Pozsony 2000, 269.

²⁵ Ferenczi Ilona (szerk.), *Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635, I-2*. (Musicalia Danubiana 9), Budapest 1990. Nr. 571 (fol. 354–355).

ugyanazzal a szlovák nyelvű incipittel, de itt más a basszus szólam.²⁶ A *Cithara Sanctorum* 1696-os kiadása már csak a szlovák szöveget közli, dal-
lam nélkül. A zsolttárparafrázis többszólamú változata, valamint ez a letét
valószínűleg csak Felső-Magyarországon terjedt el. Brassóból, ugyanebből
a korból ugyan fennmaradt egy parafrázis a 130. zsolttárhoz, de ez az álta-
lánosán elterjedt, Goudimel-féle négyszólamú változat.

Nicolaus Simonides kancionáléja 42 olyan éneket tartalmaz, melyeket
más forrásból nem ismerünk. Ezek között van 11 négy- és ötszólamú
kanció, illetve énekmotetta, többek között három bűnbánati ének és a bőjti
időre szánt lamentációk. Ezek az egyszólamú énekek egyfajta kéziratos
korálnotációval vannak lejegyezve. Számos strófát találunk, melyek nem
biztos, hogy régebbi eredetűek; de mivel e terjedelmes szövegek a német
forrásokban nem szerepelnek, valószínűsíthető, hogy régebbi, szlovák (cseh)
és magyar énekszövegek német fordításairól lehet szó. A *Planctus Adami*²⁷
ének (azaz: *Als Adam aus Paradeiß*; Mikor Ádám a paradicsomból) esetében
egyértelmű a szlovák és magyar szövegtípusok és dallamok kapcsolódása
más, korabeli felvidéki forrásokhoz (3. ábra). A *Planctus Adami* szövegi
elemzéséből kitűnik, hogy a felkai kancionáléban szereplő szöveg hiányos:
kimaradt Ádám örömteli válasza az angyal vigasztalására, azaz a párbeszéd
harmadik része.²⁸

A felkai kancionálé *Ach! Ich betrübte Mutter Ach!* (fol. 285–286)
kezdetű éneke az újabb siralmak repertoárjába tartozik. Formája szerint
egy egyszerű trió, szövege pedig a szlovák *Ach já matka zarmúčená* német
megfeleelője. A szlovák változat legrégebbi nyomtatott kottás forrásaként
a lőcsei *Cithara Sanctorum* 1674-es, Daniel Sinapius által átdolgozott
kiadását tartjuk számon. Az ének a 151. oldalon található. Ludovit Vajdička

²⁶ A szlovák változathoz, mely a 17. század második feléből származó ferences
énekeskönyvben található, lásd: Ruščin, Peter, Rukopisná podoba Cantus
Catholici [A kéziratos Cantus Catholici-példány]. In: *Slovenská hudba*
[Szlovák zene] 25, 1999/2-3, 226; Vö: Ferenczi Ilona – Marta Hulková
(szerk.), *Tabulatura Vietoris saeculi XVII.* (Musicalia Danubiana 5), 2.,
javított és bővített kiad., Budapest 2018, Nr. 273.

²⁷ *Planctus Adami* (lat) = Ádám siratóéneke (szerk. megj.).

²⁸ Vö: Kalinayová-Bartová, Nárek Adama, 186.

O Adam auß Paradise verjagt war ins Elend
 Hader mit mir litz dunnah, meine liebe Kinder
 Was mir unglücklichigen, Missethaten auff Erden
 Ich kan nicht verdröckere, Duffzen muß ich allzeit
 O Adam bin ein Vator, von mein Gott gestoffen
 Auf Erden war wärdig, auch in Sündigkeit
 Zu solch trösterlich, lust, und sin vordigfallere
 Darin ich meiner freude durch auß bin her auß
 Nun bin ich blöde, nach ablag, von dem bösen Feind
 Ein außredt mir, solten fündt, in dem ich viel
 Also mit ich das Elend, daron in dieser Welt
 Das Elend ist schwer daron muß in Dörff mein arbat
 Großen Jamer und Dörffessen, mein Leib untermessen
 Dufftes an mir tieg ist, etwas auß wese Selt
 Darvortich werde genaght, von bösen Sündlichen
 Was mich mir Elenden nun: Wo soll ich Sünd fluchen
 Des heiligt mich Jesu Christ, Und alles Firmament
 Nun ist es umb mich niemand, der mir helfen konte
 Du dir wird ich mich nur drey, allenlich her Debayst
 Dufft erglich mich dem Feind, den liches Selt opfer
 Was der ich für den Sünd, Consolans resopact:
 Sey getrost, Funnarduch nicht, und bin nicht verzagt
 Das wird, so dir Selt zum trost, von dem dich ein Damm
 Es soll in die Welt kommen, Christus der Erlöser
 Dumb verminnen zu Duffzen noch, wie das du geben wö
 Das beschreyer mit einem Snd, solch ein Dörf zu bringen

Freund er furd in garten drans, Säcker litz ich blagend
 Was ich würd eine grossen fall, werden bin zum Dind
 Wie soll ich des anfangen, man dloß Dufflagere
 daß ich so bin gerat ich, in unand sy achliches Snd
 gleichförmig war mir Finer, unter Creaturere
 und ich für mein Gott kaffig in aller Dufflagere
 Soßes mir gabt allermaße, den Engeln bide Dore
 Ich ich mich so and litz verlichet, da ich dar in Sünd
 in dem ich so and litz verlichet, da ich dar in Sünd
 daß ich mich auch schenken muß, anliching Dufflagere
 und wenn ich daran, gedenck, man dufft mir gar miffel
 das Dörffsen, darvon fud, ein trost ich für den Feind
 noch ich den Fluch, Sag in muß in alle, in gedenck
 mich litz, jeh und allzeit, wo ik mein gubt, gubt
 und wenn ich auch wols zu frist, all nicht sey, nun in ager
 welches mir verdammlich drey, daß ich so den miffel
 ach du Erde sprich mir zu, daß ich so den miffel
 Sünd, Meid, derren alzumahl, was den Himmel, Dufft
 fomet auch Finer mir zu, and der nach mir litz, jeh
 d ein, gndig, anders zu mir litz, da ich bedrückt bin, jeh
 in sein gottlich, Dufft, das ich mich nicht verdröckere
 Die man Finer wegen der Sünd, wil drücker verzagen
 Gott der bat, dufft, ich, sein, Dufft, und Dufft, gndig
 und daß du dufft, jeh, so, soll, zu, gndig, so, miffel
 flicht, und blut, an, ich, mich, der, Dufft, so, f
 daß du nicht, gdencken, soll, du, ey, so, der, Dufft
 Nur die Dufft, in, pal, man, es, soll, der, Dufft

3. ábra: Planctus Adami azaz Ádám siratóéneke (fol. 68–69).

szerint saját dallamú, szlovák egyházi énekről van szó.²⁹ Egy 17. század 2. feléből, Felső-Nyitra vidékéről származó, szlovák lutheránus kéziratban a siralom egyik, 23 versszakos változatát találjuk. Bár a basszus szólam nem azonos a felkai kancionáléban közölt változattal, a Simonideséhez hasonló triós szerkesztés mindenképpen érdekességnek számít.³⁰

A felkai kancionálé hét strófájával egyfajta rövidített változat a szlovák forrásokhoz képest (3. kottapélda).

Az énekszerzők neveire való utalások csak a toldalékos repertoár négy énekénél fordulnak elő. Mindegyiket a „3. írnok“ jegyezte fel. Három püNKöSDI éneknél Christoph Klesch (1632–1706), szepességi költő-teológus nevét találjuk, aki a szintén ismert Daniel Klesch öccse volt. Christoph Spišská Nová Ves (Iglo) településen született. 1648-tól Breslauban járt gimnáziumba, majd Wittenbergben filozófiát és teológiát tanult. Tanulmányai után visszatért a Szepességbe, Felkán diakónusi szolgálatba állt. Később lelkészként szolgált Szepesújfaluban, ahonnan 1673-ban menekülni kényszerült Németországba.³¹ Christoph Klesch három püNKöSDI egyházi éneke költői munkásságának korai, felkai szakaszában, tehát valószínűleg 1654 után keletkezett. Az énekek Nicolaus Simonides kancionáléjában, a 3. kéz által betoldott részben található. A szöveg az egységes, jambikus 7/8/7/8-szerkezetet követi és a szokásos strófikus himnuszdallamra énekelhető. Az első, *Ihr Himmel jauchzet heute* kezdetű püNKöSDI énekből egy

²⁹ Vajdička, Ludovít, *Notované vydania Cithary Sanctorum v 17. storočí* [A 17. századi Cithara Sanctorum kottás kiadása]. In: Miloš Kovačka – Eva Augustínová (szerk.), *Cithara Sanctorum 1636 – 2006*. Konferenciakötet. Martin (Turócszentmárton) 2008, 120.

³⁰ A 17. század második feléből származó szlovák énekeskönyv a szlovák nemzeti könyvtár irodalmi archívumában, B III/107 jelzet alatti kéziratban, a 41–42. foliókon található. Vö. Ruščin, Peter, *Viachlasné slovenské duchovné piesne v rukopisnom evanjelickom kancionáli SK-Mms, B III/107 zo 17. storočia* [Többszólamú szlovák egyházi énekek a SK-Mms, B III/107 jelzetű, 17. századi kézirat énekeskönyvben]. In: *Musicologica Slovaca* 2 (28), 2011/1, 62–64.

³¹ Christoph Kleschtől nem kevesebb, mint 124 ének maradt ránk. Vö. Otto, Karl F. – Clark, Jonathan P. (szerk.), *Bibliographia Kleschiana. The Writings of a Baroque Family*. New York 1996.

egyszerű, triós szerkesztésű feldolgozás (két diszkant és basszus) található (4. kottapélda).

A *Tut Buß ihr lieben Christen* című lamentációnál bizonyos Johann Reinerre látunk utalást, akinek neve mellé érdekes módon azt a napot írták be („Anno 1683 3. May”), amikor kezdetét vette Bécs városának törökök általi második ostroma. Az ének bizonyára e drámai események nyomán született. Versszerkezete, dallama Christoph Klesch imént említett énekeit követi, ám költői értéke ezekkel szemben alulmarad. Nem zárható ki tehát, hogy ez a bizonyos harmadik írnok, aki a három Klesch-éneket lejegyezte, maga Johann Reiner lehetett.

A kancionáléban számos ismeretlen szerzőjű, vélhetően szépeességi eredetű tétel található. Ezek közül említésre méltó a *Vom Tod wieder erstanden ist* (fol. 112–113), egy egyszerű, ám ünnepélyes és reprezentatív húsvéti korálmotetta. A szerző tudatosan használja benne a polifonikus szerkesztést, kiterjeszti nem csak a kadenciákra, hanem a deklamációs részekkel való ellentét szemléltetésére is. A harmonizációs letétre egyfajta szakaszosan erősödő intenzitás jellemző, ezt a szerző a basszus szólam belépéseivel éri el. A kompozíció második részében, a „lebhaft”³² szó alatt a szólamok egymástól nagyon különböző módon, függetlenül mozognak: a deklamáló magas hang mellett két figurális középső hangot találunk, a basszus pedig ritmizált (5. kottapélda).

A kézirat számos ötszólamú karéneke közül megemlítjük az *Aus allen meinen Nöten, o du getreuer Gott* (fol. 246–247) című motettát. Az alsó három szólamnál található egy betoldás („Musicanten”), ami obligát hangszereket sejtet. Feltételezhetjük tehát, hogy a szólamokat az énekesek mellett hangszerek is megszólaltatták. Ez a felállás tulajdonképpen a basszus szólammal bővített, korabeli iskolai kórus-modellnek felel meg (4. ábra).

A *Du großer König, Gott und Herr* (fol. 247–248) egy egyszerű és hatásos énekmotetta, ahol nem követi a szöveg a strófikus szerkezetet. Az ének a keresztények imája: Isten segítségébe vetett bizalom a török fenyegetés idején. Szövegében a Zsolt 79,10-hez kapcsolódik. A négyszólamú tétel iskolai kórus számára íródott, két felső szólammal szoprán fekvésben,

³² lebhaft (ném) = élénk (szerk. megj.).

Aus allen meinen Nöthen, o du getreuer Gott, hast du mich alle
 Musicaner.
 o auf ihr Spritzen alle zu diesem neuen Saßer, alle dieser Lust von
 So cut ist er Nöthen sich geschreyt, nach seinem wort, fürpar, wie er zu vor hat ge
 arumb für allen dörfern, in dieser anaden Zeit, laßet er er stimmen in
 Singt ihm zu jubeltes, Von hiesiger althumabl, Meißiget v. triumph.
 wunden, fraget nicht die Engel schaer: So lichts ist alles erfüllt, erdoffen die
 Hören, wie er daker soll rade laare:
 Hört: Gott zu dienen, erdt herreit: O wie groß ist das Lob der Lufft erschall: O

4. ábra: Az Aus allen meinen Nöthen o du getreuer Gott örszólámú letét (fol. 246–247).

gyakori szólamkereszteződéssel (az írnok itt elkövetett néhány hibát). A forma három ellentétes szakaszra oszlik: Te nagy király... (kórus bevezető); Ó, Jézus Krisztus! (költői kérdésekkel és sóhajokkal tele rész); Ó édes Istenem (záró invokáció, ellentétes metrum). A szólamokra a deklamáló ritmus jellemző. Kivételt képez a középső szakasz „Warum?”-ja, ami kétszólamú imitációként valószínűleg az ellenség növekvő nyugtalanságát és félelmét hivatott érzékeltetni.³³ A deklamáló előadásmód kidomborítja a kompozíció bűnbánó jellegét, hatásos harmóniákkal, számos disszonanciával és modulációval párosul (6. kottapélda).

Összegzés

Nicolaus Simonides kéziratos énekeskönyve, a Himmlischer Engel-Schall értékes kottás forrásaink egyike. Számos olyan éneket és koráltételt tartalmaz, melyek csak a 17. századi szepességi vagy magyar egyházi énekhagyományban maradtak fenn. A tartalmi elemzés során nyilvánvaló, hogy a felkai énekeskönyv szoros kapcsolatot mutat mind a sziléziai, mind a szászországi nyomtatott forrásokkal, de különösen a Lőcsén nyomtatott énekeskönyvekkel. A felkai forráson keresztül a mai kelet-szlovákiai – szlovák, valamint magyar – lutheránus gyülekezetek hagyományához fűződő, regionális hatások és kapcsolódások is tettenérhetőek. Azok a – többnyire négyszólamú – karénekek, motetták, amelyek az ismert szepességi forrásokban nem szerepelnek, feltételezhetően egy helybeli zenész munkáját dicsérik. Még ha kétségen kívül nem is bizonyítható, hogy ez a személy a felkai evangélikus gyülekezet „félhivatalos” kántora, Nicolaus Simonides, a kutatás jelenlegi állásában teljességgel sem zárható ki.³⁴

(Németből fordította: Miklós Réka;
az eredetivel egybevetette: Benkő Tímea)

³³ warum (ném) = miért (szerk. megj.).

³⁴ Jelen tanulmány az Oktatási Minisztérium és a Szlovák Tudományos Akadémia Pozsonyi Zenetudományi Intézetének keretében megvalósított, „VEGA Nr. 2/0127/16 Slovenské duchovné piesne a ich nápevy v hudobných prameňoch 16.–18. storočia” [Szlovák egyházi énekek és dal-lamaik a 16–18. századi zenei forrásokban] című kutatási projekt része.

Du Siegesfürst Herr Jesu Christ

5

Du Sie - ges - fürst Herr Je - su Christ, der du vom Tod er -

Du Sie - ges - fürst Herr Je - su Christ, der du vom Tod er -

Du Sie - ges - fürst Herr Je - su Christ, der du vom Tod er -

Du Sie - ges - fürst Herr Je - su Christ, der du vom Tod er -

10

stan - den bist, dir sin - gen sin - gen wir Al - le - lu - ja und fröh-li-ches Vic

stan - den bist, dir sin - gen wir Al - le - lu - ja und fröh-li-ches Vic

stan - den bist, dir sin - gen sin - gen wir Al - le - lu ja und fröh-li-ches Vic

stan - den bist, dir sin - gen wir Al - le - lu ja und fröh-li-ches Vic

15

to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a, Vic - to - ri -

to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a, Vic - to - ri -

to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a, Vic - to - ri -

to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a und fröh-li-ches Vic to - ri - a, Vic - to - ri -

1. kottapéllda

Zu dir von Herzen Grunde

5

Zu dir von Herzen Grun - de, ruf - ich aus die - ser Not, Er -
 Es ist nun Zeit und Stun - de, ver - nimm mein Bitt, Herr Gott, Gott, Er -

Zu dir von Herzen Grun - de, ruf - ich aus die - ser Not, Er -
 Es ist nun Zeit und Stun - de, ver - nimm mein Bitt, Herr Gott, Gott, Er -

Zu dir von Herzen Grun - de, ruf - ich aus die - ser Not, Er -
 Es ist nun Zeit und Stun - de, ver - nimm mein Bitt, Herr Gott, Gott, Er -

10

öff - ne dei - ne Oh - ren, wenn ich zu dir, Herr, schrei, Tue
 öff - ne dei - ne Oh - ren, wenn ich zu dir, Herr, schrei, Tue
 öff - ne dei - ne Oh - ren, wenn ich zu dir, Herr, schrei, Tue
 öff - ne dei - ne Oh - ren, wenn ich zu dir, Herr, schrei, Tue

15

gnä - dig - lich An - hö - ren, was mein An - lie - gen sei.
 gnä - dig - lich An - hö - ren, was mein An - lie - gen sei.
 gnä - dig - lich An - hö - ren, was mein An - lie - gen sei.
 gnä - dig - lich An - hö - ren, was mein An - lie - gen sei.

2. kottapélda

Ach! Ich betrübte Mutter, ach!

5

Ach! Ich be-trüb-te Mut-ter, ach! Seh
wel-chen ich oh-ne Schmerz ge-born, von

Ach! Ich be-trüb-te Mut-ter, ach! Seh
wel-chen ich oh-ne Schmerz ge-born, von

6

mei-nes Soh-nes gro-ße Schmach, Sein Schmer-zen schneid mir
Gott zu Hei-land aus-er-korn: durch mein Leib, wie ein scharf Schwert mich be-trüb-tes Weib.

mei-nes Soh-nes gro-ße Schmach, Sein Schmer-zen schneid mir
Gott zu Hei-land aus-er-korn: durch mein Leib, wie ein scharf Schwert mich be-trüb-tes Weib.

10

durch mein Leib, wie ein scharf Schwert mich be-trüb-tes Weib.

durch mein Leib, wie ein scharf Schwert mich be-trüb-tes Weib.

3. kottapélda

Ihr Himmel jauchzet heute

Johann Christoph Klesch

5

Ihr Him-mel jauch-zet heu-te, du Rund der Er-de freu-e
die Ber-ge rühmt die Beau-te, der Herr ist Gott er zei-get

Ihr Him-mel jauch-zet heu-te, du Rund der Er-de freu-e
die Ber-ge rühmt die Beau-te, der Herr ist Gott er zei-get

10

dich, mit Trost und Gna-den Ga-ben, sein e-lend Volk zu la-ben.
dich, mit Trost und Gna-den Ga-ben, sein e-lend Volk zu la-ben.
dich, mit Trost und Gna-den Ga-ben, sein e-lend Volk zu la-ben.

4. kottapélda

Vom Tod wieder erstanden ist

5

Vom Tod wie - der er - stan - den ist, vom Tod wie - der er - stan - den ist, mein Herr und

Vom Tod wie - der er - stan - den ist, vom Tod wie - der er - stan - den ist, mein Herr und

Vom Tod wie - der er - stan - den ist, vom Tod wie - der er - stan - den ist, mein Herr und

Vom Tod wie - der er - stan - den ist, mein Herr und

10

Hei - land Je - - sus Christ. Der wird auch mich hoff' ich, der

Hei - land Je - - sus Christ. Der wird auch mich hoff' ich, der

Hei - land Je - - sus Christ. Der wird auch mich hoff' ich, der

Hei - land Je - sus Christ. Der wird auch mich hoff' ich, der

15

wird auch mich hoff' ich, der wird auch mich hoff' ich, leb - haft, leb - haft, leb - haft, leb - haft.

wird auch mich hoff' ich, der wird auch mich hoff' ich, leb - haft, leb - haft.

wird auch mich hoff' ich, der wird auch mich hoff' ich, leb - haft, leb - haft.

wird auch mich hoff' ich, der wird auch mich hoff' ich, leb - haft, leb - haft.

5. kottapéllda

23

zeig uns Gnad, er - zeig uns Gnad durch Chri - sti Treu. O Je - su Christ!

zeig uns Gnad, er - zeig uns Gnad durch Chri - sti Treu. O Je - su Christ!

zeig uns Gnad, er - zeig uns Gnad durch Chri - sti Treu. O Je - su Christ!

zeig uns Gnad, er - zeig uns Gnad durch Chri - sti Treu. O Je - su Christ!

31

34

O Je - su Christ, o Je - su Christ viel grau - sa-mer Feind, viel grau -

O Je - su Christ, o Je - su Christ viel grau - sa-mer Feind, viel grau -

O Je - su Christ, o Je - su Christ viel grau - sa-mer Feind, viel grau -

O Je - su Christ, o Je - su Christ viel grau - sa-mer Feind, viel grau -

39

sa-mer Feind, uns zu ü - ber - fal - lens - wil - len sein, ach rett, ach

sa-mer Feind, uns zu ü - ber - fal - lens - wil - len sein, ach rett, ach

sa-mer Feind, uns zu ü - ber - fal - lens - wil - len sein, ach rett, ach

sa-mer Feind, uns zu ü - ber - fal - lens - wil - len sein, ach rett, ach

6. kottapélda

Függelék

A felkai kancionále szövegeinek betűrendes mutatója és előfordulásuk más nyomtatott és kéziratos forrásokban

Megjegyzés: az incipitek sorszámával ellátva, ábécés sorrendben található.

Az incipitek után a zárójelben hivatkozom az esetleges kottaképre, feltüntetve a szólamok számát is, pl.: (-) kottakép nélküli ének; (4) négy szólamú letét stb.

Vastagon szedett betűkkel jelöltem azokat az énekeket, melyek a felkai kancionálén kívül más forrásokban nem fordulnak elő.

A táblázat fejlécében a következő források vannak megjelölve:

1. nyomtatott források:

PraxBln 1661 *Praxis Pietatis Melica. Das ist: Vbung der Gottseligkeit in christlichen und trostreichen Gesängen... gefertigt von Johann Crüger... Gedruckt zu Berlin vnd verlegt von Christoff Runge Anno 1661.* (RISM B/VIII/1: 1661¹¹).¹

Leu [Löcse] 1686 *Christliches Neüvermehrtes und verbessertes Gesangbuch Auff Christlichen Glaubens-Schatz Lebens-Stand und Creutztes-Noth gerichtet: Gott zu Ehren der Christlichen Kirchen und dero Gliedermassen zu Erbauung... Gedruckt zur Leutschau A. 1686.*

Leu [Löcse] 1694 *Psalmen und geistliche Lieder wie die in evangelischen Kirchen dieser Lande gesungen werden... Leutschau: bey Samuel Brewern, 1694.*

Leu [Löcse] 1700 *Gottheiligte Lob- und Danck-Andacht... Leutschau 1700.*

Bres 1755 *Allgemeines und vollständiges Evangelisches Gesang-Buch für die Königl. Preussis. Schlesis. Lande also eingerichtet... Breslau: im Verlag Johann Jacob Korn, 1755.*

¹ Vö: Korth, Hans-Otto – Miersemann, Wolfgang – Richter, Maik (szerk.): *Johann Crüger PRAXIS PIETATIS MELICA: Edition und Dokumentation der Werkgeschichte* [Johann Crüger: Praxis Pietatis Melica. Kiadás és keletkezéstörténet], I-II. Halle, 2014–2016.

2. kéziratoss források:

- GL [Leib] *Lubický spevník* [Leibitz-i énekeskönyv]. SK-BRnm, MUS XVIII 652
 KG [K] *Gesangbuch von Matthias Kruczay*. [Kruczay énekeskönyv] (elveszett)
 GSH [SH] *Spevník zo Smolníckej Huty* [Schmöllnitz-Hütte-i énekeskönyv]. SK-BRnm, MUS I 354.

Az összehasonlító táblázatban előforduló más források a következők:

1. nyomtatott források:

- BBr 1531 *Ein New Gesengbuchlen MDXXXI.. Gedruckt zum Jungen Buntzel [Mladá Boleslav] inn Behmen, Durch Georgen Wylmschwerer. 1531. (RISM B/VIII/1: 1531⁰²)*
- BBr 1566 *Kirchengeseng darinnen die Heubtartikel des Christlichen glaubens kurtz gefassen... Geistliche Lieder dere etliche von alters her in der Kirchen eintrechtiglich gebraucht... [Ivančice] 1566. (RISM B/VIII/1: 1566⁰⁴)*
- BBr-NbgGü 1544 *Ein Gesangbuch der Brüder in n Behmen vnd Merherrn Die man auß haß vnd neyd Pickharden Waldenses &c. nennet... Gedruckt zu Nürnberg durch Johann Günther. 1544. (RISM B/VIII/1: 1544⁰¹)*
- CrugJ 1640 *Newes vollkömmliches Gesangbuch Augspurgischer Confession, Aff die in der Chur- vnd Marck Brandenburg Chrlistische Kirchen Fürnemlich beyder ResidentzStädte Berlin vnd Cölln gerichtet... Von Johann Crüger Direct: Mus: Berol: ad D. Nicol: Gedruckt in Berlin vnd zu finden bey Georg: Rungens Sel: Witwe 1640. (RISM B/VIII/1: 1540⁰⁴)*
- Dres 1656 *Dreßdenisch Gesangbuch Christlicher Psalmen und Kirchenlieder... Verlegt und gedruckt durch Christian und Melchior Bergen Gebrüdere Churfürstl. Sächß Hofe Buch-druckere im 1652. Jahre. (RISM B/VIII/1: 1656⁰³)*
- ErfS 1550 *Geistliche Lieder: Auffß new zugericht. D. Mar. Luth. Auch sonst viel geistlicher Lieder Welche auch von fromen Christen gemacht vnd hernach gesetzt sind... Gedruckt zu Erffurd durch Melcher Sachssen. M.CCCCL.L. (RISM B/VIII/1: 1550⁰⁶)*

- Frey-G 1708** [Johann Anastasius Freylinghausen:] *Geistreiches Gesangbuch... Halle 1708.* (RISM B/VIII/1: 1708⁰⁴)
- Kant Ges 1601** *Geistliche Deutsche Lieder. D. Mart. Lutheri: Vnd anderer frommen Christen Wlche durchs gantze Jahr in der Christlichen Kirchen zusingen gebreuchlich mit vier und fünff Stimmen naach gewönlicher Choral melodien richtig vnd lieblich gesetzt. Durch Bartholomevm Gesivm Francofurtensium ad Oderam Cantorem.1601... Bey Friedrich Hartman Buchdrucker vnd Binder in der Churfürstlichen Stadt Franckfurth an der Oder gedruckt.* (RISM B/VIII/1: 1601⁰³)
- Kant Ges 1607** *Geistliche Deutsche Lieder... Jetzo auffs new Authore selbst ibersehen mit fleiß gebessert vnd mit etlichen Gesengen vermehret... In verlegung Johan Hartmans Buchhändler vnd bey seinem Sohn Freidrichen zu Frackfurt and der Oder gedruckt im Jahr 1607.* (RISM B/VIII/1: 1607⁰³)
- Köln 1613** [*Gesangbüchlein, darinnen die alte vnd neue Catholische Christlieder... Cölln, 1613, Peter Hennig*] (RISM B/VIII/1: 1613⁰⁴)
- LpzBa 1545** *Psalmen vnd Geistliche Lieder welche von fromen Christen gemacht vnd zusammen gelesen sind... Gedruckt zu Leipzig durch Valentin Babst in der Ritterstrassen. M.D.XLV.* (RISM B/VIII/1: 1545⁰¹)
- LpzBe 1565** *Psalmen vnd Geistliche Lieder... Gedruckt zu Leipzig Durch Jaco[bum Berwaldt.]... 1565.* (RISM B/VIII/1: 1565⁰⁶)
- LpzBe 1586** *Geystliche Lieder... Hierzu sind auch kommen viel andere schöne Lobgesenge von frommen Christen gemacht... Leipzig M. D. Lxxxvj.* (RISM B/VIII/1: 1586⁰⁷)
- Lün 1694** *Lüneburgisches Gesangbuch/ Darinnen über 2000. so wol alte als neue Gesitreiche Lieder... Lüneburg/ Gedruckt und verlegt durch Johann Stern. Im Jahr Christi 1694.* (RISM B/VIII/1: 1694⁰⁷)
- MagdL 1540** *Geistliche Lieder und Psalmen durch D. Mart. Luth. Vnd vieler fromen Christen zu samen gelesen... Gedruckt zu Magdeburg, durch Michale Lotther. M.D.XL.* (RISM B/VIII/1: 1540⁰⁹)
- Mi Alb-Az 1643** *Ander Theil der Arien Etlicher theils Geistlicher theils weltlicher zur Andacht guten Sitten... Jetzo zum andern mal vom Autore dem Druck ibergeben in etwas verbessert vnd verlegt.... Zu Königsberg in Preussen bey Paschen Mense Im Jahr vnsers heyls 1643.* (RISM B/VIII/1: 1643¹⁰)

- Mi Frid-D 1630** *Deliciae Juveniles. Das ist: Geistliche Anmutige Vierstimmige Liedlein... Authore M. Daniele Friderici, Cant. Rostoch... Rostock Gedruckt bey Johan Richels Erben... Im Jahr 1630.* (RISM B/VIII/1: 1630²²)
- Mi Frid-S 1619** *Sertum Musicale Alterum: Oder Anderes Musicalisches Kränzlein von schönen wolriechenden Blümlein... Das ist: Ander Theil Newer liblicher Concerten... mit 4 Stimmen componiert von Daniele Friderici... in Rostock Anno 1619.* (RISM A/I: F 1940)
- Mi Furn 1591** *Cantilena Latina et Germanicae iiii. et V. Vocum in salutiferum Iesu Christi Domini nostri Natalem. Lateinische vnd Deutsche Weinacht Lieder mit Vier vnd Fünff Stimmen... VVittenbergae, Imprimebat Mattheus VVerlack. Anno M.D.XCI.* (RISM B/VIII/1: 1591¹⁴)
- Mi Ges-E 1603** *Enchiridivm Etlicher Deutschen vnd Lteinischen Gesengen mit 4. Stimmen... Avtore Bartholomæo Gesio Francofurtensium ad Oderam Cantore... Gedruckt in der Churfüstlichen Stadt Franckfurt an der Oder durch Friderich Hartman Buchdrucker vnd Buchführeh daselbs/ Anno M.DC.III.* (RISM B/VIII/1: 1603¹⁵)
- Mi Lpz 1603** *Cantiones Sacrae... Christliche Gesänge Welche durchs Jahr vber an den Festagen... vnd täglichen zum Gebet gesungen werden. Leipzig... Jm Jahr M.DC.Iij.* (RISM B/VIII/1: 1603¹⁵)
- Mi Praet 1609M-Se** *Musae Sioniae Michaëlis Prætorij... Sechster Theil. [Wolfenbütel, Fürstliche Druckerei], 1609.* (RISM B/VIII/1: 160910)
- Mi WitR 1560** *Cantica Vsurpata Olim in Festis, quibus celebratvr... ad vsvm puerorum... Witebergae, in officina haeredum Georgij Rhaw. Anno M.D.LX.* (RISM B/VIII/1: 1560¹⁷)
- Nbg 1531** *Kirchen gesenge, mi vil schönen Psalmen vnnnd Melodey, gantz geendert vnd gemert. 1531... Gedrückt zu Nürenberg durch Jobst Gutknecht.* (RISM B/VIII/1: 1531⁰⁴)
- Prag 1652** *Alte und neue Catholische Kirchen Gesänge... Prag/ in der Kayserlichen Academischen Druckerey. MDCLII.* (RISM B/VIII/1: 1652⁰⁴)
- Prax Bln 1670** *Ioh Krügeri Praxis Pietatis Melica Vbung der Gottseligkeit in Christl. V. Trostr. Gesängen... Berlin, gedrückt und verlegt, von Christoff Runge Anno 1670.* (RISM B/VIII/1: 1670⁰⁹)

Pressbg 1775 *Sammlung alter und neuer Geistlicher Lieder: zum öffentlichen und häuslichen Gottesdienst Augspurgischer Confessionsverwandten... Pressburg: gedruckt bey Franz Augustin Patzko 1775.*

Trier 1653 *Auserlesenes Bett- Betracht- vnd GesangBuchlein... Gedruckt zu Trier durch Hubertum Reulandt im Jahr 1653. (RISM B/VIII/1: 1653)*

Tril 1555 *Ein Schlesich singebüchlein aus Göttlicher schrift von den fürnemsten Festen des Jares vnd sonst von andern gesngen vnd Psalmen gestelt auff vielalte gewöhnliche melodien... Durch Valentinum Triller von Gora/Pfarherrn zu Pantenaw im Nimpschischen Weichbilde... Gedruckt zu Bresslaw durch Crispinum Scharffenberg. 1555. (RISM B/VIII/1: 1555⁰⁷)*

Más nyomtatott források:

W V (oldalszám) Wackernagel, Philipp, *Das deutsche Kirchenlied von der ältesten Zeit bis zu Anfang des XVII. Jahrhunderts. V.* Leipzig, 1877.

Z (énekszám) Zahn, Johannes, *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder aus den Quellen geschöpft und mitgeteilt. I-VI.* Gütersloh 1889–1893.

2. kéziratos források:

Bártfa.Mus.pr.6 Koll.2 Bártfai Zenei Forrásgyűjtemény, kézirat

BBk 1623 Besztercebányai kézirat

Kron I.F.78 Brassói kancionále, RO-BRbn I.F.78.

SC 1649 *Cantionale, d.i. Gesangbuch, in welchem schöne geistliche Lieder und Psalmen, und daneben andere liebliche Gesinger das ganze Jahr hindurch gefunden werden. Andreas Wrmenius den Homorod A[nno 1649].* RO-Sb, Sign. II 1092.

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
1. <i>A solis ortus cardine</i> (4)	Coelius Sedulius	27–28
2. <i>Abermahl ein Jahr verflohen</i> (-)	Joachim Neander	(29)
3. <i>Ach Gnad über alle Gnaden</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(16)
4. <i>Ach Gott, dein arme Christenheit</i> (-)	Johann Hermann	281
5. <i>Ach Gott dein arme Kinderlein</i> (-)	csak szepességi források	193
6. <i>Ach Gott erhör mein Seufzen</i> (-)	Jakob Peter Schechs	332
7. <i>Ach Gott! Ich bin nicht tüchtig</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(23)
8. <i>Ach Gott im höchsten Thron, weck uns</i> (2)	Mi Frid-D 1630	15–16
9. <i>Ach Gott thu dich erbarmen</i> (-)	Erasmus Alber	228
10. <i>Ach Gott und Herr, wie groß und schwer</i> (2)	Johann Major	
11. <i>Ach Gott Vater in Ewigkeit</i> (4, megegyezik a Hilf Helfer hilf letétjével)	csak szepességi források; letét: B. Gesius	204–205
12. <i>Ach Gott vom Himmel sieh darein</i> (1)	Martin Luther	198–199
13. <i>Ach Gott, wie manches Herzenleid</i> (-)	Martin Moller	293
14. <i>Ach Gott! Wie schnöd und nichtig</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(5)
15. <i>Ach grosse Not, ja gar den Tod</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(2)
16. <i>Ach Herr, du allerhöchster Gott</i> (-)	Johann Hermann	77
17. <i>Ach herzlichster Schatz auf Erden, Jesu nimm</i> (-)		141
18. <i>Ach! Ich betrübte Mutter Ach!</i> (3)		285–286
19. <i>Ach! Ich bin verirrt gegangen</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(8)
20. <i>Ach Jesu, dessen Treu in Himmel und auf Erden</i> (-)	Johann Hermann	145

■

■

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
---------------------	------------------------	------------------------	------------------------	--------------	--------------	-----------	-------------

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
21. <i>Ach Jesu! Liebster Seelen Freund, wie hast du (-)</i>	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(1)
22. <i>Ach Jesu! Liebster Seelen Freund, wie hoch (-)</i>	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(10)
23. <i>Ach lieber Gott in Angst und Noth ich bin (4)</i>	csak szepességi forrásokban	228–229
24. <i>Ach liebster Jesu, sage mir (-)</i>	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(11)
25. <i>Ach Schmerzenvolles Hertzleid (-)</i>	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(17)
26. <i>Ach was soll ich Sünder machen (2)</i>	Johann Flittner	242–243
27. <i>Ach wann kommt die Zeit heran, daß ich möge (-)</i>	Johann Scheffler	129
28. <i>Ach wann werd' ich schauen dich (-)</i>	Ahasver Fritsch	130
29. <i>Ach wie betrübt sind fromme Seelen (-)</i>	Georg Michael Pfefferkorn	289
30. <i>Ach wie elend ist unser Zeit (-)</i>	Johann Henne	295
31. <i>Ach, wie flüchtig, ach wie nichtig (2)</i>	Michael Franck	155–156
32. <i>Ach, wie lange, ach wie bange (4)</i>	Lün 1694	222–223
33. <i>Ach wie soll ich doch den Herren (4)</i>	Mi Frid-S 1619	245–246
34. <i>Alle Menschen müssen sterben (1)</i>	id. Johann Georg Albinus	286–287
35. <i>Allein auf Gott den Herren sollst bauen (4)</i>	csak szepességi forrásokban	244–245
36. <i>Allein Gott in der Höh sei Ehr (1)</i>	Nikolaus Decius	170–171
37. <i>Allein zu dir Herr Jesu Christ, mein Hoffnung (-)</i>	Konrad Hubert	222
38. <i>Allein zu dir Herr Jesu Christ setz ich all (4)</i>	Mi Lpz 1603	229–230
39. <i>Allenthalben wo ich gehe (-)</i>	Johann Rosenthal	128
40. <i>Als Adam auß Paradeiß verjagt war (1)</i>		68–70

■

■

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
---------------------	------------------------	------------------------	------------------------	--------------	--------------	-----------	-------------

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•X

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•X

•X

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

•

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
41. <i>Als der güttige Gott</i> (1)	Michael Weisse	1–2
42. <i>Als nun erfüllet war die Zeit</i> (4)	Nikolaus Herman	165–166
43. <i>Als vierzig Tag nach Ostern war</i> (-)	Nikolaus Herman	118
44. <i>Also hat Gott die Welt geliebt, dass er</i> (-)	LpzBe 1586	151
45. <i>Also heilig ist der Tag</i> (-)	Johann Spangenberg	102
46. <i>An Wasserflüssen Babylon</i> (-)	Wolfgang Dachstein	180
47. <i>Ascendit Christus hodie</i> (4)	letét: Bártfa.Mus. pr.6 Koll.2	119–120
48. <i>Auf dein Zukunft Jesu wir hoffen</i> (4)	csak szépe sségi forrásokban, letét: GE	7–8
49. <i>Auf dich allein du treuer Gott</i> (4)	L. Helmbold letét: Joachim, a Burck	233–234
50. <i>Auf meinem Jesu bleib' ich stets fest stehen</i> (-)	Z 922	331
51. <i>Auf meinen lieben Gott trau ich in Angst</i> (-)	Sigismund Weingärtner	203
52. <i>Aus allen meinen Nöthen, o du getreuer Gott</i> (5)		246–247
53. <i>Aus der Tiefen rufe ich</i> (-)	Georg Christoph Schwämlein	208
54. <i>Aus meines Herzen Grunde</i> (1)	Johann Matthesius	256–257
55. <i>Aus tiefer Noth schrei ich zu dir</i> (2)	Martin Luther	208–209
56. <i>Bescher uns Herr das täglich Brot</i> (-)	Nikolaus Herman	222
57. <i>Bist du denn Jesu mit deiner Hilf</i> (-)	Joachim Neander	142
58. <i>Brich an verlangtes Morgenlicht</i> (1)	Pressbg 1775	320–321
59. <i>Christ der du bist der helle Tag</i> (1)	Michael Weisse	305
60. <i>Christ fuhr gen Himmel, was sand er</i> (-)	Christoph Söll	123
61. <i>Christ ist erstanden, von der Marter</i> (-)	ismeretlen, 1160 körül	103

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
•	•	•	•	•	•	•	
	•		•				
•	•		•				
	•		•	•			
	•	•	•	•	•		•
•	•	•	•	•			•
	•		•		•	•	
	•		•		•	•	
	•		•				
	•		•				
			•X				
•	•	•	•	•		•	
•	•	•	•	•		•	
•	•	•	•	•	•	•	•
	•		•				
	•	•	•	•			
	•	•	•	•			

Sz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
62. <i>Christe, der du bist Tag und Licht</i> (4)	Michael Weisse	52–53
63. <i>Christe du Beistand deiner Kreuzgemeinde</i> (4)	Matthäus Apelles von Löwenstern	274–275
64. <i>Christe, du Lämmlein Gottes, für uns</i> (4)	csak szepességi forrásokban	47–48
65. <i>Christum wir sollen loben schon</i> (4)	Martin Luther	27–28
66. <i>Christus der uns selig macht</i> (4)	Michael Weisse	45–46
67. <i>Christus ist erstanden, hat überwunden</i> (4)	ismeretlen, Z 6240	104–105
68. <i>Christus ist erstanden, von des Todes Banden</i> (4)	Michael Weisse	105–106
69. <i>Christus wahrer Gottes Sohn</i> (-)	Michael Weisse	75
70. <i>Coelos ascendit hodie</i> (4)		120–121
71. <i>Conditor alme siderum</i> (4)		4–5
72. <i>Da Christus geboren war</i> (4)	BBr-NbgGü 1544	26–27
73. <i>Da der Herr Christ zu Tische saß</i> (-)	Nikolaus Herman	74
74. <i>Da Jesus an dem Creutze stund</i> (4)	Johann Böschenstein	42–43
75. <i>Dank sei Gott in der Höhe</i> (1)	Johann Mühlmann	257–258
76. <i>Danksage nun und lobe du werte Christenheit</i> (4)		175–176
77. <i>Danksagen wir alle</i> (-)	Erasmus Alber	33
78. <i>Das alte Jahr vergangen ist</i> (4)	Johann Steuerlein	39–40
79. <i>Das neugeborne Kindelein</i> (4)	Cyriacus Schneegass	29–30
80. <i>Das walt mein Gott Vater, Sohn</i> (1)	Basilius Förtsch	262
81. <i>Das walt Gott Vater und Gott Sohn</i> (1)	Martin Behm	292–293
82. <i>Dein große Lieb' o Jesulein</i> (-)	Prag 1652	34
83. <i>Dem neugebornen Kindelein</i> (5)	Kant Ges 1607	30–31
84. <i>Den die Hirten lobten sehre</i> (1)	Nikolaus Herman	19–20
85. <i>Denk nicht daß du mit deinem Fleiß</i> (-)		316
86. <i>Der Abend ist kommen</i> (1)	csak szepességi forrásokban	76

■

■

Prax Bln 1661	Leu [Löcse] 1686	Leu [Löcse] 1694	Leu [Löcse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
•	•	•	•	•	•X	•	•
	•	•	•	•	•		
					•	•	•
	•	•	•	•		•	
	•	•	•	•		•	•
	•		•	•	•	•	
	•	•	•		•	•	•
	•		•	•	•		
	•			•	•	•X	
•	•	•		•	•	•	
	•	•	•	•			•
	•	•	•	•	•	•	
•				•	•		
	•		•				
	•	•	•		•	•X	
				•			

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
87. <i>Der du bist drei in Einigkeit</i> (4)	Martin Luther	171–172
88. <i>Der heilig Geist von Himmel kam</i> (4)	Ludwig Helmbold	162–163
89. <i>Der Herr hilft denen allen</i> (4)	csak szepességi forrásokban	231–232
90. <i>Der Herr ist unser Helfer</i> (4)	csak szepességi forrásokban	238–239
91. <i>Der jüngste Tag ist für der Tür</i> (4)	Mi Alb-Az 1643	7–8
92. <i>Der Meie :/: bringt uns des Blümlein viel</i> (1)	Jakob Klieber	V–VI
93. <i>Der Tag bricht an und zeigt sich</i> (-)	Michael Weisse	260
94. <i>Der Tag der ist so freudenreich</i> (-)	Martin Luther	25
95. <i>Der Tag geht hin, die Nacht kommt her</i> (4)	csak szepességi forrásokban	172–173
96. <i>Der Tag vertreibt die finstre Nacht</i> (-)	Michael Weisse	255
97. <i>Des heiligen Geistes reiche Gnad</i> (4)	a latin <i>Spiritus sancti gratia</i> nyomán	160–161
98. <i>Dicimus grates, tibi summe rerum</i> (4)	Philipp Melanchton	266–267
99. <i>Die helle Sonn leucht jetzt herfür</i> (-)	Nikolaus Herman	294
100. <i>Die Nacht ist für der Tür</i> (-)	Kaspar Ziegler	282
101. <i>Die Propheten haben prophezeit</i> (-)	Michael Weisse	41
102. <i>Die Sonne wird mit ihrem Schein</i> (-)	Michael Weisse	168
103. <i>Dieses Fest und Freude uns allen zubringen</i> (4)	a latin <i>Festum nunc celebre</i> nyomán	122–123
104. <i>Dir soll man Ehre geben</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(13)
105. <i>Dies sind die heiligen zehn Gebot</i> (-)	Martin Luther	195
106. <i>Du angenehmer Tag</i> (-)	Benjamin Schmolck	IV
107. <i>Du Friedensfürst Herr Jesu Christ</i> (5)	Jakob Ebert	201–202
108. <i>Du großer König, Gott und Herr</i> (4)		247–248
109. <i>Du, liebster Jesu, bist mein Trost, mein Leben</i>	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(23)

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
	•		•	•	•	•	
	•	•	•	•	•	•	
					•		•
	•	•	•		•	•	
					•		
•					•		
	•	•	•		•	•	
	•	•	•		•	•	
	•	•	•				
	•	•	•				
					•		
•	•	•	•	•	•	•	•
•	•	•	•	•	•	•	•

•X

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
110. <i>Du Siegesfürst Herr Jesu Christ</i> (4)	csak szépeességi forrásokban	109–110
111. <i>Durch Adams Fall ist ganz verderbt</i> (-)	Lazarus Spengler	214
112. <i>Eil Herr, mein Gott zu retten mich</i> (5)	Cornelius Becker	284–285
113. <i>Ein feste Burg ist unser Gott</i> (4)	Martin Luther	200–201
114. <i>Ein Kind geboren zu Bethlehem</i> (4)	LpzBa 1545	22–23
115. <i>Erbarm dich mein o Herre Gott</i> (4)	Erhard Hegenwald	207–208
116. <i>Erhalt uns Herr bei deinem Wort</i> (-)	Martin Luther	200
117. <i>Erkennet liebe Seelen</i> (-)	Christoph Klesch	150
118. <i>Ermuntre dich mein schwacher Geist</i> (-)	Johann Rist	III
119. <i>Erschienen ist der herrlich Tag</i> (4)	Nikolaus Herman	107–108
120. <i>Erstanden ist der heilig Christ</i> (-)	BBr-NbgGü 1544	106
121. <i>Erstanden ist der Herre Christ</i> (4) (5) (4)	szöveg:W V 1442 (a latin <i>Surrexit Christus</i> <i>hodie</i> nyomán)	101–102
122. <i>Es ist das Heil uns kommen her</i> (-)	Paul Speratus	215
123. <i>Es ist gewisslich an der Zeit</i> (-)	Bartolomäus Ringwald	10–11
124. <i>Es spricht der Unweisen Mund wohl</i> (1)	Martin Luther	199–200
125. <i>Es stehn für Gottes Throne</i> (4)	Ludwig Helmbold	220–221
126. <i>Es wird schier der letzte Tag</i> <i>herkommen</i> (-)	Michael Weisse	13
127. <i>Es wollt uns Gott genädig sein</i> (1)	Martin Luther	308a–309
128. <i>Freuet euch ihr Christen alle,</i> <i>freuet euch</i> (4)	Christian Keimann	37–38
129. <i>Freuet euch in dem Herren</i> (5)	csak szépeességi forrásokban	110–111
130. <i>Freut euch alle des Herren</i> (4)	csak szépeességi forrásokban	205–206
131. <i>Freut euch ihr lieben Christen,</i> <i>freut euch</i> (4)	MagdL 1540	24–25
132. <i>Frisch auf mein Seel in Not</i> (-)	Josua Stegman	250

Prax Bln 1661	Leu [Löcse] 1686	Leu [Löcse] 1694	Leu [Löcse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
	•		•		•		•
•	•	•	•	•			•
•	•	•	•	•	•		
•	•	•			•	•x	
•	•	•	•	•	•	•	•
•	•	•	•	•			
•	•		•	•	•		
•	•	•	•	•	•		•
•	•	•	•	•	•		•
•	•	•	•	•			
	•	•	•	•	•	•	
•	•	•	•	•			•
				•		•	
					•		•
					•		•
	•	•	•		•	•	
	•		•	•			

Sz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
133. <i>Frisch auf mein Seel verzage nicht</i> (-)	Kaspar Schmucker	310
134. <i>Frisch auf und lasst uns singen</i> (-)	Johann Rist	301
135. <i>Frohlock du Tochter Zion fast</i> (4)	Mi Praet 1609	8–9
136. <i>Frolocket ihr mit Händen</i> (-)	Johann Rist	115
137. <i>Fünf Brünnelein sind, daraus mir rinnt</i> (-)	Prax Bln 1670	71
138. <i>Für deine Marter Angst und Not</i> (4)	csak szepességi forrásokban	48–49
139. <i>Gegrüsst seist du o Jesulein</i> (1)	Köln 1613	17–18
140. <i>Gelobet sei der König gross</i> (4) (4) – összesen két letét	Mi Praet 1609 2. letét csak szepességi forrásokban	16–17
141. <i>Gelobt sei Gott im höchsten Thron</i> (-)	Michael Weisse	113
142. <i>Gelobet seist du Jesu Christ</i> (-)	Martin Luther	24
143. <i>Gelobet seist du treuer Gott</i> (-)	Michael Schemack	330
144. <i>Gib Fried o frommer getreuer Gott</i> (4)	Cyriacus Schneegass	234–235
145. Gläubige Seel tu bedenken (1)		317–318
146. <i>Gleich wie der Hirsch nach frischen Wasser</i> (4)	Nicolaus Haase	243–244
147. <i>Gott der Vater wohn uns bei</i> (-)	Martin Luther	171
148. <i>Gott des Himmels und der Erden</i> (1)	Heinrich Albert	277–278
149. <i>Gott gib Fried in diesem Lande</i> (-)	Gotfried Edelmann	280
150. <i>Gott hat das Evangelium</i> (-)	Erasmus Alber	13
151. <i>Gott in der Höh sei Ehr getan</i> (-)	csak szepességi forrásokban	35–36
152. Gott Lob der auch in dieser Stund (-)		282–283
153. <i>Gott sei gelobet und gebendeiet</i> (-)	Martin Luther	179
154. <i>Gott sei Lob, der Tag ist kommen</i> (-)	Ludämilia Elisabeth von Schwarzburg	28
155. <i>Gott Vater der du deine Sonn</i> (-)	Nicolaus Herman	330
156. <i>Gott unser Hort, der Türken Mord</i> (4)	csak szepességi forrásokban	241–242

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
157. <i>Gottes Sohn ist kommen</i> (-)	Michael Weisse	15
158. <i>Hast du denn Jesu dein Angesicht</i> (-)	Johann Rist	276
159. <i>Helft mir Gotts Güte preisen</i> (4)	Paul Eber	31–32
160. <i>Herr Christ der einig Gottes Sohn</i> (-)	Elisabeth Kreuzigerin	172
161. <i>Herr Christ du Höllen Stirmer</i> (4)	Michael Weisse	57–58
162. <i>Herr Christe Schöpfer aller Welt</i> (1)	Tril 1555	99–100
163. <i>Herr deine Ohren neig zu mir</i> (-)		307
164. <i>Herr du vor oft gnädig und geneiget</i> (1)		292
165. <i>Herr erhöre mein Gebet, das ich jetzt</i> (1)		287–288
166. <i>Herr Gott dich loben wir, Herr Gott wir danken</i> (1)	Martin Luther	187–188
167. <i>Herr Gott du Herrscher aller Welt</i> (-)	Martin Behm	226
168. <i>Herr Gott du Schöpfer aller Ding</i> (4)	csak szepességi forrásokban	4–5
169. <i>Herr Gott nun sei gepreiset</i> (-)	ErfS 1550	117
170. <i>Herr ich habe mißgehandelt</i> (1) (2)	Johann Franck	152, 330
171. <i>Herr Jesu dir leb 'ich, Herr Jesu dir sterb 'ich</i> (4)		51–52
172. <i>Herr Jesu Christ dich zu uns wend</i> (2)	Abraham Calovius	282–283
173. <i>Herr Jesu Christ du hast bereit</i> (4)	Samuel Kinner	179–180
174. <i>Herr Jesu Christ du höchstes Gut</i> (4)	Bartolomäus Ringwald	209–210
175. <i>Herr Jesu Christ ich weiss gar wohl</i> (-)	Bartolomäus Ringwald	297
176. <i>Herr Jesu Christ lieb hab 'ich dich</i> (4)	csak szepességi forrásokban	232–233
177. <i>Herr Jesu Christ mein Herr und Gott</i> (4)	Johannes Leon letét: B. Gesius	64–65
178. <i>Herr Jesu Christ wahr Mensch und Gott</i> (-)	Paul Eber	63
179. <i>Herr Jesu Christe steh uns bei auf Erden</i> (4)		237–238

Prax Bln 1661	Leu [Löcse] 1686	Leu [Löcse] 1694	Leu [Löcse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
	•	•	•	•	•	•	
	•	•	•	•		•	•
•	•	•	•	•	•	•	•
•	•	•	•	•		•	•
				•			
	•	•	•				
	•	•	•		•		
•	•	•	•		•	•X	
•	•		•	•			
					•	•	
				•	•		
	•	•	•	•	•		
•	•	•	•	•		•	•
•	•	•	•	•	•		
					•		
•						•	
•	•	•	•	•	•		

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
180. <i>Herr straff mich nicht in deinem Zorn</i> (2)	Cornelius Becker	206–207
181. <i>Herr unser Gott laß nicht zuschanden werden</i> (-)	Johann Heermann	118
182. <i>Herr von uns nimme</i> (-)	a latin <i>Aufer immensam</i> nyomán	280
183. <i>Herr wie du willst so schicks mit mir</i> (-)	Kaspar Bienemann	294
184. <i>Herzliebster Jesu was hast du verbrochen</i> (-)	Johann Heermann	71
185. <i>Herzlich lieb hab 'ich dich o Herr</i> (1)	Martin Schalling	147–148
186. <i>Herzlich tut mich verlangen</i> (-)	Christoph Knoll	298
187. <i>Herzlich tut mich erfreuen, du liebe Sommerzeit</i> (-)	Johann Walter	299
188. <i>Heut 'ist gefahren der Herre Christ</i> (4)	Kron I.F.78 (x)	123–124
189. <i>Heut 'ist o Mensch ein großer trauer Tag</i> (4)	Matthäus Apelles von Löwenstern	66–67
190. <i>Heut 'triumphieret Gottes Sohn</i> (6)	Kaspar Stolzhausen	102–103
191. <i>Hilft Gott daß mir 's gelinge</i> (1)	Heinrich Müller	43–44
192. <i>Hilf Helfer hilf in Angst und Noth</i> (4)	Nikolaus Selnecker letét: B. Gesius	242–243
193. <i>Hilf Jesu, hilf, wo soll ich hin?</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(4)
194. <i>Hinweg, du falsch gesinnte Welt!</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(5)
195. <i>Hör o Mensch und betracht</i> (1)		65–66
196. <i>Hosianna, Hosianna, dem Sohne Davids</i> (5)	Kant Ges 1601	6–7
197. <i>Hostis Herodes impie</i> (4)	Caelius Sedulius	33–34
198. <i>Ich armer Mensch, ich armer Sünder</i> (2)	Johann Heermann	194–195
199. <i>Ich dank dir Gott, für alle Wohltat</i> (-)	Johann Freder	258
200. <i>Ich dank dir Gott von Herzen</i> (-)	Bartholomäus Ringwald	265
201. <i>Ich danke dir o Gott in deinem Throne</i> (1)	CrugJ 1640	289

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
	•	•	•	•		•	•
•	•		•	•			
	•		•				
•	•		•	•			
•	•	•	•	•			
•	•	•	•	•	•		
						•	
				•			
	•	•		•	•		•
	•		•			•	•
	•	•	•	•	•		
	•		•		•	•	
	•		•				
•	•	•	•	•	•		
•				•			
•	•	•	•	•	•		

■	■	
Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
202. <i>Ich dank dir lieber Herre, daß du mich</i> (1)	Johann Kohlross	255–256
203. <i>Ich dank dir schon durch deinen Sohn</i> (4)	Michael Praetorius	258–259
204. <i>Ich hab 'dich nur ein Augenblick allein</i> (4)	Mi Frid-S 1619	56–57
205. <i>Ich hab ein herzliche Freund und groß</i> (1)	Peter von Hagen	319–320
206. <i>Ich hab mein Sach Gott heimgestellt</i> (-)	Johann Leon	303
207. <i>Ich ruf zu dir Herr Jesu Christ</i> (-)	Johann Agricola	249
208. <i>Ich sehe mit Wonne die güldene Sonne</i> (1)	Matthäus Apelles von Morgenstern	290–291 (27)
209. <i>Ich weiß es wird mein Ende kommen</i> (-)	Salomon Franck	149–150
210. <i>Ihr Himmel jauchzet heute</i> (3)	Christoph Klesch	1
211. <i>Ihr Himmel tauet hernieder</i> (1)		218–219
212. <i>In dich hab ich gehoffet</i> (4)	Adam Reusner	25
213. <i>In dulci jubilo, nun singet</i> (-)		26–27
214. <i>In natali Domini</i> (4)		244–245
215. <i>Jauchzet dem Herren alle Lande</i> (4)	Kron I.F.78	230–231
216. <i>Jerusalem beweinet sehr</i> (4)	SC 1649	302
217. <i>Jesaja dem Propheten das geschah</i> (1)	Martin Luther	138
218. <i>Jesu allerliebster Bruder</i> (-)	Paul Gerhardt	212–213
219. <i>Jesu, der du meine Seele</i> (2)	Johann Rist	316–317
220. <i>Jesu der du selbsten wohl, hast den Tod</i> (1)	Michael Babzien	139
221. <i>Jesu du mein liebstes Leben</i> (-)	Johann Rist	(26)
222. <i>Jesu! Jesu, du mein Leben</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	128
223. <i>Jesu, komm doch selbst zu mir</i> (-)	Johann Scheffler	44–45
224. <i>Jesu Kreuz, Leiden und Pein</i> (4)	Petrus Herbert	130
225. <i>Jesu liebster Herzens Freund</i> (-)		126
226. <i>Jesu, mein Jesu, mein einziges Leben</i> (-)	Ahasverus Fritsch	

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
227. <i>Jesu, meine Freud und Lust, Jesu Himmel</i> (-)		225
228. <i>Jesu, meine Freud und Lust, Jesu meine Speiß</i> (-)	Johann Rist	127
229. <i>Jesu meine Freud und Wonne, Jesu meine beste Lust</i> (2)	Martin Janus	173–174
230. <i>Jesu meine Freud und Wonne, Jesu meines Herzens Sonne</i> (2)	Matthäus Apelles von Löwenstern	144–145
231. <i>Jesu meine Freude, meines Herzens Weide</i> (4)	Johann Franck	241–242
232. <i>Jesu meine Liebe, die ich oft betrübe</i> (-)	Christoph Runge	137
233. <i>Jesu meine Sonne, meines Herzens Wonne</i> (-)	csak szepességi forrásokban	131
234. <i>Jesu meiner Freuden Freude</i> (-)	Martin Janus	190
235. <i>Jesu meiner Seelen Ruh und mein Helfer</i> (1)	Christian Keimann	127–128
236. <i>Jesu meines Herzens Freud</i> (-)	Johann Flittner	130–131
237. <i>Jesu meines Lebens Licht, Jesu meine Zuversicht</i> (1)		309
238. <i>Jesu nun sei gepreiset, zu diesem neuen Jahr</i> (4)	Mi Furm 1591	32–33
239. <i>Jesu stärke meinen Glauben</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	19
240. <i>Jesu wollst uns weisen</i> (5)	Cyriacus Schneegaß	38–39
241. <i>Jesu Zonn des Herzens, Jesu Freud</i> (-)	Ahasverus Fritsch	137
242. <i>Jesum hab' ich mich erkoren</i> (-)		134
243. <i>Jesus Christus unser Heiland, der den Tod</i> (4)	Martin Luther	109–110
244. <i>Jetzt spreist herfür</i> (5)	Kron I.F.78	29–30
245. <i>Jubilieret ihr Völker all</i> (-)	csak szepességi forrásokban	10

Prax Bln 1661	Leu [Löcse] 1686	Leu [Löcse] 1694	Leu [Löcse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
---------------------	------------------------	------------------------	------------------------	--------------	--------------	-----------	-------------

				•			
•	•	•	•	•	•	•	•
•	•		•	•			
			•				
•	•		•			•	•
•	•		•		•	•	
•	•	•	•	•	•		•
	•		•		•	•	
						•	

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
246. <i>Keine Schönheit hat die Welt</i> (-)	Johann Scheffler	129
247. <i>Keinen hat Gott verlassen, der ihm vertraut</i> (-)	Caspar von Lilien	79
248. <i>Komm, Gott Schöpfer, Heliger Geist</i> (4)	Martin Luther	159–160
249. <i>Komm heiliger Geist, Herre Gott</i> (-)	Martin Luther	161
250. <i>Komm Heiliger Geist mit deiner Gnad</i> (2)		I–II
251. <i>Komm, liebster Jesu, komm behend</i> (-)		148
252. <i>Kommt her zu mir spricht Gottes Sohn</i> (1)	Bartolomäus Ringwald	216–217
253. <i>Laß dich Herr Jesu Christ durch mein Gebet</i> (-)		117
254. <i>Lass es Jesu dich erbarmen</i> (-)		143
255. <i>Lasst uns bedenken von ganzem Herzen</i> (1)		67–68
256. <i>Lebt jemand so wie ich, so lebt er jämmerlich</i> (-)	Heinrich Moller	132
257. <i>Lebt jemand so wie ich, so lebt er seliglich</i> (-)	Heinrich Moller	132
258. <i>Liebster Emanuel, Herzog der frommen</i> (1)	Ahasverus Fritsch	295
259. <i>Liebster Herr Jesu, was haben wir</i> (-)		310
260. <i>Liebster Herr Jesu, wo bleibst du so lange</i> (1)	Christoph Weselovius	131–132
261. <i>Liebster Jesu dich kann ich, niemals</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(14)
262. <i>Liebster Jesu wir sind hier</i> (2)	Tobias Clausnitzer	194–195
263. <i>Lob sei den allmächtigen Gott</i> (4)	Michael Weisse	3–4
264. <i>Lob sei Gott und Ehre, preis sei Gott</i> (4)	csak szepességi forrásokban	207–208
265. <i>Lob sei dir Herre Christe</i> (4)		39–40

Prax Bln 1661	Leu [Löcse] 1686	Leu [Löcse] 1694	Leu [Löcse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
---------------------	------------------------	------------------------	------------------------	--------------	--------------	-----------	-------------

•	•		•				
•	•		•		•		
•	•	•	•	•	•		
						•	
•	•	•	•	•		•	•

•

	•	•	•	•	•	•	
	•	•	•		•		

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
266. <i>Lobet den Herren alle, den Herren alle Heiden</i> (4)	csak szépeességi forrásokban	229–230
267. <i>Lobet den Herren denn er ist sehr freundlich</i> (-)	LpzBe 1565	272
268. <i>Lobsinge doch lobsing du werte Christenheit</i> (2)	Matthäus Apelles von Löwenstern	124–125
269. <i>Lobt Gott ihr Christen alle</i> (5)	csak szépeességi forrásokban	36–37
270. <i>Lobt Gott ihr Christen allzugleich</i> (4)	Nicolaus Herman	34–35
271. <i>Mein Augen schließ ich jetzt in Gottes Namen</i> (1)	Matthäus Apelles von Löwenstern	281–282
272. <i>Mein Freund ist mein, und ich bin sein</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(18)
273. <i>Mein Herz will ich dir schenken</i> (4)	Trier 1653	18–19
274. <i>Mein Herze dicht ein feines Lied</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(9)
275. <i>Mein Jesu, der du allezeit</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(11)
276. <i>Mein Leben ist der Herre Christ</i> (4)	csak szépeességi forrásokban	56–57
277. <i>Mein Trost und Hilfst Gott allein</i> (4)	Kron I.F.78	79–80
278. <i>Mein Wahlfahrt ich vollendet hab</i> (4)	Ludwig von Hörnigk	275–276
279. <i>Meinem Jesu lass ich nicht</i> (1)	Christian Keymann	283–284
280. <i>Meiner Händ Arbeit ist böß allzeit</i> (-)		204
281. <i>Menschenkind merck eben</i> (4)	Michael Weisse	2–3
282. <i>Mir genüget wie es Gott fügt</i> (4)	csak szépeességi forrásokban	237–238
283. <i>Mitten wir im Leben sind</i> (1)	Martin Luther	157
284. <i>Nach deiner großen Gnade o Herr dich mein erbarm</i> (2)		312–313
285. <i>Nach dir steht mein Verlangen</i> (4)	Balthasar Musculus letét: BBk 1623	230–231

■

■

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
					•	•	•
•	•	•	•				
				•			
•	•	•	•	•	•	•	•
•	•		•	•			
					•		
		•					
	•	•	•				
	•	•	•	•		•	•
	•	•	•	•	•	•	
•	•	•	•	•	•	•	
		•	•		•	•	

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
286. <i>Nimm von uns Herr, du treuer Gott</i> (4)	Martin Moller	205–206
287. <i>Nimm von uns Herr Gott all unser Sünd</i> (1)	Johann Spangenberg	169
288. <i>Nimm von uns Herre</i> (4)	BBk 1623 letét: SC 1649	203–204 21–22
289. <i>Nobis est natus hodie</i> (5)		21–22
290. <i>Nun danket alle Gott und preiset</i> (2)	csak szepességi forrásokban	272–273
291. <i>Nun danket, danket alle Gott</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(26)
292. <i>Nun freut euch all und jubiliert</i> (4)	Dres 1656	105–106
293. <i>Nun freut euch Gottes Kinder all</i> (-)	Erasmus Alber	121
294. <i>Nun ist es Zeit zu singen hell</i> (4)	Ludwig Helmbold	28–29
295. <i>Nun komm der Heiden Heiland</i> (4)	Martin Luther	5–6
296. <i>Nun lasst uns Gott dem Herren</i> (-)	Ludwig Helmbold	271
297. <i>Nun lob mein Seel den Herren, was in mir ist</i> (-)	Johann Gramann	191
298. <i>Nun lob mein Seel des Herren werten Namen</i> (4)	csak szepességi forrásokban	243–244
299. <i>Nun preiset alle Gottes Barmherzigkeit</i> (2)	Matthäus Apelles von Löwenstern	281–282
300. <i>Nun ruhen alle Wälder</i> (-)	Paul Gerhardt	265
301. <i>Nun sich der Tag geendet hat</i> (3)	Adam Krieger	305–306
302. <i>O allmächtiger ewiger Vater</i> (1)	BBr-NbgGü 1544	101
303. <i>O Angst und Leid! O Traurigkeit!</i> (4)	Johann Franck	249–250
304. <i>O du getreuer Herre</i> (4)		240–241
305. <i>O du Kleinod meiner Finnen</i> (-)		133
306. <i>O ewiger barmherziger Gott, wir danken dir</i> (1)	BBr 1531	169–170
307. <i>O Ewigkeit du Donnerwort</i> (1)	Johann Rist	296–297
308. <i>O Gott ich tu dir danken</i> (-)	Bartholomäus Ringwald	259

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
309. <i>O Gott Vater der Barmherzigkeit</i> (1)	BBr 1566	41
310. <i>O Gott von dem wir alles haben</i> (-)	Caspar Neumann	IV
311. <i>O Gottes Lamb Herr Jesu Christ</i> (4)	Nikolaus Herman	48–49
312. <i>O großer Gott von Macht</i> (4)	Balthasar Schnurr	202–203
313. <i>O heilige Frlucht! O kräftig Blut!</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(15)
314. <i>O Herre Gott, dein göttlich Wort</i> (-)	Anarg von Wildenfels	225
315. <i>O Herre Gott, der du deiner Schaar</i> (-)		329
316. <i>O Herre Gott, in dein himmlischen Throne</i> (4)		218–219
317. <i>O Herre Gott, straf mich nicht in deinem Zorn</i> (4)	SC 1649	227–228
318. <i>O Herre Jesu Christ, mein höchster Trost auf Erden</i> (4)	SC 1649	228–229
319. <i>O Herre Jesu Christ, schütz uns</i> (4)		231–232
320. <i>O Herre Jesu Christe, du lieber Heiland mein</i> (-)	csak szepességi forrásokban	41
321. <i>O Herre Jesu Christe, für mich am Kreuz gestorben</i> (4)	csak szepességi forrásokban	50–51
322. <i>O ihr alle, die ihr euch dem Herren vereiniget</i> (-)	Nbg 1531	11
323. <i>O Jesu Christ am Kreuzes Stamm</i> (4)		70–71
324. <i>O Jesu Christ gestorben bist</i> (4)	csak szepességi forrásokban	49–50
325. <i>O Jesu Christ, mein 's Lebens Licht</i> (-)	Martin Behm	140
326. <i>O Jesu Christe, :/:, allmächtiger Herre</i> (4)		253–254
327. <i>O Jesu Christe steh uns bei auf Erden</i> (4)	csak szepességi forrásokban	227–228
328. <i>O Jesu süß, wer dein gedenkt</i> (1)	Martin Moller	114–115
329. <i>O Lamm Gottes unschuldig</i> (-)	Nikolaus Decius	42

■

■

Prax Bln 1661	Leu [Löcse] 1686	Leu [Löcse] 1694	Leu [Löcse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
				•			
•	•	•	•	•	•		•
				•			
	•	•	•		•	•	•
	•		•				
					•	•	
	•	•	•	•		•	
					•	•	
•	•	•	•	•		•	

Sz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
330. <i>O Land deine Missetaten</i> (-)		190
331. <i>O Mensch beweine mit Schmerz</i> (5)	Sebald Heyden	55–56
332. <i>O starker Gott im höchsten Thron</i> (4)	csak szepességi forrásokban	226–227
333. <i>O teures Blut! O rote Flut!</i> (-)	Simon Dach	70
334. <i>O Traurigkeit! O Herzeleid!</i>	Johann Rist	46–47
335. <i>O wie seelig, seid ihr doch ihr frommen</i>	Simon Dach	312–313
336. <i>O Vater der Barmherzigkeit, Brunn</i> (1)	BBr 1531	20–21
337. <i>Omnis mundus jucundetur</i> (4)		30–31
338. <i>Puer natus in Bethlehem</i> (4)		22–23
339. <i>Quem pastores laudavere</i> (1)		19–20
340. <i>Rede, liebster Jesus, rede</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(13)
341. <i>Schau doch! O Herr der Herrlichkeit</i> (-)	Martin Behm	14
342. <i>Schaut ihr Sünder, ihr macht mir</i> (2)	Matthäus Apelles von Löwenstern	66–67
343. <i>Schönster Jesu, liebstes Leben</i> (-)	Georg Lintzner	(8)
344. <i>Seid fröhlich und jubilieret</i> (4)	Nikolaus Hermann	30–31
345. <i>Sollt'ich meinem Gott nicht singen</i> (1)	Paul Gerhardt	315–316
346. <i>Spiritus Sancti gratia</i> (4)		160–161
347. <i>Surrexit Christus hodie</i> (4)		101–102
348. <i>Tut Buß ihr lieben Christen</i> (1)	Johann Reiner	156
349. <i>Traue nicht des Satans Heucheln</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(3)
350. <i>Uns ist gebor'n ein Kindelein</i> (4)	Mi Ges-E 1603	21–22
351. <i>Uns ist ein Kindelein heut' gebor'n</i> (4)	Mi WitR 1560	35–36
352. <i>Valet will ich dir geben</i> (4)	Valerius Herberger	274–275
353. <i>Vater unser im Himmelreich</i> (4)	Martin Luther	196–197
354. <i>Veni Redemptor gentium</i> (4)	Ambrosius	5–6
355. <i>Verzage nicht o frommer Christ</i> (1)	Nikolaus Hermann	192–193
356. <i>Vespera iam venit</i> (1)	Philipp Melancthon	76
357. <i>Viel Tausend Engelein dienen dem Kindelein</i> (4)	csak szepességi forrásokban	28–29

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
358. <i>Viel Trübsal wir ausstehen</i> (1)		155
359. <i>Vita sanctorum decus angelorum</i> (4)		108–109
360. <i>Von Gott will ich nicht lassen</i> (-)	Ludwig Helmbold	78
361. <i>Vom Himmel hoch da komm ich her</i> (-)	Martin Luther	23
362. <i>Vom Himmel kam der Engel Schar</i> (-)	Martin Luther	35
363. <i>Vom Tod wieder erstanden ist</i> (4)		112–113
364. <i>Wach auf mein Herz und singe</i> (2)	Paul Gerhardt	260–261
365. <i>Wach auf, wach auf, du Sünderherz</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(22)
366. <i>Wachet auf, ruft uns die Stimme</i> (4)	Philipp Nicolai	9–10
367. <i>Wag Menschen Herz, wo ist ein Schmerz</i> (-)		72
368. <i>Warumb betrübst du dich mein Herz</i> (1)	Hans Sachs	217–218
369. <i>Warumb bistu so traurig</i> (1)	csak szepességi forrásokban	318
370. <i>Warum soll ich mich fürchten sehr</i> (1)	SC 1649	155
371. <i>Warum soll ich mich denn grämen</i> (-)	Paul Gerhardt	135
372. <i>Was Dank soll ich dir geben</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(21)
373. <i>Was ist der allerhöchste Schatz</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(25)
374. <i>Was fürchtest du Feind Herodes sehr</i> (4)	Martin Luther	33–34
375. <i>Was mein Gott will das g'scheh allzeit</i> (-)	Albrecht von Preußen	147
376. <i>Was quälet mein Herz für Trauen und Schmerz</i> (-)	Johann Flittner	133
377. <i>Was sind doch wir Menschen auf Erden</i> (1)	csak szepességi forrásokban	310
378. <i>Welch ein Übel ist ein Krieg!</i> (-)		223
379. <i>Weltlich Ehr und zeitlich Gut</i> (-)	Michael Weisse	221

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
	•		•		•x		
•	•	•	•	•			
•	•	•	•	•	•	•	
•	•	•	•	•		•	•
	•	•	•	•	•	•x	
•	•	•	•	•		•	
	•		•		•		
•	•		•	•	•		
•	•	•	•				
			•				
•	•	•	•	•			

Ssz. Incipit (letét)	Szerző (szöveg), forrás	Fol. (old.)
380. <i>Wenn ich Herr Jesu habe dich, was frag ich</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(20)
381. <i>Wenn ich nur dich o treuer Gott</i> (4)	csak szepességi forrásokban	238–239
382. <i>Wenn ich im Angst und Not mein Augen</i> (1)	Matthäus Apelles von Morgenstern	117
383. <i>Wenn mein Stündlein vorhanden ist</i> (-)	Nikolaus Hermann	304
384. <i>Wenn wir in höchsten Nöthen sein</i> (1)	Paul Eber	210–211
385. <i>Wenn wird doch mein Jesus kommen</i> (-)	Frey-G 1708	308
386. <i>Wer eine solche Wohnung hat</i> (-)	Anna Sophia von Hessen-Darmstadt	(6)
387. <i>Wär Gott nicht mit uns diese Zeit</i> (-)	Martin Luther	198
388. <i>Wer Gott vertraut hat wohl gebaut</i> (4)	Joachim Magdeburg	236–237
389. <i>Wer hofft an Gott und dem vertraut</i> (4)	Lazarus Spengler	239–240
390. <i>Wer nur den lieben Gott lässt walten</i> (2)	Georg Neumark	240–241
391. <i>Werde munter mein Gemüte</i> (-)	Johann Rist	263
392. <i>Wie 's Gott gefällt, gefällt mir 's auch</i> (1)	Ambrosius Blarer	314
393. <i>Wie herrlich sind die Dinge</i> (-)	Christoph Klesch	149
394. <i>Wie nach einer Wasserquelle</i> (4)	Ambrosius Lobwasser	219–220
395. <i>Wie schön leuchtet der Morgenstern</i> (-)	Philipp Nicolai	213
396. <i>Wir danken dir für deinen Tod</i> (4)	Nikolaus Selnecker	47–48
397. <i>Wir danken dir Herr Jesu Christ, dass du gen Himmel</i> (-)	Nikolaus Selnecker	116
398. <i>Wir glauben all an einen Gott, Schöpfer</i> (-)	Martin Luther	170
399. <i>Wir glauben all und bekennen frei</i> (-)	Michael Weisse	175
400. <i>Wir waren all verloren, gefall 'n in Gottes Zoren</i> (4)	csak szepességi forrásokban	49–50
401. <i>Wo bist du liebster Freund hinkommen</i> (-)	Simon Bornmeister	136
402. <i>Wo Gott der Herr nit bei uns hält</i> (4)	Justus Jonas	197–198

Prax Bln 1661	Leu [Löcse] 1686	Leu [Löcse] 1694	Leu [Löcse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
---------------------	------------------------	------------------------	------------------------	--------------	--------------	-----------	-------------

					•	•	•
			•		•		
•	•	•	•	•	•		
•	•	•	•	•	•	•	•
					•		
•	•	•	•	•			
	•		•	•		•	•
•	•	•	•	•			
	•		•	•			
•	•	•	•	•		•	
	•		•	•			
					•	•	
•	•	•	•	•			

Ssz. Incipit (letét)

403. *Wo soll ich fliehen hin, weil ich
beschweret bin* (4)
404. *Wohl dem, der Jesum liebet, und
dessen* (-)
405. *Wolan, lasst uns anschauen* (4)
406. *Zu dir Herr Christe, setz ich* (4)
407. *Zu dir o Herr Gott alleine* (4)
408. *Zu dir von Herzensgrunde* (4)

Szerző (szöveg),
forrás

Johann Heermann
Anna Sophia von
Hessen-Darmstadt
csak szepességi
forrásokban
And. Frant. de
Hethars
Ambrosius Lobwasser
letét: GE

Fol.
(old.)

211–212
(24)
46–47
235–236
210–211
175–176

■

■

Prax Bln 1661	Leu [Lócse] 1686	Leu [Lócse] 1694	Leu [Lócse] 1700	Bres 1755	GL [Leib]	KG [K]	GSH [SH]
•	•	•	•	•			•
				•			
					•	•	
					•		
					•	•	
•				•			

■

■

ZENTAI KATOLIKUS SZENTÉLYEK (a kora-középkortól napjainkig)

TARI LÁSZLÓ

Középkori templomok Zentán

Zenta első említése a templomához kötődik, ugyanis az 1216-ban II. Endre királyunk által kiadott oklevélben egy birtokajándékozás kapcsán említik a zentai monostort. A király által kiadott oklevél szövege szerint Saul ispán özvegye (aki a Szatmár megyei Mikola település birtokosa) a „zenthai klastromnak” földet és 40 ezüstöt ajándékozott.

A fenn említett zentai monostor kórházat-ispotályt tarthatott fenn, s valószínűleg ennek a működtetésére adta az özvegy a földet és a 40 ezüstöt. Mindezek mellett fontos tényező volt, hogy a Szatmár megyei Saul ispán a befolyásos Sente-Mágocs honfoglalás-kori nemzetséghez tartozott, ez a nemzetség volt Zenta alapítója is (a város innen nyerte a nevét).

I. István király monostoralapításai után, a 11. század végén és a 12. század elején alakultak meg az első nemzetségi monostorok, amelyek kisebb birtokkal és kevesebb szerzetessel rendelkeztek, mint a nagyobb királyi vagy egyházi intézmények. Vidékünk monostorai főként bencés vagy cisztercita rendiek lehettek, figyelembe véve, hogy a közeli régiók monostorait és apátságait nagyrészt az említett szerzetesrendek működtették.

Magyarországon a 12. század végén és a 13. század elején élte fénykorát a bencés rend. Ebben a korszakban létesült az országban a legtöbb bencés monostor, amelyek többnyire nemzetségi monostorok voltak.

Az 1216-ban említett zentai monostor is feltehetően bencés és nemzetségi lehetett, éspedig a Sente-Mágocs nemzetségé. A Csanád megyei monostorok közül is nemzetségekről nyerte nevét: Ajtonymonostora, Hódosmonostor, Izsómonostor, Galádmonostora stb.

A zentai, illetve a többi környékbeli monostor az 1241. évi tatárjáráskor pusztulhatott el, netán a kunok dúlhatták fel őket, mint pl. az aracsi apátságot 1280-ban. Közülük később többet is újjáépíthettek a 14. század folyamán: a Zenta környéki középkori templomok (Mágocs, Karjad, Kalocsa) máig is fellelhető téglamaradványainak kora a 14. századra datálható.

Zenta más vonatkozásban is – már a kora-középkor folyamán – szorosan kötődött a katolikus egyházhoz. Egy 1224-beli határbejárási okmány szerint, a Zentától északra lévő halászó helyek a Tisza árterén, a Budai káptalan tulajdonában voltak. Később (bizonyítottan 1367-től) Zenta városa is a budai káptalan birtokába került.

Zenta kora-középkori történetében meghatározó szerepe volt a budai káptalannak, vagyis az Óbudai Szent Péter és Pál-prépostságnak („Capitulum Ecclesiae Budensis”), amely 1022-től 1648-ig állt fenn. Befolyása a királyra és az ország politikájának alakulására mindig is jelentős volt. A káptalan a 14. századig az ország egyik legnagyobb birtokosává és pénztőke-tulajdonosává vált: még a királynak is kölcsönöket folyósított.

A 16. század elején a budai káptalani prépost az ország fővárosában a legmagasabb rangú egyházi méltóságnak számított: egy személyben volt alkancellár (a királyi kancellária egyik főtisztviselője) valamint a királyné, majd a király titkára is. A Jagellók korában a kancellária szerepe és hatalma egyenesen a királyéval vetekedett.

A káptalan kiterjedt birtokrendszerében Zenta fontos szerepet játszott, mivel a csésztóinak nevezett másik káptalani birtokot is a közelben találjuk. A tiszai átkelőhelynél révjogot gyakoroltak, tehát megállíthatták a folyón közlekedő vagy azon átkelő terményeket, és belőlük vámot vehettek.

Mátyás király zentai tartózkodásakor bizonyára a budai káptalan vendége lehetett, illetve a káptalan templomához tartozó, reprezentatívabb épületben fogadhatták, ugyanis Mátyás király 1458. szept. 11-én Zentán oklevelet (királyi parancsot) bocsátott ki a Zala megyei konvent részére. Zentán ebben az időben minden bizonnyal lehetett már egy, a tatárjárás után újjáépített templom, mellette pedig az egyházi személyek számára kiépített lakhely (ugyanis elképzelhetetlen, hogy a budai káptalannak éppen a legnagyobb vidéki birtokán, Zentán ne lett volna temploma). A király valószínűleg itt pihenhetett meg, ahol mellesleg az uralkodói tennivalóinak lebonyolítására vonatkozó feltételek is adottak voltak.

Hogy hol lehetett Zentán akkor a templom és a főbb egyházi személyek lakhelye – amely a legreprezentatívabb lehetett annak idején a településen – nem tudni. Feltehetőleg a Tisza-parthoz közeli, mai Szép utca közepe

tájékán kellene keresnünk az épület helyét, hiszen jelenleg is ez a legmagasabb pontja a városnak (83,48 m), míg a közeli városközpont már csak 82,41–82,76 m tengerszinti magasságon fekszik.

A 14. század végén Zenta már a káptalan védelme alatt álló, feltörekvő településnek számított. 1494-ben a Ferenc-rendi szerzetesek közadakozásból itt kolostort építettek. 1496. október 21-én II. Ulászló király Zentán utazott keresztül s a várerődítések szemléje közben egy napot a káptalan vendégként itt töltött. A király feltehetően a ferencesek által emelt kolostorban szállt meg.

Miután Szeged városát ugyanő 1498-ban – Buda és Székesfehérvár mintájára – szabad királyi várossá nyilvánította, a káptalani prépost arra törekedett, hogy Szegedhez hasonlóan Zenta is kiváltságos városi státust kapjon, hiszen akkor komoly előjogokhoz jutna a település, kikerülvén ez által Szeged árnyékából.

1502-ben az udvari kancellárián szolgált felsőszelestei Gosztonyi János, a későbbi budai káptalani prépost. Gosztonyi 1503-ban esztergomi kanonok lett, s a király francia feleségének (Candale-i Anna, Foix-i hercegnő) tolmácsa, majd titkára; 1506. március 21-étől budai prépost (a káptalanoknál az első, oszlopos kanonok-prépost), majd az év végére váci püspök.

1506 elején beteljesedett az Anna királyné melletti szolgálat érdeme és befolyása: Gosztonyi a budai káptalan érdekében előterjesztést tett, amelynek alapján a káptalan birtokát, Zenta városát II. Ulászló királyi kiváltságlevélben részesítette. Ennek értelmében 1506. február 1-jén Zenta szabad királyi város lett, s az ezzel együtt járó kedvezmények, csakúgy, mint Szeged esetében, ezentúl már Zentára is érvényesek voltak.

A királyi kiváltságlevelet Gosztonyi János, mint a királyné őfelsége titkára („Secretarii Reginalis Maiestis”) írta alá. Az oklevél – a kor formai szabványainak megfelelően – tartalmazza a kiadás előzményeire vonatkozó adatokat, a királynak az egyházhoz való viszonyulását, majd a legfontosabb rész következik: Zentát és az ott lakó polgárokat kivétel nélkül felruházza mindazon szabadalmakkal és előjogokkal, amelyekkel Szeged városa is rendelkezik. Az oklevél végül a város címeres pecsétjének a rajzát közli, hangsúlyt téve a pecséthasználat jogára, illetve az oklevél királyi pecséttel történő hitelesítésére.

Zenta város viszonylag rövid ideig, mindössze húsz évig gyakorolta e kiváltságos városjogokat; a mohácsi csata után, a Budát elfoglaló törökök egy része szeptember végén a Tisza mentén visszavonult, s ennek nyomán pusztult el Zenta is, melynek kőből épült keresztény templomát feltehetőleg lerombolták. A templom és Ferences-rendi kolostor anyagát valószínűleg hasznosíthatták valamire.

Középkori helységek és templomok Zenta határában

A mai értelemben vett Zenta határában a kora középkor folyamán több település is létezett, amit nemcsak okiratok bizonyítanak, hanem templomaik megmaradt romjai, amelyek a 19. századig többnyire még láthatóak voltak. Zenta és a határában lévő települések (Mágocs, Bátka, Csésztó, Kalocsa, Karjad, Likasegyháza, Tornynos, Kevi) a török hódoltság alatt szinte teljesen elpusztultak.

Az elpusztult falvak lakóházai, amelyek vert földből, nádból, fából és egyéb korhadó, gyúlékony anyagból készültek, megsemmisültek a középkor folyamán. Egyedül a falvak kimagasló pontjain téglából és terméskövekből épült román vagy gót stílusú templomok dacoltak még századokon át az idő viszontagságaival, mígnem a 19. század folyamán a tanyai népesség a házak alapozásához, építéséhez, az udvar kövezéséhez stb. széthordta és felhasználta ezen megszentelt kövek maradékát is.

Dudás Gyula (1861–1911), zentai helytörténész az 1880-as években érdemben is foglalkozott a város határában lévő, egykori templomok és települések még látható romjainak a feltárásával. Régészeti kutatásainak, munkálkodásának eredményeit az *Archeológiai Értesítő*ben tette közzé, illetve a zentai *Heti Lap* Tárca rovatában, A zentai régi romok címmel. Ezt írja:

Vidékünk építészete az építészeti anyag hiánya és silánysága miatt a hajdankorban általában nagyon fejletlen s nagyon gyarló volt. A kőben és fában egyaránt szegény vidék, milyen Bács–Bodrogh vármegye egész területe, legkevésbé sem kedvez az emlékszerű építészetnek, s innen van, hogy vidékünkön nem emelkedtek nagyobb szabású épületek. Egyébiránt azon kis helységekben, melyek Zenta mai határában

is elterültek, nem is volt szükség valami sok s valami nagyobb szabású épületre, sőt bátran el lehet mondani, hogy azokban ilyenek, talán a templomokat kivéve, nem is voltak. A ma létező romok legalább ezt igazolják. A Zenta város határában létező romok, melyek az egykori helységek nyomait jelölik, szintén templom-romok.”¹

A Zentához közeli középkori települések – földrajzi adottságaikat figyelembe véve – mind folyóvíz mellettiek voltak. Néhányuk területe már a népvándorlások idején, illetve azt megelőzően is lakott volt: Mágocs és Bátka a Tisza mellett; Csésztó, Kalocsa és Karjad az Oromparton a Tisza árterének vonzásában; Likasegyháza, Tornyos és Kevi pedig a Csík-ér mellett (mely korábban bővízűbb volt, s még hajóztak is rajta).

E falvakat javarészből a 16. században említik a különféle összeírások, adónyilvántartások, s közülük már csak Tornyos és Kevi maradt meg, illetve települt újra. A többi középkori település és templom helye már csak a korabeli elmondások, leírások, régi térképek, amatőr kutatások és hivatalos régészeti feltárások alapján azonosítható be. Az egykori templomok romjaiból mára már csak kevés téglatörmelék maradt meg, az is főként azokon a helyeken, ahol később nem építettek újabb objektumot. A törmeléket időről időre a szabadban elvégzett mélyszántások hozták-hozták felszínre.

Jelenkori és volt templomaink

I. AZ ELSŐ SZENT ISTVÁN TEMPLOM (1756 – 1769)

Az 1697. évi zentai csata után bő fél évszázaddal, 1755-ben alakult újra katolikus egyház Zentán, miután Mária Terézia uralkodónő 1751-ben létrehozta a Tiszai Korona-kerületet, s elrendelte a többnyire lakatlan terület benépesítését katolikus lakossággal.

A Zentára visszatelepedett, főként magyar katolikus lakosság vallási igényeit eleinte a Szabadkáról idejövő papság biztosította, de a kalocsai érsekség 1756-os összeírásából tudunk arról, hogy 1755-56 között, a mai városháza piac felőli részén állt a Szent István tiszteletére emelt, padló nélküli, meszeletlen falú, téglából épült templom, amelyben kb. 300-an fértek el.

¹ *Heti Lap*, 1888 (1/32), Zenta.

Tornya nem volt, csak három oltára, haranglábat 1756-ban kapott. A templom az 1769. évi nagy tűzvészben leégett.

2. A MÁSODIK SZENT ISTVÁN TEMPLOM (1770 – 1911)

Kamarai segélyből 1769 és 1770 között gyorsan felépült az új, provinciális barokk stílusú, már templomnak nevezhető, hagymakupolás toronnyal ellátott épület. Az egyhajós, három través (mezős), félköríves szentélyzáródású épület belseje a travébordák és felsőpárkányzatok hangsúlyozásában és díszítésében egységes képet mutatott; a hajó szférikus cseh boltozatú volt. A főoltár két kettős oszlopon állt, ennek keretébe helyezték az 1845-ben festett főoltárképet: a nagy magyar realista festő, Barabás Miklós 314,5x157 cm nagyságú festményén az látható, ahogy Szent István felajánlja Magyarországot Szűz Máriának. Ugyancsak Barabás festette a két mellékoltár képét is: Mária mennybe emelését és Krisztust a keresztfán (méretük: 221x110 cm).

A szentély 1911-ben, a zentai városházán keletkezett hatalmas tűz következtében, mely a templomra is átterjedt, megsemmisült. A három oltárképet szerencsére még idejében sikerült kimenteni. 1914-ben már egy új, kéttornyú templom építésének terve rajzolódik ki, ám a közbejövő első világháború előbb késlelteti, majd az új délszláv állam hatóságai végül megátolják a templom befejezését.

3. A HARMADIK SZENT ISTVÁN TEMPLOM ÉPÍTÉSE (1911–1947)

A zentai katolikus hitközség és a város legnagyobb építkezése – a historizmus szellemében – a félig felépült Szent István bazilika volt. Építéstörténetét a bonyolult jogi, költségvetési és a két világháború közötti felekezeti ellenségeskedés és türelmetlenség jellemezte. Ha teljesen felépül, a város egy olyan impozáns nagytemplommal gazdagodott volna, amely hosszabb távon befolyásolhatta volna Zenta gazdasági és kulturális fejlődését.

Mivel a templom a Fő térre épült, a tervező, ifj. Hudetz János számára elsődleges szempontnak bizonyult a minden oldalról jól látható templom párosítása a művészi formaalkotással. A városfejlődést is szimbolizáló

bazilika a szecesszió után a historizmusnak – az akkori magyar építészet másik markáns irányzatának – a jegyében született. A historizmus a régi építőművészeti korszakokhoz: a romanikához és a gótikához nyúlt vissza, és ezeket próbálta meg továbbfejleszteni. A monumentálisnak elképzelt zentai templom terve a jellegzetes neoromán stílusjegyeket viselte magán, s hatással volt a szegedi Fogadalmi templom építőjére, Foerk Ernőre. Utóbbi tervei alapján 1914–1930 épült fel a szegedi nagytemplom, amely több ponton is hasonlóságot mutat Hudetz zentai templomával.

A zentai templom a faleyenesig kétharmad részben elkészült 1918-ra, viszont az első világháború utáni impériumváltás következményei és az anyagi források hiánya folytán teljesen leállt az építkezés. A félig kész templomot az 1930-as években fallal körülkerítették; a második világháborút követően, 1947-ben végleg elbontották.

4. PLÉBÁNIAPALOTA – SZENT ISTVÁN KIRÁLY-TEPLOM

A plébániapalota az egyik legszebb és legsikerültebb építészeti alkotás Zentán. 1907 és 1909 között épült, Berzenczey Domokos városi főépítész tervei alapján, neoreneszánsz jegyekkel kevert neobarokk stílusban.

A Fő tér felőli homlokzatot középen kiemelkedő gazdag díszítéssel (rizalittal) hangsúlyozták, amely az épületet ünnepélyessé teszi. Az épületben kapott helyett a zentai Városi Múzeum, s déli szárnyának emeletén 1974-ben nyílt meg az állandó néprajzi részleg.

A plébániapalota földszinti részén 1929-ben ún. szükségkápolnát alakítottak ki, mely az 1911-ben leégett és elbontott főtéri templomot szándékozott ideiglenesen pótolni. Bár az új templomot 1914-ben elkezdték építeni, a munkálatok abbamaradtak. A plébániapalota földszintjén létesült kápolnát-templomot az 1970-es évek elején tovább bővítették, ezzel lényegesen növelték a befogadóképességét. Jelenleg itt őrzik Barabás Miklós értékes oltárképeit, melyek eredetileg az 1770-ben épült Szent István templom számára készültek.

5. JÉZUS SZENTSÉGES SZÍVE TEMPLOM

Az alsóvárosi, akkor második zentai templom 1893–1896-ig épült neogótikus stílusban, a magyarkanizsai születésű Szilágyi János budapesti építész tervei alapján. A templom beltere nagyméretű, tetszetős, oszlop- és boltívdíszei visszafogottak. A főoltár is gótikus stílusban készült.

Méreteit tekintve a legjelentősebb templom a községben. A templom háromhajós (csarnokos), tornya 52 m magas, s négy kisebb torony díszíti. Eredeti négy harangja az ismert bajai harangöntő mester Boditsy Sándor műhelyében készült 1896-ban, s Császka György kalocsai érsek ajándékozta a templomnak, de a főoltár melletti két nagyméretű színes üvegtrázs is az érsek adományaként került a templomba: az egyik Szent György vitézt, a másik Szent Imre herceget ábrázolja (ezeket ma is a templom főbb értékei között tartják számon). Az üvegtrázsokat Pór Sándor készítette Szegeden 1895-ben.

A templom első orgonája a jägerndorfi Rieger testvérek gyárából került ki; 2012-ben az ausztriai feldbachi plébánia egy használt hangszert adományozott a zentai plébániának. E használt adomány orgonából és az eredeti Rieger hangszerből egy teljesen átépített orgona létesült a zentai Jézus Szíve templom részére, melyet 2013-ben avattak fel. Az új hangszer a régió legnagyobb működő hangversenyorgonája, amely lehetővé teszi az igényes egyházzenei és egyéb kulturális rendezvények megtartását.²

A toronyóra és szerkezete Emil Schauer toronyóra gyárában készült Bécsben 1896-ban (napjainkban már elektromos meghajtású). A templomot 1896. szeptember 3-án avatta fel Appel Ede plébános. A templom melletti parókia 1897-re készült el. A templom és plébánia aktívan részt vállal a zentai művelődési rendezvények szervezésében. Eseményeik sorából kiemelkedik az évente megrendezésre kerülő Zentai Egyházzenei Fesztivál.

6. PÁDUAI SZENT ANTAL-TEMPLOM

A téglarchitektúrás, neogótikus stílusú templom 1909–1910-ig készült, Berzenczey Domokos városi főmérnök tervei alapján. A templom a

² bővebben lásd Borbély Zoltán kötetünkben szereplő írását a old.-old. között (szerk. megj.).

téglaépítészet remek alkotása, sárga és piros homlokzati téglából épült, gótikus homlokzati elemek felhasználásával. A 10 × 22,5 m területű épület csillagboltozatú, fedett latin kereszt alakú. Építtetője Keczei Mészáros Mihályné született Nikolits Irén, aki a templomot néhai férje és egyetlen fia, Géza emlékére emeltette. Felszentelésére 1910 októberében került sor. A templom mögötti részben a vele egy időben épült neogótikus parókia található: a neogótikus épület homlokzatát romantikus elemek díszítik.

7. SZENT FERENC-VIKARIÁTUS ÉS -TEPLOM

Zenta a két világháború között az ún. Kolónia városrész kiépítésével nyugat felé fejlődött. A növekedéssel szükségessé vált egy újabb templom építése, mivel a belvárosi templom építése nem folytatódott. A négytraverzes, gót és román elemek keveredésével elképzelt, 33x10 m alapterületű, toronnyal ellátott téglatemplom Guelminó János ismert zentai építész tervei alapján készült. Az épület alapkövét 1938-ban helyezték el, a felszentelésre pedig 1939 szeptemberében került sor.

8. LISIEUX-I KIS SZENT TERÉZ KÁPOLNA

A mindinkább nyomasztó lakás gondok enyhítésére 1909-10 között mintegy 450 munkásházát építettek fel Zentán. A telkek között két nagyobbat beépítetlenül hagytak, leendő iskola illetve templom számára. Ezzel létrejött Zenta város új negyede, melyet Munkásteleppnek, illetve Újfalunak nevezett el a köznyelv. Ahogy az elkészült munkásházákba beköltöztek az új lakók, igény mutatkozott egy templomra is a Munkástelepen.

A kalocsai érsekség 1912-ben szervezte meg a munkástelepi káplánságot, és ezzel létrejött az itteni egyházközség. 1913 áprilisában a munkástelepi lelkesedés azon fáradozott, hogy egy imára hívó kisharangot beszerezzenek, a városi tanácsot pedig arra kérték, hogy állíttassa fel a haranglábat. A haranglábat a tér délkeleti sarkában helyezték el.

A munkástelepi templomépítés azonban már a kezdeteknél elakadt, nemcsak az 1914-ben kitört világháború okán, hanem a már folyamatban lévő belvárosi kéttornyú új templom építése miatt is. Viszont 1913. szeptemberében

tember 6-án ünnepélyes megnyitóval megkezdte működését a Munkástelepi Eötvös iskola (a későbbi Thurzó Lajos általános iskola). Ezt követően az intézmény egyik emeleti termében tartották meg a szentmiséket s más szertartásokat, vagyis ideiglenes jelleggel részben megoldódott az itteni hívek lelki gondozása.

1924-ben a tér északi felén egy tetővel ellátott ideiglenes kápolnaszerűséget állítottak fel. Ez valójában egy szabadtéri fedett oltár volt, amelynek a déli irányba néző oldala nyitott volt. Ezt a jelesebb egyházi ünnepeken és rendezvényeken vették igénybe.

A nehézségek és a kedvezőtlen körülmények ellenére a munkástelepi hitközség elhatározta, hogy építeni fog egy paplakot, s annak területére egy 15 m hosszú és 6 m széles kápolnát. 1928. október 7-én tették le a kápolna alapkövét, s nem egész nyolc hónap alatt elkészült a plébánia és az utca felőli kápolna, melynek felszentelésére 1929. június 30-án került sor. A kápolna oltárképét, amely Kis Szent Terézt ábrázolja, Keczei Mészáros Mária ismert amatőrfestő készítette.

Az 1970-e évekre a szűkös kápolna már nem tudta befogadni a híveket, s fel is merült a templomépítés ötlete, de az egyház nem kapott erre engedélyt. Sóti Imre plébános ezt úgy oldotta meg, hogy az addigi plébániát átalakíttatta belső templomtérre és a már meglévő kápolnához kapcsolta, valamint építtetett egy új plébániát a kápolna folytatásaként. Az új plébánia alapkövét 1976. október 3-án, Kis Szent Teréz búcsúja napján helyezték el.

Az 1980-as évek elején tovább bővítették és csinosították a kápolna belterét. Ennek keretében került sor 1987-ben, a főbejáratnál balra, egy kisebb Lourdes-i barlang kialakítására. A szentély belseje 1990-ben nyerte el végső formáját.

9. LISIEUX-I KIS SZENT TERÉZ EMLÉKTEMLOM

Amikor 1912 nyarán a városi közgyűlés arról döntött, hogy templom- és plébánia építésére átengedi a munkástelepi Gróf Serényi-teret, senki sem gondolta volna, hogy több mint 80 évet kell majd várni annak megvalósítására, hogy ezen a téren felépüljön a templom.

Az első világháború után kialakult politikai és gazdasági helyzetben azonban csak egy kisebb kápolna építésére volt lehetőség. Változást, illetve az ehhez szükséges feltételeket a második világháború utáni első szabad helyhatósági választások hozták meg, pontosabban az 1992-ben megalakult új zentai önkormányzat, mely testület az egyházakkal való viszony tekintetében alapvető politikai és társadalmi irányváltást hajtott végre.

A Képviselő-testület akkori elnöke, Tóth Horti Gábor (akitől az emléktemplom alapgondolata, ötlete származik), 1994 nyarán felajánlotta a Kis Szent Teréz egyházközségnek a kápolnával szemben lévő Szabadság teret egy templom építésére. Ugyanis közelgett az 1997-es év, azaz a zentai csata 300 éves évfordulója, s ennek a fényes győzelemnek egy templommal szerettek volna emléket állítani (a zentai csata emléktemploma), mely évforduló egybeesett Kis Szent Teréz halálának a 100. évfordulójával is.

A kezdeményezésre pozitívan reagált az egyházközség, s még 1994 szeptemberében Nagy József plébános kérvényt adott be az önkormányzathoz templom építésére. A templom alapkövét 1996. szeptember 11-én, a város ünnepén, a zentai csata évfordulóján tették le, s Nagy József plébános vezetésével megszakításokkal húsz éven át épült. Tervezője Tóth Vilmos magyarkanizsai műépítész.

A templomot 2017-ben, a város ünnepén szentelték fel. Érdekessége, hogy kézzelfogható jelként beépültek az 1914-ben megkezdett, s az első világháború végéig csak részben felépült főtéri Szent István templom oszlopai, oszlopfői. A templomtér belső igazi dísze valójában a kupolák fa szerkezete. Az oldalfalakat 24 ablak díszíti, amelyekbe a magyar szentek és boldoggá avatottak vitrázs-képei kerültek (Papp Korhecz Zsuzsanna szabadkai restaurátor munkája).

A templom beltere három részből áll: a középső részen 100 ülőhely, míg a két oldalkupola alatti részben 200-200 ülőhely található. Az objektumot a puritán egyszerűség jellemzi. A különálló és diadalkapuként is szolgáló templomtornyok a győzelmet sugallják, a kupolák pedig Makovecz Imre építész formai és szerkezeti megoldásaira emlékeztetnek. A templom három tornya a zentai csata háromszázadik évfordulóját, a három kupola pedig a földből feltörő rügyként a jövőt, az új életet szimbolizálja.

Kápolnák a város területén

Eredetileg a keresztény kápolnákat a vértanúk sírjai fölé emelték, később a plébániatemplomoktól távol eső településeken, szállásokon, temetőekben, utak mentén, tehetősebb családok palotáiban létesítették, de jelen vannak a nagyobb templomok mellékhajóiban is, mint keresztelőkápolnák, vagy sírkápolnák, emlékkápolnák stb. [(ha egy kápolnának külön lelkésze van, azt hívják tulajdonképpen káplánnak (capellanus)]. De emeltek már neves történelmi események (ütközetek) színhelyén, vagy amelyeket fogadalomból építettek családok, egyének.

Az érseki, püspöki paloták szerves részei a kis befogadóképességű, alig néhány férőhelyes házi kápolnák, amelyek az egyházi méltóság személyes hitéletét szolgálják, de rendelkeznek házi kápolnával a szerzetesrendek otthonai, noviciátusok, teológiai intézmények, idős-otthonok (misézőkápolna) stb.

I. A MAJOROS-CSALÁD SÍRKÁPOLNÁJA

A zentai kápolnák közül a legrégebbi a felsővárosi köztemetőben 1889-ben emelt mauzóleum. A neves Majoros-család temetkező helyéül szolgáló mauzóleumot (sírkápolnát) Majoros István, volt zentai főbíró, országgyűlési képviselő emlékére állították. A kápolna félköríves záródású, kolostorboltozatú, neobarokkos épület. A családi kápolnához vezető sétány mentén a közelmúltban urnafalat alakítottak ki.

2. A SZENT ANNA KÁPOLNA

Az alsóvárosi temető főbejárata végén lévő Szent Anna-kápolnát Kalmár Antal és neje, Zabos Anna illetve Döme Verona építettek a család végső nyugóhelyéül. A kolostorboltozatos, ötszöges szentélyzáródású, későklasszikus manírú, szép karcsú toronnyal ellátott épületet 1903-ban, halottak napján szentelték fel. Becses értéke a kápolnának a szentélyben lévő Szent Anna oltárkép. 1903 végén a kápolna elé kálváriát emeltek, s a kápolna 1960-as évekbeli kibővítésekor egybeépítették a kálváriával,

■
megbontva ezzel harmonikus építészeti egységét. Tornyát 1941-ben ágyútalálat érte, s felújításakor már nem az eredeti állapotában hozták helyre.

3. A ZENTAI KÓRHÁZKÁPOLNA

Az 1833-ban alakult zentai Szent László kórház első kápolnáját 1942-ben alakították ki, a kórház legrégebbi részében egy külön szobában, amely oltárral és padokkal rendelkezett. Ez a kápolna 1945-ig működött.

A második kórházkápolnát 1991-ben kezdték el építeni, egy külön erre a célra kijelölt kórházudvari területen. A szentmisével egybekötött alapkövetételre 1991. okt. 25-én került sor. Az építkezési terveket dr. Berecz Ferenc szobrász, valamint Boros Gyevi Ottília és Boros Gyevi Vendel építészmérnökök készítették el. Az alapozási munkákat a zentai, felsőhegyi és tóthfalusi hívők, míg a többi munkát az adai Obnova vállalat végezték el. Az építkezés anyagi hátterét munkaszervezetek és magánszemélyek adományai biztosították.

A kápolnaépítés koordinátora Nagy József esperes, a Kis Szent Teréz templom plébánosa volt. Az ökumenikus kápolnát 1994. október 2-án szentelte fel msgr. Péntes János szabadkai megyéspüspök és dr. Irinej Bulović görögkatolikus püspök. A kápolna Szent László és Szent Lukács nevét viseli, méretei: 19x13,5m. Bejárata olyan széles, hogy a fekvőbetegeket ágyastól be lehet vinni. Az oltár úgy van felállítva, hogy római katolikus és pravoszláv istentiszteleti igényeknek is megfeleljen.

4. A KRISZTUS KIRÁLY CSALÁDI KÁPOLNA

Zenta első családi kápolnája a Város körüli út 51. szám alatt található. Borbély Zoltán és Miklós Réka tervezték és építették. A kápolna különlegessége, hogy egy lakóház szobájaként és zenei gyakorlóteremként is funkcionál, ugyanis a tervezők hivatásukból kifolyólag mindketten kötődnek az egyházi zenéhez. A négyzet alakú imaterem szélessége 4, magassága 3,8 méter.

A bejárattal szemközti falon egy rézlemezen Krisztus, mint mandorlából kilépő Pantokrátor látható, aki a szívére mutat, így Ő az irgalmas Bíró. Az

Izajás próféta könyvéből származó írás, ami körbefut a falon, egyben annak is jele, hogy kápolnában a középkori zsolozsmahagyomány mindennapi, megélt énekelt imádság is: „Dominus enim iudex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.” (Az Úr a mi bíránk, az Úr a mi törvényhozónk, az Úr a mi királyunk, ő üdvözít minket. Iz 33,22). A sárgaréz oltárkép alatt egyedülálló jelenség a lenyitható ágy, amely messziről „tridenti” oltárra hasonlít. Az oltárkép grafikai munkáit a horgosi Szabó Erdélyi Gabriella készítette, míg a számítógépes grafikák Lakatos Tibor (Újvidék) és Borbély Zoltán munkái.

A belső berendezés hársfából készült; a padok, az asztal, az ágy világos színe egyfajta modern bencés jelleget kölcsönöz a térnek és a hangsúlyt a zentai Jézus Szíve templomból származó régi padlócsempéknek a mintázatára irányítja, melyben szintén jelen van a bútorzat törtfehér színe. A templomtól ajándékba kapott, eredeti, több mint 120 éves szakrális hangulatú díszes kőlapok már csak itt láthatók: a templom felújításakor a régi padlócsempékből sikerült annyit megmenteni, amennyi elég volt az új házi kápolna padlóburkolatához.

A házi kápolna meghatározó stílusa, az abszolút kortárs jelleg, a letisztult, bencés hangulatra utaló formák, színek, és az épület maga is egyfajta ökumenikus imateremre utalnak. Különleges dísz: a hosszanti függőleges vitrázsablak. Krisztusi (vörös), valamint főünnepi (aransárga) színei, elegánsan visszafogott ólomüveg díszei mintegy körbefonják a központi tagolásból származó fakeresztet.

A kápolna avató szertartására 2018. november 25-én, vasárnap, ünnepélyes keretek között, meghitt közösségi hangulatban került sor. Az ünnepi vesperást Ft. Szakály József szabadkai címzetes főesperes vezette.

A kápolnában található egy hárommanulálos digitális Hoffrichter gyakorlóorgona. A tér alkalmas különböző kisebb rendezvények, közös zsolozsmák, lelkigyakorlatok lebonyolítására 25 személyig. A Krisztus Király kápolna jelenleg kóruspróbák, kántorképző csoportfoglalkozások, énekórák, Házás Héttvége-találkozók színhelye.

A ház, illetve kápolna építési munkálatait a következő vállalkozások és magánszemélyek végezték:

- rézmunkák: Kovács István, SZR Stari Zanati Mesingar (Szabadka);
- bútorzat: Huszár Zsolt, asztalos, SZR Platan (Tornyos), nyílászárók: Törteli Róbert (Zenta); ólomüveg betét: Mészáros Rudolf, Kovács József, M&K Tiffany (Szabadka);
- padlócsempe: adomány, Jézus Szentséges Szíve Plébánia;
- külső vaskeresztek: Gábor Tibor Kovács (Illyefalva, Románia);
- festés: Viakter Attila (Zenta), felirattervezés: Miklós Réka, Trifke Soft D.O.O.

IRODALOM:

- Valkay Zoltán, *Zenta építészete*. Újvidék 2002.
- Gombos Szabó Zsófia, *Zenta katolikus egyházközségeinek története*. Újvidék 2010.
- Tari László, *A zentai Lisieux-i Kis Szent Teréz-kápolna és Emléktemplom*. Zenta 2017.
- Milorad Čurčić – Tari László – Vigh Ágoston, *A zentai kórház története (1833–1998)*. Zenta 1999.
- Dobos János, A középkor. In: *Zenta monográfiája I*. Zenta 2000.
- Fábri Jenő, *Zenta története 1526-ig*. Zenta 1965.
- Ugróczi Ferencz, *Zentai ütközet*. Szeged 1816.
- Dudás Gyula, A zentai régi romok. *Heti Lap*, I/32 (1888. augusztus 5.) Zenta.
- Korek József, Zenta középkori templomhelyei. *Kalangya*, XIII/8-9 (1944. szeptember 15.)
- Szekeres László, *Középkori települések Északkelet-Bácskában*. Újvidék 1983.
- Hovány Lajos, *Vizeink nyomában. Különös tekintettel Északkelet-Bácskára*. Szabadka 2002.
- Foltiny István – Korek József, *A csecstói középkori templom és temető*. In: Bartucz Lajos (szerk.), *Az Alföldi Tudományos Intézet Évkönyve I*. Szeged 1944–45, 149.
- Győrffy György, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*. Budapest 1966.

Dudás Gyula, *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. I.*
Zombor 1896, 246.

Dudás Andor, Középkori épületrom Zentán. In: Trencsény Károly
(szerk.): *Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve.*
XXVII/3 (1911) Zombor, 177–178.

Gubitza Kálmán, Régészeti emlékek a Tisza vidékéről. In: Trencsény
Károly (szerk.): *Bács-Bodrogh Vármegyei Történelmi Társulat*
Évkönyve. XX/4 (1904) Zombor 1.

FORRÁSOK:

Történelmi Levéltár Zenta (a továbbiakban TLZ), F. 315 Térkép-,
tervrajz- és vázlatgyűjtemény. Kataszteri térképek.

TLZ, F: 002 Kéziratgyűjtemény, az Emléktemplom építkezési
dokumentumai.

TLZ, F: 381 Joca Vujity gyűjteménye, 14. sz.

TLZ, F. 278. Kataszteri Hivatal (1797–1918); indikációs térképek
1876. 79-es, 80-as szelvény.

TLZ, F: 385 Zentai újságok gyűjteménye, Összetartás 1913.

TLZ, F: 385 Zentai újságok gyűjteménye, *Sentai újság* 1928.

TLZ, Zentára vonatkozó újságcikkek, 1996, 1997, 2000, 2008.

Városi Múzeum, Zenta: *Sentai Friss Újság* 1928, 1929.

A BÖLCSŐHELY NÉPDALAI
Bartók Béla gyűjtőútjai Temes és Torontál vármegyékben

SZEKERNYÉS JÁNOS

Az Egyiptomban fölszedett betegség, a bronzkór oltotta ki 1888. augusztus 4-én a 33 esztendőes okleveles mezőgazdásznak, Bartók Bélának (1855–1888), a Nagyszentmiklósi Állami Földműves Iskola igazgatójának, a *Gazdasági Tanügy* szerkesztőjének az életét. A két gyermekkel – a hét esztendőes Bélával és a hároméves Erzsébettel – özvegyen maradt Voit Paula (1857–1939) tanítónő arra kényszerült, hogy felszabadítsa, kiűrtse a tanintézet igazgatói lakását, elhagyja az Aranka-menti települést is, mivel a községben vagy környékén nem talált szabad, megpályázható oktatói állást. Zongoraleckék adásából biztosította az elárvult család megélhetését. Kitartó, hosszas és körülményes érdeklődés, levelezés után az Ugocsa vármegyei Nagyszöllősen jutott végre 1889-ben katedrához, amelyről 84 gyermeket pallérozott havi 27 forintos fizetésért. Szerencséjére segítőtársául szegődött áldozatkész nővére, a nyolc évvel idősebb Voit Irma (1849–1941), aki aztán élete végéig támasza maradt. A család 1893-ban Besztercére, majd 1894-ben Pozsonyba, a „diéták városába” költözött, miután Bartóknénak sikerült kineveztetnie magát korábbi alma matere, a Pozsonyi Magyar Királyi Állami Tanítónőképző Intézet gyakorlóiskolájának az oktatójává.¹

Elköltözésüket, távolba szakadásukat követően sem szakadt meg teljesen Bartókék kapcsolata Nagyszentmiklóssal és a Bánsággal. Tizedik életéve betöltésekor a gyermek Bartók Béla levélben köszönte meg 1891. március 25-én nagybátyjának, Bartók Gézának, a *Torontál Vármegyei Gazdasági Egyesület Értesítője* című közlőny szerkesztőjének születésnapjének jókívánságait. A nagyszülők – a gazdatiszt, majd iskolaigazgató Bartók János (1817–1877) és Ronkovics Matild (1825–1885), a nagykomlói jegyző lánya – 1845-ben kötött házasságából 11 gyermek született, akik közül kilencen érték

¹ Ifj. Bartók Béla, *Bartók Béla életének krónikája*. 2. kiadás, Vásárhelyi Gábor (szerk.), Budapest 2021, 18–19; Szekernyés János, *Bartók Béla és a Bánság*. Temesvár 2006, 27–28.

meg a felnőttkort. A szenvedélyes levélíró, özv. Bartók Béláné Voit Paula rendszeresen váltott hosszabb-rövidebb üzeneteket, üdvözlőket férje rokonaival, valamint a barátokkal és a közeli ismerősökkel. Az Aranka-parti községbe címzett leveleiben rendszeresen beszámolt fia előmeneteléről is, aki a nagyszöllősi polgári iskolában, a beszercei, nagyváradi, majd a pozsonyi gimnáziumokban végezte középfokú tanulmányait, ezt követően pedig a budapesti zeneakadémián, Koessler János (1853–1926) és Thomán István (1862–1940) növendékeiként tanult tovább. A szoros és eleven köteléknek tulajdonítható, hogy a végzős diákot szülőhelyére, Nagyszentmiklósról hívták, hogy itt adja pályája első önálló hangversenyét. A koncertet kiterjedt levelezés, hosszas előkészítés és egyeztetés előzte meg. 1903 februárjának elején elküldte részletes műsorát Nagyszentmiklósról, egyértelműen leszögezve és kikötve: „...persze *csakis* úgy játszom, ha én vagyok az I.” A kitétel a nagyszentmiklósiaknak az a szándéka provokálta ki, hogy Ábrányiné Wein Margitot (1861–1948) is szeretnék volna felléptetni a hangversenyen. Bartók március derekán levelet írt édesanyjának, s ebben hosszan részletezte a felmerült szervezési gondokat, nehézségeket: nem kívánt túl korán Nagyszentmiklósról utazni, félt a melegtől, a portól, a száraz alföldi levegőtől... Személyesen beszélni akart a hangversenyéről a Budapesten tartózkodó Jurkovic Ottmár járási főügyessel, de végül elkerülték egymást. Édesanyja egyik levelében javasolta, hogy írjanak Bartók koncertjéről a pozsonyi és a budapesti lapokban, a fiatal művész ellenben azt válaszolta:

„Ugyan minek tetetnök ki az újságba, hogy én játszottam Nagyszentmiklóson? Hát az olyan nevezetes esemény?”²

A Pozsonyból a fővárosba felutazott édesanyja, valamint Elza húga társaságában szállt fel Bartók Béla Budapesten a Délmagyarországra tartó vonatszerelvényre. A Torontál vármegyei Valkány községből 1903. április 11-én közös levelezőlapot írtak Pozsonyba Voit Irmának. Húsvéthétfőn, 1903. április 13-án a Fekete Sas Szálló nagytermében került sor Bartók Béla nagyszentmiklósi hangversenyére, első önálló nyilvános fellépésére, amelyet

² Ifj. Bartók Béla, *Bartók Béla műhelyében*. Budapest 1982, 108–109.

a *Felső-Torontál* márciusi és áprilisi lapszámaiban többször is beharangozott. Az ifjú zongoraművész a következő műveket adta elő: Chopin cisz-moll noktürn, e-moll etűd és g-moll ballada; Beethoven Esz-dúr szonáta; Schubert Esz-dúr impromptu; Paganini-Liszt e-moll etűd; Saint-Saëns keringő; valamint előadta saját, *Ábránd* és *Tanulmány balkézre* című zongoraműveit is. Műsora minden számát játszotta már korábban, csupán Chopin g-moll balladáját tanulta be kimondottan a nagyszentmiklósiak kedvéért s az *Ábrándot* most játszotta először népeesebb publikum előtt. „A hangversenyt nagy közönség hallgatta végig, kiket valósággal elragadott a fiatal művész remek játéka. A hangverseny végén valóságos virágésót zúdítottak a művészre és tisztelői óriási babérkoszorúval jutalmazták Bartók mesteri játékát” – jegyezte meg 1903. április 19-i számában közölt tömör beszámolójában a *Felső-Torontál* riportere. Nagyobb terjedelemben, bővebben és részletesebben foglalkozott az eseménnyel ugyancsak 1903. április 19-én megjelent számában a *Nagy-Szent-Miklóser Zeitung*.³

Bartókék közel egy hétig időztek az Aranka-menti településen. Felkeresték nagyszentmiklósi éveik színtereit, emlékhelyeit, lerótták kegyeletüket a temetőben, és sorra látogatták a család rokonait, jóbarátait, s a fiatal Bartók Béla a házigazdák unszolásának engedve időnként zongorához is ült. Több rögtönzött házi hangversenyt tartott Nagyszentmiklóson, amelyeken főleg saját szerzeményeiből játszott.

Pár hét múlva, május elején gyermekkori nagyszentmiklósi ismerősei, a koncertszervezésben tevékenyen buzgólkodott Jurkovics Otthmár lányai – Emsy és Irmy – Budapestre érkeztek, s az elkövetkező napokban sűrűn találkoztak a fővárosi vizsgahangversenyére készülő Bartók Bélával. Elutazásukat követően Bartók több levelet is írt a Jurkovics lányoknak Nagyszentmiklósról. 1905. augusztus 15-i keltezéssel Párizsból írt Jurkovics Irmynek, ebben a levelében kisebb eszmefuttatásban részletezte véleményét a magyar úri osztályról:

³ Szekernyés János – Szöcs Gyula, „Nagyszentmiklós – művész fiának”. Bartók első egyéni hangversenye visszhangjából. In: *Korunk XXXVIII/1-2* (1979), 94–96; Szekernyés János, *Bartók Béla és a Bánság*, 30–34.

„Csak akkor keletkezhetik igazi magyar zene, ha lesz valódi *magyar* úri osztály. Éppen azért Budapest közönségével semmit sem lehet kezdeni... Neveljük inkább a (magyar) vidéket... Dolgozni, tanulni, és harmadszor is dolgozni, tanulni. Így érhetünk el valamit.”⁴

Egyébként régi, kedves nagyszentmiklósi pajtásának, a szép, szőke, megnyerő modorú Jurkovicz Irmynek ajánlotta Bartók a *II. Ábrándot*.

Bartók Béla az Osztrák-Magyar Monarchia hivatali bürokráciája nyomán is arra kényszerült, hogy ápolja és fenntartsa az összeköttetést szülőhelye hatóságaival. A hivatalos ügyintézéshez szükséges okmányokat, igazolásokat a nagyszentmiklósi községhezáról, illetve a járásbírószéktől kellett beszereznie. Néhány példa erre: a nagyszentmiklósi főszolgabíró 1904. március 19-én tanúsítványt állított ki Bartók Béla számára arról, hogy egyéves önkéntesi kedvezményre jogosult; fennmaradt egy 1904. április 5-én kiállított illetőségi bizonyítvány, mely a 3163/04 számot viseli; 1906. március 12-én megküldték Nagyszentmiklósról az 1568/1906-os számmal iktatott és kiállított katonai alkalmatlansági bizonyítványát, amelyet utlevél-kérvényéhez kellett csatolnia. 1906. szeptember 2-án a közeli Csanád vármegyei Apátfalván 26 népdalt jegyzett le, ezután Nagyszentmiklóstra látogatott, ahol a földművelésiskolában együtt ebédelt négy nagynénjével és felkereste Jurkovicsekét is. Közben itt is gyűjtött néhány népdalt.

1909-es Bihar vármegyei gyűjtőútjainak gazdag eredménye, néhány hetes Belényes környéki barangolásának bámulatosan bő „melódiahozama” arra ösztönözte Bartók Bélát, hogy a magyarországi román népzene veretes értékeit fölbúvárló, módszeresen összehordó és tudományosan rendszerző vizsgálódásait, mélyreható kutatásait a szomszédos tájegységekre is kiterjessze. A Fekete-Körös felső folyásánál elrejtőzött falvak sarát-porát taposva ébredt rá arra, hogy az erdélyi román népzenenek nagyon dúsak és változatosak a dallamai. Folklorisztikai munkásságát erősen felélénkítette s jó időre sokoldalú tevékenységének homlokterébe lendítette a Román Akadémiának 1911. május 13-án hozott határozata, melynek értelmében

⁴ Ifj. Bartók Béla, *Bartók Béla életének krónikája*. 2. kiadás, Vásárhelyi Gábor (szerk.), Budapest 2021, 77.

az akadémia – Dumitru Georgescu Kiriac kitaró erőfeszítéseinek, nyomós és meggyőző érveinek hatására – Bartók Béla bihari román dallamgyűjteményét kiadásra elfogadta. Miután Bartók a nagy jelentőségű döntésről értesült, fokozott buzgalommal, lázas megszállottsággal belevetette magát a néprajzi gyűjtőmunkába. A hajdani Bihar-, Szatmár-, Temes-, Maros-Torda- és Torontál vármegyékben számos községben és kisebb falvakban járt fonográfjával, főképp az 1912-es esztendő folyamán, míg a rákövetkező évben Máramarosban és a Hunyad vármegyei Erdőháton gyűjtött. Mindinkább határozottabban kezdett körvonalazódni Bartókban az a terv, hogy a korabeli Magyarország jellegzetes tájegységeinek, hagyományörzőbb falvainak zenei folklórját körültekintő alaposággal feltárja és különálló monografikus kötetekben bemutassa, tudományosan értékelje. Szándékait, elképzeléseit a Kárpátoktól nyugatra élő románság gazdag népzenejének feltérképezésére, összegyűjtésére és sorozatos bemutatására D. G. Kiriachoz és Ion Bianuhoz írt leveleiben az 1910-es évek elején többször is szóba hozta, ismételten vázolja és részletezve konkrét javaslatait. Gondolt a Nyugati-Kárpátok Belényes vidékével szomszédos folklórzónáinak föltárására, de levelei tanúsága szerint a legbehatóbban szülőföldje, a Bánság román népzeneje foglalkoztatta a bihari kötet kinyomtatásának tudomásul vétele utáni hónapokban. Román barátaihoz címzett leveleiben több ízben is jelezte, hogy a Temesközbe készül, vagy hogy éppenséggel összeállt a Torontál vármegye román népzenejét felölelő és bemutató vaskos gyűjtemény. A több nemzetiség lakta Bánság több szempontból is nagyon hálás kutatási területnek ígérkezett a népzene kutató számára: egyrészt akár egyetlen falu viszonylatában, többé-kevésbé zárt közegében is tanulmányozhatta, mélyrehatóan elemezhetette a zenei kölcsönhatásokat, a dallam- és ritmusátszüremlések bonyolult, sokirányú jelenségeit, amelyek Bartókot az 1910-es évek elejétől egyre kitartóbban foglalkoztatták; másrészt a bánsági románság és szerbség körében sajátos, máshol nem vagy alig ismert népszokások éltek, s még nem mentek ritkaságszámba a terjedelmes balladák, a teljesen profanizálódott szertartási énekek, valamint az ősi népi hangszerek. Korábbi sejtéseit, feltételezéseit tényekkel igazolta, hiteles adatokkal támasztotta alá a Maros és a Temes közének sokrétegű, gazdag és változatos népzeneje. Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy Bartók Béla több kötetesre tervezett

monográfia-sorozatának második tomusát az egykori Temes és Torontál vármegyék román népzenejének a bemutatásának kívánta szentelni.⁵

Bartókot bölcsőhelyéhez, a Bánsághoz ha nem is túl szoros, de tartós érzelmi szálak fűzték: az egykori Torontál és Temes vármegyék városaiban és falvaiban számos rokona, a Bartók család jó néhány közeli barátja élt és dolgozott. Lelki kötődésének beszédes tanújelei voltak azok a színes torontáli szönyegek is, melyek budapesti dolgozósobájának padlóját borították hosszú évtizedeken át s amelyeket bánsági gyűjtőútjai során rendelt meg és szerzett be. A Torontál vármegyei románság jelentős hányada épp a szülőhelyét átszelő Aranka csatorna két oldalán sorakozó településeken lakott. Nagyszentmiklóson, az egykori Epreskertben létesített Ürményi-féle tollfeldolgozó alkalmazottaitól 1910 januárjában hét kolindát, 48 ének- és 12 hangszeres dallamot jegyzett le, míg a Vidám Románhoz címzett vendéglőben játszó Biaș-zanekar tagjaitól hangszeres zenét fonografált. László Ferenc Németh István adataira hivatkozva említi, hogy 1910-ben Bartók Béla Nagylakon, a Krassó-Szörény vármegyei Teregován, Oravicabányán, Kistorákon, Egresen és Temesvárott is gyűjtött volna román népzeneit. Gyűjteményében 1911 elején – miként egyik D. G. Kiriacknak küldött tájékoztatójából kiderül – már 98 Torontál és Temes megyében lejegyzett román dallam szerepelt. A Marostól délre eső területeken azonban csak az első világháború kitérését közvetlenül megelőző esztendőekben látott hozzá az intenzívebb, módszeresebb és céltudatosabb gyűjtőmunkához, amikor is viszonylag rövid idő alatt a Bánság számos, románok vagy románok is lakta települését felkereste. Előbb a zenei kölcsönhatások vizsgálatához gazdagabb és jellegzetesebb anyagot kínáló, síkvidéki falvakat részesítette előnyben; a Zaránd-hegység lábainál húzódó – a karácsonyi ünnepkör népszokásait töretlenül megőrző és továbbéltető – havasi falvakba csak 1917-ben látogatott el. Mikor 1912 márciusának közepén komolyabban belevágott a tervezett bánsági kötet anyagának gyűjtésébe, a csokoládé-készítményeiről elhíresült Vinga nagyközségben szállt meg, s a többnemzetiségű járasszékhelyről

⁵ Demény János (szerk.), *Bartók Béla levelei. Magyar, román, szlovák dokumentumok*. Budapest 1955, 211–213; Szegő Júlia, *Bartók Béla, a népdalkutató*. Bukarest 1955, 71–94.

sugárirányban járt ki a közelebbi és távolabbi falvakba, elsősorban román és némileg kevesebb szerb népzénét gyűjteni. Vingán, a bánági bolgarság művelődési központjában bolgár melódiákat is lejegyzett.⁶

A Temesvárt Araddal összekötő országút és vasútvonal felénél elterülő nagyközséget a törökök üldözései elől elmenekült római katolikus vallású bolgárok alapították a 18. század elején. Mária Terézia császárnő a településnek 1744-ben városi rangot adományozott s Theresiopolisnak nevezte el. Közterheinek csökkentése érdekében, a 19. század végén a település lemondott városi kiváltságairól és átalakult nagyközséggé. Egykori nevét is visszavéve, az 1910-es népszámlálás adatai szerint a községben 590 román, 658 magyar, 529 német és 3005 bolgár élt. A Bánágban megjelent bolgár nyelvű kiadványokat – naptárakat, iskolai olvasókönyveket, lapokat – jórészt mind Vingán szerkesztették. A község közművelődési élete az átlagosnál fejlettebbnek számított, mivel a járási hivatalokban sok tevékeny, művészi hajlamú értelmiségi dolgozott. Főleg Kövér Ákos járásbíróskodása idején tartottak gyakorta nyilvános hangversenyeket, irodalmi emlékesteket, műkedvelő előadásokat. Bartók Bélát itt, Vingán egy muzsikálni összejáró, zeneszerető és -értő társaság fogadta, tagjai pedig azon fáradoztak, hogy a jeles komponista és zenetudós jól érezze magát a köreikben, továbbá hogy fonográfjával minél több helyre eljusson.

Népzene gyűjtésre a két nagyváros vonzásterében fejlődő, hangsúlyozottan urbánus külsejű és szellemiségű település nem volt éppen ideális vagy túlságosan hálás hely. Hogy Bartók 1912 tavaszán mégis Vingán szállt meg, valószínűleg azzal magyarázható, hogy idős nagynénje, Eördöghné Ronkovics Hermin postamesternőként a községben élt. Apai nagyanyjának nővére, aki számára megfelelő szállást és ellátást biztosított, kapcsolatba hozta a helybeli értelmiségiekkel, hivatalnokokkal és szolgálatkész gazdatisztekkel, akik a szükséges támogatást biztosították Bartók munkájához. A vingai vendéglátásról az az üdvözlőlap árulkodik, melyet Eördöghné a zeneszerző Elza húgának küldött 1912. március 18-án. Az idős asszony a következőket írja:

⁶ László, Francisc, *Béla Bartók și muzica populară a românilor din Banat și Transilvania*. [Bartók Béla és a bánági- valamint erdélyi románok népzeneje]. Cluj-Napoca 2003, 21–33.

„Édes Elzuskám. Hogy kedves Béla bátyád nálunk van, felújulnak a kedves emlékek a mi feledhetetlen gerlicei nyaralásunknak! Csak még egyszer visszatérne! Írj egyszer, öregen sok szeretettel ölel, Herminéni.”

Az „Üdvözet Vingáról” feliratú képes levelezőlapra, amelyet Bartók Béla a járásszékhelyről elutazása előtt Oláh Tóth Emilné Bartók Elzának küldött, a község neogótikus stílusú, méreteiben is impozáns római katolikus templomának látképét nyomtatták. „Ide is eljutottam végtelen gyűjtési munkám alkalmából. 30 kilométernyi sár végiggázolása után ma megyek haza. Sok üdvözlettel B.” – tájékoztatta hűgát Bartók Béla.

A családtagoknak, barátoknak küldött lapok, levelek, dallamlejegyzések; a támlapok, a fonográfhengerek azonosító adatai; a gondosan megőrzött vonatjegyek; valamint a késői visszaemlékezések, élménybeszámolók képezik legtöbbször Bartók Béla népzenei gyűjtőútjainak egyedüli írott, hiteles dokumentumait. Néhány napos vingai tartózkodása ebben a vonatkozásban rendkívül szerencsés kivételnek számít. Még mielőtt Bartók elutazott volna, dr. Bérczi Gyuláné Bartók Béla Vingán címmel terjedelmes tudósítást közölt a *Délmagyarországi Közlönyben*, mely Temes vármegye félhivatalos napilapjának számított. Az irodalmi esteken szavalatokkal is közreműködő, művelt dr. Bérczi Gyuláné – az orczyfalvi Kleemann család sarja – az egyik helybeli orvosnak volt a csinos felesége, aki nemkülönben átlátta, átérezte Bartók látogatásának, községbeli tartózkodásának fontosságát, kultúrtörténeti jelentőségét és horderejét. Írása mondatain megérződik, hogy lázas sietséggel, a Bartókkal való találkozások és beszélgetések euforikus hangulatában vetette papírra nem mindennapi élményeit, érzéseit. Beszámolt Bartók Béla vingai fáradságos gyűjtőmunkájáról, sok áldozattal járó kiszállásairól, bár nem említette, hogy a járásszékhely környéki falvak közül pontosan melyikeket kereste fel a páratlan szorgalmú zenetudós. Más forrásokból tudjuk, hogy Bartók Béla 1912 márciusában Vingán kívül Temesmonostoron, Temesmurányon, Temesszécsényben és Temeskenézben gyűjtött népzeneét.⁷ A Vingától nyolc kilométerre fekvő Monostorra felte-

⁷ Vö. Ifj. Bartók Béla, *Bartók Béla életének krónikája*, 126.

hetően a járásszékhely társasági életében tevékeny szerepet betöltő Molnár-lányok vitték el Bartókot. A négy fiatal lány édesapja ugyanis tisztartó volt a monostori Woraniczky-uradalomban. A vegyes lakosságú faluban több román és szerb dallamot jegyzett le. Kolindagyűjteményében négy Monostoron felvett karácsonyi ének szerepel, amelyeket Lina Trandafiról és „egy férfitől” gyűjtött. Temesmurányban, ahol többek között öt kolindát vett fonográfherre, Ion Buzdugan és Ion Onica voltak az adatközlői. Tőlük hallotta például a „Merge Ilona la fântână”⁸ és a „Capu calului...”⁹ kezdetű kolindákat. Temesszécsényből, amelyet Murányhoz hasonlóan főleg románok laktak, három kolinda szerepelt Bartók gyűjteményében. Vingáról Bartók 1912. március 16-án vonattal Temesváron át a Temesvár-Máriaradna vasútvonal mentén fekvő, német lakosságú Hidasligetre látogatott. Két nap múlva Vingáról utazott Békés megyébe, majd onnan haza, Budapestre.¹⁰

A vingai értelmiségieket, hivatalnokokat – dr. Bérczi Gyuláné írása ragyogóan tanúsítja ezt – Bartók tökéletesen megnyerte ügyének: megértette velük a népzene gyűjtésének, lejegyzésének fontosságát, rendkívüli hasznát. Dr. Bérczi Gyuláné beszámolójának érdekes adata, hogy Bartók Vingán, a járásszékhely értelmiségei előtt nemcsak folkloristaként és zenetudósként, hanem előadóként is bemutatkozott, zongorajátékából is ízelítőt nyújtott. „Felkérésre játszott Bartók – szögezte le *Délmagyarországi Közlöny* hasábjain közölt tudósításában dr. Bérczi Gyuláné. – Ritka műélvezet volt hallgatni Bartók szerzeményét, »Est[e] a székelyeknél«. Mintha egy gyönyörű mesét mondott volna a székelyekről. Megelevenedtek előttünk a jó góbék, hallani véltük az erdők susogását, a bércekről visszhangzó tilinkó édes-bús sírását, látni véltük a Hold ezüst fényét. Játszotta még saját szerzeményeiből a *Román tánc* címűt. Beethoven szonátáiból, Liszt egy rapszódiaját, Chopintól – mesteri technikával.” Dr. Bérczi Gyuláné beszámolójában azt is közölte, hogy Bartók – feltehetően – 1912. március 17-én, vasárnap este lezajlott házi hangversenyen a zenészkedő vingai értelmiségiekkel is

⁸ Megy Ilona a kútra (szerk. ford.).

⁹ A ló feje (szerk. ford.).

¹⁰ Szöcs Gyula, Bartók Béla bántási népdalkutatói tevékenységéből. In: *Művelődés* XXXII/6 (1979), 32–33.

együttműködött Beethoven egyik triójának előadásában. „Zongorán kísérté Bartók tanár Beethoven trióját, op. 1., amelyet Kövér Ákos járásbíró hegedűn, dr. Keller Vilmos csellón precizitással, nagy zenei intelligenciával játszottak.” – jegyezte fel dr. Bérczi Gyuláné¹¹.

Dr. Bechnitz Sándor (írói nevén Flaneur) Vingán született, édesapja hosszabb időn át volt a járásszékhely körorvosa. A temesvári *Déli Hírlap*, majd a *Szabad Szó* nagy műveltségű, rangos munkatársa volt. Flaneur a *Bánsági Magyar Népnaptár* 1946-os kötetében közölte Az örök népdal című írásában a Nagyszentmiklóson született Bartók Béla nagyságát, zenetörténeti jelentőségét méltatta; itt is találni hivatkozást a zeneszerző vingai kamarazenélésére:

„A népzene Kolumbusz Kristófja járt ám a Bánságban is. És feledhetetlen egyéni emlékünkhöz az ő vingai tartózkodása, mikor vacsora után elbájoló közvetlenséggel leült a zongorához, hogy a járásbíróval, meg a falusi doktorral triót játsszék. Ilyen egyszerű, ilyen emberi volt a magatartása.”¹²

Más forrásokból is tudjuk, hogy Bartók nem nézte és kezelte le a műkedvelőket, alkalmanként nem restelt velük együtt muzsikálni, nem vonakodott produkcióikat meghallgatni. Vingai szereplésének, házi hangversenyeken való közreműködésének írott nyoma a vingaiak véleményének összegzéseként jelenik meg dr. Bérczi Gyulánénál, aki a felkavaró élmény hatásáról így ír:

„Hálásan gondolunk vissza arra az élvezetes órára, Bartók magyarázó szavaira. Megbecsülni tanultuk azokat a dalfoszlányokat, melyekre az előtt ügyet sem vetettünk. Egy darab múltat hoz vissza, megrögzíti a nép lelkének már-már elfeledett, elmosódott fájdalját, örömet.”¹³

¹¹ Dr. Bérczi Gyuláné, Bartók Béla Vingán. In: *Délmagyarországi Közlöny*, 1912. március 30.

¹² Flaneur, Az örök népdal. In: *Bánsági Magyar Népnaptár*, Temesvár 1946, 67–68.

¹³ Dr. Bérczi Gyuláné, Bartók Béla Vingán. In: *Délmagyarországi Közlöny*, 1912. március 30.

A Vinga környékén végzett gyűjtés eredményével Bartók elégedett volt, s hogy tervezett kötete anyagát minél gyorsabban összehozza, 1912 decemberében visszatért a Bánságba. A Magyar Nemzeti Múzeum 1299/1912 számmal 1912. december 7-én ajánlólevelet állított ki Bartók Béla számára, de ezt a zenetudósnak már nem volt alkalma magával vinnie: december 6-án megérkezett Valkányra. Néhány napig a Nagyszentmiklós körüli falvakban – Sárafalván, Egresen és Valkányon – gyűjtött. A három településen mintegy harminc szép és hosszú karácsonyi éneket jegyzett le. Karácsony táján Temes és Torontál vármegyék néhány, a Temes folyótól délre fekvő községét kereste fel, amelyekben főleg román dallamokat kottázott le és vett fonográfhengerre. Hengerei elfogytaig az említett Aranka-menti falvakon kívül Dentán, Tolvádön, Bánlakon, Zsebelyen, Giládon, Alibunáron, Báziáson, Petrén, Keviszöllösön, Újzozorán és Versecen fordult meg.¹⁴ Ifj. Bartók Béla szerint a népdalgyűjtő Temesváron lakott, ahonnan sugárirányba utazott ki az egyes községekbe. Temes vármegye alispánja, Ferenczy Sándor 43666/1912 szám alatt iktatott levelében felszólította a községi és járási hatóságokat, hogy támogassák Bartók Béla népdalgyűjtési útját. A bosszantó kellemetlenségek, a felmerült nehézségek dacára összesen körülbelül 200 népdalt sikerült felvennie, lejegyeznie.¹⁵ Báziásról írta 1912. december 26-án feleségének, Bartók Béláné Ziegler Mártának:

„Tegnap és tegnap előtt szidtam a Bánátot, keserű pilulának mondtam, melyet le muszáj nyelni, különben nincsen II. kötet. A mai nap jobb volt. De hát hogyan lenne az ember elkeseredve, mikor a parasztnak arra a kérdésre, hogy járnak-e itt kolindálni, azt mondják, hogy ezt még nem tanulták az iskolában: sőt, akárhányan még csak nem is tudják mi az a szó: kolinda. Zsebelyen csak lány meg asszony énekelt (immel-ámmal), Giládon csak férfi! – rosszak voltak vezetőim, nem lehet másképp. Pl. elvittek egy »nagyszerű« énekeshez (hőstenor), aki úgy mekegett mint egy kecske; mégha megfelelőt mondott volna, akkor sem vehettem volna fonográfba. A szótag-kiegészítés majdnem mindenütt tönkrement.

¹⁴ Szöcs Gyula, Bartók Béla bánsági népdalkutató tevékenységéről, 32–33.

¹⁵ Ifj. Bartók Béla, *Bartók Béla életének krónikája*, 130–131.

»Hora cu perina« címmel a »párnás táncot« járnak (»Elvesztettem zsebkendőmet«). Ma ügyes vezetővel lányos házakhoz mentünk, ahol rövid öt percek után már szólt az ének. Míg tegnap! ½ órai rábeszélés után egy dal, aztán megint egy dal stb. – Ma egy 70 soros, egy 50 soros balladát jegyeztem fel. Egy sereg új tánc bukkant elő, az egyiket, a »dudureanca«-t két lány és 1 legénnyel. Ilyen polygamikus táncot sem találtam eddig. Holnapután Alibunár.¹⁶

Hengerei elfogytával Bartók 1912. december 31-én utazott el a Bánságból, ahol három „ős-oboa szerű hangszert, ún. cãrabát” is vásárolt. Ezt egy hatlyukú, bevágott nyelvű nádsípként írja le, amelynek a dudához hasonló, sipító hangja van. Bánsági gyűjtőútja sikeréről lelkes hangú, terjedelmes levélben számolt be belényesi barátjának, Ion Bușiiának, jelezve, hogy „a Délvidék különös egy fészke a balladáknak”, s hogy Torontálban sok érdekes dolgot talált. Néhány bánsági dalt és szokást összevetve a Hunyad vármegyéből ismertekkel afelől érdeklődött barátjától, hogy Biharban ismerik-e a „dodoloaie” nevű esőkérő éneket és ceremóniát, a „Zorilor, surorilor”¹⁷ kezdetű halottsiratót, valamint a turka-táncot. A Bánságban egy-egy balladát a fiataloktól is sikerült lejegyeznie; a románok lakta Petrovoszellón egy bakter személyében rendkívüli adatközlőre bukkant, aki „egyszeriben 7 hosszú balladát diktált, úgy mintha olvasta volna, 2 óra hosszat jegyeztem egyfolytában, már alig győztem, és az öreg csak rendületlenül diktált. Eleinte azt hittem, talán naptárban tanulta, mint valami másoktól gyűjtött és kiadott balladákat. De aztán mindinkább bizonyos lett, hogy ezek még föl nem jegyzett, illetve ki nem adott dolgok. Otthon utána néztem gyűjteményekben és ekkor kiderült, hogy 5 közülük már megjelent balladáknak több-kevésbé eltérő változata: de 2 egészen ismeretlen. Ezek közül az egyik – egy 222 soros [...] valóságos remeke a balladáknak. Van ugyan egy nagyon távoli rokona a székely balladák közt, amely azonban sokkal szűkebb szavú. – Ezt melléklem is eredeti feljegyzésben, talán érdeklí” – tájékoztatta Ion

¹⁶ Bartók Béla – Gomboczné Konkoly Adrienne (szerk.), *Bartók Béla családi levelei*. Budapest 1981, 220–221.

¹⁷ Hajnalok, nővérek (szerk. ford.)

Bușițiát 1913 elején papírra vetett levelében, amelynek utolsó bekezdésében azt is jelezte, hogy „1 hónap múlva rendben lesz a torontáli kötet anyaga, amelyet majd akkor elküldök Pavel tanár úrnak. Örülök, hogy vállalkozik a munkára. Ő biztosan nagyon jól fogja elvégezni.”¹⁸ A dallamok lejegyzése, rendszerezése során észlelt hiányosságok pótlására, a balladaanyag továbbgazdagítására Bartók Béla 1913 februárjának közepén öt napig újra a Bánságban tartózkodott. Budapestről Aradra egyórás késéssel érkezett, s nem érte el a vonatcsatlakozást Temesvár felé. A Maros-parti városból írta 1913. február 15-én feleségének, Bartók Béláné Ziegler Mártának Rákoskeresztúrra: „Gyűjtésen 24+14+30 órán át vagyok, vasúton 16+7+6+12 órán át. Komisz összekötetések.”¹⁹

Temesvárról Módoson át a Torontál vármegyei Fényre utazott, majd Nagycsanádon és Ócsanádon gyűjtött. Temes megyében az egy évvel korábban fölkeresett Temesmurány és Hidasliget községekkel szomszédos Mezőzsádon járt, ahol Nicolae Cerișantól és Atanase Șoimoșantól három kolindát és több népdalt, egy harmincöt éves cigány férfitől pedig néhány hangszeres táncdallamot vett fonográfhengerre. Három bánsági gyűjtőútja mérlegét egyik, D. G. Kiriachoz írt levelében maga összegezte 1913 márciusában:

„Mivel foglalkozott Ön a hosszú tél folyamán? Gyűjtött-e dalokat? Én meglehetősen szorgalmas voltam. Háromszor utaztam a Bánságba, ahol kb. 400 dalt és táncot gyűjtöttem, köztük sokat hosszú és értékes balladaszöveggel. Mindezt az anyagot már el is rendeztem.”²⁰

Ion Bianut 1913. április 26-a után ugyancsak tájékoztatta tervezett bánsági zenei tájmonográfiája előkészítésének munkálatairól:

„Ezért most el fogom készíteni bánsági gyűjtésem kéziratát. Mégpedig az egész anyagot megküldöm prof. Pavelnek (a belényesi gimnázium

¹⁸ Demény János (szerk.), *Bartók Béla levelei. Új dokumentumok. 1955–1965.* Budapest 1971, 24.

¹⁹ Ifj. Bartók Béla, *Bartók Béla életének krónikája*, 132.

²⁰ Demény János (szerk.), *Bartók Béla levelei*, 47.

román tanárának), aki a szövegeket igen gondosan át fogja nézni, ugyan- csak ő gondoskodik az előszó román változatáról is, így kifogástalanul rendezett anyagot tudok majd az akadémiának küldeni.”²¹

László Ferenc adatai szerint Bartók Béla a Bánságban összesen 650 dallamot gyűjtött: 617 románt, 21 szerbet, hét bolgárt és öt magyart.

1912-ben tehát kiadásra készen állt a bánsági román népzene tájmonográfiája, azonban a kötet – amely László Ferenc szerint „Bartók népzene- tudósi pályájának fontos állomása volt” – sem akkor, sem később nem látott nyomdafestéket. A Bartók által összeállított kötet kézírata is elkallódott vagy lappang valahol. A budapesti Bartók Archívumban 1980. júliusában László Ferenc felfedezte és azonosította a nyomdakész bánsági kötet két próbaoldalát, amelyeket a magyar zenetudós metszetett a lipcei Röder- cégnél. Hasonmásukat melléletként a *Korunk* 1981/2 számában közölte a kiváló kolozsvári Bartók-kutató, aki azt a következtetést vonta le, hogy 1913-ban Bartók még nem mondott le arról, hogy román népzenei sorozata második vagy harmadik köteteként a bánsági anyagot jelentesse meg.²² Bartók Béla figyelme azonban egyre inkább a máramarosi román népzene felé fordult, már csak azért is, mivel a Tiberiu Brediceanu és Ion Birlea gyűjtését is magában foglaló közös kötetet a Román Akadémia tervezte megjelentetni; ennek esélye reálisabbnak, kivitelezhetőbbnek, közelebbnek tűnt. A Bánságban gyűjtött dallamanyag később beépült a nagy, egységesen rendszerezett – sajnos, csak 1967-ben megjelent – átfogó posztumusz mű, a *Rumanian Folk Music by Béla Bartók* három kötetébe.

Bartók életművének kutatói azt is kimutatták, hogy műveiben Bartók a Bánságban lejegyzett népdalok, kolindák, esőkérő énekek és táncok motívumait, dallamait zeneszerzőként is felhasználta és leleményesen ka- matoztatta. László Ferenc kimutatta, hogy Bartók eredeti zeneműveiben 14 bánsági népi dallamot dolgozott fel. A Temesmonostoron lejegyzett *Zaplej* nevű szerb népi táncot, amelyet a zeneszerző egyetlen szerb nép-

²¹ László Ferenc, Bihar és Máramaros között. Bartók Béla bánsági román gyűj- téséről. In: *Korunk XL/2* (1981) 94–101.

²² László Ferenc, uo., 95.

dalfeldolgozásaként tart számon a szakirodalom, hegedűduók sorozatában találjuk. Különböző kompozícióiba számos, összesen 66 román dallamot épített be. Az ihletforrásul szolgáló dallamanyag mintegy ötödrésze bántási, torontáli és temesközi. Bartók Keviszöllősen, cigány adatközlőtől lejegyzett egy *Babaleuca* dallamot, melyet az 1915-ben komponált *Szonatina* egyik témájaként ismerünk. Egy egresi furulyástól gyűjtötte – szintén az első világháború második esztendejében szerzett – *Román népi táncok* című zongorasztijének témáit a II. és III. tételekből. Az 1915-ben befejezett *Román kolindadallamok*ban sárafalvi és temesmonostori témákat, motívumokat találunk. Bartók egyik, Amerikában zárolt kéziratot művében továbbá egy Temesmurányban lejegyzett román népdal-téma szerepel.

„Másodszor 1928-ban fordult Bartók különös érdeklődéssel a bántási folklór felé, amikor két hegedűrapszódiáját komponálta – jelentette ki Beke Györgynek nyilatkozva László Ferenc. – Négy bántási közlőtől származó hegedűdallam is keveredik bennük máshonnan vett témákkal, például egy ukrán *Uvevanüivel* is. Időrendben utolsó a *44 duo* záródarabja – egyben koronája is, legalábbis az én megítélésem szerint –, az 1931-es keltű *Ardeleana*, petrovozellői cigány játszotta, román dallamra.”²³

²³ Beke György, *Bartók szülőföldjén. Barangolások Erdélyben IV.* Budapest 2002, 19.

■

■

A ZENTAI JÉZUS SZÍVE TEMPLOM ORGONÁJA

BORBÉLY ZOLTÁN

A zentai Jézus Szíve templomban 2010-ben orgonaprojektum indult. Írásomban megbízható forrásból származó információkkal szeretnék szolgálni az olvasóknak ezzel a munkafolyamattal kapcsolatban. A templom liturgikus és zenei életében 1993 óta aktívan részt veszek: a templom régi, Rieger orgonáján 20 éven át játszottam. Az orgonaprojektum egyik orgonaszakértőjeként és fő koordinátoraként szeretném most bemutatni a régi és az új hangszert, valamint méltatni e hangszerek technikai sajátosságait, különös tekintettel a mindennapi gyakorlatban tapasztalt eredményekre.

Az orgona múltjára vonatkozó forrásanyag sajnos nem teljes. A zentai Jézus Szentséges Szíve Plébánia irattárában a következő, orgonával kapcsolatos dokumentumok találhatóak:¹

- a bécsi Prinner & Klier templomi felszerelést forgalmazó cég vezetőjének, Prinner Károlynak magyar nyelven, tintával írt előszámlája az A. E. diszpozíciójú orgona költségeire vonatkozóan, melyet Appel Ede, zentai apátplébánosnak címzett (1896.04.07.).
- ugyanazon cég háromoldalas levele Appel Ede apátplébánoshoz, melyben a zentai templomba szánt toronyóráról és orgonáról, ezek szállítási részleteiről esik szó. A levél végén Prinner Károly említést tesz három mellékletéről, melyek nyilván idetartoztak: 1. toronyóra költségvetése és tervrajza, 2. orgona szerződés, 3. levelezőlap (1896.04.08.). E mellékletek sajnos nem állnak rendelkezésünkre, pontos tartalmuk ismeretlen.
- Kalocsáról, az érsekségtől kiküldött, orgonasípok rekvirálására szóló, kitöltetlen formanyomtatvány
- kézzel írott átvételi elismervény, melyet Kopasz Kálmán, a zentai Jézus

¹ A plébániai irattár anyagát az orgonára vonatkozó dokumentumokkal együtt Tari László, zentai helytörténész kutatta a templom 125. jubileumára kiadott monográfia kapcsán: Tari László, *A zentai Jézus Szentséges Szíve templom*. Újvidék 2021.

Szíve templom kántora, valamint Kalmár István írtak alá. Az elismervényben alábbi, orgonával kapcsolatos munkálatokról esik szó: „alsó fújtató” bőrzése és átalakítása, „nagy fújtató” tisztítása, az orgona mechanikájának „kijavitása”, sípok tisztítása, intonálása, hangolása (1923.12.30.). A dokumentumhoz hozzátartozik Kopasz kántornak valamivel későbbi, kézzel írt részletes költségkimutatása a már elvégzett munkákról (1924.01.19.).

- Stadler Rezső, újvidéki orgonaépítőnek sípok pótlására vonatkozó előszámlája, amelyben nyolc regiszterhez összesen 19 pótolandó sípot említ (1925.05.18.); valamint az idevonatkozó egyházi jóváhagyás, melyet a szabadkai Apostoli Adminisztratúra Péchy Bélának, a zentai Jézus Szíve templom plébánosának címzett (1929.07.20.).

A templom első orgonája röviddel a templomépítés után érkezett. Történetéhez hozzátartozik, hogy eredetileg nem ide tervezték. Mivel a Rieger Testvérek orgonagyár 1896-ban megépített, 530-as jegyzékszámú hangszerét az eredeti megrendelő végül nem vásárolta meg, az orgona jutányos áron a zentai Jézus Szíve egyházközség tulajdonába került.

Az orgona első évtizedeiről nem rendelkezünk minden kétséget kizáró forrásanyaggal. A legvalószínűbb forgatókönyv szerint a hangszer szerkezeti elemei az első időszakban az eredeti, egyben megépített, háromtornyos orgonaszekrényben kaphattak helyet. Könnyen elképzelhető, hogy az orgona mellett, a viszonylag kis alapterületű és belmagasságú karzaton az énekesek számára kevés hely maradt, s emiatt kerülhetett sor az orgonaszekrény és a hangszer belső szerkezetének a radikális átalakítására. Ez nem tudni, mikor történt: vagy még az orgona felszerelésekor (1896-ban); esetleg csak az ezt követő első, dokumentált karbantartási munka során (1923–24 folyamán); vagy pedig egy másik alkalommal. Az átalakítás során a fúvót áthelyezték az orgonaszekrény alsó részéből a bal mellékkarzatra, az egy darabban megépített orgonaszekrény központi részét lebontották és a benne levő sípokot a hozzájuk tartozó szelládával együtt a bal szélső szekrényrész alsó részébe, a fúvó és a motor helyére költöztették. A két megmaradt szekrényrészt a karzat jobb és bal szélén építették fel újra. A szelládákon és egyéb szerkezeti elemeken a 2012-es bontásig még jól látszottak a durva fűrésznyomok. A

szélládák áthelyezése miatt értelemszerűen át kellett alakítani a hangszer eredeti mechanikáját, ami ezentúl már nem működött megbízhatóan. A sípok kiszólása a motor és a fúvó régi helyén, az orgonaszekrény alján levő zárt térben értelemszerűen rossz volt – de mivel ez a többség számára fel sem tűnt, így aztán a hangszer a beavatkozás időpontjától kezdődően hosszú évtizedekig ebben a torz formában működött. Tetézték mindezt a templom előnytelen akusztikai tulajdonságai: ebben a háromhajós, kereszthajós, neogót stílusú épületben az orgona hangja csupán néhány másodpercig tart. Ez főként azzal magyarázható, hogy a főhajót a mellékhajótól elválasztó vasos oszlopsorok gátolták, még ma is gátolják a hang terjedését a hajók között.

Az orgona homlokzati sípjait az első világháború folyamán nem rekvirálták – ezt igazolja az üresen hagyott formanyomtatvány. A plébániai források szerint a Jézus Szíve templomból hadi célokra csak a három kisebb harangot kellett átadni. Az 1926–1986-ig tartó periódusra vonatkozóan nem rendelkezünk orgonakarbantartási dokumentációval. A hangszer apróbb hibáit vélhetően a kántor és/vagy helyi mesteremberek javíthatták. 1986-ban Bankó Nándor, egyházzénre és liturgiára igényes plébános ki nevezésével új korszak vette kezdetét. RácZ Szabó István plébániai kisegítő, koordinátor – akkori ministráns – információi szerint abban az évben már olyan rossz volt az orgona állapota, hogy alig lehetett rajta néhány sípsort megszólaltatni. Idehelyezésének első évében, az új plébános Kelemen Árpád, tálljai orgonaépítővel és munkatársainak segítségével felújította az orgonát. RácZ Szabó személyesen is jelen volt a felújításkor, elmondása szerint vödörszámra hordták az orgonából az évtizedek alatt felgyülemlett port és szemetet. A magyarországi orgonaépítők az orgona hangját túl sötétnek ítélték meg, ennek értelmében módosították a hangképet – a kor neobarrokk ízlésének megfelelően. Egyes regiszterek lábszámát úgy emelték, hogy megrövidítették a sípsorokat: így lett például a Salizional 8'-ből Flauta 4'; a Dolce 4'-ből pedig Flauta 2'. Noha a sípsorok ettől kezdve fényesebben szóltak, ezzel elveszett eredeti, nemes hangzásuk. Különösen magas fekvésben váltak élessé és kifejezéstelenné ezek a regiszterek. Változás történt a főmű Gamba 8' regiszterén is, melyet az orgonaépítők Salizional 8' sorrá alakítottak át. Továbbá, Nándor atya kérésére nyílásokat vágtak a tömör orgonaszekrény falába, hogy az orgonaszekrény alsó, zárt részében elhelyezett

sípok jobban kiszóljanak. A plébánia munkatársai a nyílásokat – amolyan „félprofi” megoldással – utólag befedték zöld, műanyag szúnyoghálával (!). E felújítás nyomán az enyészettől megmentett hangszer új életre kelt.

A zentai Jézus Szíve templom 1986-ig tartó időszakát meglehetősen szerény egyházzenei élet jellemezte: miséken, templomi szertartásokon rendszerint Víkor Vencel kántor énekelt a népénekeket egy énekes asszonnyal. Bankó Nándor plébános érkezése gyökeres változást hozott a templom zenei életébe: vegyeskart, ifjúsági együttest alapított, ünnepi liturgikus alkalmakat és alkalmi koncerteket szervezett. Erre alapozva indította be 2001-ben Szakály József zentai származású, zeneakadémista papnövendék a Zentai Egyházzenei Fesztivált. A többnapos, azóta is évente megrendezésre kerülő eseményen számos helyi és magyarországi, fiatal vendégművész fellépett. Idővel nyilvánvalóvá vált, hogy az orgona nem tud megfelelni a megnövekedett igényeknek: nem alkalmas komoly liturgikus események és nagyszabású koncertek lebonyolítására; hangereje nem töltötte be a közepes nagyságú templomteret, néhány billentyű pedig a többszöri javítás és ráakasztott súly ellenére is rendszeresen beragadt. A szerény diszpozíció, valamint a manuálok és a pedál hangterjedelme a népének kíséretén kívül csak erősen behatárolt zeneirodalom megszólaltatását tette lehetővé. Az egyházközség illetékesei új orgona beszerzéséről ábrándoztak – álmuk nemsokára valósággá vált.

1. diszpozíció

A zentai Jézus Szíve templom régi orgonája

Rieger Testvérek templom és hangversenyorgona gyár,
Jägerndorf-Budapest, op. 530, 1896, II/12

Hauptwerk C–f3

Principal 8’

Gedeckt 8’

Salicional 8’¹

Gemshorn 4’

Octav 4’

Mixtura 3

fach

Positiv C–f3

Geigenprincipal 8’

Waldhorn 4’²

Flauta 2’³

Pedal C–d1

Subbass 16’

Octavbass 8’

Cello 8’

¹ módosítva, eredetileg Gamba 8'

² módosítva, eredetileg Salicional 8'

³ módosítva, eredetileg Dolce 4'

Az orgona mechanikus kúpláda rendszerű volt.

Kopulák: II/I, P/I, P/II. Beépített kombinációk: F/I, FF/I, F/II.

A feldbachi Szent Leonárd templom régi orgonája

A feldbachi katolikus egyházközség növekedésével a 19. század végén új templom építése vált szükségessé, melyet 1900-ban szenteltek fel Szent Leonárd tiszteletére. Az új épületben a régi hangszer kicsinek bizonyult, ezért új orgona építése mellett döntöttek. A munkát a salzburgi Dreher & Flamm cég kapta meg. Bár a cég 1941-ben kész lett az első építési szakasszal, a hangszert – a háborús körülményekből kifolyólag – csak 1948-ra sikerült befejeznie.

A hárommanuális, 34 regiszteres, pneumatikus, kúpláda rendszerű orgona részben a háború alatt épült – ez mind szerkezeti megoldásain, mind a felhasznált anyagokon egyértelműen látszott. Az ónsípokba a szokásosnál több ólmot kevertek, ezért azok sötétebb színűek, súlya nehezebbek lettek. Az ón aránya a sípok színe alapján 50–60% körül mozog, holott átlagosan 70–75%-os részarányra lett volna szükség. Egyértelmű anyagspórolásra utal, hogy még azokat a magas lábszámú regisztereket is horganyból építették, amelyekhez a 19–20. század fordulóján rendszerint ónt használtak (Quint $2\frac{2}{3}$ ' , Rohrflöte 4' , Mixtura 5-6 sora, a nagy sípoknál).

2010-ben a feldbachi egyházközség – részben fentebbiek nyomán – meghozta a döntést a régi hangszer lebontásáról. A tágas templomi főkarzatra 750.000 eurós költségvetéssel egy új, impozáns hangversenyorgonát terveztek. Érdekes, hogy a feldbachi Szent Leonárd templom új orgonája is hasonló módon került a közösség tulajdonába, mint egykor a zentai: miután az eredeti megrendelő lemondta a másfél millió eurós új hangszert, a svájci Mathis orgonaépítő cég – mentve a menthetőt – eladta azt féláron a feldbachiaknak.

Fenti hiányosságai ellenére a feldbachi Dreher & Flamm orgonát sok szép hangszíne, tömör, szimfonikus hangzása miatt megérte Zentára hozni,

s a koncepciót újragondolva – jó sípsorokat, szerkezeti elemeket megtartva, rossz orgonaépítészeti megoldásokat kiküszöbölve – új formában megépíteni.

2. diszpozíció

Szent Leonárd templom, Feldbach, Ausztria

Max Dreher, III/34, Salzburg, 1941, 1948

Eredeti diszpozíció

Pedal	I. Hauptwerk	II. Positiv	III. Schwellwerk
Prinzipalbass 16'	Quintade 16'	Spitzflöte 8'	Hornprinzipal 8'
Subbass 16'	Prinzipal 8'	Dulciana 8'	Flöte 8'
Oktavbass 8'	Bourdon 8'	Prinzipal 4'	Aeolina 8'
Choralbass 4'	Salizional 8'	Nachthorn 4'	Vox coelestis 8'
Gross-Kornet 5 ¹ / ₃ ' + 3 ¹ / ₃ '	Oktav 4'	Sifflöte 2'	Prästant 4'
Posaune 16'	Rohrflöte 4'	Cimbel 3 fach	Waldflöte 4'
	Nasard 2 ² / ₃ '	Krummhorn 8'	Blockflöte 2'
	Superoktav 2'		Terz 1 ³ / ₅ '
	Mixtur 2' 3-6 fach		Larigot 1 ¹ / ₃ '
	Trompete 8'		Mixtur 3-4 fach
			Schalmei-Horn 8'

Elektro-pneumatikus kúpláda, 34 hangzó regiszter. Manuál: C-g3, pedál: C-fl.

Kopulák: I/P, II/P, III/P, II/I, III/I, III/II, Sub.III/I, Sub.III/I, Sub.II/I
I. manuál alatti kapcsolók: 1. Fr.Komb. aus, 2. Handreg. ab, 3. Cresc. ab, 4. Tutti, 5. Aut.Ped. an, 6. Zungen ab, 7. Tremolo

Pisztonok: 1. 16' + Tiefoktav aus, 2. Oktavkoppel aus, Tutti + Crescendo, Schweller, Walze, egy szabad kombináció

A zentai Jézus Szíve templom új orgonája

A zentai Jézus Szentséges Szíve Plébánia a 2010-ben még Grazban élő egyházenész házaspár, Miklós Réka és Borbély Zoltán révén értesült arról a tervről, hogy a feldbachi belvárosi plébániatemplom orgonáját 2012 januárjában lebontják. Bankó Nándor, a zentai Jézus Szíve templom plébánosa 2010 nyarán jelezte Friedrich Weingartmann feldbachi esperesnek, hogy a zentai templomnak nagy szüksége lenne erre az orgonára. A kapcsolatfelvételt írásbeli megállapodás követte: Zenta díjmentesen hozzájutott a feldbachi orgonához, az egyházközség pedig kötelezte magát, hogy a hangszer 2012 januárjában saját költségén leszereli és elszállítja. Az eredeti terv szerint a zentai Rieger orgona régi helyéről önkormányzati támogatással átkerült volna egy másik zentai templomba, ahol nincs sípos orgona. A Jézus Szíve templomból áthelyezendő hangszerre azonban egyik egyházközség sem tartott igényt, így a Jézus Szíve templomban egy másik terv valósult meg: két orgonából, azaz a zentai Rieger és a feldbachi Dreher & Flamm orgonák felhasználható elemeiből született egy új hangszer. A felújításhoz és átépítéshez szükséges, mintegy 100.000 euró széles társadalmi összefogásnak és a politikum támogatásának köszönhetően rekordidő alatt összegyűlt. 2012. augusztus 19-én tartották meg a Jézus Szíve templomban a régi orgona búcsúztató szentmiséjét. A hangszer ezután további felhasználásáig raktárba került. Az alaposan átépített, új orgona ünnepélyes avatására 2013. szeptember 8-án került sor. Az avatóünnepségen az orgonának mintegy fele üzemelt.² A hangszer teljes egészében csak késő őszre készült el. A régi Rieger orgona játszóasztalát Bankó Nándor plébános a zentai városi múzeumnak adományozta. Két szelláda és a régi pedálbillentyűzet Borbély Zoltán otthonában van. Az orgona többi, nem felhasznált eleme inkább csak hulladék, esetleg tüzelőnek alkalmas darab volt.

A zentai új orgona műszaki rajzát a budapesti Apertum Kft. készítette. Az orgona elektronikai tervezője Szabó Tibor volt. A zentai orgonaépítési

² Az orgonát e kellemetlenség ellenére kollaúdálni illett, ami igencsak megnehezítette a közreműködő orgonaművész, Borbély Zoltán dolgát.

projekt orgonaszakértői Borbély Zoltán és az első kivitelező cég ügyvezetője voltak.³ Bár az orgonán az első kivitelező bizonyos munkákat kiválóan elvégzett, más munkákat már csak felületesen készített el, több rész pedig teljesen kimaradt. A pedálmű mellékkarzatón való üzembe helyezését az első kivitelező szorgalmazta: egyben a főkarzat helyhiányára hivatkozott, hárítván az aggodalmat, hogy a szűk, boltívvvel lezárt térből a mély baszszushangok majd nem jönnek át a templomtérbe. A kudarc borítékolható volt, s ez már a pedálmű beüzemeléskor kiderült. Öt évre rá, azaz az első adandó alkalommal a pedálmű átkerült a főkarzatra. E munka kivitelezője 2018-ban a gyergyószentmiklósi Vox Humana Kft. volt. A zentai hangszer karbantartója 2016 óta Apró Tibor, bácstopolyai orgonaépítő. Az orgona három Laukhuff motorral és a Valter Daminato olasz cég elektromágnesével működik.

Az új hangszerbe a két régi orgonából csak az arra érdemes sípsorok és szerkezeti elemek kerültek be. A használt elemeket az első kivitelező teljesen felújította, illetve új elemekkel egészítette ki. Ebben az állapotában az orgona nagyságrendekkel jobb lett, mint a régi hangszer Feldbachban.

Az új orgona elemei jelenleg a templom három különböző részén található: a központi karzaton a főműnek, pozitív műnek és pedálműnek helyet adó orgonaszekrény kapott helyet; a bal mellékkarzaton van a redőnymű; a bal mellékhajóban a padok előtt, a szentélyhez közel pedig a mozgatható játszóasztal áll.

A sípanyag nagyjából a feldbachi (Dreher & Flamm) és a zentai (Rieger) orgonákból származik. Ezenkívül van egy Giesecke nyelvregiszter, és néhány használt, bizonytalan eredetű ajaksípsor, melyekről az egyes regisztereknél esik majd szó.

³ Mivel a 2012–2013-as időszakban megvalósult munkálatok kivitelezőjével – az illető orgonaépítő cég ügyvezetőjének kaotikus munkaszervezése, késedelme, felhalmozott tartozásai folytán, amiket később sem törlesztett és egyéb okok miatt – zátonyra futott az együttműködés, a céget írásomban név nélkül, „első kivitelező”-ként említem.

3. diszpozíció

A zentai Jézus Szíve templom adomány orgonája

III/41, 2013, 2018

Pedal	I. Hauptwerk	II. Positiv	III. Schwellwerk
Prinzipalbass 16'	Quintadena 16'	Principal 8'	Geigenprincipal 8'
Subbass 16'	Principal 8'	Spitzflöte 8'	Flöte 8'
Quintbass 10 ^{2/3} '	Gedackt 8'	Principal 4'	Gambe 8'
Oktavbass 8'	Salizional 8'	Nachthorn 4'	Vox coelestis 8'
Gedacktbass 8'	Oktav 4'	Sifflöte 2'	Gemshorn 4'
Choralbass 4'	Rohrflöte 4'	Zimbel 3f	Waldflöte 4'
Großkornett 2f	Quint 2 ^{2/3} '	Krummhorn 8'	Nasard 2 ^{2/3} '
Posaune 16'	Superoktav 2'		Blockflöte 2'
Trompete 8'	Kornett 3-4f		Terz 1 ^{3/5} '
	Larigot 1 ^{1/3} '		Mixtur 3-4 fach
	Mixtur 3-6f		Trompete 8'
	Trompete 8'		Zartoboe 8'
			Schalmei 4'
I/P	Tremolo	Tremolo	
II/P	II/I	III/II	Tremolo
III/P	III/I	Sub II	Sub III
Super II/P	Sub II/I	Sub III/II	Super III
Super III/P	Sub III/I	Super II	
	Super II/I	Super III/II	
	Super III/I		

Regiszterek száma: 41 (38 hangzó, 1 transzmittált, 1 kombinált, 1 Vorzug)

Hangterjedelem: manuálok C–a³, pedál C–g¹

Megjegyzések: elektro-pneumatikus kúpláda rendszerű, mozgatható játszóasztal, 2000 szabad kombináció, mely USB-re menthető, MIDI, pisztonok: II/I, III/I, III/II, I/P, II/P, III/P, +, –, Walze ein/aus, Tutti, henger, redőny, tremolo intenzitás beállítására szolgáló szabályzógombok

Az orgonaszekrény

A jelenlegi orgonaszekrény három ütemben épült:

- 1896-ban megépült a régi, zentai, Rieger orgonaszekrény, mely magában foglalta a két kisebb tornyot az összekötő résszel;
- 2013-ban elkészült a jelenlegi, új orgona központi síptükrének helyet adó, a régi szekrényrésszel megegyező stílusú és színvilágú tornya, valamint a redőnymű egyszerű vonalú homlokzata;
- végül 2019-ben elkészült a főkarzatra költöztetett pedálműhöz kapcsolódó, ezt részben takaró, régi elemekkel harmonizáló rész.
- 2013-ban, az orgonaszekrény rikító színekre mázolt festékrétegei alól előtűntek lefejtéskor az eredeti árnyalatok, melyeket az első kivitelező maradéktalanul restaurált. A „Zenei útvonalak” RORS-35 IPA projekt keretében megvalósuló 2019-es munkálatok folyamán ehhez a forma- és színvilághoz próbált illeszkedni Bartis Szabolcs, a gyergyószentmiklósi Vox Humana Kft. igazgatója munkáját dicsérő bővítése, melyet az egyházközség 2020-ban a vízszintes összekötő elemre helyezett, a régi szekrényrész neogótikus faragványával megegyező dísszel tett teljessé.

A játszóasztal

Az orgona új, masszív, mozgatható játszóasztala 2013-ban, a „Zene határok nélkül” HUSRB-1203 IPA projekt keretén belül valósult meg, a régi, zentai Rieger játszóasztal stíluselemeinek a felhasználásával. Anyagi okok és helyhiány miatt fenti, karzati játszóasztal építésére már nem került sor. Az eredeti tervek csak a feldbach-i orgona regiszterszámát fedték le. A régi Rieger orgona sípsoraival való bővítését az első kivitelező egy kihúzható dobozkával oldotta meg, melyet az I. manuál magasságába épített. Ebben a dobozban helyet kapott két kopula, a tremolók szabályozói, az USB bemenet, ill. a „Save” és „Load” kapcsológombok. Az orgona hangoló távirányítónak is itt a helye, az eredeti kettőből azonban ma már csak egy van meg. A pad állítható magasságú. A manuálbillentyűzet C–a³ hangterjedelmű, a fehér billentyűk csont borításúak, a feketék ébenfa rátéttel készültek,

ellenállásukat rugók biztosítják. A pedál BDO szabvány szerinti, C-g¹ hangterjedelmű, háromszorosan sugaras. A játszóasztalon MIDI bemenet, kimenet található, 2000 szabad kombináció áll rendelkezésre, mely USB-re menthető. A regisztráció pisztonokkal, kézi kapcsológombokkal és léptetővel váltható. A dinamikai árnyalást redőny és henger biztosítja. A nagyméretű kottatartón kényelmesen elfér négy álló, A3-as formátumú kottalap. A játszóasztalt orgonaszekrényvel összekötő kábel használaton kívüli része a padosor előtti, padlón elhelyezett szekrénykében található.

Az elmúlt évek alatt szembesülnünk kellett néhány problémával. A manuállibentyűzeteknek sajnos túl puha a billentése, a rossz hozzáférhetőség miatt pedig körülményes a rugók átszabályozása, erre tehát még nem került sor. Mivel a pedálzat huzalrugói zavaróan csattognak, időről-időre cserére szorulnak, terveink szerint előbb-utóbb lemezzrugókra lesz szükség. 2016-ban, azaz három évvel az átadás után már le kellett váltani a billentyűkhöz tartozó összes optikai érzékelőt, mert közülük egyre több nem kapcsolt megfelelően és ez ellehetetlenítette a CD felvételezést. További gondok: néhány évvel az átadás után kiegészített a főművön a trombita regiszter kontrollidódája; konstrukciós hiba miatt jelenleg több billentyű is kopog. Ezeknek a problémáknak a kiküszöbölése, valamint az alkatrészek cseréje, sajnos a rossz hozzáférhetőség miatt szintén várat magára. Az elmúlt évek alatt egyszer kellett cserélni a redőnytalp gumi borítását, a henger forgó kapcsolóját pedig már kétszer.

Szélrendszer

Minden manuálműnek külön fúvója van, mely a szélcsatornákkal együtt 2013-ban épült, a pedálmű szélrendszere pedig 2019-ben, a C és Cisz oldali szelládákhoz rendelt külön fúvóval. Minden fúvó láda-típusú. A szélnyomást három Laukhuff motor biztosítja, melyeket az üzemzaj csökkentése végett hangelnyelő fadobozban helyeztek el. Az első motor működteti a központi karzaton elhelyezett fő- és pozitív művet, a második motorhoz a pedálmű, a harmadikhoz pedig a redőnymű tartozik. Az orgona szelládái mind elektropneumatikus kúpláda rendszerűek.

Főmű

A főmű szelládája 2013-ban épült, C–Cisz oldalas kialakítással. Kétoldalt a nagy sípok, középen a kicsik helyezkednek el. A szélbeeresztés C és Cisz oldalon a nagyoktávnál, a szelláda alján történik. A szellárában nagyobb terhelés mellett nincs elegendő levegő. Ha pl. tuttiban egy kitartott hanghoz hirtelen hozzájárszunk egy tömör akkordot, előbbi elcsuklik. Másik hibája, hogy a használat miatt kikopott filcek cseréje a rossz hozzáférhetőség miatt körülményes. E karbantartási munka elmaradása miatt játék közben a traktúra felesleges, kopogó hangot ad, mely főleg halk regisztrációnál zavaró. Mivel a főmű trombitája azonos a pedál trombitával, ez a regiszter a főmű szelládája mögött egy külön kanzelnin van elhelyezve. Szelepeit ún. tappancsos mágnesek működtetik. 2013-ban a beépített régi, zentai Rieger sípsorok hangterjedelme kibővült g^3 -ig. A régi feldbachi sípsorok hangterjedelme C– g^3 maradt az új orgonában is. A főmű minden sípsora gisz³ és a³ hangnál egységesen repetál: az alsó oktáv hangjait ismétli. A sípok között a különbségek nyilvánvalók: a Rieger sípok a Dreher & Flamm sípokkal ellentétben kitölcsérezettek, anyaguk szempontjából is jobb minőségűek. A Rieger orgona építésekor egymástól különböző betűtípust használtak a sípok jelölésére, emellett a regiszterek menzúrái, ill. a sípok ajakkialakítása is más.

A regiszterek sorrendje a főmű szelládán a homlokzattól hátrafelé a következő:

- *Principal 8'*. E regiszter megegyezik a régi, zentai Rieger orgonából származó főmű principáljával. A sípok végig expresszionos hangolótekercesek, jellegzetesen tölcseerezettek, félköríves, bekarcolt ajakkialakítással. Felülről számítva 40 síp az orgonaszekrény belsejében áll, a többi a homlokzatban. A belső sípok anyaga ón, a homlokzatsípoké horgany. Hangerejük maximumra van állítva.
- *Oktav 4'*. E sípsor megegyezik a régi, zentai Rieger orgonából származó főmű Oktav 4' regiszterrel. A sípok mind expresszionos hangolótekercesek, kivéve a felső 14 hangot, melyek hanggravagottak. Az ajakkialakítás Riegerre jellemzően félköríves, bekarcolt. Felülről

- számítva 32 síp az orgonaház belsejében áll, a többi a homlokzatban. A belső sípok ónból, a homlokzatsípok horganyból készültek.
- *Quintatön 16'*. Ez a regiszter a régi, feldbachi Dreher & Flamm orgonából származik. Felső hat ónsípját kivéve teljes terjedelmében horgany-síp, bőrizött fémdugókkal, csúcsíves, bekarcolt ajakkialakítással, körszakállal. Az alsó 20 síp sapkája papírozott, majd azt követően filcezett.
  - *Gedackt 8'*. E regiszter a régi, zentai Rieger orgonából származik, erre jellemzően mind a fa, mind a fémsípok duplaajkúak, alacsony szakállal. A fasípok nyelébe két csíkot esztergáltak. Az alsó 24 hang földött fasíp, ezt követően pedig földött ónsíp.
  - *Salizional 8'*. E regiszter a régi, feldbachi Dreher & Flamm orgonából származik. Felső 20 sípja ón, a többi horgany, külön beforrasztott, kiablakozott ón hangolótekerccsel. Az alsó 12 hangnál a sípoknak jellemzően oldalszakálla van fa rolnival. Az ezt követő 14 sípnek ónból beforrasztott, ajak alatti, úgynevezett Gavioli-szakálla van fém rolnival. Ezt követően a sípok körszakállasak fém rolni nélkül.
  - *Robrflöte 4'*. A Dreher & Flamm orgonából származó regiszter. Felső 30 sípja ónból, a többi horganyból készült, jellemzően csöves, filcezett sapkával. A legfelső 12 hang sípjai nyitottak, kónikusak, hanggravágtak. A sípokon a regiszter teljes terjedelmében sima oldalszakáll található. Felső ajkuk íves, lavírozás nélküli (a síp formáját követik), alsó lábiumuk félköríves, bekarcolt a felső szakasznál is.
  - *Quint 2²/₃'*. E regiszter a régi, feldbachi Dreher & Flamm orgonából származik. A sípok kúpos kialakításúak, hangjuk ennek megfelelően fuvola jellegű. A felső 38 síp anyaga ón, a többi horgany. A horgany-sípok ajakkialakítása csúcsíves, bekarcolt felső és alsó ajakkal, oldalszakállal. Az ónsípok szakáll nélküliek, a felső 14 síp hanggravágtott, a többi hangolótekerccses, expresszion nélküli, a hangolótekerccs a síp tetejétől indul, ennek megfelelően hangzása barokkos. E regiszter ‚vorzug‘ módon kapcsolódik a főmű kornetthez.
  - *Cornett 3-4 fach*. E regiszter a régi, zentai Rieger főmű mixtúrából és a feldbachi főmű 2²/₃'-ből lett kialakítva olyanformán, hogy kvint-sora megegyezik a zentai főmű Quint 2²/₃' regiszterével, melyhez

,vorzug' módon kapcsolódik. A Rieger sípok ónból készültek, végig kitölcserezettek. A mély fekvésű sípok expresszionosak, a középfekvésűek hangolótekercesek. A feldbachi sípok hangolótekercesek, mély fekvésben oldalszakállal, az ajakkiképzés bekarcolt, csúcsos, hegyesszögű háromszög alakú. A négylábas sor utolsó 12 hangja, a kvint-sor felső 26 hangja és a terc-sor felső 30 hangja hanggravágot. Teljes hangterjedelemben ki van építve a $2^{2/3}$, $2'$, $1^{3/5}$ sor. Egy négylábas sor kis c-től indul; a regiszter innen lesz négysoros. Az utolsó terc sor felső nyolc hangja repetál.

- *Superoktav 2'*. E regiszter a régi, feldbachi Dreher & Flamm orgonából származik. Sípjai végig ónból készültek, ajakkiképzésük bekarcolt, félköríves. A nagy részarányú ólom miatt ezek az ónsípok sötétebbek, mattabbak, súlyra nehezebbek a Rieger ónsípoknál. A felső 26 hang hanggravágot, a többi hangolótekerces.
- *Mixtur 3-6fach*. Dreher & Flamm orgonából származó regiszter. Nagyoktávja három sorral indul, a kis oktáv négy-, az első oktáv öt soros, c^2 -től hatsoros. A regiszter csak kis c-nél és c^1 -nél repetál. A $2^{2/3}$ -as sor kis c-nél ugrik $2'$ -ra, c^1 -nél pedig $1^{1/3}$ -ra. Minden sor ugyanezen a helyen repetál. Miután a főmű mixtúra az átadást követő első időszakban gyengének mutatkozott, a sípsort megvizsgálva kiderült, hogy az első kivitelező a felső három sor sípjait papírcetlivel blokkolta. E sípokot Apró Tibor orgonaépítő intonálta, hangolta, így a mixtúra ma már teljes fényében szól.
- *Quint 1 1/3'*. A feldbachi Dreher & Flamm orgonából származó regiszter. A sípok nagy C-től középfekvésig expresszionos hangolótekercesek, ezt követően hat síp sima hangolótekerces, a felső 27 pedig hanggravágot. Az ajakkialakítás bekarcolt, félköríves, mély fekvésben oldalszakállal.
- *Trombita 8'*. E regiszter a régi, feldbachi Dreher & Flamm orgonából származik. Minden tölcseré horgany. A sípok erőteljesen intonációra szorulnak, mivel egymástól nagyon eltérő hangszínük van, vagy éppenséggel mutálnak. Az utolsó nyolc hangnál a tölcseré repetál, és oktáv méretről visszaugrik kvint hosszúságra. E trombita sípsor a pedálban transzmisszióként szerepel. A főművet az Apertum Kft. úgy tervezte, hogy a trombita hangolás céljából az orgonaszekrény mögül jól megközelíthető legyen.

- *Főmű tremolo.* A 2013-ban épült tremolo szabályozható intenzitású; működés közben sajnos zavaró, „süffögő” hangot ad ki, ezért viszonylag ritkán használjuk.

Pozitívű

A zentai új orgona pozitívűvébe a régi feldbachi orgona C-Cisz oldalas, felújított pozitívű szelládája került. A főműtől eltérően itt a nagy sípok állnak középen, a szélén pedig a kicsik. A levegő beeresztése C és Cisz oldalon középen, a nagyoktávnál, a szelláda alján történik. Minden regiszter C-től g³-ig van kiépítve, a gisz³ és a³ hangok repetálnak: az alsó oktáv hangjait ismétlik. A régi, feldbachi Dulcian 8' ajakregiszter helyett a zentai orgonában szűk menzúrájú Principal 8' szerepel.

Regiszterek sorrendje a szelládán a homlokzattól hátrafelé a következő:

- *Principal 8'.* E regiszter megegyezik a régi, zentai Rieger orgona Geigenprincipal 8' sípsorával, melyet az első kivitelező barokkosra intonált. Sípjai kitölcsérezettek, expresszionos hangolótekercesek, a felső 28 síp ónból, a maradék horganyból készült. Az ajakkiképzés félköríves, bekarcolt, nagy C-től középfekvésig oldalszakállal. A sípok akasztóján látszik, hogy korábban egy másik orgonában álltak.
- *Nachthorn 4'.* Ez egy meglehetősen bő menzúrájú regiszter Feldbachból. A felülről indított hangolótekercs expresszion nélküli, felső hat hangja hangravágott. Alsó 12 hangja horgany, a többi sötét színű, magas ólomtartalmú ónsíp. Előnytelen, esetlen hangzása miatt ritkán használjuk.
- *Oktav 4'.* Erre a regiszterre szintén a már előbb említett, Dreher & Flamm sípsorok tulajdonságai jellemzőek, színét, menzúráit tekintve. Utolsó hat sípja hangravágott, további négy fentről indított hangolótekerces, a többi expresszionos. Alsó 12 hangja horgany, a többi ón. A sípok nem megközelíthetőek, ezért az ajakkiképzés nem ellenőrizhető.
- *Spitzflöte 8'.* E feldbachi sípsor alsó 12 hangja horgany, az alsó hangok sapkával fődöttek, kis f hangtól nyitottak, kúposak. A regiszter alsó 20 sípja horgany, felső 20 sípja pedig a többihez hasonlóan sötét tónusú ón. Sípjai nem felülről induló expresszionos hangolótekercesek. Egy síp sincs hangra vágva. Ajakkiképzése bekarcolt, félköríves, oldalszakállas.

- *Sifflöte 2'*. Ez egy bő menzúrájú feldbachi sípsor fentről indított hangolótekerccsel. Alsó 12 hangja horgany, a többi ón. Felső 20 hangja hangravágott, a többi hangolótekerccses. Ajakkiképzése bekarcolt, csúcsos, hegyesszögű háromszög alakú.
- *Zimbel 3'*. Ez a feldbachi kevert változat magas hangfekvésű, háromsoros, repetáló regiszter. Első sora már nagy G-nél repetál, a legfelső hangig összesen négyszer, a második sor kétszer, de nem azokon a helyeken, ahol az első; harmadik sora szintén négyszer repetál. A repetálás pontos helyét a rossz hozzáférhetőség miatt nem lehetett megállapítani. A sípok mind ónból készültek.
- *Krummborn 8'*. E feldbachi regiszternek eredetileg rövid, henger alakú, sípra forrasztott tölcsérei voltak. Az első kivitelező utólag diófából hasáb alakú, nyitott 4'-as rezonátorokat készített. Ezáltal a sípok hangja sokkal teltebb, zengőbb, kifejezőbb lett. A csizma horganyból készült, a nyelv és a kanál rézből, a kerek mag ólomból. Minden rezonátor tetején található a hangerő szabályozására gyártott, ónból készült intonáló lap, melynek vége különböző mértékben fel van tekerve. Miután a felső hat sípra nem lehetett ráilleszteni a legyártott rezonátort, így azokon csak az eredeti, rövid, horgany rezonátor található. E sípsor a szelládán, a fal felől rögtön az első. Járódeszkáról könnyen hozzáférhető, hangolható.
- *Pozitívumú tremolo*. A 2013-ban épült, szabályozható intenzitású tremolo működése közben szintén zajos, „süffög”, ezért aránylag ritkán használjuk.

Pedálmű

2013-ban az első kivitelező a pedálművet, a főkarzat helyhiányával indokolva – figyelmen kívül hagyva Borbély Zoltán javaslatát, hogy akusztikai okok miatt kerüljön a főkarzatra a pedálmű – , „egyszerű-nagyszerű” megoldásként a bal mellékarzaton állította fel. Ahogyan az beigazolódott, a boltív által takart, szűk helyről a mély hangok csak erősen tompítva jutottak a templomtérbe, ahol nagyon hiányzott a megfelelő basszus alap. E problémát kiküszöbölendő, 2018-ban a pedálművet a gyergyószentmiklósi Vox humana Kft. munkatársai Bartis Szabolcs veze-

tésével a „Zenei útvonalak” RORS-35 IPA projekt keretében a főkarzatra költöztették. Ehhez értelemszerűen új szelládákra, új szélrendszerre és az orgonaház bővítésére volt szükség. A pedálmű új, elektro-pneumatikus, kúpszelepes, C-Cisz oldalra bontott szelládái a főkarzaton, a központi orgonaház két oldalán kaptak helyet. A helyhiány miatt a cégnek valódi kihívást jelentett a méretes pedálsípok karzaton való elhelyezése, amit végül nagyszerűen sikerült megoldani. Ennek eredményeképp egyensúlyba került az orgona diszkant és basszus tartománya. A különbség laikus fül számára is számottevő, ezt a hívek visszajelzéseiből tudjuk. Fennmaradt még néhány megoldandó kérdés: nagyoktávban a 16'-as regiszterek alsó hangjainak menzúrája eredetileg szűk, ezért hangerejük, zengésük sajnos nem megfelelő. Csak új sípokkal tudnánk orvosolni a problémát, erre egyelőre nincs lehetőség.

Minden pedálregiszter nagy C-től g¹-ig ki van építve. A regiszterek a szelládán a homlokzattól a karzat faláig az alábbi sorrendben állnak:

- *Principal 16'*. E feldbachi sípsor nagy része a homlokzatban áll, kisebb része pótszelládákon a homlokzat mögött a padlón. Minden síp festett horganyból készült, kiemelt, félköríves ajakkal, nagy oldalszakállal, sípszáj előtti fa rolnival. A nyolc legnagyobb síp greffelt.
- *Posaune 16'*. E feldbachi regiszter sípjai facsizmásak, ólommagosak. Horgany tölcserűk 16' hosszú, emiatt a nyolc legnagyobb síp greffelt. A sípok belső szerkezetének ellenőrzésére nem volt lehetőség. Feldbachban ezzel a regiszterrel sok probléma volt: többször is javították, ám sikertelenül. Zentán a sípok többsége kielégítően szól, néhány síp hangja ellenben nem stabil: „bugyog”, mutál, hangolthatatlan vagy berregő hangot ad. A 2018-as átépítéskor a Bartis Szabolcs cége két saját gyártású új sípjának behelyezésével g¹-ig bővítette a harsonaregiszter hangterjedelmét. A Posaune 16' a zentai orgona leggyengébb láncszeme, cseréjére azonban egyelőre nincs lehetőség.
- *Oktav 4'*. A feldbachi, teljes terjedelmében horgany sípsor intenzívebb színű festése arra utal, hogy régen a homlokzatban állt. A sípok teljes hangterjedelemben expresszionos hangolótekercesek, félköríves, bekarcolt ajakkiképzéssel, oldalszakállal.

- *Großkornett 2 fach*. E kétsoros feldbachi kevert változat $3\frac{1}{5}$ ' terc- és $5\frac{1}{3}$ ' kvint-sorból áll. Teljes hangterjedelmében festett horgany sípokból áll. A mélyebb sornak fa rolnija van, lábium kialakítása félköríves, kiemelt. A magasabb sor sima oldalszakállas, félköríves, bekarcolt, alsó és felső ajakkiképzéssel. A sípok teljes terjedelemben hangolótekerceses expresszionos kialakításúak.
- *Gedackt 8'*. A tervek szerint e regiszter újon készült volna el. Utólag derült csak ki, hogy az első kivitelező a regiszterhez használt sípsort alkalmazott. A fa sípok belső lavírozásúak tölgyfa előlappal, oldalszakállal, fogazás nélkül. A sípokra a faanyagtól láthatóan elütő fa lemezt ragasztottak, valószínűleg intonációs céllal – nyilvánvaló, hogy a sípsor nem eredeti, eredete ismeretlen. A mag néhány sípnál megrepedt, illetve megvetemedett.
- *Quintbass $10\frac{2}{3}$ '*. E sípsor a régi, zentai Rieger orgona Subbaß regiszteréből lett kialakítva, mivel menzúráját tekintve szűkebb, mint a feldbachi. Anyaga fenyőfa, előlapja tölgy, emellett megtalálható a magra applikált tölgyfa rátét, fogazás nélkül. A sípok ajakfelvágása íves kialakítású, belső lavírozású, kis oldalszakálluk van. A belső lavírozás a külsővel szemben hely- és anyagtakarékosabb, mert az anyagvastagsággal bővíti a menzúráját.
- *Subbaß 16'*. E feldbachi regiszter fenyőfából készült, 8' hosszúságú fődött sípokkal, melyek ajakfelvágása íves, kívülről elvékonyított, kiegészítve tölgyfa előlappal és tölgyfa maggal (kernivel), rajta öt foggal (bemetézésessel), valamint horgany lemezkével.
- *Oktavbaß 8'*. A festett horganyból készült Rieger sípsor a főkarzat két oldalán kialakított homlokzatban áll, a mellékarzatok felé néző síptükörbe rendezve. A sípok mind expresszionos hangolótekercesesek, ajakkialakításuk félköríves, bekarcolt. Minden sípnak van oldalszakála, az alsó nyolcnak fa rolnija is, a legelső négy síp pedig greffelt.
- *Trombita 8'*. Ez a regiszter egy transzmisszió a főműről, melynek nagy hasznát vesszük barokk művek előadásakor – köszönettel tartozunk ezért az ötletért néhai Baróti István orgonaművésznek.

Redőnymű

A redőnymű szelládája kromatikus, elektro-pneumatikus kúpláda rendszerű, azonos a feldbachival, de épült mellé egy bővítmény a trombita 8'-4' nyelvsor számára, tehát egy kombinált szelládáról van szó. A szélbeeresztés H–c hangok között épült. A redőnymű regiszterei: Geigenprincipal 8', Flöte 8', Vox coelestis 8', Gemshorn 4', Waldflöte 4' Trompeta 8' és Zartoboe 8' mind a³-ig vannak kiépítve. További regiszterek: Gamba 8', Nasard 2 ²/₃', Blockflöte 2', Terz 1 ³/₅' és Mixtur 3f csak g³-ig vannak kiépítve, gis³ és a³ hangoknál a billentyűk némák. A Schalmey 4' regiszter g³-ig van kiépítve, gis³ és a³ hangoknál oktávval mélyebb hangon repetál.

A feldbachi redőnymű Zentán egy új, duplafalú, hangszigetelt redőnylemezekkel felszerelt, elektromos mozgatószűredőny szerkezetet kapott. A visszafogott homlokzatot néma, fából készült, püspöksüveg formájú sípimitáció alkotja. Mivel a mű a viszonylag zárt, baloldali mellékkarzatban van, a redőnyhatás kiváló. A redőnymű Zentán az első időszakban a méretre kisebb, jobb oldali mellékkarzatban állt, ahol szinte egész nap rásütött a nap. A nagy meleg különösen a nyelvek hangolása szempontjából bizonyult előnytelennek. Miután a pedálmű kikerült a főkarzatra, Apró Tibor orgonaépítő 2021 nyarán átköltöztette a felszabaduló helyre a redőnyművet. Ez a megoldás több szempontból is előnyösnek bizonyult: egyrészt a karzatrész már délelőtt 11 óra után árnyékba kerül, így hűvösebb, mint a másik hely; másrészt a redőnyművet a mellékhajóban elhelyezett játszóasztaltól mindenki közelebről és késés nélkül hallja, mind az orgonista, mind pedig a liturgikus szolgálatot ellátó énekesek.

Téli időszakban lenni a templomtérben a padlófűtés jóvoltából állandó a hőmérséklet. A fűtés nélküli karzat boltíve alatt viszont a téli időszakban laikus fül számára is zavaró hangmagasságbeli különbség alakul ki a redőnymű és az orgona többi műve között (alacsonyabb hőfokon a sípok hangmagassága is alacsonyabb), melynek eredményeképp a redőnyművet nem lehetett együtt használni az orgona többi művével. Erre egyszerű a magyarázat: a viszonylag nyitott főkarzat könnyen átveszi a főhajó hőmérsékletét, ám a meglehetősen zárt mellékkarzatokon mindig érezhetően hűvösebb van, mint a templom többi részében.

Mivel a bal mellékkarzat statikailag nem bírta volna el a padlófűtést, az egyházközség a hőmérsékletkülönbség kiküszöbölésére a redőnymű új helyén falra szerelt, nagy felületű elektromos radiátorokkal oldotta meg a problémát. A radiátorok energiatakarékosság végett csak a karácsonyi ünnepekör és hangversenyek esetén üzemelnek. Ilyenkor legalább két nappal a tervezett esemény előtt be kell kapcsolni a fűtőtesteket, hogy a karzat a sípokkal együtt átmelegedjen, vigyázva arra, hogy a mellékkarzat hőmérsékletét megközelítőleg azonosra moderáljuk a főkarzattal. Ha ez sikerül, a teljes orgonát ugyanúgy tudjuk használni, mint nyári időszakban.

A regiszterek sorrendje a szélládán a következő:

- *Hornprincipal 8'*. E feldbachi regiszter utolsó 24 hangja ónsíp, a többi horgany, a nyolc legfelső hang hanggravógott, a többi expresszionos hangolótekerces. A horganysípoknál a hangolótekerces beforrasztott ón lemezből készült. Ajakkialakítása csúcsíves, bekarcolt, oldalszakállal kiegészített, középfekvésig fa rolnival ellátott.
- *Flöte 8'*. E feldbachi regiszter utolsó nyolc hangja hanggravógott, hat felülről indított hangolótekerces, a többi hang végig expresszionos hangolótekerces. Alsó ajka bekarcolt félköríves, felső ajka lavírozás nélküli (megtartja a síp henger formáját).
- *Gamba 8'*. Külső jellemzői alapján egyértelműen Rieger sípsor: kitölcsérezett, ez látszik mind az anyagán, mind a hangolótekercesek nyílásán, ami kulcslyuk alakú. A régi, zentai főmű Salizional regiszteréből készült, amit fel kellett erősíteni; ez a visszatekert hangolótekerceseken is látszik.
- *Vox coelestis 8'*. Egysoros regiszter, a kis c-től indul. Külön kapcsolható. Nagyoktávja közös a Gambával. A sípok keretszakállasak, ajakképzésük félköríves, bekarcolt. Az utolsó nyolc hang hanggravógott, hat hang fentről indított hangolótekerces, a többi expresszionos hangolótekerces.
- *Zartoboe 8'*. E sípsor feldbachi nyelvregiszter. Külső ismertetőjegyei alapján is tükrözi a Zartoboe sípsor sajátosságait, mert a sípok teteje fedett, illetve a tölcsér formája is más: háromnegyedéig enyhén, ezután hirtelen bővül, a tetején pedig sapkával fedett. Utóbbin oldalt lyukak találhatóak, melyekkel a síp erősségét lehet módosítani. A regiszter

utolsó 12 hangja nyitott, hangolótekerceses, hegyesszög alakú bekarcolt ajakkiképzésű sípokkal.

- *Mixtur 3-4 fach*. Nagyoktávban 3 soros, kis c-től négysoros. Sorai a nagy oktávban: $2^{2/3}$, $2'$, $1^{1/3}$. A négy sor mindössze egy helyen repetál: c^2 -nél. Első sora c^1 -től ón; második sora kis f-től ón; harmadik sora nagy F-től ón; negyedik pedig végig ónsípokból áll. A sípok mély fekvésben hangolótekerceses expresszionosak, középfekvésben középről indított hangolótekercesek, magas fekvésben hangravágottak. Ajakkiképzésük félköríves, bekarcolt.
- *Terz 1^{3/5}*. E feldbachi Dreher & Flamm sípsor bő, fuvola jellegű. Ajakkiképzése bekarcolt, hegyesszögben végződő. Teljes hangterjedelmében fentről indított hangolótekerceses, expresszion nélküli, az utolsó 22 hang hangravágot, a szuperkopula magasság nincs kiépítve.
- *Nasard 2^{2/3}*. E regiszter egysoros. Alsó hét hangja Rieger, ami a sípok anyagából és kitölcéserezéséből is látszik: ezek expresszionos hangolótekercesek, félkörívesek és bekarcoltak. Elképzelhető, hogy ezek a sípok egy mixtúrából származnak. Az ezt követő néhány síp ismeretlen eredetű Rieger síp: a tetejéről levágták a kitölcéserezést, és a sípba „G” betűt ütöttek, ami Gamba regiszterre utal. A többi síp valószínűleg egy nem felhasznált feldbachi regiszterből lett kialakítva. A sípok ónból készültek, hangolótekercesek, félköríves, bekarcolt ajakkiképzéssel, kis oldalszakállal, a felső 10 síp hangravágot.
- *Blockflöte 2'*. Ez egy feldbachi, kúpos fuvolaregiszter, utolsó 20 hangja hangravágot, a többi síp fentről indított hangolótekerceses, expresszion nélküli. A felső 40 síp ónból, az alsó hangok horganyból készültek. Ajakkialakítása bekarcolt, csúcsos lavírozású felső ajak oldalszakállal.
- *Waldflöte 4'*. E feldbachi, kúpos fuvolaregiszter ajakkiképzése bekarcolt, félköríves, utolsó 20 hangja hangravágot, 6 sípja fentről indított hangolótekerceses, a többi expresszionos hangolótekerceses. Közép fekvésig horgany, felső 40 sípja ón.
- *Gemshorn 4'*. A régi zentai Rieger főmű egyik regisztere. A sípok bekarcoltak, csúcsos ajakkiképzésűek, alsóbb fekvésben fentről indított hangolótölcserrel, körszakállal. Az utolsó 27 hangnál hiányzik a szakáll, a sípok hangravágottak. A regiszter sípjai eredetileg expresszionosak

lehettek, utólag azonban valaki egyéni intonációs okokból levághatta az expressziót, mivel Rieger nem készített expresszion nélküli sípsorokat. Anyaga végig ón. A szuperoktáv kopula magasság ki van építve.

- *Trombita 8', Schalmey 4'*. Ezt a Giesecke sípsort Schalmey 4' használt nyelvként vásároltuk Németországból. Alsó oktávja az első kivitelező elmondása szerint a kispesti Nagyboldogasszony templom orgonájából származik. A regiszter különálló, kombinált szelládán áll. Szuperoktáv magassága ki van építve, utolsó 14 hangja ajaksíp, nagyoktáv szakasza klasszikus, trombitatölcséres. Kis c-től eredeti, sárgaréz tölcse Giesecke sípsor.
- *Redőnymű tremolo*. A redőnymű tremoló a többihez hasonlóan szabályozható intenzitású, működése alig hallható, szépen lebegtet, ezért gyakran használjuk.

A régi Rieger és Dreher & Flamm orgona nem felhasznált sípjai az első kivitelezőnél maradtak. További sorsuk nem ismert.

Az új zentai orgona lehetőségei és határai

Adományorgonánk – nagyrészt elektro-pneumatikus rendszeréből kifolyólag – sosem lesz barokk előadóhangszer. Ennek ellenére, számos hangszíne lehetővé teszi a 16–18. századi zeneirodalom megszólaltatását. Diszpozíciója és technikai adottságai legjobban a 19–21. századi orgonazenének felelnek meg. Az anyagi befektetés és a hely adottságai mellett szintén meghatározó tényező volt a rendelkezésre álló sípanyag. Ebből csak részben sikerült kihozni a maximumot. Sikerültek a redőnymű munkálatai; új helyén a pedálmű hangzása is optimálisan szól. A főmű és pozitívmű intonációs szempontból azonban befejezetlen maradt: az egyes sípsorok hangszínei az első kivitelező intonációs munkálatai nyomán nem keverednek jól egymással, néhány regiszter pedig esetlenül, durván szól. További intonációs munkákra egyelőre nincs anyagi lehetőség.

Mivel az orgona részben használt szerkezeti elemekből épült, egy azonos nagyságú, neves nyugat-európai cég által épített vadonatúj hangszer árának csak a töredékébe került, annak minőségével értelemszerűen nem is

versenyezhet. Sokoldalúsága mellett vannak hiányosságai, kevésbé előnyös technikai megoldásai, melyekkel szembe kell néznünk. Ennek ellenére egyházközségünknek és a vajdasági régióknak e hangszer mérföldkő és nagy előrelépés: új lehetőségek tárházát nyitotta meg számunkra, amit nem szabad lebecsülnünk. További fejlesztése nem csak az anyagiaktól, hanem talán még inkább az ambíciótól függ.

2013 óta számos sikeres orgonás projekt megvalósult az új hangszeren: hangversenyek, CD kiadvány, online koncertvideók, orgonabemutatók, továbbképzések, kurzusok, ünnepi liturgikus alkalmak, s nem utolsósorban a napi szinten felcsendülő liturgikus zene. Az elmúlt években számos vendégművész megszólaltatta adományorgonánkat: Kornelije Vizin (Szabadka), Lana Jelenković (Belgrád), Saša Grunčić (Zágráb), Dalibor Miklavčič (Ljubljana), Kuzma Levente (Szeged), Nagy Péter (Szeged), Csanádi László (Szeged), Mészáros Zsolt Máté (Budapest), Szotyori Nagy Gábor (Budapest), Fassang László (Budapest), Pálúr János (Budapest), Kádár Sándor (West Chester, USA), Varnus Xavér (Magyarország, Kanada), Ludwig Lusser (St. Pölten, Ausztria), Gunther Rost (Ausztria, Németország), Franz Metz (München, Németország).

Igazán eseménydús éveket tudhatunk magunk mögött, és az orgona építésének 10. évfordulójára is gazdag programot tervezünk.

A zentai nagyorgona létjogosultsága

A múltban mindig megleptek az „Egy Zentának miért kell...?”- típusú kérdések. Ezek egyike volt, hogy: „Egy Zentának miért kell nagyorgona?”

Az aktuális helyi igények, hangversenylátogatási tapasztalatok tanulságait levonva adományorgonánk tervezésénél a fő célkitűzés a majdani hangszer sokoldalúsága volt. Nem lehetett célunk egy adott stílus mellett elköteleződni, hiszen Zentán és a város vonzaskörzetében ez a hangszer kellett, hogy betöltse az univerzális hangversenyorgona szerepét.

Míg egy Budapest nagyságú városban egy előadó akár több száz orgona közül választhat, Zenta község területén jelenleg mindössze három hangszer áll rendelkezésre. Miért legyen akkor mindegyik orgona kis hangterjedelmű, kis regiszterszámú, kényelmetlen, múzeumba való műemlék, melyen évtizedeken át csak ugyanazt a behatárolt irodalmat lehet előadni?

Zentának szüksége van nagyorgonára, mert a helyi kisorgonák irodalmát már megismerte, ugyanakkor szívesen megismerné, élvezné a nagyorgona irodalmát, hangzáslehetőségeit is.

Az aktuális trend már néhány évtizede a stílushangszerek építését szorgalmazza, erről vitát indítani nem érdemes. Zentán viszont a helyi viszonyokból kifolyólag ez a trend – szerencsére – nem is lehetett mérvadó, így épülhetett meg 2013-ban ez a korszerű hangversenyorgona, melyre itt akkor a legnagyobb szükség volt. E városban csak e projektum megvalósulása után következhetne az egyes stílusoknak megfelelő kópiahangszerek építése, ez azonban még minden bizonnyal várat magára.

Orgonánk fejlesztése mellett miért ne játszanánk el a gondolattal, hogy egyszer beszerzünk egy szentélyorgonát?... amely a liturgikus funkció mellett kamara- és zenekari koncertjeinken is jó szolgálatot tenne. Szóló és kontinuó hangszerként már rendelkezésre áll egy magántulajdonban levő, kiváló, telt hangzású, egymanuális, gazdagon díszített, flamand építésű Merzdorf csembaló, de ezen mégse lenne célszerű pl. Händel orgona koncertokat játszani. Némelyekben persze továbbra is felmerülhet a kérdés: „Egy Zentának minek szentélyorgona?” Bármennyire is meglepő, sőt sok esetben felfoghatatlan, de egy új hangszer ugyanazon nemes célokat szolgálná, mint például... Budapesten.

Mindent összevetve, hangszerünk lehetőségei és határai ismeretében is örülünk eklektikus nagyorgonánknak, melyen igazán sokszínű zeneirodalom szólaltatható meg közösségünk javára.

Éljen soká!

■

■

ABSTRACTS, AUTHORS

Critical examination of the eschatological part of the 1996 Hungarian Reformed Hymnal

The 1996 *Hungarian Reformed Hymnal* is used by three dioceses in Transylvania and Ruthenia. This research examines the eschatological aspects in the texts of the hymns according to the principles of modern biblical and systematic theology. The eschatology is presented in minor topics; These are examined in detail in the hymns, as they appear with explicit keywords. The research presents a complete picture of the main topic, including the sub-themes. This research may be useful for pastors and congregations in the everyday life.

LEVENTE BÉRES (1989), is a musician, pastor, and choirmaster. He graduated from the Faculty of Music in Oradea in 2012, and attended the Protestant Theological Institute in Cluj-Napoca. He was granted scholarships at the Liszt Ferenc Academy of Music (Hungary) and at the University of Heidelberg (Germany). He received the research fellowship of the Collegium Talentum (Hungary) in 2017–2019. He was active as a pastor in Cluj-Napoca, in Târgu Mureș, and since December 2020, he is the Reformed pastor of Ocna Sibiului.

The Hungarian Reformed Hymnal of the 21st Century

In September 2021, a new edition of the Reformed Hymnal was published in Hungary. The content of the hymnal was extended with ca. 150 hymns compared with the earlier hymnal, which had been published in 1949. The new hymns were taken from the international and Hungarian ecumenical repertoire. The structure of the new hymnal follows a triple division: psalms – hymns – spiritual songs, having in view the principle of functionality, too. In the typography and the addition of supplementary materials, the editors followed modern patterns. The new hymnal was edited for the use of Hungarian Reformed faithful in Hungary and

in Slovakia, but hopefully it will be adopted in other regions of the Carpathian Basin and in the Diaspora all over the world, too.

TAMÁS BÓDISS DLA (1961) studied organ and church music at the Ferenc Liszt Academy of Music. He is the director and coordinator of the church music at the Reformed Church in Hungary, organist of the Calvin Square Reformed Church, president of the Hungarian Church Music Society, and associate professor of church music at the Ferenc Liszt Academy of Music, Budapest. His main area of research is hymnology; he was the secretary of the committee appointed with the edition of the new Reformed hymnal.

The organ in the Church of The Sacred Heart of Jesus in Senta

This article provides readers with information about the organ project started in 2010 in the Church of The Sacred Heart of Jesus in Senta. The first organ of the church, with two manulas and 12 stops, was built in 1896 by the Rieger Brothers in Budapest, and was in use until 2012. In 2012, the parish of St. Leonhard in Feldbach donated to the church in Senta their Dreher and Flamm organ which had been dismantled from the church. In 2013, a new organ with three manuals and 41 stops was built from these two instruments. The author, expert and main coordinator of the organ project in Senta, presents the technical characteristics of the two old instruments and of the new one, emphasizing the advantages in the everyday practice.

ZOLTÁN BORBÉLY (1977) is a professor of organ at the Academy of Arts in Novi Sad. Since 2011, he has been the president of the Cor Jesu Foundation in Senta, the artistic director of the festival of church music in Senta, and the coordinator of the technical improvement project for the organ at The Sacred Heart of Jesus Church in Senta. As a concert organist he has performed in eight European countries and in the United States of America. He has a long-standing collaboration with the Szeged Symphonic Orchestra, as well as with the Choir and

Orchestra of the Radio Television of Serbia. He is a project developer and principal researcher of the Pipe Organs of Serbia Database.

Comparative Analysis of the Hymn Material of the 1921 and 1996 Hungarian Reformed Hymnbooks

The congregations of the Reformed Church District of Királyhágómellék and the Transylvanian Reformed Church District renewed their hymnbooks two decades ago. The replacement of the *Hymnbook* from 1921 and the *Hymnbook* from 1923 of Cluj-Napoca, previously used in the Partium region, opened a new chapter in the field of church singing at the turn of the third millennium.

In the present study, I compare the “praise hymn” material in the *Hymnbook* from 1921 and in the *Hungarian Reformed Hymnbook* published in 1996, analyzing the significance and role of the missing Hungarian hymns, especially ad notam praises, and the role of these hymns in the liturgy. When a hymnbook revision takes place, it is not enough to simply leave out songs of lesser quality; It is important to replace them with new ones, more appropriate. When using our newer, 1996 hymnbook, it is important to rediscover and value the hymn material we have received as a “gain”.

OTÍLIA VALÉRIA OROSZ, PhD (1964) is the consultant for sacred music of the Reformed Church District of Királyhágómellék (Romania), and the organist-cantor of the Reformed Church in Oradea-Újváros. She teaches music at the Petőfi Sándor Theoretic School in Székelyhíd (Săcueni, Romania). Since 2005 she has been the leader of the cantor training course in Oradea. She is the author of several volumes and publications in the field of church music.

The 1744 Kolozsvár Hymnal with Musical Notation

The early Reformed hymnbooks were only containing hymn texts. Hymnbooks with musical notes only appeared in the 18th century in Transylvania. The most important is the one published in 1744; in this

hymnbook the precious Hungarian hymns of the 16th century were first published with musical notes. This study contains a detailed presentation of this Transylvanian hymnbook. At the end of this study one may find data about the content of the Transylvanian hymnbooks edited in 1744, 1778, 1837, 1907, 1923, and the general (universal) hymnbook published in 1996. One can follow the existence of the tunes in the hymnbooks: their first publication, republication, or omission.

ÉVA PÉTER (1965) is a lecturer at the Faculty of Reformed Theology at the Babeş-Bolyai University, Cluj-Napoca. She completed her education at the Faculty of Music Pedagogy at the „Gheorghe Dima” Music Academy in Cluj-Napoca. At the beginning of her career she worked as a church organist, after which she pursued an academic career. She obtained her PhD degree 2005 at Cluj-Napoca with a thesis on a hymnological topic: „Reformed congregational hymns in the written and oral tradition of Transylvania”.

The Hymns in the Manuscript Hymnbook “Himmlischer Engelschall” from Felka (Poprad-Velká), 1685

Felka is a town in the Spiš region of Slovakia. Earlier it was part of Northern Hungary, being inhabited by Germans and Hungarians besides the Slovaks. The German manuscript Hymnbook “*Himmlischer Engelschall*” belongs to the largest manuscript hymnbooks preserved in Slovakia. It was written by Nicolaus Simonides, the (probably unofficial) cantor of the Lutherans in Felka, after a period of persecution of the Lutheran church in Northern Hungary between 1674–1684. The hymnbook contains 408 hymns and chants in German and Latin language. There are 253 notated tunes in this manuscript, including 153 four-, five- and six-part settings for mixed choir or for school-choir (in higher transposition). Around 80 hymns are also present in other sources of the region, while 42 hymns are only preserved in this source. Some of the more-part chorales can be found in other contemporary sources with Hungarian or Czech texts. These pieces composed in simple polyphonic style could have been

composed by local cantors, some of them perhaps by Nicolaus Simonides. The rest of the repertory is known from the Lutheran hymnbooks of Silesia and Saxony, in polyphonic settings by Praetorius, Gesius, and other composers.

PETER RUŠČIN, PhD, Mgr. (1964) is a Slovak musicologist and music historian. From 1998 to 2010 he taught music history at the University of Prešov. At present he is a scientific researcher at the Institute of Musicology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava. His main area of research is Catholic and Lutheran hymnology, and church music in the 17th and 18th centuries.

Collection trips of Béla Bartók in the counties Temes and Torontál

The world-famous pianist, composer, folk song collector, and musicologist, Béla Bartók left his birthplace, Nagyszentmiklós, at 8 years of age. His family, however, remained in relationship with the Banat region. After completing his studies at the Academy of Music in Budapest, the young pianist held his first solo public concert in his hometown on 23rd April 1903. In 1909 he became interested in collecting and studying the peasant music of Romanians and other nationalities living in Hungary. A systematic collection of more hundreds of Romanian folk melodies recorded in 1909–1913 in the villages from the region of Belényes was published in Bucharest in 1913. In a planned 2nd volume he intended to present the Romanian folk music of Banat. In 1910–1913, he made five collecting trips to the region south of the river Mureş. According to his letters and records, he had advanced in the preparation of the new volume, the publication of which was prevented by the outbreak of World War I. He incorporated the songs and melodies collected in Banat in 14 original works.

JÁNOS SZEKERNYÉS (1941) is a public writer, art critic, and cultural historian. He worked as a professional journalist for the journals Szabad Szó [Free Word], Előre [Forward], A Hét [The Week] and Agenda.

From 2002 to 2018 he was the president of the Timișoara department of the Union of Romanian Artists. He is the author of more than 20 volumes, numerous studies, and articles. His representative monograph, *Evidence of Hungarian Presence in the Banat*, was published in 2013 in Hungarian, Romanian, and English. His newest volume, *Temesvár kövei. Préselt virágszirmok az Erzsébetvárosból* [The Stones of Timișoara. Pressed flower petals from Elisabetin] was published in 2023. He was awarded the Hungarian Golden Cross of Merit.

Catholic Churches and Chapels in Senta (from the early Middle Ages to the present day)

This paper presents a brief history of the Catholic churches and chapels of Senta, referring to the influence of the Catholic religion and its organisations on the life and development of the city from the 13th century to the present day. The archaeological excavations reveal the remains of churches from late medieval settlements in the area, testifying for a fervent religious life in the Middle Ages and later. The town had only one church until the end of the 19th century, the other Catholic churches were built more recently. The church music plays an important role in the Church of The Sacred Heart of Jesus in Senta, not only as part of the worship, but in the form of concerts and festivals attracting a wide audience, too.

LÁSZLÓ TARI (1954) is a local history researcher and public writer. He is a founding member of the Hungarian Local History Society of Voivodina. He is a regular contributor to the local history journals of the Gyula Dudás Museum, the Archives' Friends Association, and the Senta Historical Archives.

■

■

■

■

A Délvidéki Himnológiai Füzetek korábbi kötetei

Egyházzene és kántorképzés, 2020

Délvidéki Himnológiai Füzetek 2.

ISBN 978-615-6531-06-3

9 78 6156 531063